

Ey Peygamber'in Ev Halkı!

Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin. Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Siz evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır.

(Ahzâb, 33/32-34)

TDV - İSTANBUL
MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Rahmi YÂRAN

VAZİ İŞLERİ MÜDÜRÜ ve YAYIN
KOORDİNATÖRÜ
Muteber Gülsefa UYGUR

EDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilbuyuker@gmail.com
dergi@istanbulmuftulug.gov.tr

YAYIN EKİBİ
Abdullah Rüştü KİŞİ
Abdülkadir ÇİTİL
Dr. Tuğba AYDENİZ
Elif Zeynep YILMAZ
Fulya İBANOĞLU
Mehmet YÜKSEL
Şadiye ÇİMEN

TASHİH
Dr. Tuğba AYDENİZ

MALİ İŞLER SORUMLUSU
Hikmet BERBER
TDV İstanbul Şubesi

HUKUK DANIŞMANI
Av. Ayhan GÜLTEKİN
0 212 570 62 27

GRAFİK TASARIM
Ali BİYİKLİ- 0539 763 89 49

WEB
istanbulmuftulugu.gov.tr

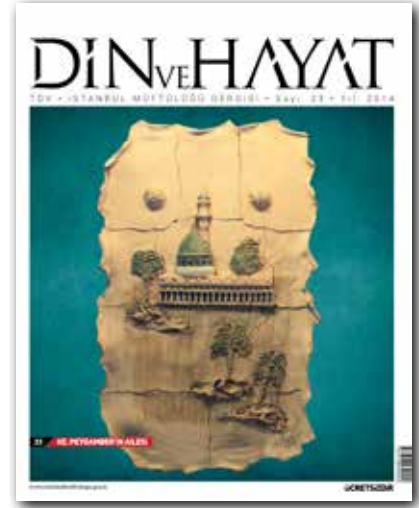
BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Ostim Örneç San. Sit. 1. Cd.
No:11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31

İDARE YERİ:
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan cad.
Çemberlitaş-Fatih/İstanbul
0 212 526 16 80/ 14-15
0 505 314 69 78

ANKARA TEMSİLCİSİ
Mustafa ÇUHADAR
0534 779 49 70

DAĞITIM
Osman SARIKÖSE
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. Çapa
Fatih Yayınevi Millet Cad. No:
107 Saraç Doğan Camii Altı Çapa
Fatih/İSTANBUL

Yayınlanan yazıların hukuki-
bilimsel sorumluluğu yazarlara
aittir. Kaynak gösterilmeden
alıntı yapılamaz.

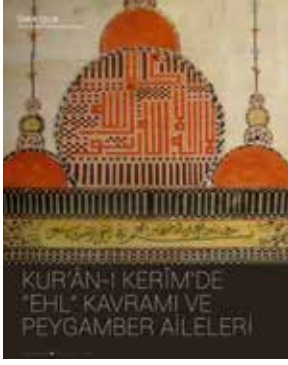
Efendimiz (s.a.v.)'in vahiyle kuşatılmış kutlu bir hayat çizgisinden sonra geride bıraktığı önemli emanetlerden birisi de hiç kuşkusuz Ehl-i beyt'i idi. Üzerinde zaman zaman ihtilaf edilse de geniş anlamda Ehl-i beyt, Efendimiz'in hanesinden, O'nun ahlâkını, nebevî öğretisini alıp, bugünlere taşıma şerefine nail olan en yakınında bulunan isimlerdir.

Din ve Hayat dergisi bu sayısında bütün ihtilafları bir kenara bırakarak Ehl-i beyt'i anlama noktasında dinî, tasavvufî, edebî ve aktüel yazı ve yorumların öne çıktığı titiz bir dosya hazırladı. Dosyamıza İl Müftümüz Prof. Dr. Rahmi Yâran'ın yazdığı, yaşadığımız çağın kurak ve mahzun ikliminden Efendimiz'e samimi hislerini ihtiva eden bir mektupla başladık. Prof. Dr. Ömer Çelik, Kur'an'da üç farklı yerde ve üç peygamber ailesi için geçen Ehl-i beyt kavramında hareketle Peygamber ailelerini konu edinen bir yazı kaleme aldı. Yrd. Doç. Dr. Yusuf Açikel, "Onu koruyup, gözetme, ihtiram ve ikram etmede" uyarıldığımız "Kutlu Peygamberin Dilinden Ehl-i Beyt'i" yazdı. Prof. Dr. Bahüddin Varol ise, Ehl-i beyt kavramının Efendimiz'in vefatından sonra tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimi yazdı. Kendi soyunu 21. kuşaktan Adnan'a kadar sayan Peygamberimizin, dedelerini, anne-babasını, çocuk ve torunlarını Doç. Dr. Casim Avcı kaleme aldı. İçinde yaşadığımız zamanlarda -farklı saiklerle- birliğini kaybetmiş İslâm coğrafyası için bütünleştirici bir tesiri olacağına inandığımız "Ortak Payda Olarak Ehl-i Beyt" yazısıyla da Prof. Dr. İlyas Üzüm dosyamıza katkı sağladı. Bu sayımıza katkı sunan birbirinden önemli yazarlarımız ve makalelerinin dışında Prof. Dr. Celal Yeniçeri ve Prof. Dr. Osman Eğri ile yaptığımız söyleşilerimizi de sizlerin takdir ve nazarlarına sunuyoruz.

Efendimiz'in ailesi ve soyunu içine alan Ehl-i beyt'i anlamak noktasında katkı sunabilmeyi amaçlayan dergimizin bu sayısının, hem bu sahada çalışma yapmak isteyenlere hem de siz kıymetli okurlarımıza yeni ufuklar açması temennimizdir.

Kâmil Büyüker

08

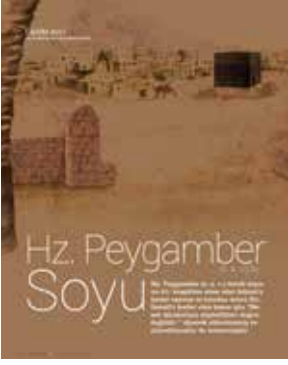
16

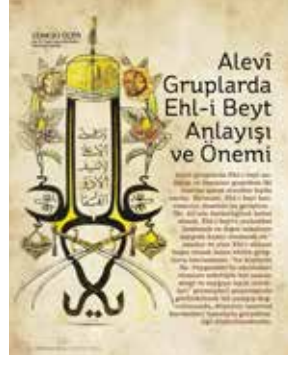
24

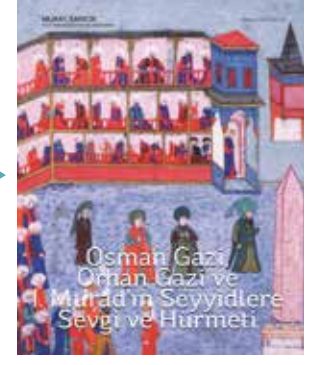
28

48

66

04

SEVGİLİ
PEYGAMBERİM
PROF. DR. RÂHMİ YARAN

12

KUTLU PEYGAMBER'İN
DİLİNDEN EHL-İ BEYT
YRD. DOÇ. DR. YUSUF AÇIKEL

20

PROF. DR. CELAL
YENİÇERİ İLE SÖYLEŞİ
DR. TUĞBA AYDENİZ

34

"BABASININ ANNESİ":
HZ. FATİMA
CİHAN AKTAŞ

38

BİR CİHAN SOYU
OLARAK EHL-İBEYT
DOÇ. DR. GÜLGÜN UYAR

42

EHL-İ BEYT HAKKINDAKİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
MEHMET CEMAL ÖZTÜRK

44

TASAVVUF GELENEĞİNDE
HZ. ALİ VE EHL-İ BEYT
DOÇ. DR. SALİH ÇİFT

54

PROF. DR.
OSMAN EĞRİ İLE SÖYLEŞİ
KAMİL BÜYÜKER
FULYA İBANOĞLU

59

HZ. ÂİŞE
NİMET YILMAZ

60

NAKİBÜŞRAFLIK
MÜESSESESİ'NİN TARİHİ SERÜVENİ
DR. AYHAN IŞIK

70

TOPKAPI SARAYI'NDA
EHLİ BEYT'LE İLGİLİ KUTSAL
EMANETLER
HİLMİ AYDIN

74

CENNET EHLİNİN GENÇLERİ:
HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN
PROF. DR. ADEM APAK

80

EHL-İ BEYT SEVGİSİNİN TÜRK DİNİ
MÜSİKİSİNDEKİ YANKILARI:
MERSİYE GELENEĞİ
YRD. DOÇ. DR. NURİ ÖZCAN

86

OSMANLI DEVLETİ
MUAMELÂTINDA EHL-İ BEYT'E DAİR
EVRAKIN DEĞERLENDİRİLMESİ
DR. MUSTAFA KÜÇÜK

92

HÜSN-İ HAT SANATINDA
EHL-İ BEYT
YRD. DOÇ. DR. HİLAL KAZAN

96

TÜRK EDEBİYATI'NDA
EHL-İ BEYT
YRD. DOÇ. DR. MELİHA YILDIRAN SARIKAYA

102

SİNEMANIN EVİNDE 'EV
AHALİSİ'NİN MİSAFİRLİĞİ VE
'RESMEDİLME' MESELESİ
ABDÜLHAMİT GÜLER

106

EHL-İ BEYT
KİTAPLIĞI
YUSUF TURAN GÜNAYDIN

Sevgili Peygamberim

► Sana salâtların en güzelini arz ediyorum. Seni selamların en güzeli ile selamlıyorum. Sen Allah'ın son peygamberisin, âlemlere rahmet olarak gönderildin ve o kutlu mesajı en iyi şekilde tebliğ ettin. Rahmet oldun bize ve bütün insanlara, âlemlere. İyilere mutlu geleceği müjdeledin, yanlış yapanları uyardın. Müjdelerken de uyarırken de rahmettin.

Peygamberdin. Allah (c.c.)'tan vahiy alıyordun. Cebrail ile görüşüyordun. Ama aynı zamanda bir insandın. Etrafında insanlar vardı. İyiler ve kötüler. İnananlar ve inanmayanlar, inananlara ve sana sırf inandığınız için düşman kesilenler, eziyet edenler. Bir insan olarak güçsüz anların oldu. Ebu Cehillerin zulmüne maruz kaldın. Seni daha fazla etkiliyordu sana inananların da zulme ve işkenceye uğraması. İşkence altında şehit oldu Sümeyye ve Yâsir (r.a). Ne sıkıntılara katlandı Habeşli Bilal (r.a).

Hak yolda yardımcıların, desteklerin de oldu. Arkadaşların vardı. Yol arkadaşların. Hakkı tutup kaldırmada imkanlarını seferber edenler. Daha ilk günlerden itibaren yanındaydı Hz. Ebu Bekir (r.a.) ailesiyle ve maddî varlığıyla, aklî kapasitesiyle. Hep öyle de kaldı. Sadakatin ve ağırbaşlılığın simgesi oldu. Çocukluğunu yanında geçiren Hz. Ali daha ilk günlerde şahit olmuş ve inanmıştı tebliğ ettiğin yeni dine. Cesaretin simgesi ve ilim şehrinin kapısıydı. Mekke'nin ileri gelen tüccarlarından Hz. Osman ilk müslümanlar arasında yerini aldı ve bütün varlığını İslâm'ın hizmetine âmâde kıldı. Cömertliğin ve yumuşak huyluluğun simgesi oldu. Güç ve kuvvetiyle ünlü Ömer, senin müslüman olmasıyla İslâm'ın güç kazanacağını düşündüğün iki kişiden biri idi. Onun müslüman olmasıyla İslâm aleniyet kazandı Mekke sokaklarında. Güç müslüman olunca adalet olarak tecelli etti ve Hz. Ömer adaletin sembolü oldu hep.

En büyük yardımcın Yüce Rabbimizdi elbette. Beşer olarak ailenin de büyük desteği vardı. Hz. Hatice ile evlendiğinde daha peygamber değildin. Ama sen peygamber olmadan önce de hep nezih bir hayat yaşadın. İnsanların adeta güce taptığı, süflî arzuların tatmininin hakim olduğu bir dönemde sendeki asaleti, nezaheti, emaneti fark edecek kadar akıllı ve temiz bir hanımdı Hz. Hatice ve evlendiniz. Çocuklarınız oldu: Kasım, Zeynep, Rukiyye, Ümmü Külsüm, Fatıma ve Abdullah. Küçük yaşta vefat etti iki oğlun ve sen kendi üzüntünle annelerini de teselli etmek durumundaydın. Bu iki erkek evladın ve daha sonra da Hz. Mariye'den doğacak olan İbrahim'im küçük yaşta ölmesi belki de senden sonra, insanların senin yerinde görmek isteyeceği bir evladının olmamasını temin eden bir ilâhî tecelli idi.

Zeynep, teyzesi Hâle'nin oğlu Ebü'l-âs ile evlendi. Bu evlilikten Ali adında bir oğlu ve Ümâme adında bir kızı oldu. Kocası Müslümanlığı kabul etmedi fakat onun dinine de karışmadı. Hatta Kureyşli müşriklerin onu boşaması için yaptığı baskı ve teşviklere de boyun eğmedi. Zeynep hicrete katılmayıp kocası ile Mekke'de kalmıştı. Müşriklerle birlikte Bedir savaşına katılan Ebü'l-âs esirler arasındaydı ve Zeynep'in kocasını kurtarmak için fidye olarak gönderdikleri arasında annesi Hz. Hatice'nin evlenirken kendisine hediye ettiği gerdanlık da vardı. O gerdanlığı görünce neler hissettin Sevgili Peygamberim! Yakın sayılacak bir zamanda kaybettiğin vefakâr, sadakat timsali can yoldaşın, eşin ve onun tarafından hediye edilen gerdanlık... Kocasını kurtarmak için sevgili annesinin hatırasını feda etmek zorunda kalan ciğerparen, kızın... Müşrik ordusunda İslâm'a karşı savaşmak için yola çıkan damadın... Gerdanlığı da yanındaki diğer maddî varlıkları da iade edip kızını istedin ve damadını, kızını Medine-i Münevvere'ye göndermesi karşılığında serbest bıraktın. Zeynep sıkıntılı bir yolculuğun ardından Medine'ye sana geldi. Seneler sonra Ebü'l-âs da müslüman olup Medine'ye intikal etti ve uzun bir kesinti dönemi geçiren bu evlilik yeniden devam etti. Vefat edince kefen olarak sarılsın diye kendi elbiseni verdin ve namazını bizzat kıldırдың. Zeynep'in çocuklarından Ali de küçük yaşta vefat etti. Kızı Ümâme, senden sonra teyzesi Fatıma vefat edince Hz. Ali ile evlendi ve yeğenleri Hasan ile Hüseyin'e aynı zamanda annelik yaptı.

Rukiyye, üçüncü çocuğundu. İlk müslümanlardan ve halan Ümmü Hakîm Beyzâ'nın kızı Ervâ'nın oğlu Hz. Osman ile evlenmişti. Kocası ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiş ve daha sonra dönüp Medine'ye hicret etmişti. Oğlunun adı-

nı sen koymuştun: Abdullah. Ama o daha iki yaşındayken bir horozun hücumuna maruz kalmış ve neticede hayata veda etmişti. Bedir savaşından önce hastalanmıştı Rukiyye ve kocası Hz. Osman'a savaşa katılmak yerine Rukiyye'nin yanında kalmasını söylemiştin. Rukiyye sen daha Bedir'den dönmeden vefat etti ve namazını Hz. Osman kıldırđı. Sonra Rukiyye'nin kabrinin başında dua ettin, gözyaşı döktün ve gözyaşlarını kızın Fatıma sildi.

Sevgili kızın Ümmü Külsüm, Hz. Hatice'den olan dördüncü çocuğundu. Ablası Rukiyye'nin vefatından bir sene kadar sonra onu da Hz. Osman ile evlendirdin. İki kızınla evlenmiş olan Hz. Osman'a bundan dolayı "iki nurlu" anlamında "Zi'n-nüreyn" (Zü'n-nüreyn) denildi. Kızının üzüntüsünü yaşarken bir taraftan da damadın Osman'ı teselli ediyor ve ona aranızdaki sıhrî akrabalığına sona ermediğini söylüyordun.

Ve hakkında "Fatıma benden bir parçadır. Onu kızdıran beni kızdırmış olur." buyurduğun dördüncü kızın. Buharî'deki bir rivayetten anlıyoruz onun daha küçük bir kız iken gösterdiği cesareti ve kahramanlığı: Bazı Kureyşli müşrikler Kabe'nin yanında toplanmıştı. Sen de namaz kılıyordun. Müşrikler etrafta kesilmiş bir devenin iç organlarını getirip secdede iken üzerine yığılmışlardı ve öyle kalmıştın. Sonra nasıl olduysa küçük Fatıma'ya haber uçuruldu ve hızla gelerek üzerine yığılan o maddeleri attı ve ayrıca oradaki müşriklere biraz saydı. "Babasının annesi" denecek kadar olgun ve sana yakındı o. Uhud savaşında dişinin kırılması sebebiyle yüzünde oluşan kan lekesini o silmişti. Cennet gençlerinin efendisi olarak nitelediğin Hasan ve Hüseyin yanında Muhassin, Ümmü Külsüm ve Zeynep adlarında beş çocuk getirmişti dünyaya.

Eşlerin vardı Sevgili Peygamberim. Kur'an-ı Kerim'de Ahzâb suresinin 6. ayetinde "müminlerin anneleri" olarak nitelenen eşlerin. Çoğu kere seninle birlikte hayatın getirdiği ağır yüklerle ve sıkıntılara katlanan, bazen sızlanan, bazen de birbirini kıskanan eşlerin. Allah'ın Ahzâb suresi, 33. ayetinde kendilerine "Ehl-i beyt" (hane halkı, hane sahibi) şeklinde hitap ettiği annelerimiz.

Biz seni çok özliyoruz Sevgili Peygamberim. Ümmet olarak bizi toparlayacak birine ne kadar muhtacız! Senin sevgine, senin irşadına ihtiyacımız her gün artıyor. Yüce Rabbimiz Âli İmrân suresi 103. ayetinde "Hep birlikte Allah'ın ipine sarılın, ayrılığa düşmeyin." dediği halde biz ayrılığa düştük. Senin yaptığın gibi biz de bu zor günlerde O'na sığınıyoruz, O'ndan yardım istiyoruz. Ne iyi Mevlâ ve ne iyi yardımcıdır O! ◀

KUR'ÂN-I KERÎM'DE "EHL" KAVRAMI VE PEYGAMBER AİLELERİ

Ev halkı anlamına gelen Ehl-i beyt tabiri, Kur'ân-ı Kerîm'de üç ayette geçmektedir: Peygamberimiz (s.a.v.)'in ailesi, Hz. İbrahim (a.s.)'in ailesi, bir diğerinde ise Hz. Musa (a.s.)'nın ailesi için kullanılmıştır.

► Kur'an'da aileye dair kullanılan kavramlardan biri 126 yerde geçen "ehl" tabiridir. Ehl kelimesi fiil olarak, yadırgamandı, yalnızlığını giderdi, yakınlık hissetti, dost oldu, bir kadınla evlendi manasındadır. İsim olarak ise aile, eş, ev sakinleri, aşıret, insana en yakın olan kişiler, yakınlığa sahip olanlar anlamalarını taşır.¹

Kur'an'da bu kavram çeşitli isim ve konularla birlikte ele alınmakta ve "ehl" kavramına yer verilen ayetlerden elli ikisinde kelimenin "aile" anlamı öne çıkmaktadır. Diğer ayetlerde ise "ehl" kelimesi "ehl-i kitap", "ehl-i kura" (belde halkı) gibi bazı kelimelerle izafe edilmektedir. Aile anlamının dışında kullanıldığı bu tür kelimelerle ehl, daha çok mensubiyet manası taşımaktadır.² Ehlul-beyt, evin sakinleri demektir.³ Yine ehl tabiri, insan topluluğu: halk, ümmet, aile, eş ve çocuk, çevre/ taraftar; sahip, ehil ve din adamları anlamlarında da kullanılır.⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de "aile" anlamında kullanılan bir diğer kelime 25 yerde geçen "âl" tabiridir. Bu kelime lügatte serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği manasına geldiği gibi, kişinin kendisi, ailesi, dost ve arkadaşları anlamına da gelmektedir. Ehl kelimesiyle eş anlamlıdır. Dolayısıyla bu kelime ehl, iyâl ve tebaa anlamına da gelir. İster müslim, ister gayrimüslim olsun, kişinin soyundan gelen kimseler demektir.⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de bu anlamda Âl-i İbrâhim (Âl-i İmrân, 3/33), Âl-i İmrân (Âl-i İmrân, 3/33), Âl-i Ya'kub (Yûsuf, 12/6), Âl-i Lût (Neml, 27/56), Âl-i Mûsâ (Bakara, 2/248), Âl-i Fir'avn (Mü'min, 40/27)... ifadeleri geçmekte ve bu ifadeyle adı geçen peygamberlerin veya kişilerin aileleri ve akrabaları kastedilmektedir.

Ehl-i Beyt Tabiri

Ev halkı anlamına gelen Ehl-i beyt tabiri, Kur'ân-ı Kerîm'de üç ayette geçmektedir: Peygamberimiz (s.a.v.)'in ailesi,⁶ Hz. İbrahim (a.s.)'in ailesi,⁷ bir diğerinde ise Hz. Musa (a.s.)'nın ailesi⁸ için kullanılmıştır.

Ehl-i beyt, bir kişinin aynı çatı altında yaşadığı akrabaları; evlad u iyâli ve ihvanı yani hanesinde sakin olan kimselerdir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in Ehl-i beyt'i; ezvac-ı tahirat, yani

onun temiz eşleri, kızları ve damadı Hz. Ali'dir. Ezvâc-ı mutahhara ile birlikte "âl" ifadesi de kullanıldığı zaman ricalden olan torunları da kastedilmiş olur.⁹ Bu bakımdan Ehl-i beyt tabiri, Asr-ı saadet'ten sonra Peygamberimiz (s.a.v.)'in aile fertleri için kullanılan bir terim haline gelmiştir. Ev halkı manasına da gelen bu tabir evin sahibiyle birlikte onun eşi, çocukları, torunları ve yakın akrabalarını da kapsamaktadır. Nebi'nin hanımları, çocukları ve yakınları, yani Hz. Ali'dir. Bir görüşe göre ise, sadece hanımlardır.¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber Aileleri

Peygamberler, insanları ve toplumları terbiye etmek üzere vazifelendirilmiş seçkin insanlar ve örnek şahsiyetler olmaları hasebiyle Kur'an, aile konusunu daha ziyade peygamberler üzerinden ele almakta, onları aile hayatı hususunda bizlere örnek göstermektedir.

Hız. Adem ve Ailesi

Hız. Adem'in ailesiyle alakalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de eşi ve iki oğluna yer verilmektedir. O, eşiyle birlikte cennete yerleştirilmiştir. Allah Teala onlara, cennette istedikleri gibi yaşamalarına ve yiyip içmelerine müsaade etmiş, fakat yasak olan ağaca yaklaşmalarını özellikle tembihlemiştir.¹¹ Bu hususta şeytanın kendilerine apaçık düşman kılındığını haber vermiş, şeytana aldanmamalarını ısrarla belirtmiştir.¹² Ancak bunlar, şeytanın vesvesesine aldanarak yasak ağaca yaklaşmışlar, hata işlemişler, yaptıkları hata sonucu cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmişlerdir.¹³ Ancak Hız. Adem ve Havva, hatalarının farkında olmuşlar, hemen niyaza durup: "Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen hiç şüphesiz ebedî kaybedenlerden oluruz." diyerek yalvarmışlardır.¹⁴ Allah da onların tevbesini kabul edip günahlarını bağışlamış¹⁵ ve sahih bir nikahla yeryüzünde ilk huzurlu bir aile yuvasını tesisle dünya hayatına merhaba demişlerdir.

Kur'an'da Hız. Adem'in aile fertleri olarak iki oğlundan bahsedilir. Ancak bunların ismi verilmez, sadece aralarında

geçen ve birinin diğerini öldürmesiyle sonuçlanan, insanlık tarihi açısından son derece tehlikeli menfur bir olaydan haber verilir.¹⁶ Öyle ki Peygamberimiz (s.a.v.) bu olaya atıfla: “Haksız yere öldürülen her insanın (kanının akıtılması vebalinden) bir hisse de Adem’in ilk oğluna düşmektedir.”¹⁷ buyurmuştur.

Kur’an’ın ele aldığı çerçevede Hz. Adem ve ailesinden bizim alacağımız çok önemli mesajlar vardır: Hz. Adem ve ailesi insanlık için örnek bir ailedir. Çünkü onlarla birlikte yeryüzünde meşru “nikah kurumu” başlamıştır. Ayette “Hz. Adem’in eşi” ifadesinin kullanılması, aralarında Allah katında makbul bir aile oluşturduklarını göstermektedir.¹⁸

Hz. Adem ile Havva çiftinin cennetten çıkarılmayı gerektiren hatayı işlemeleri, aslında kendilerinden sonra gelen her çiftte bir model sunmaktadır. Yani eşler birbirlerine Allah’ın emirlerine uymada destek olmalılar ama aynı zamanda hata edip şeytana tabi olmaları durumunda bundan dönmede de aynı uyumu gösterebilmelidirler. Bu açıdan Hz. Adem ve eşi, hata ettiklerini fark etmişler, ama hatalarında ısrar etmeyip tevbe etmesini bilmişlerdir.¹⁹

Her şeyden önce Hz. Adem ve Havva, birbirlerinden ayrılmaz tutkunluklarını, ülfet ve muhabbetlerini ortaya koymuşlardır. Acı-tatlı her haliyle hayatı paylaşarak karı-koca dayanışmasının ilk örneğini vermişlerdir.²⁰ Diğer taraftan Hz. Adem’in iki oğlunun kıssası, insanlık aleminde meydana gelebilecek olumsuz bir takım olayların vuku bulacağını göstermesi bakımından örnek teşkil etmektedir.

Hz. Nuh ve Ailesi

Kur’an, Hz. Nuh’un anne-babasından bahisle Nuh (a.s.)’un onlar için istiğfar ettiğini haber verir.²¹ Yine Kur’an, Nuh’un karısından ve bir oğlundan bahsetmektedir. Tahrim suresinde²² Hz. Nuh’un karısından söz ederek onun evli olduğu açıklanır. Bu ayet, onun, kocasına karşı bir ihanette bulunduğunu belirtmekte ve bu sebeple cehennemliklerden olduğunu haber vermektedir. O, bir peygamber eşi olmasına rağmen ona iman etmemiş, kocasının peygamberliğini kabul etmemiş, inançsızlığını gizlemiş ve bu yüzden Kur’an’da hain olarak gösterilmiştir.²³ Onun ihaneti, müminlere olan düşmanlığından ve iman edenlere karşı inkarcılarla işbirliği yapmış olmasından ileri gelebilir.²⁴

Hûd suresi 42-46. ayetlerde Hz. Nuh’un bir oğlundan bahsedilmekte fakat isim verilmemektedir. Buradaki anlatıma göre bu oğlu Hz. Nuh’un peygamberliğine iman etmemiştir. Müminler gemiye binip tufan başlayınca Hz. Nuh oğluna “Oğulcuğum!” diyerek, şefkat ve merhamet yüklü sözlerle

gemiye binmesi ve inkarcılardan olmaması için nasihatte bulunmuş, fakat oğlu bu nasihatı reddederek boğulanlardan olmuştur.

Böyle bir acı netice karşısında Hz. Nuh, oğlunun kendi ehlinden/ailesinden olduğunu, ailesinin kurtulacağı yönünde de ilahi bir teminat bulunduğunu, dolayısıyla burada çözümediği bir sır olduğunu dile getirir. Ama cevap gecikmez. O çocuğun Hz. Nuh’un ehlinden olmadığı; çünkü “onun amelinin gayrisalih” olduğu bildirilir.

“Oğlunun onun ehlinden olmaması”, öz sulbünden olmaması manasında değil, bozuk inancı, ahlâkı ve amelleri sebebiyle artık Nuh’un salih ehlinden sayılmamasıdır.²⁵ Aslında bu ifade, din bağıyla bağlı olmayanın akrabalık bağına bir hayır olmadığı anlamına da gelmektedir. Çünkü inanç, aileyi birbirine bağlayan en önemli bağıdır.²⁶

Anlatılan çerçevede Hz. Nuh’un aile hayatından alacağımız mesaj, aynı aileyi paylaşıp, karı-koca veya baba-evlat olup aynı inancı paylaşmayan kişilerin, bu durumu dünya hayatının imtihanlarından biri olarak değerlendirip, böyle durumlar karşısında nasıl davranılması gerektiğini öğrenmeleridir.

Hz. İbrahim ve Ailesi

Kur’ân-ı Kerîm, Hz. İbrahim’in ailesinin (Âl-i İbrahim) seçilmiş bir aile olduğunu haber verir.²⁷ Hz. İbrahim’in aile hayatını iki açıdan ele almak mümkündür. Birincisi; putperest olan babasıyla münasebetleri, ikincisi, evlilik hayatı ve çocukları.

İbrahim (a.s.)’in babası putperesttir. Put yontar, putlara tapar. Hz. İbrahim, son derece şefkat, merhamet ve hürmet dolu bir üslupla babasını tevhide davet eder. “Babacığım!... Babacığım” diyerek dinî hakikatleri ona telkin eder. Ama başarılı olamaz.²⁸ Bir müddet babasının başışlanması için Allah’a yalvarır;²⁹ fakat artık onun Allah’ın düşmanı olup ebedi cehenneme müstahak olduğunu anlayınca bu davranışından vazgeçer.³⁰

Kur’an’da Hz. İbrahim’in evlilik yoluyla tesis ettiği bir aileden bahsedilir. Hud suresinde bir hanımı olduğuna dair bilgiler yer alır.³¹ Tarih kitaplarının verdiği bilgiye göre Hz. İbrahim, amcasının kızı Sare ile evlenmiştir. Yine buralarda İbrahim (a.s.)’in birden fazla evlilik yaptığı, Sare’den başka, Sare’nin cariyesi Mısırlı kıptî olan Hacer ile de evlendiği bildirilir.³² Çocuklarına gelince, Kur’ân-ı Kerîm, Hz. İbrahim’in iki oğlundan bahseder: Hz. İsmail ve Hz. İshak. Hz. İsmail Hacer’den, Hz. İshak Sare’den dünyaya gelmiştir.³³

Her ne kadar sebebi Kur’an’da açıkça belirtilmese de Hz. İbrahim, eşi Hacer ve küçük çocuğu İsmail’i, henüz kimsenin

orada yaşamadığı bir dönemde Mekke'ye Beytullah'ın yanına götürüp bırakır. Bunu da "namazı dosdoğru kılmaları için" diyerek dinî saiklerle yaptığını dile getirir.³⁴

Hz. İsmail, Kur'an tarafından doğacağı babasına müjdelenen hilm sahibi, akıllı, babasına karşı oldukça yumuşak davranan bir çocuktur.³⁵ Hz. İbrahim Allah'tan salih bir evlat istemiş,³⁶ duasının kabulü neticesinde Allah İsmail'in doğacağını haber vermiştir. Ancak İbrahim (a.s.), çok sevdiği bu çocuğunu Allah yolunda kurban etme imtihanına tabi tutulmuş, hem o hem de İsmail Allah'ın emrine son derece teslimiyetçi bir durumla yaklaşmışlar ve baba-oğul bu imtihanı başarıyla geçmişlerdir.

Hz. İbrahim'in soyunu devam ettirenlerden biri de oğlu Hz. İshak ve onun oğlu Hz. Yakup'tur. Ayette İbrahim'e, oğlu İshak ve ondan olan torunu Yakup'un verildiğinden dede-oğul-torun ilişkisinden bahsedilmektedir.³⁷

Hz. İbrahim çocukları, torunları yani kıyamete kadar gelecek zürriyeti için çok dua eden ve duası makbul olan bir peygamber olarak karşımıza çıkar. Mesela Allah ona "Ben seni insanlara imam/önder yapacağım." buyurunca o hemen "Zürriyetimden de önderler yap, Ya Rabbi!" diye dua etmişti.³⁸ Bu duanın bereketiyle zürriyetinden İsmail, İshak, Yakub, Musa, Harun, Davud, Süleyman, Eyyüb, Yunus, Zekeriya, Yahya ve İsa peygamberler gelmiştir. Peygamberlerin sonuncusu olarak da yine onun soyundan Hz. Muhammed (s.a.v.)'i göndermiştir.³⁹

İbrahim (a.s.), oğlu İsmail'le beraber Kabe'nin duvarlarını yükseltirken de zürriyetine dua etmekte, zürriyetinin Allah'a inanan ve teslim olan bir topluluk olmasını, içlerinden bir peygamber göndermesini Allah'tan istemektedir ki,⁴⁰ burada Hz. İsmail ve onun soyundan gelen Hz. Muhammed (s.a.v.)'e işaretilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.)'in "Ben dedem İbrahim'in duasıyım."⁴¹ sözüyle bu duanın kendisinin peygamberliği ile tecelli ettiğini haber vermektedir.

Bunun dışında Hz. İbrahim yine zürriyeti için putlardan uzak kalıp tevhid ehli⁴² ve Allah'a şükreden, namazı dosdoğru kılan kimselerden olmaları hakkında dua etmiştir.⁴³ Dolayısıyla İbrahim (a.s.) bir baba ve dede olarak zürriyetini önemseyen, onların eğitimine son derece özen gösteren örnek bir şahsiyettir.⁴⁴ O, hâliyle ve kâliyle insanın nesline bırakacağı en önemli mirasın "tevhid inancı" olduğunu telkin etmektedir. Ayrıca ailesine ve çocuklarına dindar olarak yaşamanın, ahlâklı olmanın yollarını öğretmiş, böylece onları yaşadıkları çağın insanlarına örnek ve rehber yapmıştır.⁴⁵ Bu sebepledir ki Rabbimiz onun hakkında: "İbrahim'de ve beraberindeki

müminlerde sizin için uyulması gereken güzel bir örnek vardır." buyurmuştur.⁴⁶

Hz. Yakup ve Ailesi

Kur'an-ı Kerim "Âl-i Ya'kûb" tabiriyle Yakup ailesinden bahseder.⁴⁷ Kur'an'da eşleriyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmazken, daha çok ailesinden, çocukları çerçevesinde açıklamalar yer almaktadır. Ancak tarihî kaynaklar Hz. Yakup (a.s.)'un birden çok evlilik yaptığı ve pek çok çocuğu olduğu kaydını düşerler.⁴⁸

Yusuf suresinin tamamının bu aileye; Hz. Yakup ile oğulları, Yusuf ile kardeşleri arasında geçen olaylara tahsis edildiği görülür.⁴⁹ Özetle belirtmek gerekirse, Yusuf rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını babasına anlatır. Babası Yusuf'tan bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını, anlatırsa kardeşlerinin kıskanıp kendisine bir tuzak kurabileceklerini söyler. Fakat olay Hz. Yakup'un korktuğu istikamette gelişir. Kardeşleri, babaları Yakup'un Yusuf'u ve onun ana-baba bir kardeşi Bünyamin'i kendilerinden çok

Peygamberler, insanları ve toplumları terbiye etmek üzere vazifelendirilmiş seçkin insanlar ve örnek şahsiyetler olmaları hasebiyle Kur'an, aile konusunu daha ziyade peygamberler üzerinden ele almakta, onları aile hayatı hususunda bizlere örnek göstermektedir.

sevdiğini dile getirerek, Yusuf'a bir tuzak kurarlar. Onu ölmesi ve bir daha geri dönememesi için bir kuyuya atarlar. Babalarına da "Biz oynarken Yusuf'u kurt yedi." diyerek yalan söylerler. Babaları bunun düpedüz bir oyun ve yalan olduğunu bilmekle beraber "Sabır ne güzeldir." diyerek kadere boyun eğer. Yusuf kuyudan çıkarılır ve köle olarak satılır.

Kissa böyle devam etmektedir. Hz. Yakup ailesine baktığımız zaman burada yaşananlar, kardeşler arasındaki kıskançlığın hangi boyutlara ulaşabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemli bir değere sahiptir. Yine burada Hz. Yakup'un şahsında baba sevgisi ve bu sevginin evlada göre az veya çok değişebildiği görülmektedir. Dikkat çeken bir husus, Hz. Yakup'un tıpkı dedesi Hz. İbrahim gibi oğullarına

mümin olmaları ve mümin olarak can vermeleri hususunda vasiyette bulunmasıdır.⁵⁰ Bu ayet aynı zamanda peygamberlerin çocuklarına karşı din konusundaki hassasiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Hız. Yakup ailesi ve Yusuf kıssasında ilgi çekici noktalardan birisi de aile bağlarıdır. Hoşgörü, anlayış ve sevgi özellikle ailevi anlaşmazlıkların çözümünde gereklidir. Kıssa bu yönüyle ailelere bir mesaj vererek uzak durmaları gereken konuları ortaya koymaktadır. Fakat tüm bu anlatılanların odaklandığı husus inanç olmaktadır. İnanç gücü ise bu, aile fertlerine de yansımakta ve onları bir araya getirmeye yetmektedir.⁵¹

Hız. Musa ve Ailesi

Kur'an, Hız. Musa'nın aile hayatının tüm yönlerini detaylı bir şekilde anlatır. Dünyaya gelişi, annesi tarafından bir sandukaya konulup nehre bırakılışı, sandukanın kız kardeşi tarafından takip edilmesi, Musa'nın Firavun sarayına alınması ve sütannesi olarak tekrar annesinin şefkat kucağına ulaşması dile getirilir.⁵² Kıssanın anlatım tarzından, annesinin Musa'yı ne kadar çok sevdiği anlaşıldığı gibi, kız kardeşinin kendini takip ederken sergilediği hâl ve hareketlerinden de ailevi bağların ne kadar kuvvetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Hız. Musa'nın Kur'an'da iki kardeşinden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Hız. Harun, diğeri de takip olayını gerçekleştiren kız kardeşidir. Kaynaklarda kızın ismi Meryem olarak kaydedilir.⁵³

Kur'an Hız. Musa'nın evliliğinden ve bu yolla tesis ettiği ailesinden bahseder.⁵⁴ Kayınpederinin ismi kaynaklarda Hız. Şuayb olarak kaydedilir.⁵⁵

Hız. Musa'nın erkek kardeşi Hız. Harun'dur. Musa (a.s.) peygamberlik vazifesini daha iyi yapabilmesi için Allah'tan bir yardımcı ister, bu yardımcının da kardeşi Harun olmasını temenni eder.⁵⁶ Allah onun duasını kabul eder ve Hız. Harun'u peygamber olarak görevlendirir.⁵⁷ Hız. Harun da bir peygamber olarak tevhid mücadelesinde kardeşi Musa'ya yardım eder. Hız. Musa ile Hız. Harun'un iki kardeş peygamber olarak tevhid yolunda omuz omuza gayret göstermeleri karşımıza güzel bir kardeş dayanışması örneği çıkarmaktadır.

İmrân Ailesi

İmrân ailesi de Kur'an'ın övdüğü seçkin ailelerden biridir.⁵⁸ Kur'an'ın uzun surelerinden birisi, bu ailenin ismini taşımaktadır. İmrân ailesinin fertleriyle ilgili çok sayıda ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerin beyanlarına göre İmrân ailesi,

dinî bağlar ile birbirine bağlı olan geniş bir ailedir. Kur'an açısından meseleye bakıldığında bu aile içerisinde Hız. Meryem'le Hız. İsa ve Hız. Zekeriya ile Hız. Yahya çok önemli bir yer tutmaktadır:

1. Hız. Meryem ve Hız. İsa

Annesi Hanne Hız. Meryem'e hamileyken onu Allah'a adar. Doğunca ona Meryem⁵⁹ ismini verir, onu ve zürriyetini şeytandan koruması için Allah'a dua eder.⁶⁰ Hanne, çocuğunu mabede hizmet etmesi için adamıştır. Hanne'nin böyle bir adakta bulunması, onun Allah'a gönülden bağlı salih bir kadın olduğuna işaret etmektedir. Zaten o, sadece doğan çocuğu için değil, onun soyu için de imanlı olmaları noktasında duada bulunmuştur.

Hız. Meryem, henüz doğmadan önce babasını kaybettiği için, mabedde teyzesinin kocası Hız. Zekeriya'nın gözetimi altında yetişmiştir. Hız. Zekeriya'nın bu konudaki üstlendiği vazife, bir çocuğun yetişmesinde alınacak sorumluluğa dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Böylece çocuk yetiştirmenin ne kadar büyük ve asla ihmal edilmemesi gereken bir sorumluluk olduğu anne-babalara hatırlatılmaktadır. Ayrıca çocuğun sorumluluğunu üstlenecek bir baba olmadığı takdirde yakın akrabaların bu hususa sahip çıkmalarının yerinde bir davranış olacağı da ortaya çıkmaktadır.⁶¹

Hız. Meryem, kendini tamamen Allah'a kulluğa adanmış iffet timsali bir kadındır. Allah onu seçmiş, tertemiz kılmış ve dünya kadınlarına üstün tutmuştur.⁶² Hız. Meryem, imanı, ameli, iffeti ve ihlası bakımından tüm kadınlara ve annelere Kur'an tarafından örnek gösterilen gerçekten mümtaz bir şahsiyettir. Kur'an tarafından ismen tekrar tekrar zikredilen tek kadındır. Doğumu, beslenmesi ve hamile kalması mucizevi olan Hız. Meryem hem anneliği ile hem de teslimiyeti, sadakati ve saflığı ile dikkat çekmektedir. Hız. Meryem'in annesi de örnek bir kadın ve anne olarak dikkate alınmalıdır.

2. Hız. Zekeriya ve Hız. Yahya

Zekeriya (a.s.), kendisi ihtiyar bir adam, hanımı kısır ve ihtiyar olmasına rağmen "Rabbim! Bana katından tertemiz bir zürriyet ihsan eyle! Şüphesiz sen duaları en güzel şekilde işitensin."⁶³ diye dua etmiştir. Meryem suresinde de Zekeriya (a.s.), istediği bu çocuğun veli, hem kendine hem de Yakup ailesine varis olacak, Allah'ın rızasına erecek birisi olmasını istemiştir.⁶⁴ Buradaki "varis olma" dünyevî anlamda değil dini anlamda bir verasettir. Bir başka ifadeyle Hız. Zekeriya, ba-

ğışlanmasını istediği oğlunun peygamber olmasını temenni etmiştir.

Allah Teala Hz. Zekeriya'nın bu duasını kabul etmiş, ona Yahya isminde bir oğul bağışlamış, bu oğul genç yaşında hüküm ve hikmet sahibi bir peygamber olmuş, anne-babasına karşı da son derece müşfik, şefkatli davranmış, merhametli, tertemiz,⁶⁵ iffetli bir evlat olmuştur.⁶⁶

Hz. Yahya'nın bu özellikleri onun ve ailesinin şahsında uyulması gereken bir model olarak insanlığa sunulmuştur. Zira Hz. Yahya, bir evladın anne babasına karşı nasıl davranması gerektiğini bizatihi göstermiştir. Yine tüm bunlar, çocukla anne-baba arasında kopmaz bağlar olduğunu ve bunlar arasında karşılıklı son derece kuvvetli sevgi ve saygı bağlarının bulunduğunu göstermektedir. Yine Hz. Yahya'nın Kur'an'da sayılan bu özellikleri, çocukların terbiyesinde ebeveyn ve ilgili kişilerin hangi hususlara ne kadar dikkat etmelerinin gerekli olduğunu da haber vermektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Ailesi

Peygamberimiz (s.a.v.) henüz doğmadan babasını, çok küçük yaşta annesini kaybederek yetim kalmıştır. Allah Teala onu "Yetim bulup barındırmıştır."⁶⁷ Ailesinin tek çocuğudur. Öz kardeşleri yoktur, ama siyer kaynaklarının verdiği bilgilere göre sütkardeşleri vardır.⁶⁸

Peygamberimiz, çok evlilik yapan bir peygamberdir. Kur'an-ı Kerim onun bu vasfına dikkat çekmektedir.⁶⁹ Ancak Kur'an, onun eşlerinden hiçbirinin ismini açıkça zikretmez. Kaynaklar, Efendimiz (a.s.)'in on bir hanımla evlendiğini bize

açıklar ve siyer kaynaklarında bununla ilgili oldukça geniş malumat yer alır.

Peygamberimiz'in Kur'an'da geçtiği şekilde aile hayatıyla ilgili bilgileri, onun muhtereme zevceleri hakkında değişik vesilelerle inen ayet-i kerimelerden öğrenebilmekteyiz. Peygamberimiz'in eşleri müminlerin anneleridir.⁷⁰ Bu ifade, müminler nezdinde Efendimiz'in ailesinin ve hanımlarının ne kadar saygın bir konumda olduklarını belirtmesi bakımından son derece önemlidir. Dolayısıyla Efendimiz'in sağlığında veya vefatından sonra onun eşleriyle evlenmek müminlere haram kılınmıştır.⁷¹

Kur'an, Efendimiz (a.s.)'in çağlara ışık tutup insanlığın yolunu aydınlatacak örnek aile hayatının nirengi noktalarını bize haber verir. Bu açıdan bakıldığında Ahzâb suresinin 28-34. ayetleri ne kadar dikkat çekicidir. Bu ayetlerde Efendimiz'in eşlerine yönelik çok mühim talimatlar verilmekte, aile hayatında gerçek huzur ve mutluluğun esasları açıklanmakta, bu noktaya ulaşabilmek için çok çalışması gerektiği belirtilmektedir.

Tahrîm suresinde Efendimiz (a.s.)'in aile içerisinde eşleriyle yaşadığı bir takım sıkıntılı durumlara yer verilir.⁷² Bunun sebebi, Efendimiz'in aile içi sorunları karşılama, onlara göğüs germe ve bunları en güzel şekilde çözüme kavuşturma bakımından insanlığa numune olmasını sağlamaktır. Çünkü ailede bu veya benzeri huzursuzlukların olması bir manada evliliğin tabiatında vardır. Bu açıdan baktığımızda Resûlullah (s.a.v.)'in, aile içinde ortaya çıkan meseleleri karşılıklı anlaşma yoluyla, sevgi ve saygı çerçevesinde çözdüğü ve bu tavrını bizlere örnek olarak bıraktığı görülmektedir. ◀

D İ P N O T L A R

1. İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, Beyrut 1956, c. XI, s. 28-30; Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, Kahire 1964, c. VI, s. 417; Asım Efendi, Kamus Tercümesi, İstanbul 1304, c. III, s. 1162.
2. Sevgi Tütü, Kur'an'da Peygamber Aileleri, İstanbul 2012, s. 27-28.
3. İbn Manzur, a.g.e., c. XI, s. 29. Ayrıca bk. M. Zeki Duman, "Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i beyt", Erciyes Üniversitesi İFD, (2001), sayı:11, s. 38, 2 no'lu dipnot.
4. Rağib el-İsfehâni, el-Müfredât, "Ehl-i mad. Bk. Süleyman Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, "Ehl-i beyt" mad.
5. İbn Manzur, a.g.e., c. XI, s. 36-37.
6. Ahzâb, 33/33.
7. Hüdü, 11/73.
8. Kasas, 28/12.
9. Asım Efendi, a.g.e., c. III, s. 1162.
10. İbn Manzur, a.g.e., c. XI, s. 36-37.
11. Bakara, 2/35; A'râf, 7/19.
12. Tâhâ, 20/117.
13. Bakara, 2/36; A'râf, 7/24-25.
14. A'râf, 7/23.
15. Bakara, 2/37.
16. Mâide, 5/27-31.
17. Buhârî, Cenâiz, 33, Diyat, 2; Müslim, Kasame, 27; Tirmizî, İlim, 14.
18. Bayraktar Bayraklı, Kur'an Tefsiri, İstanbul 2007, c. I, s. 326.
19. Ramazan Varol, Aile Hayatımız, İstanbul 2002, s. 261-262.
20. Ali Akpınar, "Kur'an'a Göre Ailevi Problemler ve Yaşanabilir Çözümleri", Kur'an'da Aile Sempozyumu, Soma 2010, İzmir 2011, s. 75.
21. Nüh, 71/28.
22. Tahrîm, 66/10.
23. İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, İstanbul 1984, c. IV, s. 303.
24. Taberi, Câmiu'l-beyân, Beyrut 1992, c. X, s. 319.
25. Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'an, İstanbul, 1986, II, 371-372.
26. Tütü, a.g.e., s. 105.
27. Âl-i İmrân, 3/33.
28. Meryem, 19/41-48.
29. Meryem, 19/47; Şu'arâ, 26/86; Mümtehine, 60/5.
30. Tevbe, 9/114.
31. Hüdü, 11/71.
32. İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-tarih, Beyrut 1965, c. I, s. 100-102.
33. İbn Sa'd, Tabakat, Beyrut 1958, c. I, s. 48. Tarih kitapları, Hz. İbrahim'in diğer evlilikleri ve çocuklarına yer verirler.
34. İbrahim, 14/37.
35. Sâffât, 37/102-111.
36. Sâffât, 37/100.
37. Ankebût, 29/27.
38. Bakara, 2/124.
39. Fahreddin er-Razi, Mefatihü'l-gayb, İstanbul 1307, c. I, s. 239.
40. Bakara, 2/128-129.
41. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 232.
42. İbrahim, 14/35; Bakara 2/132.
43. İbrahim, 14/37-39.
44. İbrahim Canan, "Hz. İbrahim'den Kur'ani Mesajlar", 1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri, Şanlıurfa 1997, s. 98.
45. Tütü, a.g.e., s. 125.
46. Mümtehine, 60/4.
47. Yûsuf, 12/6.
48. İbnü'l-Esir, a.g.e., c. I, s. 126-127; Taberi, a.g.e., c. I, s. 355.
49. Yûsuf, 12/4-102.
50. Bakara, 2/132.
51. Tütü, a.g.e., s. 150.
52. Kasas, 28/7-12.
53. Razi, a.g.e., c. VI, s. 590.
54. Kasas, 28/27-29.
55. Taberi, a.g.e., c. X, s. 61.
56. Tâhâ, 20/29-30.
57. Meryem, 19/53.
58. Âl-i İmrân, 3/33.
59. Meryem, İbrance'de "İbadet eden, abid kadın" anlamındadır. (bk. Razi, a.g.e., c. II, s. 657.)
60. Âl-i İmrân, 3/35-36.
61. Tütü, a.g.e., s. 175.
62. Âl-i İmrân, 3/42.
63. Âl-i İmrân, 3/38.
64. Meryem, 19/5-6.
65. Meryem, 19/7, 12-14.
66. Âl-i İmrân, 3/39.
67. Duhâ, 93/5.
68. İbn Abdilber, el-İstîâb, Kahire ts, c. I, s. 29-30; İbnü'l-esir, a.g.e., c. I, s. 459-460.
69. Ahzâb, 33/6, 28, 30, 32, 50-55; Tahrîm, 66/1-4.
70. Ahzâb, 33/6.
71. Ahzâb, 33/53.
72. Tahrîm, 66/1-4.

KUTLU PEYGAMBER'İN DİLİNDEN EHL-İ BEYT

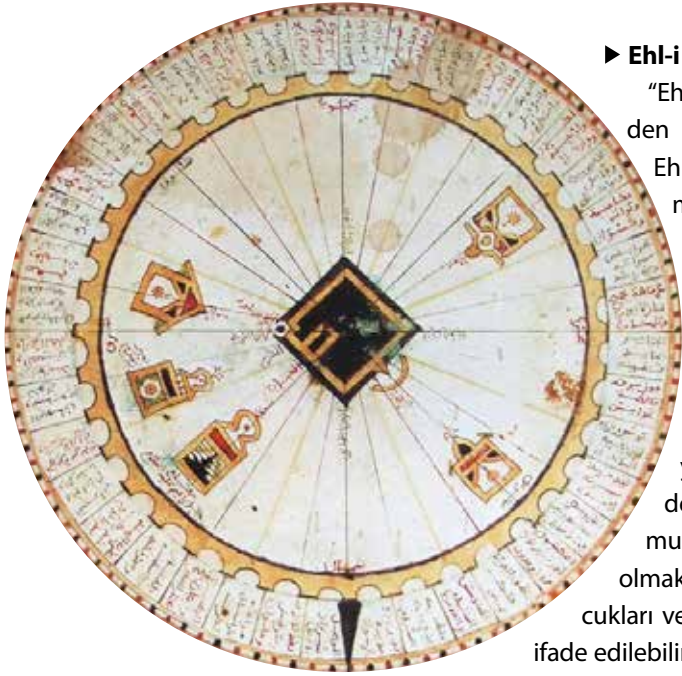
Ehl-i beyt kavramının, zorlama yorumlara sapsmadan Cahiliye ve Hz. Peygamber döneminde “ev halkı, aile” anlamında kullanıldığı, ilgili ayet ve hadislerin de bağlamından anlaşılabilir.

► Ehl-i Beyt'in Tanımı ve Tespiti

“Ehl” ve “beyt” kelimelerinden oluşmuş bir terkip olan Ehl-i beyt kavramının, zorlama yorumlara sapsmadan Cahiliye ve Hz. Peygamber döneminde “ev halkı, aile” anlamında kullanıldığı, ilgili ayet¹ ve hadislerin² de bağlamından anlaşılabilir. Ehl-i beyt yerine “Âl-i beyt” tabirinin de kullanıldığı bu terkipin muhtevasına; aile reisi başta olmak üzere evin hanımı, çocukları ve evde oturanların girdiği ifade edilebilir. Bu terkip daha sonraları farklı anlamlarda terimleşmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in yakın akrabaları manasında “Âl-i abâ, Ashâbü'l-abâ, Hamse-i âl-i abâ, Ehlü'l-kisâ, Pençe-i âl-i abâ” terimlerinin Ehl-i beyt ile yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir. Hadislerde geçen Ehl-i beyt kavramıyla yakından ilgisi olan “itre” kelimesi ise; kişinin “Ehl-i beyt”ini ihtiva etmekle birlikte aynı

nesebten yakın ve uzak akrabalarını, soyunu, aşiretini, kavmini, çocukları ve torunları gibi nesline de şâmil olduğundan “Ehl-i beyt” ifadesinden daha geniş anlamı içerir.

Cahiliye döneminde, lugavî olarak “Kabe'nin meskûnları” manasında kullanılmış olan “Ehl-i beyt” tabiri, İbn Hişâm'ın es-Siretü'n-Nebeviyye'sinde şöyle geçmektedir: Kusayy b. Kilâb her hac mevsiminde Kureyşliler'i toplayarak onlara: “Ey Kureyş topluluğu, siz Allah'ın komşuları, O'nun Beyt'inin (Kabe) ve Harem'inin ehlisiniz. Gerçekten hacılar Allah'ın misafirleridir. (O'nun ehlidir) ve O'nun Beyt'inin (Kabe) ziyaretçileridir. Onlar misafire ikrama daha hak sahibidir...”³ derdi. Dolayısıyla o zamanda terimleşmemiş ifadenin sözlük anlamı olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Ancak sonradan Abbasiler, siyasi menfaatleri uğruna kendilerinin gerek İslâm'dan önce, gerekse İslâm'dan sonra Kabe'de ifa ettikleri sikaye⁴ ve rifade⁵ görevleri sebebiyle Ehl-i beyt olduklarını iddia etmişlerdir.⁶

Bu terkip, Şîa kaynaklarında daha çok "itre, ehlü'l-itre"⁷ şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca "Ehl-i beyt, itre, asabe, neseb" ifâdelerinin, Hz. Peygamber'in sahih sünneti ve bu sünnete uygun şekilde yaşayan âlim insanlar olarak değerlendirilmesinin daha isabetli olacağı da ifade edilmiştir.⁸

Tarih boyunca Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'inin kimleri kapsadığının tespiti ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber eşleri, Ali-Fatıma, Ebu'l-Âs-Zeyneb aileleri ve bazı hadislerde teveccüh şeklinde Ehl-i beyt'e dahil edilenlerle terim en geniş anlamını bulmuştur.⁹ Bunun yanı sıra Ehl-i beyt'in sadece Hz. Peygamber'in eşleri¹⁰ ya da Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olduğunu söyleyen âlimler¹¹ vardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in hem eşlerini hem sadaka alması haram olan yakın akrabalarını Ehl-i beyt'e dahil edenler de¹² vardır. Hatta ümmet-i Muhammed'in tamamını ehl-i beyt olduğunu savunanlar¹³ vardır. Bazı mutasavvıflar, Ehl-i beyt kavramının "veliler" anlamına geldiği görüşündedirler.¹⁴

Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'e İhtimamı

Bilindiği gibi Resûlullah'ın (s.a.v.) önem verip özen gösterdiği insanların başında Ehl-i beyt'i gelmektedir. Zira kendi yakınlarına ihtimam duygusu insanoğlunun fitratında mevcuttur. Bir babanın eşine ve ciğerpare yavrularına duyduğu şefkat ve merhametin sonradan kesbedilmeyip Allah tarafından yaratılıştan verilmiş olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hz. Peygamber de bir baba ve ev reisi olarak ev ahalisine bu duyguyu herkesten ziyade göstermiştir.

Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine Sevgisi

Allah'ı sevmek ve Allah için sevmek oldukça önemli bir kavramdır. Hz. Peygamber Allah'ı ve yaratıklarını sevmek konusunda ölçüyü koymuştur. Nitekim O (s.a.v.) , İbn Abbas rivayetinde sevgi zincirini şu hadisiyle dile getirmiştir: "Allah'ı, sizi nimetleriyle rızıklandırdığından dolayı seviniz, Allah'ı sevdiğiniz için beni seviniz, beni sevdiğinizden dolayı da Ehl-i beytimi seviniz."¹⁵

Ebu Hüreyre'nin rivayetinde ise Hz. Peygamber: "Sizin en hayırlınız benden sonra ehline en hayırlı olanınızdır."¹⁶ buyruğu ile, "Ehl-i beyt'e iyilik etmek, güler yüz göstermek ve sohbet etmek emredilmiştir."¹⁷ hadisi Ehl-i beyt'e gösteril-

mesi gereken sevgiyi dile getirmektedir. Başka bir hadiste Hz. Peygamber'in, "Nice kavimler vardır ki Ehl-i beyt'imden bir kimse onlarla oturduğu zaman sözlerini keserler. Allah'a yemin ederim ki, bir kimsenin kalbine, Allah'ı ve yakınlarımı sevmedikçe iman girmez."¹⁸ buyruğu da önemlidir.

Öte yandan Hz. Ebu Bekir de "Allah'a yemin ederek, Hz. Peygamber'in yakınlarına sıla-yı rahim yapmasının ve gözetmesinin kendi akrabasını gözetmesinden daha sevimli olduğunu" belirtmiştir.¹⁹ Demek oluyor ki gerek Hz. Peygamber, gerek Hulefâ-yı Râşidîn döneminde Ehl-i beyt'e sosyal ekonomik ve ahlâkî yönlerde oldukça hassas davranılmış, onlara her türlü hürmet, muhabbet, sevgi ve saygı gösterilmiştir.

Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini Namaza Daveti

Bir ev reisinin yapacağı işlerden ilki, evin sakinlerini Allah'ın önemli emirlerinden biri olan namaza çağırmasıdır. Hz. Enes'in rivayetinde Resûlullah, tathir âyeti²⁰ nazil olduğu zaman, namaza çıktığında altı aya yakın Fatıma'nın kapısının yanından geçer ve: "Ey Ehl-i beyt namaza... Muhakkak Allah, siz Ehl-i beyt'ten her türlü maddî ve manevî kırı gidermek ve sizi tertemiz kılmak diler."²¹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini Ümmetine Emanet Etmesi

Hz. Peygamber'den rivayet edilen sahih bir hadiste üç defa, "... Ehl-i beytim konusunda size Allah'ı hatırlatı-

rim.²² buyurması, Hz. Peygamber'in onlara oldukça önem verdiğinin ve ashabından da onlara ihtimam göstermelerini istediğinin, hususen Ehl-i beyt'ini ümmetine emanet ettiğinin en bariz delilidir. Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in bu bağlamda, " (Ey insanlar) Siz, Ehl-i beyt'i hakkında (her türlü ihtiyaçlarını görüp giderilmesi hususunda) Muhammed'e hürmetinizi gözetip muhafaza ediniz."²³ tavsiyesi de kayda değer bir uyarıdır. Bu haberde geçen "ürkubû" kelimesinin gözetmek, takip etmek, korumak, himaye etmek²⁴ gibi anlamları vardır. İmam Nevevî bu sözü, "Onu gözetiniz, koruyunuz, ona ihtiram ve ikram ediniz." diye yorumlamıştır.²⁵ Dolayısıyla Hz. Ebu Bekir'in sözünün anlamı: "İçlerinde onu koruyunuz. Onlara eziyet etmeyiniz."²⁶ şeklindedir. Hz. Ebu Bekir, iktidarı döneminde Ehl-i beyt'i korumuş ve Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'i ile ilgili bütün uygulamalarını aynen devam ettirmiştir.²⁷

Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine Duası

Ehl-i beyt'ini ümmetine emanet eden Hz. Peygamber, onlara çok defa dua etmiştir. Bir hadisinde Resûlullah şöyle dua etmiştir: "Allahım, beni ve Ehl-i beyt'imi rahmetine al, ateşe bırakma."²⁸ Hz. Ali rivayetinde dört kişiye²⁹ abasını örterek; "Allah'ım benim onlardan razı olduğum gibi, Sen de onlardan razı ol."³⁰ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, Ehl-i beyt'inden olan hanımları ile ilgili olarak da " (iki defa tekrar ederek) Rabbimden ancak cennet ehlinde birisi ile evlenmemi istedim."³¹ buyurmuştur. Başka bir hadisinde de hanımlarının kendisi ile birlikte cennette olma duasının hemen kabul edildiğini belirtmiştir.³²

Ehl-i Beyt'e İttiba'

Sekaleyn Hadisi

İttiba' Arapça bir kelime olup lügatta arkasından yürüme, uyma, boyun eğme anlamlarına gelmektedir.³³ İttiba' çerçevesinde öncelikle sekaleyn hadisini ele alalım: Tâbiînden bazı kimseler, Zeyd b. Erkâm'dan Resûlullah (s.a.v.)'tan duymuş olduklarını rivayet etmesini istemişler; o da yaşının ilerlediğini, ihtiyarladığını ve Resûl-i Ekrem'den ezberlediği bazı şeyleri unuttuğunu söyledikten sonra, "Size anlattıklarımı kabul edin, anlatamadıklarım hakkında

da beni sorumlu tutmayın." diyerek sözlerini şöyle sürdürmüştür: Hz. Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadîr-i Hum denilen bir göletin yanında durdu.³⁴ Ağaçların altında yer hazırlanmasını emredip hazır olanlara şöyle buyurdu: "Ey insanlar ben de ancak bir beşerim. Rabbimizin elçisinin (ölüm meleşesi) gelmesi ve onun davetine icabet etmem yakındır. Ben size şu iki paha biçilmez ağırlığı (sekaleyn) bırakıyorum: Birisi, Allah'ın Kitabı olup, onda hidayet ve nur vardır. Allah'ın Kitabı'nı alın ve ona sıkı sarılın. Diğeri ise, Ehl-i beytimdir. Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırla-

tırıyorum." buyurdu ve bunu üç defa tekrar etti.³⁵

Sekaleyn kelimesi lügatta hafifin zıddı, kıymetli, değerli, şerefli, korunmuş gibi anlamlara gelmektedir.³⁶ Hz. Peygamber'in Kitabullah ile Ehl-i beyt'i hakkında iki ağır yük tabirini kullanması, bunların şanı ve önemi büyük olduğu içindir.³⁷ Bu rivayet, Kur'an'a uymanın farz olduğuna delildir. Kur'an da bize Hz. Peygamber'in sünnetine uymayı emretmiştir.³⁸ Böylece bu rivayetler bizi, Kur'an ve Sünnet'e tâbi olmaya davet eden rivayetlerle ittifak halindedir. Dolayısıyla bu hadiste ümmetin, Peygamber hanımları hakkında Allah'ın koymuş olduğu ölçülerden ayrılmayarak maddî ihtiyaçlarını da aynı ölçüler içerisinde karşılaması Allah tarafından hatırlatılan bir durum olabilir. Ancak Hz. Peygamber'in de Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin gibi diğer Ehl-i beyt fertlerinin de başlarına gelebilecek bela, musibet, eziyet hatta şehid edilme gibi olayların olabileceği duyguları içinde ümmetine Ehl-i beyt'ini hatırlatmış olması düşünülebilir. Hadiste iki değerden biri, içinde nur ve hidayet bulunan Kitap olup, ona uyma ve sarılma konusunda teşvik varken, diğerinin sadece Ehl-i beyt'inin olduğunu ümmetine hatırlatması, onların her türlü maddî ve manevî ihtiyaçlarının temin edilmesini istemesi anlamında olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu hadiste veya başka rivayetlerde sadece beşerî haklarının gözetilmesi³⁹ diye sınırlamayı gerektiren herhangi bir ipucuna rastlayabilmiş değiliz. Burada Ehl-i beyt'in hukukuna riayet edilmesine, onlara sevgi-saygı gösterilmesine teşvik vardır. Zira Resûlullah sevgisi; ümmetin onun Âl-i beyt'ini de sevmesini ve onlara sıla-i rahim yapmasını gerektirir.⁴⁰

Zeyd b. Erkâm (Öl. 68/688) vefat ettiği zaman siyasî hava oldukça karışık olup hilafet meseleleriyle ilgili çeşitli

görüşler ortaya atılmakta, Hz. Ali ile alakalı birçok hadisin uydurulması da bu dönemlerde başlamış bulunmaktaydı. Böyle bir ortamda o günün müslümanları bu hadisten hilaftin Ehl-i beyt'e ait olduğunu anlamamışlardır.⁴¹

"Sekaleyn" hadisinin Ehl-i beyt'i ilgilendiren yönünün Hz. Peygamber'in Veda Hacc'ından önce de değişik vesilelerle irad ettiği hutbelerde söylediği gibi, sadece Kur'an'ı tavsiye ettiği⁴² veya Kur'an ile birlikte Sünneti'ne uyulmasının gerektiğini ifade eden rivayetleri⁴³ de vardır.⁴⁴

Ehl-i Beyt'le Tevessül

Tevessül kelimesinin kökü olan vesile, lügatte; vasıta, sebep, yol, yakınlık, derece, hükümdar nezdinde sahip olunan mevki ve mertebe,⁴⁵ kendisiyle başkasına yakınlaşılan şey⁴⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim konu ile ilgili Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Hz. Ömer (r.a), halk kıtlığa maruz kaldığında Abbas b. Abdilmuttalib ile yağmur duasına çıkarak, "Allahım, Peygamberimiz ile sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin, (şimdi ise) Peygamberimiz'in amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver." derdi. Bunun üzerine yağmur yağar ve halk suya kavuşmuş olurdu.⁴⁷

Sübkî ve onun çizgisinde olan âlimlerin beyanına göre bu mübarek şahıslarla Allah'a yaklaşmak için tevessül yapılabilir.⁴⁸ Tevhidden ayrılmadan, Allah'a şirk koşma-

dan Ehl-i beyt ile tevessül yapılması, Ehl-i beyt'in önemini ayrıca ortaya koymaktadır.

Ehl-i Beyt'e Salâvat Getirilmesi

Salâvat, salât kelimesinin çoğulu olup lügat âlimlerinden bir çoğuna göre dua, tebrik, temcid ve tazim anlamındadır. Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine salâvat getirilerek dua edilmesini istemesi ile ilgili hadisler de onlara düşkünlüğünü gösteren delillerdendir. Nitekim Hz. Peygamber: "Allah'ım salâtını ve bereketini İbrahim'e ve Âl-i İbrahim'e kıldığın gibi, Muhammed (s.a.v.) ve Âl-i Muhammed'e de kıl. Sen çok hamdedilen ve yücesin."⁴⁹ buyurmuştur. Ebu Humejd es-Sâidî rivayetinde de nasıl salavat getirileceğine Hz. Peygamber cevap olarak: "Allah'ım, salâtını İbrahim'e, hanımlarına ve zürriyetine kıldığın gibi Muhammed'e, eşlerine ve zürriyetine de kıl..."⁵⁰ buyurmuştur.

Sonuç olarak, Ehl-i beyt, Hz. Peygamber'in hayatında ev halkını oluşturan şahıslarla sınırlı olup onların rivayet vefat etmesi ile de sona ermiştir. Daha sonra yaşayanlar ancak Ehl-i beyt'in neslidir. Hz. Peygamber Ehl-i beyt'ine büyük özen göstermiştir. Bu bağlamda; onları namaza davet etmiş, ümmetine emanet etmiş, onlara dualar etmiş, Ehl-i beyt'i ile tevessül edilebileceğini söyleyerek salâvat getirilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyenin dikkate alındığı ülkelerde Ehl-i beyt sevgisi, milletimizin ortak paydası olmuştur. ◀

D İ P N O T L A R

1. Meali: "Melekleri Allah'ın emrine mi şaşıyorsunuz? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir" dediler." Hüd, 11/73; "... Sizin için onun bakımını yapacak ona nasihat edecek bir Ehl-i beyt'i (ev halkını) size göstereyim mi?" Kasas, 28/12; "... Allah ancak siz Ehl-i beyt'ten maddi ve manevi kırı gidemeyen ve sizi tertemiz yapmaktan dileyor." Ahzâb, 33/33.
2. Meali: "... Onuç bozan adam Hz. Peygamber'e: Allah'a yemin ederim ki, Medine (hürmalanı) almaya layık benim Ehl-i beyt'imden daha fakir bir Ehl-i beyt yoktur." Buhârî, Savm, 30-1; Ehl-i beyt tabirinden "ev halkı, aile ve evde bulunan insanlar"ın kast edildiğini gösteren hadisler için bkz. Ahmed, VI, 421 (Beyrut ts.); Buhârî, Megazî, 83, Merdâ, 17, İ'tisam, 26; Müslim, Fedâilüs-sahabe, 66.
3. İbn Hişâm, Siretü'n-Nebi, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1401/1981, I, 141.
4. Sikaye: Mekke'de hacılara zemzem dağıtma ve su işleriyle ilgili görev. Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Sikaye", DİA, Ankara 2009, XXXVII, 177.
5. Rifade: Hac döneminde hacılara yemek dağıtma görevi. Küçükkaşçı, "Rifade", DİA, Ankara 2008, XXXV, 97.
6. M. Bahauddin Varol, Ehl-i beyt Gerçeği, İstanbul trs., s. 91-2 (Hüseyn Atvan, ed-Da'vetü'l-Abbasiyye - mebâdi ve esâlib - Beyrut 1984, s. 94; Sharon, "Ahl al Bayt", s. 169'dan naklen).
7. Mustafa Öz, "Ehl-i beyt", DİA, İstanbul 1994, c. X, s. 498.
8. Adem Dölek, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", Marife, (2004) sayı: 3, s. 173.
9. Yusuf Açikel, Kur'an ve Hadisler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt, Ankara 2009, s. 162-9.
10. Taberî, Câmî'l-beyân (Tefsir), Kahire 1954, c. XXI, s. 8; Râzi, Mefâihü'l-qayb, Beyrut 1985, c. XXV, s. 181.
11. İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, Beyrut 1960-1965, c. VIII, s. 14; Seyyid Ca'fer Şehidi, Fatimatü'z-Zehra, İstanbul trs., s. 62-3.
12. Kurtubî, el-Câmi'l-Ahkâmî'l-Kur'an, Kahire 1952, c. XIV, s. 183; Ebû'l-Bekâ, el-Külliyyat, (Külliyyatü Ebû'l-Bekâ), neşr. Adnan Derviş, Beyrut 1993, s. 171.
13. Kastallâni, el-Mevâhibü'l-Hedüniyye, Kahire 1281, c. III, s. 340.
14. Varol, a.g.e., s. 80 (Kasimî, Mehâsinü'l-Te'vil, Mısır 1959, c. XIII, s. 4854'ten naklen).
15. Tirmizî, Menâkıb, 31; Hâkim, Mustedrek, Beyrut trs., III, 149-150. Ayrıca Ehl-i beyt sevgisi, hürmet ve saygı gösterilmesi ile ilgili hadisler ve kaynakları için bkz. Firuzâbâdi, Fezâilü'l-hamse mine's-sihâhi's-sitte, Beyrut 1982, c. II, s. 83-7.
16. Hâkim, Mustedrek, III, 311.
17. İbn Mâce, Mukaddime, 11.
18. Ahmed b. Hanbel, I, 207-8, IV, 165; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Tirmizî, Menâkıb, 28; Hâkim, Mustedrek, IV, 75; el-Büsürî, Misbâhü'z-züccâce fi zevâidü İbn Mâce, Beyrut 1986, c. I, s. 72.
19. Buhârî, Megâzî, 38; Müslim, Cihad, 52.
20. Meali: "Evlenizden oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidemeyen ve sizi tertemiz yapmaktan istiyor." Ahzâb, 33/33.
21. Ahmed b. Hanbel, III, 259; Tirmizî, Menâkıb, 31.
22. Ahmed b. Hanbel, IV, 366-7; Müslim, Fedâilüs-sahabe, 36-7.
23. Buhârî, Fedâilüs-sahabe, 12, 22; Süyûtî, İhyâül-meyyit bi Fedâil Ehl'il-beyt, (Abdullah b. Muh. b. Amir eş-Şibrâvî'nin, Kitâbü'l-thâb bi Hubb'il-esrâfî'ine), s. 238-276, Kahire trs., s. 241.
24. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut 1994, c. I, s. 424-8.
25. Nevevî, Rivâzüs-sâlihîn, yer yok, trs., s. 171.
26. İbn Hacer Fethü'l-bârî, Kahire 1959, c. VII, s. 79; Aynı, Umdetü'l-kârî, Kahire 1972, c. XVI, s. 222-3.
27. İbn Sa'd, a.g.e., c. VIII, s. 388. Ancak Hz. Ebû Bekir Fedek arazisini Hz. Peygamber'in mirası olarak kabul etmiş, Ehl-i beyt'in ferdî olan Hz. Fatıma'ya, "Biz Peygamberler topluluğu miras bırakmayız." merfû hadisine binaen bu araziye vermemiştir. Hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 4, 6, 9, 25, 47-9, 60-1, 64, 179; VI, 145, 262; Buhârî, Ferâz, 3, İ'tisam, 5, Megâzî, 14, 38; Humus, I, Fedâilüs-sahabe, 12; Müslim, Cihad, 51.
28. Müttakî el-Hindî, (KITAP ADI?) XII, 101.
29. Hz. Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin.
30. Abdullah Muhammed Derviş, Büyütür-râid, Beyrut 1994, c. IX, s. 267.
31. Müttakî el-Hindî, (KITAP ADI?) XII, 95.
32. Hâkim, Mustedrek, Beyrut trs., III, 137.
33. İbn Manzûr, a.g.e., c. VIII, s. 27.
34. Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhu Fıjlılı, "Gadir-i Hum", DİA, İstanbul 1996, XIII, 279-280.
35. Müslim, Fedâilüs-sahabe, 36-7.
36. İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 85-88.
37. Ahmet Dâvidoğlu, Sâih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, İstanbul 1980, c. X, s. 254.
38. Ali Ahmed Sâlıs, "Hadîsü'l-Sekaleyn ve Fikuhü", Mecelletü Merkezi Bühüsüs-Sünne ve's-Sire, (1984), sayı: 1, s. 227. Hz. Peygamber'in sünnetine uymayı emreden konu hakkında misal olan ayetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/31-24; Nisâ, 4/13-4, 59, 64-5, 80; Ahzâb, 33/36. Bünyâmin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, Ankara 1999, s. 30.
39. Sâlıs, a.g.m., s. 227.
40. Cemal Süfoğlu, "Gadir-i Hum Mesesi", AÜ, İFD, XXVI (1983), sayı: 461-470, s. 469.
41. Vâkıdî, Kitâbü'l-megâzî, Kahire 1948, c. III, s. 1113.
42. Vâkıdî, a.g.e., c. II, s. 579; Hâkim, Mustedrek, I, 93; Humejdî, el-Müsned, thk. Habiburrahman el-Azamî, Haydarabad 1963, c. II, s. 315; Buhârî, Vesâyâ, I; Müslim, Vesâyâ, 5, Hac, 147; Tirmizî, Vasiyyet, 3; İbn Mâce, Menâsik, 84; Ebû Dâvud, Menâsik, 57.
43. Bu rivayetlerden hareketle sekaleyn hadisinin ikinci kısmında bulunan "Ehl-i beyt" ve "sünnet" kısmının müdrec (sonradan ilave) olduğunu iddia edenler de vardır. Geniş bilgi için bkz. Erul, a.g.e., s. 29 vd. İbn Esir, Nihâye, c. V, s. 185; Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkadir Zeynüddin er-Râzi, Muhtârüs-sihâh, Beyrut 1398, s. 721; İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 724-5.
44. Seyyid Şerif Cürçânî, Kitâbü'l-tafrîf, yer yok 1269, s. 171.
45. Buhârî, İstiska, 3; Fedâilü Ashâb'in-Nebi, 11; Taberânî, el-Mucemmilü-eyvat, thk. Mahmûd Tahhân, Riyad 1985, c. III, s. 218; Hâkim, Mustedrek, III, 334. Hadisin tahric ve değerlendirilmesi için bkz. Zekeriyâ Güler, Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri, (Tahric ve Değerlendirme), İstanbul 1997, s. 11-4. Tevessül terimi hakkında bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Tevessül", DİA, XL, 6-8.
46. Sübkî, Şifâiüs-sekâm, Kahire 1318, s. 133-4.
47. Taberânî, Evsat, III, 188. Kâ'b b. Ücre rivayetinin pek çok varyasyonu vardır. Geniş bilgi için bkz. Mâlik, Sefer 66-7; Buhârî, Tefsir (33. sûre) 10; Enbiyâ, 10, Deavât, 31-2; Müslim, Salât, 65-6, 69.
48. Taberânî, Evsat, II, 388; İbn Feymiyye, Minhâc, IV, 24; VII, 76.

EHL-i BEYT KAVRAMININ TARİHÎ GELİŞİM VE DEĞİŞİM SÜRECİ

İslâm toplumunun inşa edildiği ilk dönemde ortaya çıkan kavramların en önemli yönü, içerik ve sınırının vahiy ve Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş olmasıdır. Değer yarguları, algılar ve yorumlar hep bu iki esas ile şekillendirilmiş ve öyle anlaşılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatı toplumsal alandaki problemlere olduğu gibi bu kavramları anlama ve anlamlandırmadaki problemlere de kapı açmıştır.

► Hz. Peygamber döneminde yeni bir inanç ve hayat biçimi olarak ortaya konulan İslâm, kabul ettiği ilke ve değerleri çeşitli kavramlarla ifade etmiş, uygulamalarla ortaya koymuştur. Söz konusu bu kavramların farklı örneklerini ilk dönemlerden itibaren sosyal ve dinî hayatın içerisinde görmek mümkündür. Ancak İslâm toplumunun inşa edildiği bu ilk dönemde ortaya çıkan kavramların en önemli yönü, içerik ve sınırının vahiy ve Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş olmasıdır. Değer yargıları, algılar ve yorumlar hep bu iki esas ile şekillendirilmiş ve öyle anlaşılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatı toplumsal alandaki problemlere olduğu gibi bu kavramları anlama ve anlamlandırmadaki problemlere de kapı açmıştır. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi ve sonrasındaki İslâm tarihi bu noktadaki problemlerin dinî, siyasî ve fikrî alana yansıyan örnekleriyle doludur. İlk dönemlerden itibaren İslâm toplumunda var olan Ehl-i beyt kavramı da bu etki ve değişimden nasibini almıştır. Kavramın anlamlandırılması ve bugüne uzanan tarihî etkilerinin doğru olarak değerlendirilebilmesi için bu değişim süreci ile nedenlerinin bilinmesi gerekmektedir.

Ehl-i beyt denildiği zaman her müslümanın zihninde oluşan çerçeve Hz. Peygamber'in ailesidir. Bu kavrayış, herhangi bir fark gözetmeksizin tüm müslümanların genel anlamda kabul ettiği bir çerçeve ve belki de en doğru tanımlamadır. Ancak ne zaman ki, Ehl-i beyt nedir? Kimler Ehl-i beyttir? İslâm'daki yeri neresidir? Misyonu nedir? gibi sorular gündeme geldiğinde, farklı düşünce ve fikirler eşliğinde tartışma ve tefrikalar ortaya çıkmaktadır. İşte bu tartışma ve belirsizlik noktasıdır ki, taşıdığı önem açısından Ehl-i beyt kavramını İslâmî literatürdeki diğer kavramların önüne taşımıştır.

Ehl-i beyt gerek kavram gerekse kişiler olarak İslâm'da dolayısıyla İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber'in ailesi ve yakın çevresi olan bu kişilerin ilk İslâm toplumundaki dinî ve sosyal fonksiyonları tüm müslümanlar tarafından bilinen bir gerçektir. Bu dönemde müslümanlar Hz. Peygamber'e karşı besledikleri sevgi ve saygının bir benzerini onun yakınları olan Ehl-i beyt'ine karşı da beslemişlerdir. Bundan daha önemlisi müslümanlar İslâm'ın yeni nazil olan prensiplerini Hz. Peygamber'in öğretim ve uygulamasından öğrendikleri gibi ev ve aile hayatının özel konularının öğreniminde Ehl-i beyt'ten istifade etmişlerdir. Ehl-i beyt'in bu fonksiyonu Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra da artarak devam etmiştir. Ehl-i beyt'in siyasî, sosyal, iktisadî ve fikhî boyutları da dikkate alınacak

olursa, günümüze kadar uzanan İslâm tarihi sürecinde Ehl-i beyt'in önemi daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Ehl ve beyt kelimelerinden oluşan Ehl-i beyt tabiri Arap dili içerisinde ev halkı, hane halkı anlamında her dönemde kullanılmıştır. Kelime anlamı evde oturanları ve evde bulunanları ifade eden bu tabirin, bir kişiye izafe edildiği zaman o kişinin eş(ler)ini çocuklarını ve yakın akrabalarından olan tüm erkek ve kadınları içerisine aldığı kabul edilmektedir.¹ Kelime anlamının dışında bu tabire kavram olarak farklı dönemlerde daha farklı anlamlar yüklenmiştir. Cahiliye döneminde Mekke'de yaşayan Kureyş kabilesi, Kabe'yi "Beyt" kendilerini de "Ehl-i beyt" olarak tavsif etmiştir. Kabe'yi ziyaret amacıyla gelen hacıların ihtiyaçlarının karşılanmasını kutsal bir görev olarak kabul eden Kureyş'ten bu görevleri yerine getiren Hz. Peygamber'in büyük dedesi Haşim b. Abdimenaf hac mevsimi yaklaştığında Kureyş'e: "Ey Kureyş topluluğu, siz Allah'ın komşuları ve Ehl-i beyt'isiniz. Allah'ın ziyaretçileri bu mevsimde size gelecekler. Onlar Allah'ın misafirleridir ve ikrama en layık olan ziyaretçilerdir." diye hitap etmiştir.²

Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde geçen Ehl-i beyt tabirinin ilk geçtiği yerde Hz. İbrahim'in eşi,³ ikincisinde Hz. Musa'nın annesi⁴, üçüncüsünde ise Hz. Peygamber'in eşleri kastedilmiştir.⁵ Bu son ayet Hz. Peygamber'in eşlerini muhatap alarak onları Ehl-i beyt olarak nitelendirmiştir. Bütün müfessirlerin kabul ettiği görüşe göre bu ayetler, Ehl-i beyt kavramı içerisine öncelikle kişinin eş(ler)inin gireceğine delalet etmektedir. Hadis rivayetlerinde de durum farklı değildir. Bu dönemde Hz. Peygamber'in eş ve çocukları ile yakın akrabalarının kastedildiği rivayetler yanında diğer insanların ev halkının kastedildiği kullanımlar da görülmektedir.⁶ Bu dönemde gerek dinî gerek sosyal anlamda kendisine özel bir yer tahsis edilip, anlam yüklenmiş bir Ehl-i beyt kavramından bahsetmek mümkün değildir. Zira bizzat Hz. Peygamber'in tebliğini üstlendiği İslâm ilkeleri dinî alanda Allah ile kul arasındaki tüm kişi, grup veya zümreyi ortadan kaldıran, dinî ve siyasî alandaki liderliği de Resûlullah'a hasreden bir muhtevaya sahiptir.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde genel anlamda Hz. Peygamber dönemindeki yaklaşım ve algının devam ettiğini söylemek mümkündür. Resûlullah'ın eğitimi altında yetişip İslâmî yaşantının örneklerini daha sonraki nesillere gösteren ashab, her konuda olduğu gibi Ehl-i beyt konusunda da Hz. Peygamber'den nasıl gördü ise o şekilde hareket etmiştir.⁷ Ancak bu genel görüntünün yanında Hz. Peygamber'in

**Arap dili içeri-
sinde sıradan bir
tabir olan Ehl-i
beyt İslâm toplu-
mundaki değiş-
me ve dönüşüme
paralel olarak
gerçek anlam
örgüsünden ko-
parılmış, içerişi
farklı yorum ve
düşüncelerle
doldurularak
İslâm'ın genel
yaklaşım ve çiz-
gisinden uzaklaş-
tırılmıştır.**

vefatı sonrasında özellikle hilafet problemi çerçevesinde ortaya çıkan görüş ve düşünceler başlangıçta siyasî, devamında ise itikadî ve fikrî ayrılıklara sebep olmuştur. Bu tartışma ve görüş farklılıkları İslâm toplumunu derinden sarsacak ihtilaf ve bölünmelerin sebebi olarak karşımıza çıkacaktır. Yine bu tartışmalar, üzeri küllenmiş olan asabiyet -kabilecilik- ruhunun tekrar ortaya çıkmasına, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehid edilmelerine, Cemal ve Sıffin savaşlarına, Hz. Ali-Muaviye mücadelesine, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesine, kısaca sonu gelmez fitnelerin yayılıp asırlarca İslâm toplumunun rahatsız olmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede ortaya çıkan gruplar kendi görüş ve düşüncelerini haklı göstermek için yaptıkları yorumlarda Ehl-i beyt kavramında bir takım anlam kaymalarına da sebep olmuşlardır.

H. 41(661) yılında tarih sahnesine çıkan Şam merkezli Emevi Devleti, tarihsel arka planını kabilevî mücadelelerin oluşturduğu bir temel üzerine oturtmuştur. Zira Muaviye ve onun mensup olduğu Ümeyyeoğulları, Cahiliye döneminden itibaren rakip olarak gördükleri Haşimoğulları'na karşı mücadelelerini, bu dönemde Hz. Ali ve yakınları ile onların taraftarlarına karşı sürdürmüşlerdir. Kendi konumlarını güçlendirmek adına siyasî rakiplerini küçük düşürmek ve baskı altına almak için farklı uygulamaları devreye sokmuşlardır. Hz. Ali ve taraftarlarına Cuma hutbelerinde hakaret edilmesi, Fedek arazisinin Ehl-i beyt fertlerinin ellerinden alınması gibi somut uygulamaların yanı sıra Basra ve Küfe merkezli Irak bölgesinde Ziyad b. Ebîh, Ubeydullah b. Ziyad ve daha sonra da Haccac b. Yusuf gibi valiler idaresinde sürekli olarak baskı ve yıldırma politikası paralelinde zulme varan uygulamaları reva görmüşlerdir.⁸ Emevi Devleti'nin bu politikası Haşimoğulları cephesinde kabul edilemez görülerek şiddetli bir tepki doğurmuştur. Ancak Hz. Ali taraftarları bu noktada güçlü bir devlet olarak karşılına çıkan Emevilerle mücadelede artık Haşimoğulları kimliği gibi kabilesel bir çerçevenin yetersiz kalacağı gerçeğinden hareketle, tarihsel

sürecin de ortaya çıkardığı bir fırsat olarak "Ehl-i beyt" olgusuna sarılma ve onunla kendilerine güçlü bir cephe oluşturma yoluna gitmişlerdir. Zira İslâm'ın farklı kültür, inanç ve etnik kimliklere ulaşmasıyla durum farklılaşmış, çerçeve, Arap kimlik ve yapısını çoktan aşan bir yapıya kavuşmuştur. "Ehl-i beyt" olgusu hem olayı kabilevî boyuttan öteye taşıyacak hem de dinî bir altyapı ile kitleleri harekete geçirebilecek bir imaj olacaktır. Nitekim Hz. Hüseyin'in şehid edilmesine kadar geçen sürede Ehl-i beyt kavramının siyasî anlamda kullanılmamış olması da bunu destekler mahiyettedir.

Muaviye'nin oğlu Yezid döneminde meydana gelen Kerbela yani Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi olayı, İslâm toplumunda adeta bir sosyal deprem meydana getirmiştir. Bu olay iki taraf arasındaki mesafeyi uçuruma dönüştürürken, Ehl-i beyt kavramı için de yeni bir süreç ortaya çıkarmıştır.

Ehl-i beyt'e kavram olarak farklı anlamlar yüklenmesinin ve siyasî amaçlar için kullanılmasının büyük ölçüde başlangıcı Kerbela hadisidir. Kavramın anlam ve fonksiyon olarak değişiminin belki tek değil ama en önemli sebebi Hz. Hüseyin'in şehid edilmesidir. Emevi idaresine karşı isyan hareketine girişecek olan insanların karizmatik lider arayışları, Ehl-i beyt'in son ferdi olan Hz. Hüseyin'in şehid edilmesiyle ortada kalmıştır. İşte bu boşluk, onun şehid edilmesine sahip çıkmakla ve intikamının alınması düşüncesine sarılmakla giderilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra cereyan eden hadiselerde her ne kadar diğer bazı sebepler bulunsa da Hz. Hüseyin'in intikamının alınması söylemi hep birinci sırayı alacaktır. Çünkü bu şehadet müslümanlar arasında büyük bir infiale yol açmıştır. Bu infalden istifade etmek isteyen Emevi karşıtları giriştikleri hareketlere halk desteğini sağlamak adına onun intikamını kullanma yoluna gitmişlerdir. Bütün bu hareketler, neticede Ehl-i beyt tabirinin siyasî alanda bir istismar aracı haline dönüşmesine neden olmuştur.⁹

Bu dönemde Hz. Ali taraftarlığı olarak karşımıza çıkan bir hareket, daha sonraları

Fars kültür ve inancının etkisiyle yoğunlaşarak daha sistematik bir yapıya bürünmüş ve Şîa adıyla tarihe mâl olmuştur. Ehl-i beyt mezhebi olarak kendisini takdim eden Şîa, İslâm iktisadî ve siyaseti açısından geliştirdiği ideolojik yaklaşımlarıyla zaman içerisinde marjinal bir yapıya dönüşmüştür. Ehl-i beyt'i de Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e hasretmiş, Hz. Hüseyin soyundan gelen imam-ları da kendilerine tâbî olunacak yegane masum günah-tan korunmuş önderler olarak takdim etmiştir. Kendi düşünce ekseninde şekillendirdiği bu yapıyı itikadî sistemin temeline oturtmuş, bu noktada yöneltilen tenkitleri ise kendi bakış açısı ve yorumuyla cevaplamaya çalışmıştır.

Yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştığımız sebeplere dayalı olarak ortaya çıkan istismar ve değişim süreci müslü-manları Ehl-i beyt'in kim ve ne olduğunu araştırmaya, Kur'an ve Sünnet kaynaklı tanımlar yapmaya sevk etmiştir. Konuya bu noktadan yaklaşan Ehl-i sünnet itikadî içerisinde kavram için farklı tanımlar yapılmıştır. Kimi tanımlar Ehl-i beyt'i sadece Hz. Peygamber'in ev halkına yani hanımları ve çocuk-larına hasrederken bazıları da Hz. Ali ile torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i de bu çerçeveye dahil etmişlerdir. Yine bazı tanımlar Hz. Peygamber'in ailesiyle birlikte yakın ve uzak akrabalarını bu kapsama alırken, bazıları ehl ve âl kelimeleri arasındaki ilişkiye dayanarak Kur'an ve Sünnet'ten getirdikleri delillerle tüm Hz. Muhammed ümmetinin onun ehli ol-duğunu savunmuşlardır.¹⁰

Asıl itibarıyla kavramın İslâm'ın temel esasları çerçeve-sinde anlaşılacak bir yönü yoktur. Ne var ki toplumsal değişim ve fikrî mücadeleler kavramı bir problem haline dö-nüşürmüştür. Yıllar boyunca kim, ne ve nasıl olacağı tartışıl-madan, doğru bir bakış açısı geliştirilme ihtiyacı hissedilme-den mefhum olarak uğruna kanlar dökülen, canlar verilen, isyanlar çıkartılan, devletler kurulup devletler yıkılan ütöpik bir yapıya büründürülmüştür. Kavram, bugün bile aynı özel-liğini sürdürmektedir.

Genel olarak tarih boyunca müslümanlar Hz. Peygamber'e besledikleri sevgi, saygı ve hürmeti, onun yak-ın çevresi yani Ehl-i beyt'i için de göstermeyi inançlarının bir

gereği saymışlar, gönül dünyalarında filizlenen samimi sevgi ve saygıyla muamele ederek hak ve hukuklarına hassasiyetle riayet etmişlerdir. İşte bu samimi duygu, bir takım insanla-rı Ehl-i beyt olgusunu kullanarak kendilerine bir konum ve taraftar toplama gayreti içerisine itmiştir. Bu nedenle Ehl-i beyt, kavramın siyasî bir amaçla ele alınıp yorumlanmasın-dan sonra hemen hemen her dönemde şahsî çıkar ve siyasî menfaat açısından kullanılan, istismar edilen bir kavram ha-line dönüştürülmüştür.

Kavramın tarihsel analizini yaptığımız zaman istismar yönünün ağır bastığını, farklı amaçlarla, farklı zaman ve coğrafyalarda, farklı kişiler tarafından istismar edildiğini açık bir şekilde görmek mümkündür. Öyle ki, toplum içerisinde bazı insanlar kendilerini bu kavramın koruması altına alarak, İslâmî açıdan gayrimeşru sayılan bir takım hareketlerinde bile meşruiyet zemini oluşturmakta ve kendilerine adeta bir kutsiyet izafe etmektedirler. Yine bazı oluşumlar gerçek yönünü ortaya koymak istemedikleri bu kavram çevresinde insanları toplayarak, kendi arzu ve istekleri doğrultusunda yönlendirmektedirler.

İslâmî ilimlere farklı açılardan konu olan Ehl-i beyt kav-ramının bu yönü, kendisini İslâmî literatürdeki diğer kav-ramlardan ayıran en belirgin özellik olmaktadır. Mezhepler tarihi açısından bazı büyük itikadî mezheplerin oluşumunda önemli faktör özelliğine sahip iken, yine mezhepler içerisin-deki çeşitli fikrî akımların oluşmasına da etki etmiştir. Bunun yanında kendilerine zekatın haram kılınması yönüyle fikhî hükümlere konu olan Ehl-i beyt, tasavvufî ekoller içerisinde de farklı yaklaşım ve yorumların alanı olmuştur.¹¹

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; Arap dili içerisinde sıradan bir tabir olan Ehl-i beyt İslâm toplumundaki değişim ve dönüşüme paralel olarak gerçek anlam örgüsünden koparılmış, içerisi farklı yorum ve düşüncelerle doldurularak İslâm'ın genel yaklaşım ve çizgisinden uzaklaştırılmıştır. Bu noktada amaç, Ehl-i beyt'in kim ve ne olduğunun en doğ-ru şekilde anlaşılması ve müslümanlara anlatılması, İslâm'ın makul ve mantıklı çizgisinin bu konuda da görülmesi ve gös-terilmesi, istismara ve istismarcılara kapının kapatılmasıdır. ◀

D İ P N O T L A R

1. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, Beyrut 1300, c. XI, s. 29; İbn Sîdeh, el-Muhassas, Beyrut trs., c. I/III, s.129; el-Ezherî, Tehzîbü'l-lüğa, Kahire 1964, c. VI, s. 418; Zebîdî, Tâci'ül-arûs, Beyrut 1306, c. VII, s. 217.
2. İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Tanta 1995, c. I, s. 183; Makrizî, Kitâbü'n-nizâ' ve't-tehâsum fî mâ beyne Benî Umeyye ve Benî Hâşim, Kahire 1988, s. 39.
3. Hüd, 11/73.
4. Kasas, 28/12.
5. Ahzâb, 33/33.
6. Geniş bilgi ve örnekler için bkz.: M. Bahâüddin Varol, Ehl-i beyt Kavramsal Boyut, Konya 2004, s.55 vd.
7. Varol, a.g.e., s.156, 205 vd.
8. Hasan İbrahim Hasan, Tarihu'l-İslâm, Beyrut 1967, c. II, s. 2,3.
9. Geniş bilgi için bkz.: M. Bahâüddin Varol, Siyasallaşma sürecinde Ehl-i Beyt, Konya 2004, s.151 vd.
10. Geniş bilgi için bkz.: Varol, Kavramsal Boyut, s.65 vd.
11. Geniş Bilgi için bkz.: Gülgün Uyar, Ehl-i beyt, İslâm Tarihinde Ali-Fatma Evladi, İstanbul 2004, s. 451 vd.

PROF. DR. CELAL YENİÇERİ İLE SÖYLEŞİ

SÖYLEŞİ:
DR. TUĞBA AYDENİZ

FOTOĞRAF:
KÂMİL BÜYÜKER

1942 yılında İstanbul Şile/Omçoğlu köyünde doğdu. İlkokulu köyünde bitirdi, 1963 yılında İ.H.L.'ni ve 1968 yılında da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. Askerlik görevini müteakip 1970'de ortaöğretimde Öğretmenliğe başladı ve 1985'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak tayini yapıldı. 1973'de "el-Ihtiyar" adlı eseri Türkçeye tercüme ederek yayınladı. 1980'de "İslâm İktisadının Esasları" adlı bir eserini daha neşretti. 1978'de (Atatürk Üniversitesi İslâmî İlahiyat Fakültesi)'ne bağlı olarak ve Prof. Dr. Salih Tuğ yönetiminde İslâm Hukuku'nda doktora yapmaya başladı ve 1983'de "İslâm'da Devlet Bütçesi Hukuku ve İlgili Müesseselerin Ortaya Çıkışı" tezi ile Doktor unvanını ka-zandı. 1989 yılında Doçent, 1996 yılında Profesör unvanını aldı. Halen Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yayınlanmış bazı eserleri şunlardır: Uzay Ve Varlık Âyetleri Tefsiri, İslâm Açısından Kâinat ve İmkânları; Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi Hz. Muhammed, Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat; Peygamber ve Sonrasında İslâm'ın Emeğe Bakışı ve Emek Hayatını Düzenlemesi; İslâm Ailesi ve Ev İdaresi, Hz. Peygamber'in Aile Reisiği, Yönetim İlkeleri, Kadın ve Aile Dünyamız.

► **Geniş ve dar çerçevesiyle Ehl-i beyt kavramını tanımlar mısınız? Ehl-i beyt kavramının dindeki yeri nedir?**

Ehl-i beyt tabiri asıl itibarıyla ev sahibiyile onun eş ve çocuklarını, torun ve yakın akrabalarını ifade eder. İslâmî dönemde bu tabir Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ailesi ve soyu anlamına gelen bir istilâh olmuştur. Kur'ân-ı Kerim Ahzâb suresi 33. ayette "Ehl-i beyt" ifadesi yalnız Resûlullah'ın eşleri için kullanılmıştır. Burada 32. ayetten başlamak üzere anlatım şöyledir: "Ey Peygamber hanımları! Sizler, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) korkuyorsanız (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Siz güzel söz söyleyin. Evlerinizde oturun, eski Cahiliyye âdetinde olduğu gibi süslerinize açılıp saçılarak yürümeyin. Namazı kılın, zekatı verin, Allah ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i beyt ! Allah sizden sadece kiri (günahı) gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."

Allah'ın bu tespitini görmezlikten gelen ve Hz. Peygamber'in, kendisine eş seçimini beğenmeyenler onun hanımlarını veya onlardan bazılarını Ehl-i beyt'e dahil etmeme gibi bir yola saptılar.

Bu durum hadislerde nasıl ifade edilmektedir?

Hadislerde de Resûlullah'ın hane halkı veya daha geniş anlamıyla yakın soy bağı bulunanlar olarak Ehl-i beyt geçmektedir. Hz. Peygamber bir konuşmasında; ümmetine Kur'an ve ondan sonra da Ehl-i beyt'ini bıraktığından söz etmekte ve özetle; Kur'an'ın aydınlığında yürünmesi ve ehline de Allah için sahip çıkılması vasiyetinde bulun-

maktadır. Bu hadisi rivayet eden yaşlı sahabeden Zeyd b. Erkam (r.a.); bir de yorum yapmakta ve kendilerine zekat helal olmayanların Ehl-i beyt'ten oldukları ölçüsünü getirmektedir. Peygamber ise bu sözlerinde onların kimler oldukları konusunda bir ayrıntı vermemektedir. Elbet onun sulb ve asabesi bunun kökünü oluşturmaktadır. Yukarıdaki hadisi anlatan Zeyd kendi yorumuyla Peygamber hanımlarını Ehl-i beyt'ten saymakla beraber kök olarak Hz. Ali, kardeşi Âkil, Cafer ve amcası Abbas (r.a.) ailelerini verir.

Efendimiz'in hanımlarını da Ehl-i beyt'e (kavramına) dahil ediyoruz değil mi?

Şüphesiz ki Resûlullah'ın hanımları bu aileye dışarıdan gelip Ehl-i beyt olmuşlardır. Onlar, Peygamber tarafından boşanıp dışlanmadıkça elbet Ehl-i beyt'tendirler ve böyle bir dışlanma da hiç bir zaman söz konusu olmamıştır. Bu konuda hiçbir hadis yukarıdaki ayetle bağdaşmayacak şekilde bir yoruma tâbî tutulamaz.

O halde Hz. Nuh (a.s.)'un oğlu ve eşi onun Ehl-i beyt'inden değildir diyeceğiz...

Nûh (a.s.)'un oğlu ve Lût'un karısı da Allah tarafından onların ailesi içine alınmamış ve mesela Nûh'a oğlunu gemiye alma izni verilmemiştir. Gene bunun gibi Lût (a.s.)'un karısı felaket bölgesi dışına çıkarılmamıştır. Bunlara karşı mesela Abdullah b. Mesûd ve Selmân el-Fârisî (r.a.) gibi Resûlullah ailesinin sürekli hizmetinde bulunanlar da manevî bir ihسان olacak ki bu aileye dahil edilmişlerdir.

Pek çok sîret kitabında Hz. Peygamber'in, bazı azadlı

Şüphesiz ki Resûlullah'ın hanımları bu âileye dışardan gelip Ehl-i beyt olmuşlardır. Onlar Peygamber tarafından boşanıp dışlanmadıkça elbet Ehl-i beyt'tendirler ve böyle bir dışlanma da hiç bir zaman söz konusu olmamıştır.

kölelerini de Ehl-i beyt içerisine aldığını görüyoruz. Burada Şîa ile Ehl-i sünnet'in Ehl-i beyt anlayışları ve onlar açısından bu tabir içine kimlerin dahil olup olmadıkları münakaşalarına girmeye gerek yok biz sadece kısmen yer verdiklerimizle yetineceğiz.

Ehl-i beyt dediğimiz zaman farklı farklı düşüncüler ve yollar görüyoruz. Hakikatte Ehl-i beyt yolu denildiğinde ne anlamamız gerekiyor?

Yukarıda Ehl-i beyt'ten söz eden ayet Kur'an yolunu ve Kur'an'daki görevleri öne çıkarıp bizzat Ehl-i beyt'in önüne de bu kitabı koyduğu gibi gene yukarıda sözünü ettiğimiz hadis; tek aydınlatıcı, doğruya ve hakka yönelik rehber olarak Kur'an'dan başka bir şey kabul etmemiştir. Şüphesiz Ehl-i beyt'in Kur'an ve Sünnet'ten ayrı müstakil bir yolu olmamıştır ve olamaz da. Ehl-i beyt hem söz ve hem yaşayışlarıyla bize Kitap ve Sünnet'i anlatır. Bu iki kaynaktan bulunamayanlar alanında müslüman olanları rehber edinir. Nitekim bu alanda sahabe de müslümanın rehberidir. Kur'an ve Sünnet'ten bağımsız Ehl-i beyt için bir yol icad edilirse bu, değil bir mezhep ayrı bir din icad etmek olur.

Ehl-i beyt muhabbetinin ölçüsü nedir? Kur'an bu noktada nasıl bir ölçü koyuyor?

Muhabet meselesine gelince sahabeyi seven bir müslümanın Ehl-i beyt'e tutkun olmaması düşünülemez. Kur'an-ı Kerim'de değişik anlayışlara konu olan muhabbet ve meveddetle ilgili bir ayet vardır. Onda şöyle denilir: "İşte Allah'ın, iman ve iyi amel ve iş yapan kullarına müjdelemekte olduğu nimet ve saadet budur. (Resûlüm) de ki: Ben bu tebliğime karşılık akrabalıkta sevgiden başka

hiç bir ücret istemiyorum. Kim bir iyilik yaparsa onun sevabını fazlasıyla veririz."

Burada akrabalık diye tercüme ettiğimiz "el-kurbâyı Ehl-i beyt olarak anlayanlar olduğu gibi Allah'a yakınlık ve O'na yaklaştıran yol ve ameller diye anlayanlar da olmuştur. Bu ifadeye; Hz. Peygamber'i en yakın akrabalık bağından kaynaklanan bir sevgiyle sevme anlamı verenler de çıkmış. Anlayışlar ne olursa olsun elbet biz her üç yaklaşımı da kabullenmek durumundayız. Allah'a takarrub/yaklaşma elbet her şeyin başında gelir.

Geçmişin hanedanları ve hanedan aileleri ülke maliyesinin sorumsuz kullanım hakkını ellerinde tutarlar ve kendi adlarına vergi tahsil ederlerken Hz. Peygamber'e ise burada bir maaş bile uygun görülmemiştir. O buna karşılık ailesine ve yakın soy bağı bulunanlara sevgi gösterilmesinin yeterli olacağı duyurusu yapmış görünüyor. Nitekim onun Ehl-i beyt'ine dahil olanları açıklayan biraz önce zikrettiğim haberde onlar için; zekat kendilerine helal olmayanlar, şeklinde bir tanım getirilmiştir.

Yer yer Hz. Peygamber'in Sünnetini ve hayatını yok sayan bir anlayışla da karşılaşılıyor. Bu durumda tavrımız ne olmalıdır?

Peygamber'i veya onun Sünnetini dışlamak ehli öksüz ve köksüz bırakmak olur. Böyle bir meşreb vakıya uygun olmayan hayalî bir Ehl-i beyt yoluna girmiş olacaktır. Eğer sevgide samimiyet varsa bu sevgi saptırmaz, yanılma olmuşsa da doğru yola çekilmek çabuk olur. Doğru tespit edilmiş Sünnet; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'an'dan açılımı ve Kur'an'a açılımıdır; Açılım olarak başlangıçta Kur'an kaynaklık yaptığı gibi varış olarak da Sünnet yine ona yönelmedir. Eski bir tabirle hem sudûr ve hem vurûd

Kur'an'dan ve Kur'an'adır ; Ondan çıkıp gelir veya oraya varılıp alınmıştır.

Bu sahada farklı anlayışları bir kavga değil de zenginlik unsuru halinde görmek, yanlışlıkları düzeltmek için neler yapmalıyız?

Kur'an ve Sünnet'i ölçü olarak değerlendirmeye çalıştığımız inanç, mezhep ve meşrepler içinde yer alanlar veya bağımsız davrananlar da elbet bizim insanlarımızdır. Biz doğrudan insanları değil yanlış yolları, ilgili bilim adına bir görev anlayışıyla tenkit ederiz. Vatandaşlık ve insan hakları olarak din ve vicdan hürriyetine gelince bu, yukarıdaki değerlendirme ve eleştirilerin tamamen dışında bir konudur ve bu alanda münferiden inanç ya da mezhep ve meşrebi ne olursa olsun hiç kimse ve hiç bir zümre elbet diğerinden üstün, önde veya aşağı değildir. Bunlardan biri asıl olamayacağı gibi öteki de ferî veya azınlık olmaz. Biz yukarıdaki çerçeve ve ölçüler içinde ele alıp bir sapma olarak gördüğümüz durumlar elbet hiç bir zaman bir düşmanlık ve bir kin meselesi

yapılamazlar. Biz kendimize göre ilmî bir değerlendirme yaptığımız gibi elbet karşı tarafın da bu çerçevede bizleri değerlendirip tenkit hakları vardır ve zaten de bu herkesin kendi adına yapa geldiği şeydir. Önemli olan karşı tarafı bir kinle dışlayarak değil sahip çıkarak eleştirmektir. Bizim yaptığımız bu eleştiri, bu aydınlatma çabası belli bir coğrafya ve yurtla sınırlı olmayıp ümmet boyutunda genel ve hatta bir nebze de küreseldir. Hz. Peygamber'in getirdiği esas ve ilkeleri kendi genelliği içinde ele alırken yereli hedefleyemeyiz. Eğer sahip çıktığımız insanlarımızın yanlış bir yolda yürüdüklerini görüyor da onları aydınlatmıyorsak bu, ilim ehline uygun bir davranış olmaz. Her şeyden önce onlar bizimle birlikte genel ümmet veya insanlık içinde yer alırlar. Eğer onlar bizim yurdumuzun insanları iseler bu takdirde kendileri bizim toplumumuzun üyelerindendirler, bizimdirler ve biz de elbet onların. Kur'an ve Peygamber (s.a.v.)'in yolundan yürüyenlere, onun Ehl-i beyti'ne ve ashabına sevgiyle saygı içinde olanlara selamlarımızı sunuyoruz. ◀

Ortak Payda Olarak Ehl-i Beyt

Ehl-i beyt; yani Hz. Muhammed'in ev halkı, aile bireyleridir. Ehl-i beyt'in ortak bir değer olması, bu tabirin, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde yer alması, Hariciler ve bunun uzantıları olan çevreler dışında, bütün müslüman toplulukların dinî kültürlerinde şu veya bu oranda ağırlık taşımasından kaynaklanmaktadır.

► İtikadî bakımdan aşkın ve içkin Yararı'nın birliğine vurgu yapan İslâm, sosyal bakımdan da müslümanların birlik ve dirlik içinde olmalarını istemiş; ayrılıklardan, bölünmelerden uzak durulması gerektiğini öğütlemiştir. Nitekim şu ayet bunu açıkça ifade etmektedir: "Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."¹ Aslında bu ayet bir taraftan tefrikadan kaçınılmasını emrederken, bir taraftan da bunun yolunun Kur'an'a sınımsız sarılmaktan geçtiğine dikkati çekmektedir. Hz. Peygamber de, Allah'ın lütuf ve yardımıyla, hayatı boyunca hem müslümanları birlik ve beraberlik içinde tutmayı başarmış, hem de kıyamete kadar gelecek bütün müslümanlara birlik-beraberlik ruhunu aşılama beyanlarında bulunmuştur. Onun şu sözü bunlardan birisidir: "Birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize kin tutmayınız, birbirinize çirkin sözler söylemeyiniz, birbirinize sırtlarınızı dönmeyiniz. Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin. Allah'ın kulları kardeşler olunuz."² Durum böyle olmakla birlikte, İslâm tarihi boyunca müslümanlar siyasî, sosyal ve diğer sebeplere bağlı olarak çeşitli ihtilaflar yaşamış, bu ihtilaflar gruplaşmalara yol açmış; sonuçta çeşitli mezhepler, fırkalar, akımlar ortaya çıkmıştır. Bunların bir kısmı zamanla tarih sahnesinden çekilirken; bir kısmı günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Bugün, İslâm dünyasının gerçeği olarak çok sayıda fırka ve mezhep bulunmaktadır. Bunları yok etmek mümkün olmadığı gibi yok saymak da mümkün değildir. Ancak grupları fiili bir gerçeklik olarak kabul ederek grupçuluğu, başka bir ifadeyle mezhepçiliği ve fırkacılığı makul bir çizgiye getirmek mümkündür. Bunun en etkili yollarından birisi de, müslüman topluluklar arasındaki faslı müşterekleri, yani ortak paydaları öne çıkarmaktır.

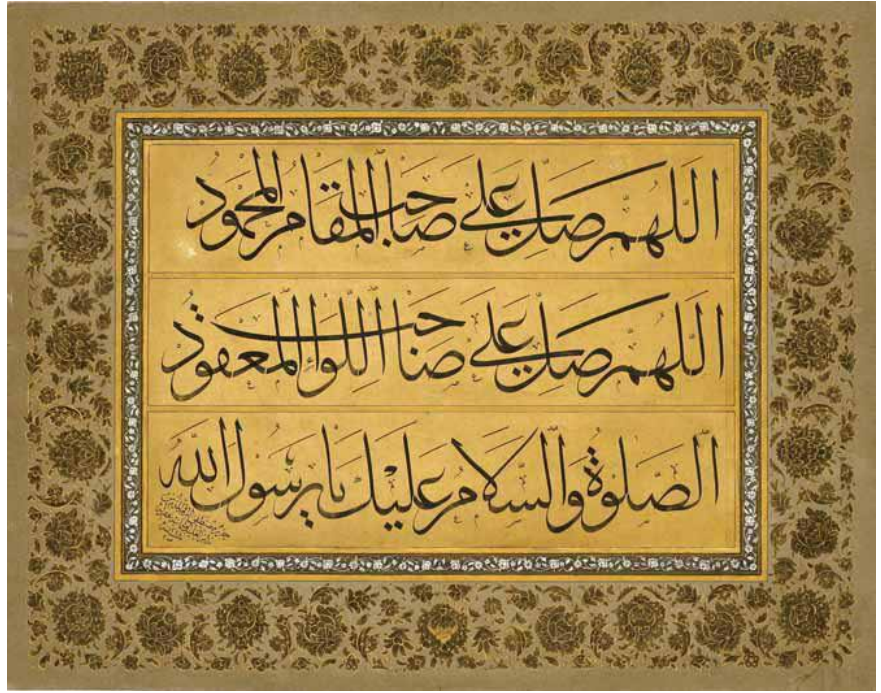
İster itikadî ya da amelî; ister siyasî ya da kültürel nitelikli olsun, kendisini İslâm'a nispet eden bütün gruplar, en azından, sosyolojik olarak müslümandır. Dolayısıyla İslâm dairesi içinde olan bütün müslümanlar Allah'ın birliği, Hz. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğu, ahiretin hak olduğu, Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın indirdiği kitap olduğu gibi temel iman konularında ortak, ortak olmak zorundadır. İşte bütün müslümanlar arasındaki bu ortak değerlerden birisi de Ehl-i beyt; yani Hz. Muhammed'in ev halkı, aile bireyleridir. Ehl-i beyt'in ortak bir değer olması, bu tabirin, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alması, Hariciler ve bunun uzantıları olan çevreler dışında, bütün müslüman toplulukların dinî kültürlerinde şu veya bu oranda ağırlık taşımasından kaynaklanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de, "Ey Ehl-i beyt! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."³ buyrulmaktadır. Tefsirlerde bu ayetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber'in; kızı Fatıma, damadı Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin'i bir abâ/örtü altına alarak, "Allah'ım, bunlar benim Ehl-i beytimdir, bunlardan her türlü kiri gider ve bunları tertemiz kıl." diye dua ettiği nakledilmektedir.⁴ Öte yandan, "De ki, ben (peygamberlik görevim karşılığında) yakınlıkta sevgiden başka sizden herhangi bir ücret istemiyorum." ayetinde geçen "yakınlıkta" ifadesi, bazı müfessirlerce "yakınlarıma" diye yorumlanmış ve bununla Peygamberin, Ehl-i beytine sevgi beslenmesini istediği yorumu yapılmıştır.⁵

Hadislerde de Ehl-i beyt ile ilgili azımsanmayacak kadar rivayet yer almıştır. Sözelimi bir hadiste, Resûl-i Ekrem, "Ben size iki ağır emanet bırakıyorum. Bunlara yapışsanız asla dalalet düşmezsiniz. Bunlardan birisi Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim, diğeri Ehl-i beytimdir." buyurmuştur.⁶ Başka

Hadislerde Ehl-i beyt ile ilgili azımsanmayacak kadar rivayet yer almıştır. Sözelimi bir hadiste, Resûl-i Ekrem, "Ben size iki ağır emanet bırakıyorum. Bunlara yapışsanız asla dalalet düşmezsiniz. Bunlardan birisi Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim, diğeri Ehl-i beytimdir." buyurmuştur.

Ehl-i beyt'in kimlerden oluştuğu, peygamber hanımlarının Ehl-i beyt'e dahil olup olmadığı gibi detaydaki farklılıklar ne olursa olsun, sonuçta Allah'ın kitabında ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan Ehl-i beyt ortak bir kavram, ortak bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünni, Şii, Alevî-Bektaşî gibi bütün İslâmî kesimler arasında bir diğer ortak payda salavatlarda Ehl-i beyt'in de zikredilmesidir.

bir hadiste, İbn Abbas'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: "Allah'ı size nimetler verdiği için sevin. Allah'ı sevdiğiniz için beni sevin. Beni sevdiğiniz için de Ehl-i beytimi sevin."⁷

Ehl-i beyt'in kimlerden oluştuğu, peygamber hanımlarının Ehl-i beyt'e dahil olup olmadığı gibi detaydaki farklılıklar ne olursa olsun, sonuçta Allah'ın kitabında ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan Ehl-i beyt ortak bir kavram, ortak bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünni, Şii, Alevî-Bektaşî gibi bütün İslâmî kesimler arasında bir diğer ortak payda salavatlarda Ehl-i beyt'in de zikredilmesidir. Kur'ân-ı Kerim'de, "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salat ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin."⁸ buyrulmakta ve müminlerin Hz. Peygamber'e salat ve selam getirmesi emredilmektedir. Kaynaklarda ifade olunduğuna göre, bu ayet nazil olduktan sonra sahabe Resûl-i Ekrem'e gelerek kendisine nasıl salat edeceklerini sorması üzerine, Hz. Peygamber "âl"ini yani Ehl-i beytini de katarak şöyle söylemelerini istemiştir: "Allahümme salli alâ Muhammed ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrahim ve alâ âl-i İbrahim inneke hamîdun mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammed ve alâ âl-i Muhammed. Kemâ bârekte alâ İbrahim ve âl-i İbrahim. inneke hamîdun mecîd."⁹ Bu rivayet çerçevesinde bütün müslümanlar Hz. Peygamber'e onun Ehl-i beytini de zikrederek salavat getirmektedir.

Aslında Ehl-i beyt sevgisi, Hz. Peygamber'e olan sevginin bir parçasıdır. Hz. Peygamber tüm müslüman gruplar açısından nübüvvetiyle, ubudiyetiyle nasıl ortak bir sevgili ise onun sevdiği, onun yanında yetişen, ondan ışık alarak her biri erdem abidesi olan Ehl-i beyt mensupları da candan sevilmektedir. Bu samimi sevgi bütün müslüman kesimlerin kültürlerine de yansımıştır. Söz-

gelimi çocuklara Ehl-i beyt isimleri verilmektedir. Daha somutlaştırarak ifade etmek gerekirse, Ali ismi, Hasan ve Hüseyin ismi ile kız çocuklarına verilen Fatıma ismi hiçbir ayırım söz konusu olmaksızın Sünni, Şii ve Alevîler tarafından sıklıkla tercih olunmaktadır. Diğer taraftan bu ortak payda bütün müslüman çevrelerin kültür alanlarına da yansımıştır. Detay ve örneklerine girmeksizin bunlara şöyle işaret edebiliriz: Sünnî-Şîî-Alevî bütün müslümanlar, Ehl-i beyt mensubu olduklarında hiçbir grubun şüphe duymadığı dört kişi (Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) hakkında geniş bir literatür oluşturmuşlar; sözü edilen şahsiyetler hakkında şiir, deyiş ve nefesler söylenmiştir; yine bu zevatin isimleri levhalara, sanat eserlerine cami ve dergahtaki mutena yerlere isim olarak yazılmıştır, nihayet bu kimseler aynı zamanda dua vesilesi kılınmış, müslümanlar dualarında bu kutlu şahsiyetlere yer vermişler, Allah'a şefaathlerini umduklarını belirten yakarışlarda bulunmuşlardır.

Ehl-i beyt, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde yer alan bir terim olmakla birlikte, zamanla siyasî tartışmalarda, en azından bazı gruplar açısından sık sık referansta bulunan bir kavram olmuş, bu bağlamda Ehl-i beyt'in kapsamı, Ehl-i beyt'e yüklenen fonksiyon konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Burada aslolan detaydaki farklı anlayışları değil, İslâm'ın tevhid, nübüvvet ve

Ehl-i beyt sevgisi, Hz. Peygamber'e olan sevginin bir parçasıdır. Hz. Peygamber tüm müslüman gruplar açısından nübüvvetiyle, ubudiyetiyle nasıl ortak bir sevgili ise onun sevdiği, onun yanında yetişen, ondan ışık alarak her biri erdem abidesi olan Ehl-i beyt mensupları da candan sevilmektedir.

ahiret gibi diğer ortak inanç ve değerlerini de gözden uzak tutmayarak ana hatlarıyla Ehl-i beyt sevgisinin tüm müslümanlarda ortak bir paydayı teşkil ettiğini görmek ve bu bilinç içinde hareket etmektir. Zira tarihî sebeplerle bazı İslâmî mezhep ya da gruplar Ehl-i beyt'i sadece kendileriyle ilişkilendirmekte, başka kesimlerin bu konuda duyarsız kaldığını düşünmektedir. Oysa, tekrarlamak gerekirse, detaylarda kimi farklılıklar bulunmakla birlikte, genel anlamda bütün müslümanlar Ehl-i beyt'i, bu cümleden olarak Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sevmektedir. Sonuç olarak geldikleri mezhep ya da grup arka planı ne olursa olsun bütün müslümanlar İslâm'ın ortak değerlerinde kenetlenmeli, ihtilafları büyütmemeli, gerçek anlamda "kardeş" olarak yaşamalıdır. ◀

D İ P N O T L A R

1. Âl-i İmrân, 3/103.
2. Müslim; Birr ve Sıla, 28.
3. Ahzâb, 33/32-33.

4. Müslim, Feâilü's-sahâbe, 61.
5. Taberî, Câmiu'l-beyân, Beyrut 1999, c. XI, s. 143-145.
6. Tirmizî, Menakıb, 31.

7. Aynı yer.
8. Ahzâb, 33/56.
9. Buhârî, Enbiya, 10.

CASİM AVCI

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamber (S. A. V.)'İN Soyu

Hz. Peygamber (s. a. v.) kendi soyunu 21. kuşaktan atası olan Adnan'a kadar saymış ve bundan sonra Hz. İsmail'e kadar olan kısım için "Neseb âlimlerinin söyledikleri doğru değildir." diyerek zikretmemiş ve zikredilmesini de istememiştir.

► Hz. Peygamber (s. a. v.)'in mensup olduğu Araplar, tarihî açıdan iki büyük kısma ayrılır: 1. Arab-ı bâide. 2. Arab-ı bâkiye. Arab-ı bâide, tarihin eski devirlerinde yaşamış olup çeşitli sebeplerle yok olmuş Araplar'dır. Âd, Semûd, Medyen, Amâlîka, Cedîs vs. bunlar arasındadır. Arab-ı bâkiye ise soyları devam eden Araplar olup iki ana kola ayrılır: a) Arab-ı aribe. Anavatanı Yemen olduğu için Güney Arapları veya ataları Kahtân'a nispetle Kahtânîler adıyla da bilinirler. Bu kabileler değişik zamanlarda çeşitli sebeplerle anavatanlarını terk ederek Arabistan'ın muhtelif bölgelerine yerleşmişlerdir. Cürhüm, Ya`rub, Kehlân Himyer, Ezd, Lahm, Cüzâm, Tay, Kinde, Evs ve Hazrec kabileleri bunlardandır. b) Arab-ı Müstaribe (Mütearibe). Aslen Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabilelerden meydana gelmektedir. Bunların soyu Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e dayanır. Hz. İsmail'in ana dili babası gibi Ârâmîce, Keldânîce veya İbranîce idi. Hz. İsmail Yemen'den gelip Mekke'ye yerleşen Cürhümlülere karışarak Araplaştığı için onun soyundan gelenler Arab-ı müstârîbe adıyla anılmıştır. Bunlara Hz. İsmail'e nispetle İsmailîler veya onun soyundan gelen uzak torunlarına nispetle Adnanîler, Meaddîler, Nizârîler de denilmektedir. Kuzey Arapları adıyla da bilinirler. Hz. Peygamber'in 21. göbekten atası olan Adnan'ın soyundan gelen başlıca kabileler ve kolları şöyle sıralanabilir: Mead, Nizâr, Rebîa, Mudar, Kays-Aylân, Gatafân, Kinâne, Kureyş, Hâşim, Ümeyye vs.¹

Hz. Peygamber'in soyu yirmi birinci kuşaktan atası olan Adnan vasıtasıyla Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in Adnan'a kadar soy kütüğü kesin olarak bilinmekte olup şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib (Şeybe) b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Kâ'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihri (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnan. Adnan ile Hz. İsmail arasındaki dedelerin isimleri ve sayıları konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Adnan ile Hz. İsmail arasında on beş, yirmi veya kırk isim zikredilmektedir.² Bununla bir-

“**Mekke'nin dinî ve siyasî yönetimi anlamına gelen riyâset görevini üstlenmiş olan Kusay, ayrıca gerekli düzenlemeler yaparak Mekke ve Kabe ile ilgili hizmetleri elinde topladı. Mekke'nin yönetim meclisi olup siyasî, ekonomik, dinî, hukûkî ve sosyo-kültürel çok yönlü fonksiyon ifa eden Dârunnedve'yi kurdu.**”

likte Adnan'ın soyunun Hz. İsmail'e dayandığında herhangi bir ihtilaf yoktur. Aşağıdaki tabloya göre Hz. Peygamber, Araplar'ın, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in soyundan gelen Adnanîler kolundan, Kureyş kabilesinin Hâşimoğulları sülalesine mensup Abdullah b. Abdülmuttalib'in oğludur.

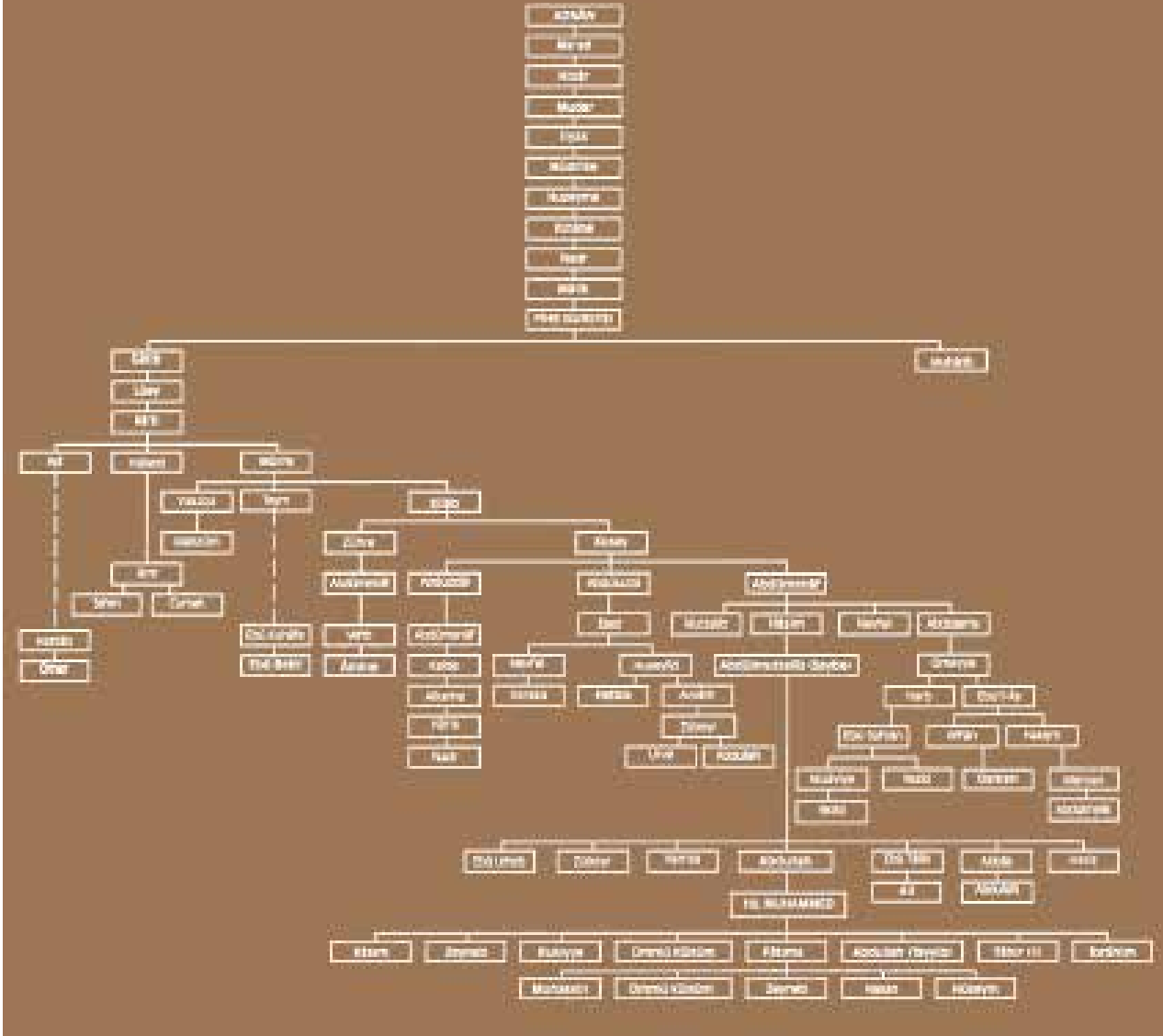
Hz. Peygamber (s. a. v.) kendi soyunu 21. kuşaktan atası olan Adnan'a kadar saymış ve bundan sonra Hz. İsmail'e kadar olan kısım için “Neseb âlimlerinin söyledikleri doğru değildir.” diyerek zikretmemiş ve zikredilmesini de istememiştir.³

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in Kabe'yi inşa ettikten sonra yaptıkları duaya da yer verilir ve Hz. Peygamber'in onların soyundan geldiğine işaret edilir: “Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl; neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar; bize ibadet usûllerimizi göster ve tevbemizi kabul et. Zira tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz! Neslimiz arasından, senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyip arındıracak bir peygamber gönder. Muhakkak ki sen Azîz ve Hakîmsin.”⁴ Bilindiği gibi Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in ortak neslinden gelmiş olan tek peygamber Hz. Muhammed'dir.

Resûlullah da (s. a. v.) soyu hakkında şöyle buyurmuştur: “Allah İbrahim'in oğullarından İsmail'i, İsmailoğulları'ndan Benî Kinâne'yi, Kinâne'den Kureyş'i, Kureyş'ten Benî Hâşim'i ve onlar arasından da beni seçti.”⁵

Hz. Peygamber'in soyu ve Kureyş'in bazı önemli kolları şema halinde şöyle gösterilebilir:

Peygamberimiz (s.a.v.)'in şeceresi

Peygamber Efendimiz'in Dedeleri:

Peygamber Efendimiz'in dedelerini uzaktan yakına doğru şöyle sıralamak mümkündür:

1. Adnan: Araplar'ın iki ana kolundan birini teşkil eden Adnanîler'in (diğer kol Kahtânîler) atası olup babası Üded, annesi Belha bint Ya'rub'dur. Yukarıda belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in 21. kuşaktan atasıdır. İslâm kaynakları Adnan'ın Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in soyundan geldiği konusunda birleşmekte, ancak hayatı hakkında fazla bilgi vermemektedirler. Milattan önce yaşadığı tahmin edilmektedir. İsmi, Kabe'ye ilk defa örtü yaptırılanlar arasında zikredilir.

2. Me'ad: Hz. Peygamber'in 20. kuşaktan atası olup babası Adnan b. Üded, annesi Mehded bint Lihem'dir.

3. Nizâr: Hz. Peygamber'in 19. kuşaktan dedesidir. Ebû İyâd veya Ebû Rebîa künyeleriyle bilinen Nizâr'ın annesi Muâne bint Cevşem'dir. Mekke idaresi ve Kabe hizmetlerini üstlenmiş, ömrünün sonlarında bu görevleri oğulları Mudar, Rebîa, İyâd ve Enmâr'a devretmiştir.

4. Mudar: Hz. Peygamber'in 18. kuşaktan dedesi olup Hamrâ (kırmızı) lakabıyla da bilinir. Annesi Sevde bint Akk'tır. Onun soyundan gelenler (Benî Mudar) Adnan ve Kahtân'dan sonra Araplar'ın kendilerine nisbet edildiği dört

ana koldan -Rebâa, Kudâa ve Yemen- birini oluşturmaktadır.

5. İlyas: Hz. Peygamber'in 17. kuşaktan dedesi olup annesi Rebâb bint Hayde'dir. Mekke'de saygın bir konuma sahip olan İlyas özellikle Hz. İsmail'den beri devam eden dinî uygulama ve geleneklerin korunması konusunda mücadele etmiş ve takdirle karşılanmıştır.

6. Müdrike: Hz. Peygamber'in 16. kuşaktan dedesi olup asıl adı Amr'dır. Annesi Hindif (Leylâ) bint Hulvân'dır. Müdrike, cesaret ve kahramanlığıyla bilinir.

7. Huzeyme: Hz. Peygamber'in 15. kuşaktan dedesi olup, annesi Selma bint Süleym'dir.

8. Kinâne: Hz. Peygamber'in 14. kuşaktan dedesi olup annesi Avâne bint Sa'd'dır. İlim ve fazileti dolayısıyla Mekke'nin yanısıra diğer Araplar arasında da saygın bir yere sahipti.

9. Nadr: Hz. Peygamber'in 13. kuşaktan dedesi olup asıl adı Kays'tir. Güzel yüzlü olduğu için Nadr lakabıyla meşhur olmuştur. Annesi Berre bint Mürr'dür.

10. Mâlik: Hz. Peygamber'in 12. kuşaktan dedesi olup annesinin adı Âtike bint Advân'dır.

11. Fihri (Kureyş): Hz. Peygamber'in 11. kuşaktan dedesi olup annesi Cendele bint Âmir el-Cürhümî'dir. Kureyş kabilesi adını Fihri'nin lakabı olan Kureyş'ten almaktadır. Fihri'nin soyundan gelenlerin Mekke ve çevresinde ikamet etmek için biraraya toplanmış olması veya ticaret yapması sebebiyle bu lakabın verildiği belirtilir. Fihri b. Mâlik'in Benî Kinâne'nin liderliğini üstlendiği ve Kabe'yi yıkmak üzere Hassân b. Abdükülâl kumandasında Mekke'ye gelen Himyerî ordusunu mağlup ettiği nakledilir.⁶

12. Galib: Hz. Peygamber'in 10. kuşaktan dedesi olup annesi Leyla bint Hâris'tir.

13. Lü'ey: Hz. Peygamber'in 9. kuşaktan dedesi olup annesi Âtike bint Yahlud'dur. Çok yumuşak huylu ve hikmet sahibi bir kimse olarak bilinir. Şöyle dediği nakledilir: "Her kim iyiliklerini artırırsa unutulmaz ve hayırla yadedilir. İyilik görene düşen onu unutmaksızın başkalarına duyurmaktır. İyilik edene düşen ise iyiliğini büyük görmemek ve gizlemektir".⁷

14. Kâ'b: Hz. Peygamber'in 8. kuşaktan dedesi olup annesi Mâviyye bint Ka'b'dır. Hitabeti ve güçlü yönetimi ile Araplar arasında saygın bir konuma sahipti. Araplar Fil Vak'ası'na kadar olayları tarihlendirmek için onun vefatını esas almışlardır. Haftada bir gün (Cuma günü) Kabe etrafında insanları toplayıp onlarla birlikte ibadet eder ve hutbe okurdu.

“ İslâm kaynakları Adnan'ın Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in soyundan geldiği konusunda birleşmekte, ancak hayatı hakkında fazla bilgi vermemektedirler. Milattan önce yaşadığı tahmin edilmektedir. İsmi, Kabe'ye ilk defa örtü yaptıranlar arasında zikredilir. ”

15. Mürre: Hz. Peygamber'in 7. kuşaktan dedesi olup annesi Maşşiyye (Vaşşiyye) bint Şeybân'dır. Yardımseverliği ve cesareti ile bilinen Mürre Mekke yakınlarında açtığı su kuyusu ile hacıların su ihtiyaçlarını karşılamış ve şiirlere konu olmuştur.

16. Kilâb: Hz. Peygamber'in 6. kuşaktan dedesi olup annesi Hind bint Süreyr'dir. Kabe'ye altın ve gümüş süslemeli iki kılıcı hediye ederek değerli eşyanın Kabe'ye hediye edilmesi geleneğini başlatmıştır.

17. Kusay: Asıl adı Zeyd olup Hz. Peygamber'in 5. kuşaktan dedesidir. Annesi Fatıma bint Sa'd'dır. Kusay b. Kilâb'ın Mekke ve Kureyş tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Çünkü, Kureyş kabilesinin Mekke idaresi ve Kabe hizmetlerini üstlenmesi Kusay sayesinde olmuştur. Bilindiği gibi, Hz. İsmail'den sonra Mekke yönetimi ve hac hizmetlerini bir süre onun çocukları ve torunları yürütmüş, ardından Cürhümlüler ele almıştı. Daha sonra güneyden gelen Huzâa kabilesi Cürhümlüler'i Mekke'den çıkartmış ve yönetime hakim olmuştu. Liderleri Amr b. Lühay Mekke'ye ve Arabistan'a putperestliği getirmiş, böylece tevhid inancının merkezi olan Beytullah şirkin merkezi haline getirilmişti. Liderlik vasıflarıyla ön plana çıkan Kusay b. Kilâb Mekke'nin yönetimini elinde bulunduran Huzâa kabilesinin reisi Huleyl b. Hubşiyye'nin kızı Hubbâ ile evlenmiş, kayınpederinin vefatından sonra Huzâa kabilesiyle mücadele ederek onun görevlerini üstlenmişti. Böylece Mekke yönetimi ve Kabe hizmetleri yeniden Hz. İsmail'in soyundan gelen Kureyş kabilesine intikal etti.

Kusay, Mekke çevresinde dağınık olarak çadırlarda yaşayan Kureyş kollarını birleştirerek Mekke'ye yerleştirdi. Kabe'yi tamir ederek hac menasikini (hac ibadeti sırasında yapılması gereken davranışlar) düzenledi; Cürhümlüler'in Mekke'den ayrılırken yerinden söküp gömdükleri

Hacerülesved'i Kabe'deki yerine koydu. Mekke'nin dinî ve siyasî yönetimi anlamına gelen riyâset görevini üstlenmiş olan Kusay, ayrıca gerekli düzenlemeler yaparak Mekke ve Kabe ile ilgili hizmetleri elinde topladı. Mekke'nin yönetim meclisi olup siyasî, ekonomik, dinî, hukûkî ve sosyo-kültürel çok yönlü fonksiyon ifa eden Dârünnedve'yi kurdu. Kıyâde (kumandanlık), livâ (bayraktarlık), hicâbe veya sidâne (Kabe hizmetleri), sikâye (hacılara su temini) ve rifade (hacılara yiyecek temini) gibi görevleri düzenledi. Kusay'dan sonra bu görevler onun soyundan gelenler tarafından yürütülmüştür. Kusay'ın yaklaşık 480 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁸

18. Abdümenâf: Hz. Peygamber'in 4. kuşaktan dedesi olup annesi Hubbâ bint Huleyl b. Hubşiy'e'dir. Kusay'dan sonra Mekke yönetimi ve Kabe ile ilgili hizmetleri büyük oğlu Abdüddâr ve çocukları yürütmüş, bir süre sonra Abdümenâf ve oğulları bu görevlerde kendilerinin de hak sahibi olduğuna dair itirazlar yükseltince bu görevler aralarında paylaşılmıştır. Buna göre Dârünnedve, livâ ve hicâbe (sidâne) eskisi gibi Abdüddâr'da kalmış, kıyâde, sikâye ve rifâde görevleri Abdümenâf'a verilmiştir. Abdümenâf'ın oğulları Abdüşems, Hâşim, Nevfel ve Muttalib Mekke ve Kureyş tarihi bakımından önemli isimler arasındadır.

19. Hâşim: Hz. Peygamber'in 3. kuşaktan dedesidir. Asıl adı Amr olup Suriye'den getirdiği ekmekleri kırıp ufalayarak et suyu ile çorba yaptığı ve Mekke'ye gelen hacılara ikram ettiği için Hâşim (kıran, ufalayan) lakabıyla meşhur olmuştur. Annesi Âtike bint Mürre'dir. Hacılar için yiyecek ve su temini konusundaki cömertliğiyle tanınan Hâşim b. Abdümenâf Suriye'ye gidip Bizans imparatoruyla (kayser) görüşerek Mekkeli tacirlerin emniyet içerisinde bölgeye gelip ticaret yapabileceklerine dair bir belge almıştır. Hâşim, Mekke'den Bizans topraklarına kadar uzanan yol üzerinde oturan kabilelerle de kervanların güvenlik içerisinde bu güzergâhı kullanabileceklerine dair anlaşmalar yaptı. Hâşim'in kardeşlerinden Muttalib Yemen'e, Abdüşşems Habeşistan'a Nevfel İran'a giderek bu ülkelerin krallarından benzeri imtiyazlar elde etmişlerdir. Güzergah üzerindeki kabilelerle saldırmazlık antlaşmaları imzalamışlardır. Böylece Mekke ticareti dışı açılarak milletlerarası bir mahiyet kazanmıştır. Kureyşliler gerek antlaşmalar, gerekse Harem bölgesinde oturup Kabe hizmetlerini yürütmenin getirmiş olduğu itibar sayesinde emniyet içerisinde kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın da Suriye ve Anadolu'ya ka-

dar ticarî yolculuklar yapmaya başladılar. Kur'ân-ı Kerîm'de Kureyş suresinde bu anlaşmalara (ilâf) ve ticarî seferlere (rihle) işaret edilmektedir.⁹

Hâşim ticaret için Suriye'ye giderken bir süre kaldığı Yesrib'de (Medine) Neccâroğulları'ndan Amr b. Zeyd'in kızı Selma ile evlendi. Bu evlilikten Hz. Peygamber'in dedesi Abdümttalib dünyaya geldi. Hâşim ticaret için gittiği Gazze'de öldü ve oraya defnedildi.

20. Abdümttalib (Şeybe): Hz. Peygamber'in dedesi olup asıl adı Şeybe'dir. Şeybe, babası Hâşim'in Gazze'de vefatından sonra annesi Selma bint Amr ile Yesrib'de kaldı. Sekiz yaşında iken amcası Muttalib tarafından Mekke'ye götürüldü. Mekkeliler onu Muttalib'in kölesi zannettikleri için Abdümttalib dediler. Şeybe o günden sonra Abdümttalib diye anıldı. Abdümttalib'i amcası yetiştirdi ve ölümüne yakın bir zamanda kabile reisliği görevini ona devretti. Abdümttalib Cürhümlülerin Mekke'yi terk ederken kapattıkları Zemzem kuyusunun yerini bularak yeniden açtı. Hacılara yiyecek ve su temini görevlerini üstlendi. Kur'ân-ı Kerîm'de Fil suresinde haber verilen Fil Vakası'nda Kabe'yi yıkmaya gelen Yemen Valisi Ebrehe ile görüştü ve Kabe'yi sahibinin mutlaka koruyacağını söyledi.

Peygamber Efendimiz (s. a. v.)'i çok seven ve sekiz yaşına kadar büyük bir titizlikle himaye eden Abdümttalib, seksen yaşlarında Mekke'de vefat etti. Vefatından önce sevgili torununu oğlu Ebu Talib'e emanet etmişti.

Peygamber Efendimiz (s. a. v.)'in Anne ve Babası:

Hz. Peygamber'in babası, Kureyş'in Benî Hâşim kolundan Abdullah b. Abdümttalib'tir. Abdümttalib'in Fatıma bint Amr ile evliliğinden dünyaya gelen Abdullah akranları arasında çok sevilen, güzel ahlaklı ve yakışıklı bir gençti. Abdümttalib, Zemzem Kuyusu'nu yeniden ortaya çıkardığı sırada Kureyş'in bazı ileri gelenleri ile yaşadığı gerginlik üzerine on oğlu olursa birini kurban edeceğine dair adakta bulunmuştu. Bir süre sonra duâsı gerçekleşince on oğlu arasında kura çekmiş ve kura Abdullah'a çıkmıştı. Abdullah'ın kurban edilmesine ailesi itiraz edince Abdümttalib bir çözümlü yolu aramış ve yapılan tavsiye üzerine yüz deve kurban etmiştir. Abdullah gençlik çağına ulaştığında Vehb'in kızı Âmine ile evlenmiştir. Abdullah'ın bu sırada on sekiz veya yirmi dört yaşında olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in annesi Âmine, Kureyş kabilesinin Benî Zühre koluna mensup Vehb b. Abdümenâf'ın kızıdır.

Annesi Berre bint Abdüluzzâdır. Âmine Kureyş kızları arasında iyi bir yere sahipti. Babası Vehb de Zühreoğullarının ileri gelenlerinden biriydi. Hz. Peygamber'in anne tarafından dedelerini de gösteren neseb zinciri şöyledir: Âmine bint Vehb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihri (Kureyş). Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in anne ve babasının soyu Kilâb b. Mürre'de birleşmektedir.

Abdullah, Âmine ile evlendikten bir süre sonra ticaret için Suriye'ye giden kabileye katılarak Gazze'ye gitti. Dönüş yolunda o zamanki adı Yesrib olan Medine'ye ulaştıklarında hastalandı. Bir ay kadar hasta yattıktan sonra vefat etti ve Medine'de defnedildi. Bu sebeple Hz. Peygamber yetim olarak dünyaya gelmiştir. Âmine Hz. Peygamber altı yaşında iken Medine ziyareti dönüşünde Ebvâ'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Hz. Peygamber Abdullah ile Âmine'nin evliliklerinden dünyaya gelen tek çocuklarıdır.¹⁰

Peygamber Efendimiz (s. a. v.)'in Çocukları ve Torunları

Peygamber Efendimiz'in ilk hanımı Hz. Hatic'e'den Kasım, Zeynep, Rukiyye, Ümmü Külsüm, Fatıma ve Abdullah adlı çocukları dünyaya geldi. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in Tayyib ve Tahir adında iki oğlundan daha bahsedilmekte, bunların Abdullah'ın lakabı olduğu da kaydedilmektedir. Peygamber Efendimiz'in erkek çocukları küçük yaşta vefat ettiler. Kızları ise büyümüş, evlilikler yapmış ve Medine'ye hicret etmişlerdir. Hz. Peygamber'in en küçük kızı Fatıma dışındaki çocukları kendisinden önce, Hz. Fatıma ise babasından altı ay sonra vefat etmiştir.

En büyük kızları Zeynep, teyzesi Hâle bint Huveylid'in oğlu Ebû'l-Âs b. Rebî' ile evlendi. Bu evlilikten Ali ve Ümâme isimli çocukları dünyaya geldi. Ali küçük yaşta öldü. Ümâme ise teyzesi Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ali ile evlendi.

Peygamber Efendimiz'in diğer kızı Rukiyye Hz. Osman

ile evlendi ve bu evlilikten Abdullah isimli çocukları doğdu. Abdullah küçük yaşta vefat etti. Ümmü Külsüm ise ablası Rukiyye'nin vefatından sonra Hz. Osman ile evlendi. Bu evlilikten çocukları olmadı.

Hz. Fatıma, Peygamber Efendimiz'in amcasının oğlu Hz. Ali ile evlendi. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Muhas-sin, Zeynep ve Ümmü Külsüm dünyaya geldi. Bunlardan Muhassin küçük yaşta öldü. Zeynep, amcası Cafer b. Ebû Tâlib'in oğlu Abdullah ile evlendi. Bu evlilikten Ali, Avn, Muhammed, Abbas ve Ümmü Külsüm adlı çocukları doğdu. Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın diğer kızları Ümmü Külsüm Hz. Ömer ile evlendi; bu evlilikten Zeyd ve Rukiyye adlarında iki çocukları oldu. Hz. Ömer'in vefatından sonra Ümmü Külsüm, amcası Cafer b. Ebu Talib'in oğlu Avn ile evlendi. Avn'in ölümünden sonra kardeşi Muhammed ile, onun ölümü üzerine de kardeşi Abdullah ile evlendi. Bu evliliklerinden çocuğu olmadı. Hz. Peygamber'in soyu çok sevdiği torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile devam etmiştir. Birçok evlilik yapan Hz. Hasan'ın çok sayıda çocuğu dünyaya gelmiş,¹¹ bunlardan Hasan el-Müsennâ ve Zeyd adlı oğulları vasıtasıyla soyu devam etmiştir. Hz. Hüseyin'in soyu Kerbela faciasından sağ kurtulabilen Ali Zeynelâbidin ile devam etmiştir. Hz. Hüseyin'in kendisiyle birlikte Kerbela'da şehid olan Ali el-Ekber, Ca'fer, Abdullah, Fatıma ve Sekine adlı çocukları da vardı.¹²

Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'nın Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin vasıtasıyla devam eden soyundan gelenlere "seyyid" ve "şerif" unvanları verilmiş ve tarih boyunca müslümanlar arasında büyük saygı görmüşlerdir.¹³

Hz. Peygamber'in Bizans'ın Mısır valisi Mukavkıs'ın kendisine hediye ettiği Hz. Mariye'den İbrahim isimli çocuğu dünyaya gelmiş, ancak bir buçuk yaşında vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ve Hz. Mariye dışındaki hanımlarından çocukları olmamıştır.¹⁴ ◀

D İ P N O T L A R

1. Cevâd Ali, el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm, Beyrut 1968, c. I, s. 298, 354; Hakkı Dursun Yıldız, "Arap-Tarih", DİA, c. III, s. 273.
2. İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1968, c. I, s. 56; Taberî, Târîh, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl, Beyrut trs., c. II, s. 272-273; Mustafa Fayda, "Adnan", DİA, I, 392. Yine bazı kaynaklarda Hz. İsmail ve Hz. İbrahim ile Hz. Nuh ve Hz. Nuh ile Hz. Âdem arasında farklı isimler verilmektedir (Bkz. Kalkaşendî, Nihâyetü'l-ereb, Beyrut 1405/1984, s. 33). Bu rivayetlerin güvenilir olmadığını belirtmek gerekir. Kaynaklarda Adnan'ın dedeleri olarak zikredilen isimler ve bunların okunuşları hakkındaki ihtilaflar, bu konudaki rivayetlerin yahudi âlimlerinden alınmış ve Arapça ifade edilirken değişikliklere uğramış olmasından kaynaklanmaktadır. Mustafa Fayda, "Adnan", DİA, I, 392.
3. İbn Sa'd, a.g.e., c. I, s. 56; Belâzürî, Ensâbü'l-esrâf, nşr. Muhammed Hamidullah, Kahire 1959, s. 12.

4. Bakara, 2/128-129.
5. Müslim, "Fezâil", I; Tirmizî, "Menâkıb", I; İbn Sa'd, a.g.e., I, 20.
6. Casım Avcı, "Kureyş", DİA, XXVI, 442.
7. Dirmaşki, Sübü'l-hüda ve'l-reşad, Kahire 1410/1990, c. I, s. 331.
8. İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, nşr. Mustafa es-Sekkâ vdğ, Kahire 1955, c. I-II, s. 117-118, 123-125; İbn Sa'd, a.g.e., c. I, s. 70-71; Casım Avcı, Muhammedü'l-Emin: Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı, İstanbul 2008, s. 23-27; Ali Osman Ateş, "Kusay b. Kilâb", DİA, XXVI, 460-461.
9. İbn Sa'd, a.g.e., I, 75, 78; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul 2003, c. I, s. 331; Casım Avcı, İslâm-Bizans İlişkileri, İstanbul 2003, s. 33-34; a.m.f., Muhammedü'l-Emin, s. 35-36.
10. İbn Hişâm, a.g.e., c. I, s. 151-158, 168; İbn Sa'd, a.g.e., c. I, s. 88-94, 99-100, 116; Avcı, Muhammedü'l-Emin, s. 60-63, 88.

11. Hz. Hasan'ın kaynaklarda adı geçen çocukları şunlardır: Zeyd, Hasan, Kâsım, Ebû Bekir, Abdullah, Amr, Abdurrahman, Hüseyin, Muhammed, Ya'küb, İsmail ve Talha. Bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hasan", DİA, XVI, 283.
12. İbn Sa'd, a.g.e., I, 133, VIII, 19-40; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, el-Envâr fi nesebi âli'n-Nebiyyi'l-muhtâr, nşr. Es-Seyyid Mehdi er-Recâi, Kum 2010, s. 22 vd.; Avcı, Muhammedü'l-Emin, s. 118-121; Muhammed Emin Yıldırım, s. 134-146, 178-193; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hasan", DİA, XVI, 283; a.m.f., "Hüseyin", DİA, XVI, 521; Halit Özkan, "Zeynep bint Ali", DİA, XLIV, 356; Huriye Martı, "Ümmü Külsüm bint Ali", DİA, LXII, 324.
13. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", DİA, XXXVII, 40-43.
14. İbn Hişâm, I, 191; İbn Sa'd, I, 134-144; Belâzürî, I, 449-452.

CİHAN AKTAŞ
Yazar

"Babasının Annesi": Hz. Fatıma*

Hz. Âişe, Fatıma'nın konuşma tarzıyla Peygamberimiz'e en çok benzeyen evladı olduğunu belirtmiştir. Yavaş yavaş yükselen bir coşkuyla, sözünü sakınmadan, açık yüreklilikle ve şiir okur gibi konuşmuş Fatıma.

Hz. Fatıma'nın Hırkası.
TSM. Env. No: 21/459.

*Bu yazı, 4 Kasım 2007 tarihinde Kadın Dayanışma Grubu tarafından İstanbul'da düzenlenen Hz. Fatıma konulu panelde yapılan konuşmanın dayandığı metinden özetlenmiştir.

► Vahyin ışığında yetişmiş bütün müslüman kadınlar, bir açıdan bakıldığında, tek kişi gibi görünürler. Daha yakın bir incelemede ise her birinin yetişme şartlarından, mizaçlarından kaynaklanan kişilik özelliklerini ayırt edebiliyoruz. Hz. Hatice'yi, kendinden on beş yaş küçük bir erkeğe evlenme teklifi edebilecek kadar kendine güvenen, dulluk kimliğinin bir leke gibi yüzünde okunmasına izin vermeyen onurlu bir iş kadını olarak seçiyor, Hz. Âişe'yi ifk vakasında, yalnız bırakıldığı halde Allah'a duyduğu güvenle direncini koruyan bir genç kadın olarak tanıyoruz. Fitne-fesat söylemleriyle lekelenme korkusu yaşayan her kadın, Hz. Âişe'nin ifk vakası sırasındaki metanetinden bir şeyler öğrenebilir.

Fatıma'nın kültürümüzde mevcut profili ise iffetli, sabırlı, çilekeş, kanaatkâr, dirençli, akıllı bir kadın ve sadık bir evlat ve eş portresi sunuyor bize. O çok daha küçük yaşta, "Babasının annesiydi." Belki de bu yüzden, hayatı çok yoğun yaşadı ve erkenden yaşlandı. Otuz yaşını bulmadan bu dünyaya veda etti.

Fatıma, sürdürdüğü hayat tarzı açısından şifahî kültürümüzün sürekli hatırlattığı erdemli anamızdır. Yazılı ya da şifahî kültürün anlattığı Fatıma'nın günümüz kadınları için örnek teşkil edecek özellikleri hangileridir?

Fatıma, Son Peygamber'in kızıdır her şeyden önce ve kahraman, yiğit, bilge Ali'nin de eşidir. Ali Şeriatı, Fatıma'yı bir evlat, bir eş, bir anne olarak incelemiş ve onun değerinin bütün bu niteliklerinin ötesinde, Fatıma olarak kişiliğinde aranması gerektiğini söylemiştir.

Cezayirli yazar Asiya Cabbar ise Fatıma'yı, "Medine'ye hayır diyen kadın" olarak anlatmaktadır. Babası da Mekke'de "Hayır!" diyen ilk kişi olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.) hayırıyla cahilî bir toplumu değiştirerek, büyük, evrensel bir açılımı olan bir medeniyetin kurucu kadrosuna dönüştüren kişidir.

Tarihin yol verdiği sahnelerde gördüğümüz kızı Fatıma ise, daha çok hüznü, küskün biri olarak gözlerimizin önünde canlanıyor. Ali Fatıma'ya göre sanki daha esnek ve ılımlı bir mizaca sahipti; öyle görünüyor bana. Onlar melek değildi, bazen tartışıyorlardı, küskünlüklere yol açan anlaşmazlıkları oluyordu. Peygamberimiz bir gün Hz. Ali'yi evden uzakta, bir toz çukurunda bulur ve ona "tozdan adam" diye takılır ya... Bazen de Fatıma babasına yaşadığı hayatın güçlüklerinden söz ederdi. Ali ile arala-

rında bir aşk, bir ufuk birliği vardır. Kimi kaynaklara göre Hz. Ali hicretin 8. ve 10. yılları arasında bir eşe daha sahip olmak istemişti. Hatta, Ebu Cehil'in yenilerde müslüman olmuş kızı Cüveyriye'yi seçtiği söyleniyor. Cüveyriye'nin akrabaları Hz. Muhammed'e durumu açıklamışlarsa da, Fatıma gelip babasına bu konuda şikayet edinceye kadar Peygamberimiz sessiz kalmıştır bu konuda. Fatıma'nın gelişinden sonra ise, ertesi gün mescidde böyle bir evliliğe izin vermeyeceğini belirtmiştir. "Fatıma benim bir parçamdır, onu inciten beni de incitir, onu üzen beni de üzer!"

“ **Sadelik ve tevazu Fatıma'nın, yüzyulumıza kadar İslâm ümmeti arasında en yaygın olarak bilinen ve anılan özellikleridir. Hz. Âişe, Fatıma'nın Peygamberimiz'in en çok sevdiği insan, Ali'nin ise en çok sevdiği erkek olduğunu bildiriyor. Hz. Peygamber, kızı Fatıma, bulunduğu mekana geldiğinde ayağa kalkarak onu karşılar, ellerinden öpermiş.** ”

Fatıma, özel bir kadındı, babası da onun özel bir kadın olduğunu düşünüyordu. Ali, başka bir kadınla evlendiği takdirde Fatıma'yı kaybedeceğini ve Peygamberimiz'i de fazlasıyla üzeceğini kavramıştı.

Fatıma ikinci "Hayır!"'ını, babasının vefatından sonra, Hz. Ebubekir'in hilafeti sırasındaki bir uygulamasına karşı dillendirmişti. Ebu Bekir'in anlayışla karşıladığı bir muhalefetti bu. Her iki taraf da tezlerini Kur'an ve hadise dayandırıyorlardı. Şî'a'ya göre Fatıma, babasının kendisine bağısladığı Fedek Bağları'nın, peygamberlerin miras bırakmayacağı gerekçesiyle kendisinden alınmasını kabullenmemişti. Aslında her iki hadise de müslüman toplumun asr-ı saadet dönemindeki biçimlenişinde, Fatıma'nın şahsında müslüman bir kadın kişiliğini tanıma konusunda bize çarpıcı ayrıntılar sunmaktadır.

Hz. Fatıma'yı örnek alarak bugün nasıl bir hayat sürdürebiliriz? Bu soruya cevap vermeden önce elimize ulaşan rivayetleri dikkatle incelediğimizde, tarihin süzmeleri ya da eklemelerini de hesaba katarak, Fatıma'yı daha yakından tanımayı sağlayacak şu özellikleri ayırt ediyoruz:

Sadelik ve Tevazu

Sadelik ve tevazu Fatıma'nın, yüzyılımıza kadar İslâm ümmeti arasında en yaygın olarak bilinen ve anılan özellikleridir. Hz. Âişe, Fatıma'nın Peygamberimiz'in en çok sevdiği insan, Ali'nin ise en çok sevdiği erkek olduğunu bildiriyor. Hz. Peygamber, kızı Fatıma, bulunduğu mekana geldiğinde ayağa kalkarak onu karşılar, ellerinden öpermiş. Bu sevgi ve özen, Peygamber'in kızı Fatıma ve damadı Ali'nin çevrelerindeki insanlara, mesela Suffe'de barınan ve eğitim gören yoksul müminlere göre daha fazla imkanları bulunan bir hayata sahip olmalarının bir gerekçesine dönüşmemiştir hiç. En son isteyecek kişiler, Ehl-i beyt mensupları olmalıydı.

80'li yılların başlarında, Fatıma'nın zühdünü ve takvasını anlatan hadisleri hayranlık ve ibretle okurduk. Çeyizler Fatıma'nın çeyiziyle, iradeler Fatıma'nın iradesiyle kıyaslanırdı. Fatıma sıradan bir kadın gibi mücevher takmamalı, Suffe'deki müslümanlar aklıktan iki bülüm durumdayken, babasından kendisine bir yardımcı tahsis etmesini talep etmemeliydi. Kendisini zayıf hisseden Fatıma, babasının evindeki ocakta da üç gün boyunca ateş yanmadığını hatırlamalı ve bünyesini duayla güçlendirmeliydi. Bu tür bir hayat görüşü nedeniyle resimli perdeler, pek de kıymetli olmayan kolyeler bile Fatıma için taşınması ağır gelecek yüklerdi. Bazen öyle olurdu ki Fatıma, ertesi günü giyebileceği giysiyi yatmadan önce yıkamak zorunda kalırdı, ikinci birine sahip olmadığı için. O, Fatıma'ydı; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kızı, aynı zamanda en zor zamanların, 'hüzünlü seneler'in dert ortağı, ilk tebliğ yıllarının küçük ama mücadeleci yardımcısı. Dindar camianın tüketime dayalı hayat tarzlarını keşfettikleri, tüketim ideolojisinin baskısını duydukları, içinde bulunduğumuz dönemde, Fatıma'nın zühd ve takvasını hatırlamanın ayrı bir değeri olduğu açık.

İçsel İffet

Fatıma'nın adlarından ikisi Tahire ve Betül'dür. Tahire "temiz, iffetli", Betül ise "eşi bulunmayan" anlamına da geliyor. Tesettür sadece örtünmek olmadığından Kur'an'da işaret edilen "takva örtüsü", bu olgunun önce yüreklerde gerçekleşmesi gerektiğini gösterir. Evden çıkmadan önce ayna karşısında saatler harcamayı gerektiren bir 'kapanma' olmamalıdır, Fatıma'nın tesettürü. Fakat bu Fatıma'nın özensiz ve bakımsız olduğu anlamına da gel-

meyecektir. Çünkü sonuçta o Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kızıdır ve Peygamberimiz de bilindiği üzere, kendine itina eden bir kişiliğe sahipti.

Fatıma'nın lakaplarından hareketle, giyim tarzı konusunda bir fikir edinebiliriz. Raziye itaatli ve alçakgönlü kişiliğini, Merziye ise insan ilişkilerindeki dikkati nedeniyle sevilen bir kişi olduğunu anlatmaktadır.

Özgüven ve karakter sağlamlığı

Fatıma, özgüvene sahip, eşine ya da babasına yaslanarak hayatını sürdürdüğü izlenimini uyandırmayan bir kadın olarak görünmektedir. Bunun nedeni vahiy evinde yetişmişliği olabilir mi? Bir açıdan evet. Fakat peygamberlerin hayat hikayeleri, vahiy evinde yetişmiş peygamber evlatlarının her zaman karakter sahibi, güçlü kişilikler olmayabileceğini de bize anlatıyor.

Fatıma'nın güçlü karakterinde annesi Hatic'e'nin güçlü kişiliğinin etkileri elbette vardır. Daha önemlisi ise babası ile ilişkileridir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Fatıma ile ilişkileri, kızının özgüven duymasını sağlayacak bir sağlamlıkta görünüyor. Kızını dinlemeyi önemseyen, o odaya girdiğinde ayağa kalkarak karşılayan, nerede olursa olsun onun seçimine ve kararına önem verdiğini belli eden, ona söz hakkı tanıyan bir babadır Hz. Peygamber. Dil ve kültürde, hatta toplumda erkek egemen karakterin baskın olduğu bir dönemden söz ediyoruz. Babasının, kızına gösterdiği saygı ve önemle onu, erkeklere ait sayılan alanlarda sesini duyurma konusunda yüreklendirdiği söylenebilir.

Sadakat

Fatıma, babasının sağlığı boyunca, tevhid dininin, bulunduğu toplumda yayılması konusunda aktif bir rol oynamıştır. Fakat babasının vefatından sonra ortaya çıkan yeni siyasal yapılanmaya kendine göre gerekçeler ileri sürerek muhalefet etmiştir. Durumu, başlangıçtaki ilkeler (olaylar) açısından anlamaya çalıştığı söylenebilir. Eşi Ali siyasetin iktidar ilişkilerinde kazandığı içerikleri iyi bildiği için, sarfedeceği kelimeler konusunda attığı adımlar Fatıma'ya göre daha dikkatlidir. Fatıma içinden nasıl geliyorsa, öyle konuşmuş ve davranmıştır.

Hakikat Arayışı

Fatıma, hakikati hatırında tutma, değişen şartlar altında hakikatin yeni görünüşünü keşfetme çabasından

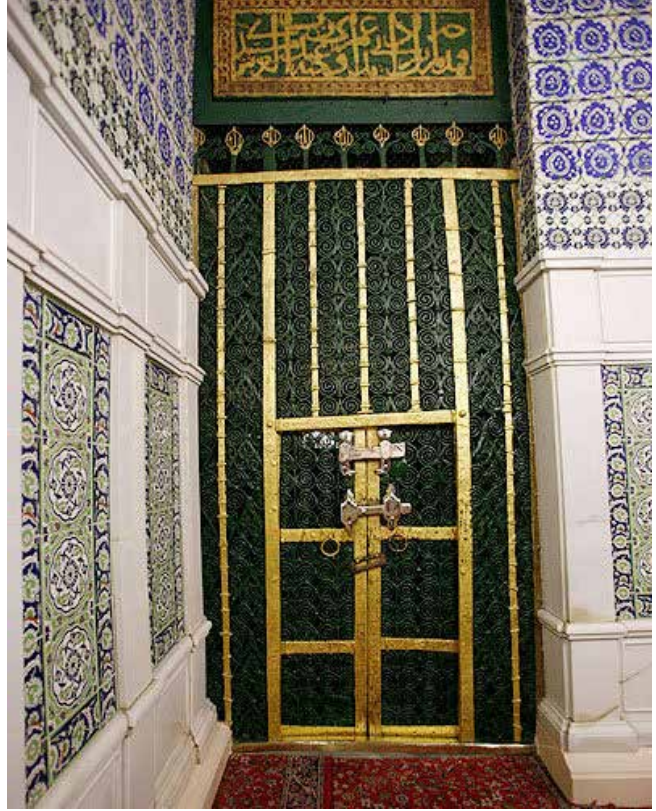
hiç vazgeçmemiştir. Babasıyla ve eşiyle ilişkilerini günümüze taşıyan rivayetlerin ve yaptığı konuşmaların içeriği, onun sorgulayıcı ve eleştirel bir zihin yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Kendine özgü bir dile sahip olmak

Hâkim dili alıp kabul etmiş olarak görünse de kendine ait, benliğinin süzgecinden geçirilmiş bir dilin peşine düşen kişi, kendi kendini ağulamayı da göze almıştır. Riyakârlığını, kalleşliğini, tuzaklarla dolu oluşunu hiç unutturmayan bir dünyada iyiliği ve yiğitliği öğrenmiş ya da bunların değerini bilen kişilerin hayata dayanabilmek için hayatı dönüştürmekten başka bir yolu kalmış mıdır?

Fatıma için olduğu gibi eşi Ali için de hayatı dönüştürmenin başlıca aracı kelimelerdir. Peygamberimiz, Hz. Ali'ye "Ya Ali, sana beş bin tane koyun mu vereyim, yoksa hem dünyanın hem ahiretin için yararlı olan beş kelimeyi mi öğreteyim?" diye sorduğunda Ali, kendisine sunulan iki seçenek arasından beş kelimeyi seçmiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz, "Allahım günahlarımı bağışla. Bana geniş bir ahlâk ve helal bir kazanç nasip eyle. Beni, bana verdiğin rızka kanaatkâr kıl ve kalbimi bana yasak ettiğin şeylere meylettirme de." buyuruyor. Kendisine sunulan seçenekler arasında kelimeleri seçmesi, Hz. Ali'nin siyaset alanındaki naifliğinin bir açıklaması sayılabilir. Kelimeleri ve kavramları ciddiye alan, kelimeleri sloganlaştırmaktan hoşlanmayan siyasetçiler genellikle halk tarafından sevilmeyle birlikte, iktidara sıkı sıkı tutunmayı istemiyor, her şeye rağmen iktidar demiyorlar.

Hz. Âişe, Fatıma'nın konuşma tarzıyla Peygamberimiz'e en çok benzeyen evladı olduğunu belirtmiştir. Yavaş yavaş yükselen bir coşkuyla, sözünü sakınmadan, açık yüreklilikle ve şiir okur gibi konuşmuş Fatıma. Bu özellik ailenin sonraki kuşak şaire kadınlarına, Zeynep'e ve Sekine'ye de aktarılmıştır. Fatıma miras hakkının iptali konusunda konuşmak üzere Hz. Ebu Bekir'i ziyaret ettiğinde, Peygamberimiz'i hatırlatan konuşması nedeniyle orada bulunan sahabilerin gözyaşlarını tutamadıkları kaydediliyor. Fatıma bu toplulukta, karşı karşıya bulunduğu miras yasağının kendisine uygulanmak istenen bir Cahiliye kanunu olduğunu öne sürmüştür. Yumuşak yürekli Hz. Ebubekir'in bu konuda Fatıma'ya özensiz davrandığını

sanmıyorum. Sonuçta o da Peygamberimiz'in ifadelerine dayanarak bu konuda bir uygulamada bulunmuştur.

Fatıma'nın ise, babasının vefatının ardından bir zamanlar kendisine verilmiş bu arazinin elinden alınması karşısında gururunun incindiği söylenebilir. (Fedek daha sonraları Hz. Ömer tarafından Hz. Ali'ye verilmişse de bu arazi ileriki yıllarda sürekli el değiştirmiştir.)

Halifenin ve sahabelerin huzurunda yaptığı konuşmanın ardından Fatıma'nın Mescid-i Nebevi'ye giderek orada namazlarını yeni bitirmiş müminlere hitap ettiği kaydediliyor. Orada da içine düştüğü haksızlık konusunda nasıl yalnız bırakıldığını anlatırken, ilkeler söz konusu olduğunda müminlerin değişen şartlara göre fikir ve tavır değiştirmemesi gerektiği şeklindeki kanaatinin altını çizmiştir.

Fatıma'nın İranlı şair Hafız'ın ifadesiyle yanan yüreğinden ve ilim sahibi benliğinden yükselen bir "Ah"ın ifadesi olan" son konuşmaları, onun müslüman toplumun siyaset, kadın hakları ve başka konularda Cahiliye dönemini alışkanlık ve kabullerine geri döneceğine dair bir kaygı içinde olduğunu ifade etmektedir. ◀

Bir Cihan Soyu Olarak Ehl-i Beyt*

Ehl-i beyt'in anavatanı Mekke ve Medine idi. Sıffin Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan siyasî bölünme ve Kerbela Vakası sonrasında toplumda meydana gelen infial sonucu Hz. Ali ve evladı etrafında şekillenen taraftarlık duygusu ve manevî bağlılık, bazı Emevi ve Abbasi yöneticilerinde rahatsızlığa sebep olmuştu.

► Soy kütüğü anlamına gelen neseb (çoğulu ensâb), bir kişinin aile geçmişini bildiren kimlik bilgisidir. İslâmiyet, soyla övünmeyi yasaklayıp asabiyet duygusunu besleyen soy üstünlüğü düşüncesini reddetmekle birlikte, fertlerin sadece belli bazı sebeplerle soy ağaçlarını bilmelerini gerekli görmüştür. Nesebin bilinmesini lüzumlu kılan sebepler arasında sıla-i rahim, evlilikte küfûvün (denkliğın) sağlanması, evlenilmesi yasak olan akrabaların bilinmesi, vakıf için şart koşulan akrabalığın tespit edilmesi, diyet ödemesi ve miras taksimi gibi hususlar yer almaktadır.

Ehl-i beyt'in nesebinin bilinmesini gerekli kılan ilave iki husus daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine sadaka, yani zekatın haram kılınmış olmasıdır. Bu durumda zekat verilmeyecek olan Ehl-i beyt'in belirlenmesi, ancak neseb bağlantılarının bilinmesi ile mümkün olacaktır. Doğrudan Ehl-i beyt ile ilgili diğer husus ise Enfâl suresinin 41. ayetine göre humus gelirindeki zevî'l-kurbâ hissesidir. Zevî'l-kurbâ sınırları içerisine giren ve bu hissede hakkı olan Ehl-i beyt'in tespit edilmesi için de soy bilgilerine müracaat

*Bu yazı, 24-25 Aralık 2010'da, "Kur'an, Sünnet ve İslâm Geleneğinde Ehl-i Beyt" başlıklı uluslararası sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur.

III. (IX.) yüzyılda Ali-Fatıma evladının yayılış coğrafyasında Ehl-i beyt mensuplarının eriştikleri en son nokta Kore (tarihî adıyla Sîlâ/Şîlâ) olarak zikredilmektedir. Emeviler'in zulmünden kaçtıkları nakledilen Ali-Fatıma evladı, Basra Körfezi'nden başlayarak, Hint Okyanusu, Güney Çin Denizi ve Doğu Çin Denizi güzergâhı ile Kore'ye ulaşan ticaret yolunu takip ederek bu bölgeye ulaşmışlardır.

edilmesi zarureti vardır.¹ Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve şahsiyetine gösterilen bağlılık ve sevgi de, onun hem usûl hem fûrû olarak soy bilgilerinin tespit edilmesinde müessir bir sebep olmuştur. Diğer taraftan, Hz. Peygamber'in kendi aile fertlerine karşı izhar ettiği sevgi müslümanlar tarafından benimsenmiş, örnek alınmış ve sünneti olarak takip edilmiştir. Böylece Ehl-i beyt içerisinde yer alan şahsiyetler, müslümanların ilgi odağı hâline gelmiştir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber Ehl-i beyti'ni ümmetine emanet etmişti. Bu düsturla hareket eden müslümanlar da, bu kutlu nesle eşsiz bir şekilde hürmet gösterdikleri gibi, bu aileye mensup olanları tek tek kayıt altına almışlardır. İslâm devletlerinde Ehl-i beyt'in nesebini kayıt altına almak ve hukukunu muhafaza etmek maksadıyla nakîblik adında bir kurum tesis edilmiştir. Zaman içerisinde Ehl-i beyt'e gösterilen itibarı istismar etmek ve Ehl-i beyt'e tanınan bazı haklardan yararlanmak için kendi soylarını Hz. Peygamber'in soyuna nispet eden müteseyyidler (sahte seyyidler) türemiştir. Ancak nakîblerin elindeki sağlam nüfus kütükleri bu tür sahte girişimlerin önünün alınmasını sağlamıştır.

Geniş bir coğrafyada, farklı devlet ve toplumlarda, birbirinden irtibatsız yaşayan Ehl-i beyt mensuplarına ait neseb kayıtlarının bu derece bilinçli, olabildiğince tafsilatlı ve sıhhatli bir şekilde yazıya geçirilmesi ve muhafazası neseb bilginleri sayesinde başarılmıştır. Bu kayıtlar, neseb bilginleri tarafından yaşadıkları bölgelere göre tutulmuştur. Ayrıca bu neseb uzmanları veri toplamak için seyahatler yapmışlardır. Böylece farklı kişiler tarafından kaleme alınan soy kütüklerini de görme imkanları olmuş, kendi kayıtlarını da bu şekilde denetlemiştirler. Bizzat Ehl-i beyt mensupları arasında çok sayıda neseb bilgininin yetişmiş olması da önemli bir husustur. Bekr Ebû Zeyd'in, yüzyıllara göre hazırladığı neseb âlimlerine ait eserinde bu isimleri tespit etmek mümkün olmaktadır. Hem Hz. Hasan'ın soyundan hem de Hz. Hüseyin'in soyundan gelen neseb bilginlerinin sayısı 135 olarak görülmektedir. Sadece bu sayı bile neseb ilmine Ehl-i beyt tarafından verilen ehemmiyeti göstermektedir. Elimizdeki bu

neseb kayıtlarından yola çıkarak Hz. Peygamber'in soyunun yaşadıkları farklı şehir ve bölgeleri tespit edip Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soylarının dünya coğrafyası üzerinde yayılışlarının ilk safhasını şu şekilde açıklamak mümkündür:

Bilindiği üzere Ehl-i beyt'in anavatanı Mekke ve Medine idi. Sıffin Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan siyasî bölünme ve Kerbelâ Vakası sonrasında toplumda meydana gelen infial sonucu Hz. Ali ve evladı etrafında şekillenen taraftarlık duygusu ve manevî bağlılık, bazı Emevi ve Abbasi yöneticilerinde rahatsızlığa sebep olmuştu. Bu rahatsızlıklarını sosyal, iktisadî, psikolojik baskı, sürgün ve kimi zaman da fizikî şiddet olarak yansıtmışlardır. Bu baskılar neticesinde yer yer Ehl-i beyt'in yönettiği isyanlar başgöstermiştir.

Siyasî otoritenin bu zulüm ve baskılarından kaçan bazı Ehl-i beyt mensupları gizlenmişler veya yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır. Ehl-i beyt mensuplarının yedinci asırdan itibaren Hicaz'ın dışındaki bazı bölgelere göç etmeye başladıkları görülmektedir. Kuzey Afrika, Taberistan, Horasan, Mâverâünnehir ve Sind bölgesi, Ehl-i beyt'in sığındığı uç bölgeler arasında yer alır.

İlk olarak Hz. Hüseyin'in bu tür baskılar neticesinde vatanından ayrıldığını biliyoruz. Ailesi ile birlikte Medine'yi terk etmiş; fakat ulaşmak istediği şehre gitmesine izin verilmiş ve bu hicret, 60/680 yılında bir facia ile noktalanmıştır. 169/786 yılında cereyan eden Hüseyin b. Ali'nin Fah isyanı sonrasında kaçıp kurtulandan Hasanî İdrîs b. Abdullah, Mağrib-i Aksâ'ya kadar giderek burada İdrisîler Devleti'ni kurmuştur. İdrisîler, bu bölgede yaşayan Berberîler'in İslâmlaşmasını sağlamışlardır.

Fah isyanından kurtulmayı başaran diğer bir Hasanî, Yahyâ b. Abdullâh'tır. Yahyâ b. Abdullah Horasan, Cüzcân, Belh, Mâverâünnehir ve Deylem'e seyahat etmiştir. Yahyâ b. Abdullah'ın da bu bölgelerde İslâm'ın yayılmasını sağladığı bilinmektedir. Bu tarihten sonra da Ali-Fatıma evladı, Taberistan ve Deylem'e sığınmaya devam etmişlerdir. Hasanîler'den Hasan b. Zeyd'in 250/864 yılındaki isyanı sonucunda da bu bölgede bir Zeydî devlet (250-316/864-929) kurulmuştur.

Hicaz, Suriye ve Irak'tan çok sayıda Ali-Fatıma evladı bu bölgeye gelmişlerdir. Ehl-i beyt mensuplarının Taberistan ve Deylem'e diğer göçleri ise Ali er-Rıza'nın vefatı sonrasında ve Mütevekkil zamanındaki baskılar sebebiyle gerçekleşmiştir. Deylem ve Gılân bu bölgeye yerleşen Ehl-i beyt mensuplarının vasıtasıyla müslüman olmuşlardır.²

III. (IX.) yüzyılda Ali-Fatıma evladının yayılış coğrafyasında Ehl-i beyt mensuplarının eriştikleri en son nokta Kore (tarihî adıyla Silâ/Şilâ) olarak zikredilmektedir. Emeviler'in zulmünden kaçtıkları nakledilen Ali-Fatıma evladı, Basra Körfezi'nden başlayarak, Hint Okyanusu, Güney Çin Denizi ve Doğu Çin Denizi güzergâhı ile Kore'ye ulaşan ticaret yolunu takip ederek bu bölgeye ulaşmışlardır. Kore'ye giden diğer müslümanlar arasında yer alan Ehl-i beyt, hayat şartlarının ağırlığına rağmen burada yerleşmişlerdir. Ayrıca Çin'in güneyindeki 'Hai-nan' adasında kalabalık bir nüfusa ulaşmış ve kendi kolonilerini kurmuşlardır.³

Yukarıda saydığımız bölgelere ilave olarak Ehl-i beyt'in ilerleyen zaman içerisinde yerleştiği vilayetleri ve şehirleri ise kısaca şu şekilde değerlendirebiliriz: Medîne Asr-ı saadet'ten itibaren Ehl-i beyt'e ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Aynı zamanda Cennetü'l-Bakî'de önemli Ehl-i beyt mensupları medfun bulunmaktadır.⁴

Ehl-i beyt IV. (X.) yüzyılda Mekke'de yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Hasan soyundan gelen Şerifler, uzun yıllar Mekke'yi yönetmişlerdir.⁵ Arap Yarımadası'nda Yemâme,⁶ Umân ve Yemen, Ehl-i beyt'in meskûn olduğu diğer yerleşim yerleridir. Ehl-i beyt Hadramut'a ilk olarak IV. (X.) yüzyılda Basra'dan gelerek yerleşmiştir.⁷

Suriye ve Filistin Bölgesi'nde Ehl-i beyt'in yerleştiği bilinen şehirleri Dımaşk, Haleb, Hama, Remle, Tüster, Ba'lebek, Dakka, Taberiyye ve Gazze olarak saymak mümkündür. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyları Hicaz'dan buraya göç etmişlerdir; ancak bu konuda kesin bir tarih verilememektedir.⁸

Irak bölgesi Ehl-i beyt için son derece önemli bir bölgedir. Neced, Kerbela, Bağdat ve Samerrâ'da bulunan Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Mûsâ el-Kâzım, Muhammed el-Cevâd, Ali en-Nâkî ve Hasan el-Askerî'nin meşhedleri, bu toprakların değerini arttırmaktadır.

Samerrâ ve Haşimiyye ise Hüseyinîler'in ve Hasanîler'in sürgün edildikleri şehirlerdir. Küfe, Basra, Vâsıt, Hâir, Hille, Musul, Nusaybin, Übülle ve Ukberâ şehirleri de Ehl-i beyt'in yaşadığı beldeler arasında sayılmaktadır.

İran coğrafyası, Ehl-i beyt'in çok erken tarihlerden itibaren

yerleştiği bölgeler arasında bulunmaktadır. Özellikle Ali er-Rızâ'nın meşhedinin bulunduğu Tûs⁹ başta olmak üzere Kum, Rey, Şiraz, Errecân, Dinever, Ehvâz, İsfahan, Medâin, Râvend, Sircân ve Tabes'te Ehl-i beyt'ten ailelere rastlanmaktadır.¹⁰

İlk olarak 31/652 yılında müslümanların ayak bastığı Horasan bölgesi Ali-Fatıma evladı nüfusunun kabarıp olduğu bir coğrafya olarak tanınmaktadır. Özellikle Hz. Hüseyin'in soyunun bölgedeki etkinliğinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölgede Semerkand, Buhara, Merv, Serahs, Fergana, Hokand, Hoten, Cürçân, Mâzenderân, Bâbek, Beyhak, Cilân, Gazne, Merginân, Nisâbûr, Toharistan ve Ebher, Ehl-i beyt'in meskûn olduğu şehirler arasında yer alır.¹¹

Nahcivan'da ise Abbasiler'in takibinden kurtulmak için bu bölgeye gelen Mûsâ el-Kâzım'ın iki oğlu ile Ali er-Rıza'nın bir oğlunun yerleştikleri kabul edilmektedir. Merâğa, Tiflis ve Sûrâ şehirleri de yine Ehl-i beyt'in adlarıyla anılan topraklardır.¹²

Bugün Pakistan'ın sınırları içerisinde kalan Sind bölgesinde yerleşen ilk Ali-Fatıma Evladı Hz. Hasan'ın soyundan gelen Abdullah b. Eşter ve iki oğludur. Abbasi halifesinin takibinden kaçarak 151/768 yılında Sind'e gelen Abdullah b. Eşter, bölge halkını İslâmiyet'e davet etmiştir.¹³ Hindûlar arasındaki menkıbevî bir inanışa göre ise bu bölge insanları, Kerbela'dan uçarak Lahor'a gelen Ehl-i beyt mensubu hanımların vesilesiyle müslüman olmuşlardır. Multan ve Belh şehirleri de Ali-Fatıma evladının hayat sürdüğü beldelerdir.¹⁴

Mısır erken tarihlerden itibaren Ali-Fatıma evladının yerleştiği vilayetler arasında yer almaktadır. Ali-Fatıma evladından bazı isimlerin Mısır'da buldukları, burada yerleştikleri açık olarak zikredilirken, bazılarının ise sadece kabirlerinden ve onlar adına inşa edilmiş camilerden bahsedilmektedir. Ali-Fatıma evladından ilk olarak Mısır'a gelen kişi Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin oğlu Ali'dir. Mısır'da Hüseyinîler'in sayıca daha fazla oluşu dikkat çekmektedir.¹⁵

Doğu Afrika'ya müslümanların ilk defa 122/740 yılında geldikleri ve bu grubun Zeydiler olduğu kabul edilir. Bölge bu muhacirler vasıtasıyla İslâm'la tanışmıştır.¹⁶

İslâm coğrafyasının en batısında yer alan Endülüste Ehl-i beyt'in görünmeye başladığı zaman dilimi ise III. (IX.) yüzyıl olarak belirlenebilmektedir. Endülüs, Fas'taki İdrisîler'le de yakın temas hâlinde olmuştur. Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş olan Ehl-i beyt'e mensup Hammûdîler, zaman zaman Endülüs Emevi Devleti'ni yönetmişlerdir.

Buraya kadar zikrettiklerimiz, Ehl-i beyt'in yayıldığı coğrafyanın genişliği konusunda bir fikir verecek ölçüdedir. So-

nuç olarak şu tespitleri dile getirebiliriz:

Hz. Peygamber'in nesli, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin vasiyetiyle sürmüştür, sayısız kollara ayrılmış ve günümüze kadar ulaşmış on dört asırlık bir soydur. Ehl-i beyt soyu kesintisiz bir şekilde devam etmiş, Ehl-i beyt'in soy bilgileri titiz bir şekilde tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Ehl-i beyt, yerleştikleri bölgelerin halkları ile evlilikler yapmış; böylece farklı ırklardan ve milletlerden olup muhtelif diller konuşan seyyidler ve şeriflerle Hz. Peygamber'in nesebi devam etmiştir. Şu anda karşılaştırma yapma ve ispat etme imkânına sahip değiliz, ancak en azından içinde bulunduğumuz zamana kadar süre, nüfus yoğunluğu ve dağılım açısından benzer şekil ve şartlarda devamlılık ve yaygınlık göstermiş bir başka ailenin varlığından haberdar değiliz. Bu fiilî durum ve tarihî olgular Kevser suresinde geçen kevser kelimesine yapılan tefsirlerden birisi olan Hz. Peygamber'in neslinin neseben devamlı olacağı ile ilgili hususu doğrular mahiyettedir. Hz. Peygamber'in "Kıyamete kadar benim nesebim dışında bütün nesebler kesilecektir."¹⁷ hadisi, bugün itibariyle tahakkuk etmiştir.

Ehl-i beyt'in nesebini tespit etmek ve korumak hem bizat Ehl-i beyt mensuplarının hem de diğer müslümanların mesuliyetindedir. Bu sebeple tarih boyunca bütün İslâm devletlerinde Ehl-i beyt'in soyunu tespit etmek, onların maddî gelirlerini ve hukukunu düzenlemek ve diğer bazı görevler sebebiyle nakıblık kurumu ihdas edilmiştir.

Müslümanlar, tarihin her döneminde -önemli bazı hadiseler istisna edilecek olursa- seyyid ve şeriflere gerektiği şekilde sevgi, ihtiram ve bağlılık göstermişlerdir. Ehl-i beyt'in neseben sıhhatli bir şekilde bugüne ulaşmasında, ümmetin bu hassasiyet, dikkat ve özeninin etkisi olduğu açıktır. Hz. Peygamber'in bu emanetine sahip çıkılmıştır. Allah ve Peygamber sevgisinde, Ehl-i beyt ve ümmet müşterektir. İslâm ümmeti ise, Allah,

Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisinde müttefiktirler.

İslâm evrensel/cihânşümûl bir dindir. Bu dinin Peygamberi de âlemlere rahmet olarak gönderilmiş son mübellîğdir. İki Cihan Serveri'nin Hz. Hatice, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i cennetin seyyide ve seyyidler olarak nitelemesi de göstermektedir ki onun Ehl-i beyti aynı zamanda cennetin de seyyidleridir. Netice itibariyle Ehl-i beyt, dünyada ve ukbada bir cihan soyudur. ◀

D İ P N O T L A R

1. Ahmet Önkâl, Ensâb İlmi ve Ensâb'la İlgili Eserler, Konya 1984, s. 16-17.
2. Hasan Yaşaroğlu, Taberistan Zeydileri (250-316/864-929), MÜ SBE., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 93, 113, 114.
3. Abdurrahmân ed-Dimaşkı, Kitâbü Nuhbetü'd-dehr fi acâib'l-berri ve'l-bahr, thk. M. A. F. Mehren, Academie Imperiale des Science, Saint-Petersbourg 1866, s. 131, 168-169; Hurdâzbih, Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik, ed. M. J. de Goeje, E. J. Brill, Leiden 1967, s. 70; Mes'ûdi, Mürücu'z-zehbe, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, Mektebetü't-Ticâretü'l-Kübrâ, Mısır 1384/1964, c. I, s. 156; Cemil Hee-Soo Lee, İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması-Kore'de İslâmîyetin Yayılması ve Kültürel Tesirleri, Ankara 1988, s. 81; Robert Mantran, İslâmın Yayılış Tarihi (VII-XI. yüzyıllar), trc. İsmet Kayaoğlu, Ankara 1981, s. 128; Kei Won Chung and George F. Hourani, "Arab Geographers on Korea", Journal of the American Oriental Society, New Haven, 58 (1938), s. 658-661, 660.
4. İbn Şebbe Ömer, Kitâbü Târîhi'l-Medineti'l-Münevvere, thk. Fehim Muhammed Şeltût, Cidde 1979, c. I, s. 17; İbn Sa'd, Tabakâtü'l-kübrâ, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Medine 1983, s. 385; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-târîh, thk. C. Johannes Tornberg, Beyrut 1979, c. VI, s. 417.
5. Muhammed el-Fâsi, el-Muknî min ahbâr'i'l-mülûki ve'l-hulefâi ve vülâti Mekketiş-şürefâ, thk. Muhammed et-Tevencî, Dimaşk 1986, s. 29; İbn Hazm, Cemheretü ensâbi'l-Arab, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire trs., s. 47.
6. İbn Hazm, a.g.e., s. 46-47.
7. İbn Hazm, a.g.e., s. 44; R. B. Serjeant (ed.), İslâm Şehri, trc. Elif Topçugil, İstanbul 1997, s. 184.
8. Yâkût el-Hamevi, Mu'cemü'l-büldân, Beyrut 1957, c. II, s. 469.
9. İbn Hibbân, Kitâbü's-Sikât, Haydarâbâd 1973-79, c. VIII, s. 456-60.
10. İbn Battûta (770 veya 779/1368 veya 1377), Tuhfetü'n-nuzâr fi ğarâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr, thk. Abdülhâdî et-Tâzi, Ribat 1997, c. II, s. 47.
11. Makdisî, a.g.e., s. 323.
12. Hacı Kadîr Kadîrzâde, "Nahçivan'da Mukaddesler, Eren ve Evliyalara İlgili Kutsal Yerler", 1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyan Kongresi Bildirileri, Ankara 1998, s. 211-225.
13. İbnü'l-Esir, a.g.e., c. V, s. 518; Hayreddin Zirikî, el-A'lâm: Kâmûsü terâcim, thk. Züheyr Fethullah, Beyrut 1990, c. IV, s. 116.
14. Arnold Toynbee W., İntişâr-ı İslâm Tarihi, trc. Hasan Gündüzler, Ankara 1982, s. 409.
15. Taberî, Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk, thk. Muhammed Ebül-Fazl İbrâhîm, Beyrut trs., c. VII, s. 537; Hasan b. İbrâhîm el-Leyis İbn Zülâk, Fezâilü Mısır, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2000, s. 43.
16. Kalkaşendi, Subhu'l-aşâ, Kahire 1910-20, c. VIII, s. 9; Davut Dursun, "Berberâ", DiA, V, 477-478.
17. Hâkim, "Zikru İslâmî Emirülmü'minin Ali", 4684.

Ehl-i Beyt Hakkındaki Hadislerin Değerlendirilmesi

► Ehl-i beyt, ev halkı manasında olup, genelde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in eşleri, Ehl-i kisâ (hamse-i âl-i âbâ diye bilinen Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) ile sadaka (zekat) haram olanlar Hâşim ve Abdülmuttaliboğulları (Ebû Tâlib, Abbas, Âkil b. Ebî Tâlib, Ca'fer b. Ebî Tâlib'in aileleri ile Selmân-ı Fârisî) anlaşmıştır.¹

Ehl-i beyt'ten rivayet edilen hadis-i şeriflere bakıldığında² Hz. Peygamber'in hanımları yani dokuz validemizden gelen rivayetler dikkati çekmektedir: Buna göre, Hz. Hatice (v. 619) 1, Hz. Zeyneb b. Cahş (v. 19/641) 11, Hz. Ümmü Habibe (v. 44/664) 65, Hz. Meymûne (v. 49/669) 78, Hz. Hafsa (v. 50/670) 60, Hz. Safiyye b. Huyey (v. 50/670) 10, Hz. Sevde b. Zem'a (v. 54/676) 5, Hz. Âişe (v. 58/678) 2210, Hz. Ümmü Seleme (v. 55/681) 378 rivayette bulunmuşlardır. Hamse-i Âl-i Abâ diye tabir edilen abâ ehlinden Hz. Fatıma (v. 11/632) 18, Hz. Ali (v. 40/661) 536, Hz. Hasan (v. 49/669) 13, Hz. Hüseyin (v. 61/680) 8 rivayet ulaşmıştır.

Hâşimoğullarından Hz. Abbas (v. 32/653) 35, Hz. Ca'fer b. Ebî Tâlib (v. 7/629) 1, Abdullah b. Ca'fer (v. 80/700) 25, Hz. Âkil b. Ebî Tâlib (v. 61/680) 6 rivayette bulunmuştur. Ayrıca Selmân-ı Fârisî (v. 35/656) 60 hadis rivayet etmiştir.

Ehl-i beyt'in hadis rivayetleri özellikle Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin bölümlerinden biri olan Müsned-i Ehl-i Beyt ve Ümmehât-ı Mür'min'in Müsnedleri bölümlerinde yer almaktadır.³ Müsned-i Ehl-i Beyt bölümünde 52 hadis bulunmaktadır. Bu bölüm de, Hz. Hasan (r.a.)'dan 12, Hz. Hüseyin (r.a.)'den 8, Hz. Abbas (r.a.)'dan 8, Hz. Ca'fer b. Ebî Tâlib (r.a.)'den 1, Abdullah b. Ca'fer (r.a.)'den 22, Hz. Âkil b. Ebî Tâlib (r.a.)'den 2 rivayet yer almaktadır. İbn-i Hanbel'in oğlu Abdullah'tan intikal eden Müsned-i Ehl-i Beyt isimli eserde; Hz. Hasan (r.a.)'dan 10, Hz.

Hüseyin (r.a.)'den 9, olmak üzere Hâşimoğulları'ndan toplam 46 hadis-i şerif nakledilir.

Şimdi Ehl-i beyt'ten rivayet edilen hadis-i şeriflerin Sünnî hadis kaynaklarında yer alma durumuna bakalım: Hz. Hatice (r.a.) validemizden rivayet edilen bir hadis-i şerif, kızı Hind b. Ebî Hâle'den bize ulaşmaktadır: "Resûlullah (s.a.v.) birisiyle karşılaştığında söze selam ile başladı." Bu rivayet, Tirmizi ve Beyhakî'de yer almaktadır.⁴

Hz. Ümmü Habibe (r.a.)'den rivayet edilen 65 hadis-i şerifin 46'sı İbn-i Hanbel'in Müsned'inde yer alır. İbn-i Mâce'de 23, Tirmizî'de 14, Nesâî'de 31, Humeydî'de 7, Buhârî'de 4, Buhârî Târih'te 1, Müslim'de 14, Ebû Dâvûd'da 36, Muvattaa'da 4, Dârimî'de 25 ve Musannef'te 25, Taberânî Kebîr'de 37, Taberânî Evsât'ta 7, Dârekutnî'de 1, Müstedrek'te 16, İbn-i Hibbân'da 25, Ebû Avâne'de 7 ve Tayalisi'de 19 rivayet yer almaktadır.⁵ Hz. Meymûne (r.a.)'den rivayet edilen 78 hadis-i şerif, Kütüb-i Sitte'de yer alır.

Buhârî'de 1, Müslim'de 5, 60 tanesi ise Müsned'de yer almaktadır.⁶ Hz. Hafsa (r.a.)'dan rivayet edilen 60 hadis-i şerifin dördü müttefekun aleyh, altısı Müslim'de, 44'ü ise Müsned'de yer almaktadır.⁷ Hz. Âişe (r.a.)'den rivayet edilen 2210 hadis-i şerifin, 174'ü müttefekun-aleyh olup, 54'ü yalnız Buhârî'de, 69'u yalnız Müslim'de yer almaktadır.⁸ Hz. Ümmü Seleme (r.a.)'nin rivayet ettiği 378'in hadis-i şerifin 13'ü müttefekun aleyh olup, 3'ü yalnız Buhârî'de, 3'ü yalnız Müslim'dedir.⁹ Hz. Safiyye b. Huyey (r.a.)'den rivayet edilen 10 hadis-i şerifin kaynaklarını ise şimdilik netleştiremedik. Hz. Zeyneb b. Cahş (r.a.)'tan rivayet edilen 11 hadis-i şerifin yer aldığı kaynakları şimdilik netleştiremedik.¹¹ Hz. Sevde b. Zem'a (r.a.)'dan rivayet edilen 5 hadis-i şeriften biri Buhârî'de yer alır. Hz. Cüveyriye

(r.a.) validemiz, 7 hadis-i şerif rivayet etmiştir.¹²

Hz. Fatıma (r.a.)'dan rivayet edilen 18 hadis-i şerifin tamamı Kütüb-i Sitt'e'de yer almakta, bunlardan ikisi muttefekunaleydir.¹³ Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edilen 536 hadis-i şerifin 29'u Buhârî'de, ikisi Muvatta'da yer almaktadır.¹⁴ Hz. Hasan (r.a.)'dan rivayet edilen 13 hadis-i şerifin 12'si Müsned'de yer alır. Ayrıca onun Cüz'ün fihi Müsnedü Ehlil-beyt adlı risalesinde on iki hadis bulunmaktadır.¹⁵ Hz. Hüseyin (r.a.)'den rivayet edilen 8 hadis-i şerifin hepsi Müsned'de yer almaktadır. Cüz'ün fihi Müsnedü Ehlil-beyt adlı risalede de bu hadisler mevcuttur.¹⁶

Hz. Abbas (r.a.)'tan rivayet edilen 35 hadis-i şerifin 8'i Müsned'de yer alır.¹⁷ Hz. Ca'fer b. Ebî Tâlib (r.a.)'den, rivayet edilen 1 hadis-i şerif Müsned'de yer alır.¹⁸ Hz. Abdullah b. Ca'fer (r.a.)'den rivayet edilen 25 hadis-i şeriften, 22'si Müsned'de yer alır.¹⁹

Hz. Akil b. Ebî Tâlib (r.a.)'den rivayet edilen 6 hadis-i şeriften 1'i Müsned'de yer alır.²⁰

Hz. Selmân-ı Fârisî (r.a.)'den rivayet edilen 60 hadis-i şerif Kütüb-i Sitt'e'de bulunmakta, Ahmed b. Hanbel Müsned'de 37 rivayetine yer vermektedir. Bakî b. Mahled'in Müsned'inde ise 60 tanesinin yer aldığı kaydedilmektedir.²¹

Netice olarak, Sünnî hadis kaynaklarında yer alan Ümmehât-ı Mü'minin'in 2818, Hamse-i Âl-i abâ'nın 575, Hâşimoğulları'nın 67 ve Selmân-ı Fârisî'den 60 olmak üzere Ehl-i beyt'ten toplamda 3520 hadis-i şerifin taksimatı genel hatları ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Rukiye Şengezer tarafından hazırlanan El-Kuleynî ve el-Kâfi Adlı Eseri adlı yüksek lisans tezinin önsözünde belirtildiği üzere; "Ehl-i sünnet nezdinde sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil

ve takrirlerinden oluşurken, Şîa'da Hz. Peygamber'in yanı sıra masum olarak kabul edilen imamların söz, fiil ve takrirleri de sünnet dâhilinde sayılmaktadır. Bu ise Hz. Peygamber'in yanında farklı otoriteler kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu iki mezhep mensupları kendi inançları doğrultusunda İslâm'ı yaşamakla birlikte birbirlerini tanımak ve anlamak adına gereği kadar çaba göstermemektedir. Bu da karşılıklı olarak önyargılı tutumlar içerisine girilmesine neden olmaktadır. Hâlbuki "Bütün müslümanlar kardeşler" gibi

bir ümmet anlayışını bize getiren Nebî'nin sünnetine bu tutum uymamaktadır. Bundan dolayı iki camianın da, birbirlerine yaklaşmaları ve birbirlerini en iyi şekilde tanımaları için çaba sarf etmeleri gerekmektedir." ◀

Hat: Hulûsî Efendi

"Hüseyn bendendir, ben de Hüseyn'in denim. Hüseyn 'esbat'tan biridir. Allah Hüseyn'i seveni sever." Tirmizî, Menakıb, 31.

D İ P N O T L A R

1. Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", DİA, X, 498-499, Gülgün Uyar, Ehl-i Beyt, İstanbul 2004, s.32-33.
2. Çevrimiçi: <http://web.sakarya.edu.tr/~hyilmaz/Adad.pdf>.
3. Bünyamin Erul, Ahmed b. Hanbel, AÜ. İFD., XLIV (2003) Sayı: s. 497-504; Kudrat Artıkbaev, Ahmed b. Hanbel'in Müsned Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar, İğdir Üniversitesi, İFD, (2013) sayı: 2, s. 165-178.
4. M. Yaşar Kandemir, "Hatice", DİA, XVI, 465-466, Ömer Sabuncu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in İlk Hanımı Hz. Hatice (r.a.) Hayatı ve Kişiliği, Harran Üniversitesi, SBE, YL Tezi, Şanlıurfa 2008, s. 59. Bu çalışma, Son Peygamber'e İlk İnanan İnsan Müminlerin Annesi Hz. Hatice ismiyle Semerkand 2011 yayınları tarafından neşredilmiştir.
5. Aynur Uraler, "Ümmü Habibe", DİA, XLIV, 319, a.m.lf, Peygamberimizin Hanımı Ümmü Habibe ve Rivayetleri, İstanbul 1995, s.107.
6. M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", DİA, XXIX, 507.
7. M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", DİA, XV, 119-120; Fatma Ateş, Hz. Peygamber'in Hanımlarından Hafsa'nın Hayatı ve Kişiliği, HÜ SBE, YL Tezi, Şanlıurfa 2007, s.48-49.
8. Mustafa Fayda, "Âişe", DİA, II, 201-205, Müsned-i Hz. Âişe (r.a.) Menar Gündüz tarafından Konya 2008'de mükerrerler çıkartılmak suretiyle yayınlamıştır. Bu durumda 1019 hadis-i şerif tesbit edilmiştir. Çevrimiçi: <http://www.konevider.org/docs/musnedi-aise.pdf>.
9. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", DİA, XLII, 328-330, Suzan Yıldırım, Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği, HÜ. SBE. YL Tezi, Şanlıurfa 2006, s. 56-57.
10. Aynur Uraler, "Safiyye b. Huyey", DİA, XXXV, 474-475.
11. Muhammed Hamidullah, "Zeynep bint Caş", DİA, XLIV, 357-358, Serap Toğuşlu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hanımlarından Zeynep b. Caş'ın Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri, HÜ. SBE, YL Tezi, Şanlıurfa 2007; Bk. Perihan Demir, Zeynep Binti Caş'ın Hayatı ve Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme, AÜ. SBE. YL Tezi, Ankara 2003.
12. Aynur Uraler, "Sevde b. Zem'a", DİA, XXXVI, 584-585, Çevrimiçi: <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/efendimizinevililikleri.pdf>.
13. M. Yaşar Kandemir, "Fâtma", DİA, XII, 219-223.
14. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali", DİA, II, 371-374. Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edilen hadisler, Ahmet Tekin tarafından, Hz. Ali Keremallahü Veche'nin Rivayet Ettiği Hadisler, başlıklı bir kitapta yayınlamıştır.
15. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyn", DİA, XIV, 284.
16. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyn", DİA, XVIII, 518-521.
17. Müsned-i Ehl-i Beyt, 373-375.
18. Ahmet Önkâl, "Ca'fer b. Ebî Tâlib", DİA, VI, 548-549, Müsned-i Ehl-i Beyt, 354-360.
19. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Abdullah b. Ca'fer", DİA, I, 89, Müsned-i Ehl-i Beyt, 360-372.
20. Ahmet Önkâl, "Hz. Akil b. Ebî Tâlib", DİA, II, 264, Müsned-i Ehl-i Beyt, 352-354.
21. İbrahim Hatiboğlu, DİA, XXXVI/441-443

Tasavvuf Geleneğinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt

Sûfilerin Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e yönelik güçlü ilgilerinin başlangıçtaki somut örnekleri hakkında kesin bir dil kullanmak zordur. Bununla birlikte ilk dönemde Hz. Ali ile irtibatlandırılan en önemli ismin Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) olduğu bilinmektedir.

Tarikatların İslâm dünyasının hemen her bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları dönemde Ehl-i beyt sevgisinin hangi boyutlara ulaştığını görmek için bu meselede nispeten temkinli bir tavır benimseyen Nakşibendiyye'ye mensup birtakım isimlerin bağlı oldukları yolun tercihlerinin hilafına takındıkları tavra odaklanmak yeterli olacaktır.

► Tasavvufun bir düşünce hareketi değil, eylem boyutu güçlü bir akım olarak ortaya çıktığı, varlığa ve oluşa dair görüşlerini zaman içerisinde inşa ettiği bilinmektedir. Bu hususta sıklıkla dile getirilen tezlerden biri, Emevi hakimiyeti döneminde yaşanan ekonomik gelişmelerin bu hareketin zuhurunda etkili olduğu şeklindedir. Buna göre, başta Emevi hanedanı olmak üzere genel olarak müslümanların İslâm'ın manevî ikliminden uzaklaşıp dünyevileşmeye doğru meyillerinin artması neticesinde bu gidişattan memnun olmayan basiret sahibi belli bir kesimin halkı uyarmak amacıyla aksi yönde tavır aldıkları kabul edilir.

Emevi hanedanının egemenliği süresince İslâm coğrafyasının hayli genişlediği ve bunun doğal sonucu olarak müslüman halkın zenginleştiği inkar edilemez. Bununla birlikte genellikle zahidler şeklinde adlandırılan ilk sûfilerin yalnızca bu nedenle egemen sınıfa mesafeli durup daha ziyade dünya hayatının geçiciliğine ve ahirette karşılaşılabilecek olan şiddetli azaba dikkat çekmelerini¹ zenginleşmenin getirdiği dünyevileşmeye tepki olarak okumanın hakikati bütünüyle ortaya koyduğunu söylemek zordur. Zira Emeviler döneminde müslümanları ilgilendiren esas problem ekonomik değil siyasidir.

Malum olduğu üzere söz konusu hanedanın hakimiyeti ele geçirmesi, önce Hz. Ali'ye karşı gerçekleştirilen bir hile ve akabinde Hz. Hüseyin'in katli neticesinde gerçekleşmiştir. Bilhassa Hz. Ali ile Muaviye'yi karşı karşıya getiren ve tarihe "hakem olayı" şeklinde geçen vaka sonrasında müslümanların genel olarak takındıkları üç farklı tavrardan söz edilir: Yeni iktidarın yanında yer alanlar, Hz. Ali'yi, dolayısıyla Ehl-i beyt'i destekleyenler, her iki kesimin tavrına karşı çıkıp bunları küfürle itham edenler. Oysa Hz. Ali'nin hilafeti sırasında yaşananlar ve bilhassa takip eden süreçte Hz. Hüseyin'in başına gelen felaketin ardından yurtdışında sayılanların dışında ve ayrı olarak yepyeni bir dinî/siyasî duruşun geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bu

tavrın sahipleri daha sonraları "zahidler/sûfiler" şeklinde isimlendirilecek olan zümredir. Bunlar olayların başlangıç aşamasında sessiz kalmaları sebebiyle zımnen iktidar sahiplerinin yanında yer alıyormuş gibi gözükseler de zamanla ortaya koydukları faaliyetler ve bilhassa geliştirdikleri söylemler durumun hiç de öyle olmadığına, aksine modern ifadeyle "pasif bir direniş" in öncüleri olarak kabul edilmeleri gerektiğine işaret etmektedir.

İlerleyen zamanda geçmişte vuku bulan münferit olayların da ciddi tesiriyle çeşitli dinî meselelere dair görüşlerini dile getirmeye başladıklarında, süreç içerisinde farklılaşan şartların da tesiriyle, ilk mutasavvıflar asıl kanaatlerini belirgin bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır. Bu kapsamda tasavvuf erbabının giderek yoğunlaşan bir tarzda işledikleri hususlardan biri Ehl-i beyt sevgisidir.

Sûfilerin Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e yönelik bu güçlü ilgilerinin başlangıçtaki somut örnekleri hakkında kesin bir dil kullanmak zordur. Bununla birlikte ilk dönemde Hz. Ali ile irtibatlandırılan en önemli ismin Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) olduğu bilinmektedir. Hem yaşayışında ve hem de tavsiyelerinde ılımlı bir zühd anlayışı ortaya koymuş olan Hasan-ı Basrî, Kur'an'a getirdiği serbest yorumları, hakîmâne sözleri, dünya ve ahirete bakış tarzıyla zahid ve sûfilere örnek olmuştur. Ayrıca Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den veya Kümeyl b. Ziyâd'dan hırka giydiğine de inanılmaktadır.² Buna karşılık hadis âlimleri Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'yi kısa bir süre görmeye beraber ona talebelik etmediğini belirtmektedirler.³

Tasavvufî düşüncenin sistemleştirilip geniş halk kitleleri tarafından kabul görmeye başladığı süreçte sûfiler tasavvufun temel kavramları çerçevesinde ortaya koydukları yorumlarında Hz. Ali'yle ilgili yeni görüşlere yer vermişlerdir. Bu çerçevede özellikle "velâyet" kavramı etrafında geliştirilen teoriler muvacehesinde "velî" sıfatını kâmil manada temsil ettiği düşünülen çeşitli sahabîlerin isimleri zikredilirken Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer⁴ ve Hz. Ali

III/IX. asrın ikinci yarısından itibaren dinî meselelere dair fikirlerini sistematik tarzda ortaya koymaya yönelik sûfilerin, özellikle de daha sonraları gelişen felsefî tasavvufun çizdiği Hz. Ali profili, tarihî kimliğinden gittikçe uzaklaşan ve hakikî şahsiyetinin bütünüyle perdelendiği, muhayyel hüviyete büründürülen bir özellik sergilemeye başlamıştır.

öne çıkarılmakla birlikte zaman içerisinde Hz. Ali en fazla telaffuz edilen isim haline gelmiştir. Böylece sûfilerin dini anlama ve yorumlama noktasında temel hareket noktalarını oluşturan “Ulûhiyyet-Nübüvvet-Velâyet” sacayağında “velâyet” konumunu Hz. Ali temsil eder olmuştur.

Bununla birlikte, III/IX. asrın ikinci yarısından itibaren dinî meselelere dair fikirlerini sistematik tarzda ortaya koymaya yönelik sûfilerin, özellikle de daha sonraları gelişen felsefî tasavvufun çizdiği Hz. Ali profili, tarihî kimliğinden gittikçe uzaklaşan ve hakikî şahsiyetinin bütünüyle perdelendiği, muhayyel hüviyete büründürülen bir özellik sergilemeye başlamıştır. Zamanla daha da gelişen bu anlayış, tarikatlar döneminde Hz. Ali ismi etrafında bilhassa velâyet, ilim, mârifet ve fütüvvet gibi konularla öne çıkan, spekülâtif yorumlar ve sembollerden müteşekkil kalın bir sis perdesinin oluşumuna yol açmıştır.

Tarikatların ortaya çıkışıyla birlikte meşâyih silsileleri, Hz. Ali'nin merkezî önemi haiz olmaya başladığı konular arasındaki yerini almıştır. Aslında çok daha önceleri de mevcut olan silsile geleneği tasavvufta tam manasıyla tarikatların teşekkülü ile birlikte gelişmiştir. Buna göre bütün tarikatlarda bir esas haline gelen silsileler çoğunlukla Hz. Ali'ye, nadiren Hz. Ebû Bekir'e dayanırılmıştır.⁵ Böylece Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'den öğrendikleri, ilm-i bâtın, esrar ve marifetin halkalar halindeki şeyhler vasıtasıyla sonraki nesillere ulaştırıldığı düşünülüyordu.⁶

Daha önce sûfiler tarafından çeşitli vesilelerle seslendirilmekle birlikte tarikat mensuplarının faaliyetleriyle birlikte kabul görmeye başlayan bir başka husus ise marifet konusu ve bu-

nunla bağlantılı olan zahir-bâtın ayrımı ile ilm-i hurûf ya da cıfr/cefr meselesidir. Şîi kaynaklarına göre Hz. Ali Kur'an'ın bâtınî manalarını Hz. Peygamber'den öğrenmiş ve insanların muhtaç olduğu bütün bilgileri cefr adı verilen kuzu veya oğlak derisi üzerine yazarak el-Cefr ve el-Câmia adlı iki eser telif etmiştir. Geçmiş peygamberlere verilen kitapların özünü, ayrıca kıyamete kadar gerçekleşecek bütün dinî ve siyâsî olaylarla karşılaşılacak problemlerin çözüm yollarını ihtiva eden bu eserler ancak Ehl-i beyt'e mensup imamlarca çözülebilecek ruzmularla doludur.⁷

Tarikat âdâb-erkânının tam manasıyla teşekkülü ettiği ve tarikat kisvelerinde sembolik uygulamaların hayata geçirildiği evrede Hz. Ali ile Ehl-i beyt, yine sûfilerin ilham kaynağı olmuşlardır. Nitekim farklı tarikatlara mensup sûfiler tarafından değişik usûllerde tasarlanıp kullanılan başlıkların renk ve şekillerinin kendilerine özgü anlamları bütünüyle Hz. Ali ve Ehl-i beyt ile ilişkilendirilerek ortaya konulmuştur. Örneğin üç terkli/dilimli tâcın sıralarından biri olarak Hz. Ali'nin isminde üç harfin bulunması gösterilmiştir.⁸ Sa'diyye tarikatının tâcındaki beş terkin sembolize ettiği şeylerden biri pençe-i âl-i abâ, yani Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir.⁹ Yedi dilimli Eşrefiyye tâcında, Hz. Ali'nin isim, lakap ve künyeleri temsil edilir. Zira bunlar toplam yedi tanedir: İmam, Aliyyu'l-Murtazâ, Haydar, Esedullah, Ebu't-Türâb, Şâh-ı Merdân, Sâhib-i Zülfikâr.¹⁰ Dokuz terkli olan Sa'diyye tâcındaki dokuz rakamı, Hz. Ali'nin lakabı olan “Murtezâ-i Haydar”dan kinayedir.¹¹ On iki dilimli olan Bektaşî tâcı ise aynı zamanda Hz. Ali ve Fatıma'nın soyundan gelen on iki imamı sembolize etmektedir.¹²

Söz konusu edilen dönemde ya-

şamış olan çeşitli sûfi müelliflerin Hz. Ali ve Ehl-i beyt ile ilgili yaklaşımlarına gelince; tarikatlar döneminin ilk tabakat müelliflerinden olan Ferîdüddin-i Attâr (ö. 618/1221) Tezkiretü'l-evliyâ adlı ünlü eserinde haklarında bilgi verdiği sûfilere Câfer-i Sâdık (ö. 148/766) ile başlar. Zira kendisinin küçüklüğünden itibaren Hz. Ali'ye ve Ehl-i beyt'e karşı derin bir muhabbet ve hürmet hissiyle dolu olduğu rivayet edilmektedir. Öyle ki, Ehl-i beyt'e olan bağlılığı ihtiyarlığında başının derde girmesine ve çeşitli eziyetlere düçar olmasına da sebep olmuştur. Attâr'ın Mazharu'l-acâib isimli eseri yayılınca bu eserde Ehl-i beyt'e karşı ortaya konulan aşırı sevgi ve saygı sebebiyle Semerkanlı bir müftü onun aleyhinde fetva vermiş ve bu eseri yaktırıştır.¹³

Tarikatların İslâm dünyasının hemen her bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları dönemde Ehl-i beyt sevgisinin hangi boyutlara ulaştığını görmek için bu meselede nispeten temkinli bir tavır benimseyen Nakşibendiyye'ye mensup birtakım isimlerin bağlı oldukları yolun tercihlerinin hilafına takındıkları tavra odaklanmak yeterli olacaktır. Bu kapsamda, Nakşibendî tarihinin zirve isimlerinden biri olarak kabul edilen Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492) evlad-ı Resûl'e, Hz. Ali'ye ve Ehl-i beyt'e âşık bir figür olarak karışımıza çıkar. Câmî, Ehl-i beyt'i medh ü sena etmiş, düşmanlarını da ciddi şekilde tenkid etmiştir. Onun bu tavrı, Horasan bölgesi halkının kendisini Râfizilik ile itham edecekleri endişesine kapılmasına kadar varmıştır.¹⁴ Yine Nakşî geleneğinden bir başka örnek ise Seyyid Nigârî'dir (ö. 1303/1885). XIX. asrın ortalarında Kafkasya, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da Ruslara karşı mücadelenin önderlerinden ve Nakşibendî tarikatının önde gelen müridlerinden olan Nigârî'de yoğun bir Ali ve Ehl-i beyt sevgisi gözlemlenir.¹⁵ Nigârî'nin manzumelerinde kendini gösteren Hz. Ali ve Ehl-i beyt bağlılığının ne anlama geldiğini aşağıdaki dizeleri ortaya koymaktadır.

Farzdur Ali'nin Fâtımâ'nın âlini sevmek/Allah u Nebi sevdiği bürhân-ı celîmdir.¹⁶

“ Tarikat âdâb-erkânının tam manasıyla teşekkülü ettiği ve tarikat kisvelerinde sembolik uygulamaların hayata geçirildiği evrede Hz. Ali ile Ehl-i beyt, yine sûfilerin ilham kaynağı olmuşlardır. ”

Sonraki dönem sûfilerinde, özellikle de XVII. ve XIX. yüzyıllarda yaşayan Niyazî-i Mısri (ö. 1694) ve Muhammed Nûru'l-Arabî (ö. 1887) gibi isimlerde Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e bağlılığın artık sevgi boyutunu aştığı ve daha önce hiç yapılmamış yorumların ve bu alanda söylenmemiş sözlerin dile getirilmeye başlandığı görülür.¹⁷

Bütün bu söylenenlerden hareketle, tasavvufî düşüncede Hz. Ali'nin merkezî bir mevkiye yerleştirilmesinin muhtemel etkenleri şu şekilde toparlanabilir:

- Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e olan soy yakınlığı,
- Şahsî özellikleri,
- Kendisine atfedilen zühd çağrışımı uygulamalar ve sözler,
- Hz. Ali'nin ve çocuklarının siyaseten mağdur durumda görülmesi ve insanların genel olarak bu tür vakalarda mazlumun yanında yer alma psikolojisi,
- Başta Hasan-ı Basrî olmak üzere “oluşum dönemi” zahidlerinin Hz. Ali ile ilişkilendirilmeleri,
- Sistemleşmeye başlayan tasavvufî düşüncenin, belli konularda kendisine dayanak arama çabası,
- Şîa tesiri.

Burada sayılan maddelerin hepsinin, ya da en azından birkaçının Hz. Ali'nin tasavvufî düşüncede merkezî bir konum kazanmasında etkili olduğu sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Ancak bu etkenlerden hangilerinin önce veya daha güçlü ve birincil tesire sahip olduğunu belirlemek çok daha kapsamlı bir çabayı gerekli kılmaktadır. ◀

D İ P N O T L A R

- Ebu'l-Alâ Afifi, Tasavvuf: İslâm'da Manevî Devrim, trc. H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün, İstanbul 1996, s. 82-83.
- Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, DİA, XIV, s. 292.
- M. Yaşar Kandemir, “Ali”, DİA, II, s. 366-377. Bu konuyla alakalı olarak Gölpinarlı şöyle demektedir: “Hz. Peygamber'in Ali'ye hırka giyirdiği hakkındaki hadisler de uydurmadır. Hasan-ı Basrî'ye ve Kümeyl b. Ziyâd'a Hz. Ali'nin hırka giyirdiği hakkındaki rivayetler de böyledir. Aslında araları hiç de iyi olmayan Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'ye nispeti şüphelidir”, Abdülbaki Gölpinarlı, 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul 1985, s. 30-31.
- Hz. Ömer bazı mühim sûfi müellifler tarafından manevî konumu itibarıyla oldukça önemsenen bir figürdür.
- Ahmed Rifat, Mir'âtü'l-mekâsîd fi def'î'l-mefâsîd, İstanbul 1293, s. 40-42.
- Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul 1985, s. 234.
- Metin Yurdagür, “Cefr”, DİA, VII, s. 216.
- Salih el-İstanbulî, Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, haz. M. Serhan Tayşi, Ülker Aytekin, İstanbul 2002, s. 49.
- İstanbulî, a.g.e., s. 69.
- İstanbulî, a.g.e., s. 77.
- İstanbulî, a.g.e., s. 84.
- İstanbulî, Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, s. 88.
- Süleyman, Uludağ, “Giriş”, Tezkiretü'l-evliya trc. Süleyman Uludağ İstanbul 2002, s. 16-17.
- Süleyman, Uludağ, “Giriş”, Nefahâtü'l-üns trc. Lâmiî Çelebi; haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İstanbul 2011, s. 31.
- A. Azmi Bilgin, Divan-ı Seyyid Nigârî, İstanbul 2003, s. 12.
- Bilgin, a.g.e., s. 221.
- Mesela bk. Erdoğan, Kenan, Niyâzî Mısri Divânı, Ankara 1998, s. CLIV; Gölpinarlı, Abdülbaki, Melâmilik ve Melâmiler, s. 276.w

Alevî Gruplarda Ehl-i Beyt Anlayışı ve Önemi

Alevî gruplarda Ehl-i beyt anlayışı ve önemine geçerken iki hususa işaret etmekte fayda vardır. Birincisi, Ehl-i beyt kavramının Anadolu'ya girişinin, "Hz. Ali'nin üstünlüğünü kabul etmek, Ehl-i beyt'e muhabbet beslemek ve diğer sahabeye saygıda kusur etmemek vb." esaslar ve yine Ehl-i sünnet başta olmak üzere bütün gruplarca benimsenen, "bu kişilerin Hz. Peygamber'in akrabaları olmaları sebebiyle her zaman sevgi ve saygıya layık oldukları" prensipleri çerçevesinde görülebilecek bir anlayış doğrultusunda, dönemin tasavvuf hareketleri kanalıyla gerçekleştiği düşünülmektedir.

► Alevî kelimesinin kavram itibariyle farklı alanlarda ve farklı zaman ve coğrafyalarda değişik grupları ifade eden bir niteleme şeklinde kullanıldığı bilinmektedir.¹ Bu duruma bağlı olarak çoğu zaman bir takım karışıklıkların söz konusu olduğu özellikle belirtilmelidir. Bu karışıklığın canlı bir örneği, yakın coğrafyamızda ve komşu ülkelerde cereyan eden bazı olayların ülkemiz siyaseti ve medyasında gündeme gelmesi esnasında ülkemizde kendilerine Alevî denilen grupların, Suriye’de ve ülkemizde yaşayan Nusayrîler ile karıştırılabildiğinin görülmesidir. Halbuki ülkemizde şu an itibariyle kendilerine Alevî ya da meşhur kullanımıyla Alevî-Bektâşî denilen ve makalemizin konusu olan grupların hiç birinin, kendilerine Nusayrî ya da Arap Alevîsi denilen yapı ile tarihte itikaden, zihnen, kültür olarak ve siyaseten hiçbir şekilde irtibatları olmamıştır. Buna rağmen, her iki grubun da Alevî nitelemesiyle isimlendirilip gündemde tutulması, yukarıda işaret edilen irtibatlılıklarına rağmen bir takım yanlış anlamalara ve konumlandırmalara yol açmıştır. Buna bağlı olarak bir taraftan Bektaşîsi, Kızılbaş (yani Erdebil Sûfiyân Süreği müntesibi), Tahtacısı, Hubyarlısı vb. Alevîlerin Nusayrîler ile aynıymış gibi kabul edildikleri; diğer taraftan da siyaseten bu konuda yapılan tartışmalarda tartışan grup ya da kişilere olan bakış ve tutumlardan kaynaklı olarak Alevîlerin de Suriye’de cereyan eden ve mezhebi bir mücadele algısıyla sunulan ve anlaşılan olaylarda, kendilerine bir konum tayin ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak ifade edilmelidir ki, ülkemizde kendilerine Alevî denilen gruplar bahsi geçen gruplarla kıyaslanmamalı ve aynı çerçevede görülmemelidir. Zira bunlar, tamamen farklı gruplar ve algılardır.

Alevî Kavramının Anadolu’daki Söz Konusu Gruplar İçin Kullanılması

Günümüzde temel farklılıkları ve ortak özelliklerine aşağıda değineceğimiz gruplar için bir üst kimlik olarak kullanılan Alevî kelimesinin, bu anlam çerçevesiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlandığı dile getirilmektedir.² Ancak Alevî kelimesinin, XIX. yy. öncesinde yaşayan ozanlarca İslâm tarihindeki seyyidlik olgusu çerçevesinde Hüseyinî nitelemesiyle beraber kendilerini tanımlayan bir sıfat olarak kullanıldığı görülmektedir.³ Ayrıca, özellikle XVI. yüzyıldaki sosyal ve siyasî olayları ele alan dönem eserlerinde Osmanlı-Safevî ilişkilerinin de etkisiyle şekillenen yeni anlayışın müntesiplerini ve temel kabullerini de bir değerlendirmeye

tabi tutarak Alevîler kelimesinin açıkça kullanıldığına işaret edilmelidir.⁴ Dolayısıyla ‘Alevî kelimesinin bu isimle nitelendirilen gruplar için Anadolu’da XIX. yy.da kullanıldığı’ görüşünün, bütün gruplar için bir üst adlandırma şeklinde bir kavram olarak kullanılmasından söz ettiği anlaşılmalıdır. Nitekim Alevîlik kelimesinin Anadolu coğrafyasında Bektaşîler, Erdebil Sûfiyân Süreği Tâlibleri (Kızılbaşlar), Tahtacılar, Hubyarlılar, Dede Garkınlılar, Ağu İçenler, Baba Mansurlular, Keçeci Babalılar, Kureyşanlılar, Sinemililer vb. topluluklardan oluşan grupları ifade etmek üzere bir üst kimlik ya da şemsiye kavram olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanıldığı dikkate alınması gereken bir husustur.

1. Günümüzde Kendilerine Alevî Denilen Grupların Ortak Özelliklerinden Hareketle Alevîliğin Nerede Görüleceği

Öncelikle ifade edilmelidir ki, günümüzde kendilerine Alevî denilen grupların her biri farklı ocaklara⁵, farklı silsilelere, farklı tasavvufî ekol mensubiyetlerine⁶ sahiptir. Buna rağmen birtakım ortak özelliklere sahip oldukları da görülmektedir.

Geleneksel Alevî gruplarda, epistemolojik olarak “ilhâm ve keşf” temel bilgi kaynaklarından biri -hatta çoğu zaman birincisi- olarak kabul edilir. Orijinal haliyle “Üçler” şeklinde isimlendirilen -farklı içeriklendirmeler olmakla beraber- “Hakk, Muhammed, Ali” kabulü, Alevîliğin esası olarak görülür.⁷ Geleneksel Alevîlikte Tanrı-evren/

insan ilişkisinde kimi zaman “vahdet-i mevcut” anlayışına dayalı olarak bir takım kabuller olsa da daha çok “vahdet-i vücûd” anlayışı hâkimdir. İçinde ‘La ilâhe illallah’ ya da ‘Allah’ isminin zamir hali olan ‘hû/hüü’lerin çekildiği “tevhid” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen ve bir zikir toplantısı olan cem, çoğunlukla ibadet hayatının temelinde oturtulmuştur. Kişinin insan-ı kamil olarak yetiştilmesi için gerekli âdâb ve erkân, dört kapı-kırk makam çerçevesinde oluşturulmuştur. Bütün Alevî grupların Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber (s. a. v.)’e ulaştırılan silsileleri (şecere) vardır ve bu esas “el ele el Hakk’a” olarak isimlendirilir.

2. Alevî Gruplarda Ehl-i beyt Anlayışı ve Önemi

Alevî gruplarda Ehl-i beyt anlayışı ve önemine geçerken iki hususa işaret etmekte fayda vardır. Birincisi, Ehl-i beyt kavramının Anadolu’ya girişinin, “Hz. Ali’nin üstünlüğünü kabul etmek, Ehl-i beyt’e muhabbet beslemek ve diğer sahabeye saygıda kusur etmemek vb.”⁸ esaslar ve yine Ehl-i sünnet başta olmak üzere bütün gruplarca benimsenen, “bu kişilerin Hz. Peygamber’in akrabaları olmaları sebebiyle her zaman sevgi ve saygıya layık oldukları”⁹ prensipleri çerçevesinde görülebilecek bir anlayış doğrultusunda, dönemin tasavvuf hareketleri kanalıyla gerçekleştiği düşünülmektedir. Safevîler’den sonra bu anlayışın, Anadolu’daki Safevî taraftarları ya da bu etkiye maruz kalan gruplar arasında, özellikle günümüzdeki yapısında büyük oranda bu etkinin izleri görülen Alevî gruplarda, bazı noktalarda on iki imam motifinin merkeze alındığı kalıplar içerisinde bir anlama oturtulduğu görülmektedir.¹⁰

İkinci husus, metodik yaklaşımla alakalıdır. Buna göre, Alevilikle ilgili yapılacak her türlü –akademik ya da bürokratik vb.- çalışmada sağlıklı değerlendirme ve sonuçlar için öncelikle Aleviliğin oturduğu söz konusu tasavvuf zemininin mutlaka dikkate alınması gerekir. Bu itibarla Alevî gelenek içerisinde Ehl-i beyt kavramının nasıl bir anlam, önem ve işlevi olduğunu anlarken, temel olarak sözü edilen bu zemin bağlamında anlamlandırılacağı göz ardı edilmemesi ve imkan ölçüsünde diğer tasavvuf ekollerinde durumun nasıl olduğunun göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır.

Alevî gelenekte, tasavvuftaki uluhiyyet, nübüvvet ve velayet kavramının karşılığı ve diğer bir ifade şekli olan “Hakk, Muhammed, Ali” kabulünden sonra en temel ve

yaygın kavram ve kabullerden biri Ehl-i beyt kavramıdır. Alevî gelenekte Ehl-i beyt’le ilgili kabullerin zaman içerisinde şekillendirildiği, bir taraftan İslâm kültüründeki Ehl-i kisâ¹¹ anlayışına paralel temel kabullerin muhafaza edilmekle beraber, diğer yandan daha çok XVI. yy.dan sonraki gelişmelere bağlı olarak On iki imam motifine bağlantılı bir şekilde anlamlandırıldığı görülmektedir.¹² Hülâsa Alevî grupların, inanış ve zihniyet dünyalarını Ehl-i beyt merkezli telakkiler merkezinde kurguladıkları gözlemlenmektedir. Nitekim tasavvuf anlayışlarının temel hareket noktalarını oluşturan velayet, seyyidlik, silsile vb. konular başta olmak üzere tevellâ-teberrâ (tevellî-teberrî) anlayışı, hilâfet, mehdilik vb. hususlara ek olarak, şefaât ve ahiretle ilgili bazı kabuller Ehl-i beyt anlayışına bağlı olarak şekillendirilmiştir. Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel, Cafer, Fatma, Zeynep vb. Ehl-i beyt mensuplarının isimlerinin çocuklara isim olarak konulması da burada zikredilmelidir. Aslında bu hassasiyetin sadece Alevî geleneğe mensup olanlarca değil; toplumun diğer kesimlerince de gösterildiği göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Ayrıca zaman zaman Alevî vatandaşlar tarafından işletilen ticari işletmelerin isim ve logolarında da -sözgelimi aslan ya da on iki yıldız kullanımı- bu hususa önem verilmesi, Ehl-i beyt kavramının hayatın farklı alanlarındaki yansımalarını göstermesi açısından kayda değerdir. Buna göre, geleneksel Alevilik’te, Bektaşiliğin Babağan kolu hariç, ‘boy- soy-aşiret’ sistemine dayalı sosyal bir yapı bulunmaktadır. İkincisi bu sosyal yapıdaki gruplar uzun süre genel olarak göçebe ya da yarı göçebe ve kırsal bölge şartlarında bir hayat sürdürmüşlerdir ve bunlarda çoğunlukla sözlü kültür hakimdir. Üçüncüsü ise dinî ve sosyal hayatla ilgili telakkiler, uygulamalar ya da pratikler daha çok söz konusu sosyal yapıya uyarlanmış tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilmiştir.

Velâyet

Alevî grupların velayet anlayışlarının temelinde Ehl-i beyt ruhunu ya da nurunu taşımakla ilgili kabuller yatmaktadır.¹³ “Hakk-Muhammed-Ali” kabulünü anlayışlarının temelinde yerleştiren Alevî gruplar, bu kabulde yer alan “Ali” kavramıyla bağlantılı olan ve bu doğrultuda içeriklendirilen velâyet hususunu büyük ölçüde Ehl-i beyt ruhu taşımakla sınırlandırmıştır. Bununla birlikte Alevî gruplar da kişinin insan-ı kamil olması için kat etmesi gereken yolu, diğer tasavvuf ekollerinde olduğu gibi, dört kapı kırk

makam prensibi ile bağlantılı olarak şekillendirmişlerdir. Ancak, tasavvuftaki "dört kapı kırk makamın gereklerini yerine getiren herkesin velayet payesini alabileceği" şeklindeki teorik genel görüşten farklı olarak, Alevî grupların meseleyi Ehl-i beyt ruhu taşıyan kişilerle sınırlandırdığı görülmektedir. Bu durumun, yukarıda bahsedilen üç temel özellikten, 'boy- soy-aşiret' sistemine dayalı sosyal bir yapıya sahip olmaları ve bütün telakkilerini bu çerçevede oluşturmaları hususuna bağlı olduğu açıktır. Nitekim Alevî gelenekteki yaygın anlayışa göre, ilham ve keşfe muhatap olabilmek için öncelikle Ehl-i beyt ruhu taşımış olmak gerekmektedir. Bu ise Alevî gruplardaki insan unsuru hakkında yukarıda bahsettiğimiz dedegen-taliben şeklindeki ayırım merkeze alındığında, konunun Ehl-i beyt soyundan geldiklerine inanılan dedegen grubuna hasredilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Alevî gelenekteki dede soylu ocakların, diğer bir ifadeyle ocakzâdelerin önemi ve konunun anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Seyyidlik

Bilindiği gibi seyyidlik, değişik dinî oluşumlar ile -daha çok- tasavvuf düşüncesinde ve ekollerinde, sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Tasavvuf ekollerinin pek çoğunun ve bütün Alevî grupların silsilelerini, Ehl-i beyt kanalıyla Hz. Peygamber'e dayandırdıkları bilinmektedir. Günümüzde kendilerine Alevî denilen ve çoğunlukla Türk olan gruplar da dâhil, asırlar boyu kabile hayatı yaşayan, bu çerçevede dış evliliğe karşı şiddetle karşı olan ve etnik olarak Arap olmayan farklı etnik kökene sahip kimseler ve grupların, gerçek anlamda Ehl-i beyt'le ilgili bir soy bağının kurulması hakkında ciddi tereddütler dile getirilmektedir. Buna rağmen, bu tür gruplar da söz konusu kavramlarla ilişkilendirilen kişi ya da

ailelerin oldukça önemli imtiyazlar kazandıkları ve bu konuların artık gerçekliklerinin sorgulanmayıp benimsendiği bilinen bir gerçektir.¹⁴ İslâm kültüründe şerif (Hz. Hasan'ın soyundan geldiğine inanılan) ve seyyid (Hüseyin'in soyundan geldiklerine inanılan) adı verilen kişiler için manevî payeler verilerek bazı imtiyazlar tanındığı bilinmektedir. Bu husus Alevî gelenek ve gruplarda genel anlayışları doğrultusunda sadece Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğine inanılan seyyidlerle ilgili görülmektedir. Bu anlamda Alevî gruplarda Hz. Hasan'ın kendisi imam olarak kabul edilmesine rağmen soyundan gelenler için böyle bir payenin verilmediği ifade edilmelidir. Nitekim Alevî gelenek ve gruplar arasında ocakzâde ailelerin her biri bu kapsamda değerlendirilerek seyyid olarak kabul edilmektedir.

Tarikat Silsileleri

Bilindiği gibi, tasavvuf ekolleri ya da tarikatlar meşrûyetlerini dinî bir mesnede ulaştırmak için şeyhlerini Hz. Peygamber'e bağlayan bir silsile ileri sürmüşler¹⁵ ve her ne kadar bir kesinlik yoksa da,¹⁶ silsilelerini dört halifeden birine dayandırmışlardır.¹⁷ Dolayısıyla tarikatların en önemli unsurlarından birisi hiç şüphesiz silsile olmuştur. Tasavvufta "el ele, el Hakk'a" şeklinde ifade edilen bu esas, sûfilerin zincir halkalarına benzeyen şeyhler vasıtasıyla dört halifeden biri kanalıyla Hz. Peygamber'e, ondan da Allah'a ulaşmak için kabul ettikleri bir esastır. Hz. Ali'nin silsiledeki konumu dolayısıyla zamanla 12 imamdan biri veya birkaçının bulunduğu silsilelere ayrı bir önem verilmiş ve bunlar altın silsile anlamında "silsiletü'z-zeheb" diye anılmışlardır.¹⁸

Alevî grupların her biri, kendilerini on iki imamdan biri kanalıyla Hz. Ali'ye dayandırmakta ve her biri farklı

bir silsile takip etmektedir. Nitekim geleneksel olarak ana ocak ve buna bağlı alt ocak sisteminin tekke yapılanmasına uyarlanmasıyla teşkilatlanmış bulunan Alevî gruplarda söz gelimi; Ağuçan Ocağı silsilesini Zeyne'l-Âbidîn,¹⁹ Seyyid Hacı Ali Türabî Ocağı Muhammed Bakır,²⁰ Şücaeddin Velî Ocağı İmam Rıza,²¹ Sarı Saltuk Ocağı Muhammed Takî²² yoluyla Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. Hünkâr Hacı Bektâş Velî'nin silsilesinin ise Musa Kâzım'a dayandırıldığı malumdur.²³

nusu olacağı aşikardır. Bu bağlamda, bir takım farklı içeriklendirmeler ya da sözgelimi batını karakter yoğunluk derece farklılığı vb. hususlarla birlikte, ilham ve keşfin bilgi kaynağı olarak kabul edilmesi, temel tasavvurun tasavvuftaki uluhiyyet, nübüvet ve velayetin karşılığı olan Hakk, Muhammed, Ali kabulüne dayandırılması, yolun esaslarının dört kapı kırk makam esaslı kabul edilmesi vb. hususlar bu konuda önemli veriler ortaya koymaktadır. İşte Alevî gruplarda

Günümüzde kendilerine Alevî denilen gruplar, farklı ocak, silsilelere sahip olsalar da ortak özelliklerine bakıldığında her birinin müstakil birer tasavvuf grubu oldukları görülmektedir. Nitekim Alevî gruplar, bütün telakkilerini tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmişlerdir. Buna bağlı olarak, diğer tasavvuf ekollerinde merkezi konuma sahip olan hususların Alevî gruplar için de söz ko-

en merkezi kavram ve kabullerden biri de Ehl-i beyt kavramı ve anlayışıdır. Alevî gruplar pek çok hususu Ehl-i beyt kavramını merkeze alarak şekillendirmişlerdir. Nitekim, tasavvuf anlayışlarının temel hareket noktalarını oluşturan velayet, seyyidlik, silsile vb. konular başta olmak üzere tevellâ-teberrâ anlayışı, mehdilik, şefaet ve ahiretle ilgili kabuller Ehl-i beyt anlayışına bağlı olarak şekillendirilmiştir. ◀

D İ P N O T L A R

- Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", DİA, İstanbul 1989, c. II, s. 368-369.
- İrene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1994, s. 53; Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", İslamiyat, VI (2003), sayı: 3, s. 124.
- Pir Sultan Abdal'a atfedilen ilgili bir şiir için bkz. Cahit Öztelli, Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri, İstanbul 1989, s. 188-189.
- Cenkşu Üçer, Alevilikte Musâhiblik, Ankara 2011, s. 33.
- Günümüzde Alevî olarak isimlendirilen gruplar geleneksel olarak birbirinden farklı ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar şeklinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Konu hakkında yapılan çalışmaların şünda ulaşılmış olduğu verilere göre Alevî gruplar arasında Hacı Bektaş Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Ağuçan/Ağuçan Ocağı ve Hasan Dede Ocağı gibi ana ocaklar ve bunlara bağlı pek çok alt ocak bulunmaktadır. Hamza Aksüt, Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan, Ankara 2009, s. 31-248; Üçer, Musâhiblik, s. 168-173.
- Günümüzde Alevî kavramıyla nitelendirilen gruplarda ana damar Yesevîlik olmakla birlikte, söz konusu gruplar geçmişte Vefâlik, Kalenderlik ve Haydarlık gibi hareketlerle bir biçimde ilişki kurarak bu yapılarla bağlı bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. İlyas Üzümlü, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İstanbul 2007, s. 24. Buna ilaveten, "Abdallık", "Ahilik", "Melâmîlik" ve "Üveysîlik" gibi farklı tasavvufî geleneklere mensup olagelmüşlerdir. Cenkşu Üçer, "Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri Ve Bazı Mülahazalar", Dinî Araştırmalar Dergisi, XII (2009), sayı: 33, s. 67, 73.
- Bu kalıp ifadeye yer alan Hakk, Allah'ın varlığını ve birliğini; Muhammed, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve son peygamber olduğunu; Ali ise, Hz. Ali'nin evliyanın piri ya da velayet makamının piri olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu kalıp ifade ve telakkî, İslâm tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden biri olan "Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet" prensibinin ifade şeklidir. Bu doğrultudaki benzer değerlendirmeler için bkz.: Bedri Noyan, Bektaşılık Alevilik Nedir, Ankara 1985, s. 54; Cemal Şener, Alevilik Nedir Şaha Doğru Giden Kervan, İstanbul 2000, s. 97.
- M. Saffet Sarıkaya, Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 36-37.
- Bahâüddin Varol, Ehl-i Beyt Gerçeği, İstanbul trs., s. 95.
- Kendilerini Ehl-i beyt'e dayandıran veya kendi prensipleri içinde Ehl-i beyt sevgisini ön planda tutan diğer gruplarda ise Ehl-i beyt kavramıyla ilgili –özellikle siyasi– on iki imamcılık yaklaşımının olmaması olayın daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti, Safevîler tarafından yürütülen Şii'likteki on iki imam esasına dayandırılan bir Ehl-i beyt propagandası karşısında, yine Ehl-i beyt sevgisini ön plana çıkaran bir Sünnî tarikat olan Halvetiyye'yi desteklemiştir; bu desteğe bağlı olarak da Halvetiyye tarikat döneminde Anadolu ve Balkanlar'da faaliyet gösteren en büyük Sünnî tarikat olma hüviyetini kazanmıştır. Saim Savaş XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik, Ankara 2002, s. 144-146.
- Alevî gelenekte Ehl-i beyt denildiğinde öncelikle "Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Faâtima, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin" anlaşılır. Nitekim Alevî gruplarda üçler, beşler, yediler... şeklinde devam eden yapılandırmada beşlerin yine Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşturulması bunun açık göstergesidir. Cenkşu Üçer, "Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt Anlayışı –Tokat Yöresi Örneği–", Marife Dergisi, (2004), sayı: 3, 2004, s. 274-275. Ayrıca bkz.: Aşık Durmuş Günel, El Ele El Hakk'a, İstanbul 2000, s. 62. Ayrıca Selman-ı Fârisî'nin de Ehl-i beyt'ten kabul edildiğine dair görüşler ortaya konulması, Alevî gelenekte Ehl-i beyt'e ilgili temel kabullerin İslâm kültüründeki genel kabullerle paralellik arz ettiğini göstermektedir. Zira Alevî gelenek dışında Selman-ı Fârisî'nin Ehl-i beyt'ten olduğuna dair bazı anlayışlar söz konusudur. Selman-ı Fârisî'nin de Ehl-i beyt'ten sayıldığına ilişkin rivayet için bkz.: İbn Sâ'd, et-Tabakât, Beyrut 1968, c. IV, s. 83.
- On iki imam çerçevesi telakkîlerle bağlantılı olarak Alevîler arasında farklı kabullerin dile getirildiği de görülmektedir. Sözelimi, Ehl-i beyt, Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve on iki imam'dır; on iki imam ile beraber eşleridir; on iki imam ve neslidir. Üçer, Ehl-i Beyt, s. 275. Nitekim Hacı Bektaş Velî'de on iki imam anlayışı bulunmadığı gibi on iki imamcılıkla bağlantılı olarak oluşturulan tevellâ (tevellî) ve teberrâ (teberrî) anlayışları da bulunmaktadır. Bkz.: Mahmut Esad Coşan, Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât, Ankara trs. s. XXXVII.
- Alevî gruplar arasında bu konudaki yaygın inanca göre, "Allah ilk olarak kendi nurundan Muhammed-Ali nurunu yaratmış, Abdülmuttalib'e gelinceye kadar tek olan bu nur Abdullah ile Ebû Talib'de ikiye bölünmüş, her iki oğulun sulbünden gelen Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin evlenmesiyle tekrar birleşmiş ve sonra Ehl-i beyt soyundan gelenlerce taşınmıştır.
- Sönmez Kutlu, "Ehl-i Beyt" Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", İslamiyat, III (2000), sayı: 3, s. 100.
- Süleyman Ateş, İslâm Tasavvufu, İstanbul 1992, s.112.
- Ateş, a.g.e., s. 112.
- Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2001, s. 450.
- Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul 1990, s. 233-236; Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, İstanbul 1995, s. 117.
- Bülent Akın, "Alevî Ocaklar İle İlgili Tespit Edilebilen En Eski Belge: Ağuçan Ocağı Şeceresi", HBVAD, (2014), sayı: 70, s. 22.
- Alemdar Yalçın, Hacı Yılmaz, "Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türabî Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler", HBVAD, (2003), sayı: 26, s.85.
- Hacı Yılmaz, "Sultan Şücaeddin Veli Zaviyesi ve Vakfına Ait Yeni Belgelere Bir Bakış", HBVAD, (2005), sayı: 37, s. 8-12.
- Veli Saltık, "Sarı Saltuk ve Saltuklular", HBVAD, (2005), sayı: 34, s. 13.
- Bedri Noyan, Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik, Ankara 1998, c. I, s. 28-32.

Hanedân-ı Ehl-i Beyt

**Cân-ı candır Hazret-i Ahmet Muhammed Mustafâ
Tende hem rûh-i revânımdır Aliyyü'l-Murtazâ**

**Kurre-i ayn-ı Muhammed Şah Hasan ibn-i Alî
Hem Hüseyin-i müctebâ şâh-ı şehîd-i Kerbelâ**

**Seyyidü's-süccâd Alî Zeyne'l-abâ Bâkır Velî
Şâfi-i mahşerdir elhak Câfer-i nûr-i hüdü**

**Mûsa-i Kâzım erenler cem'inin mısbehidir
Hak-nümâdır Hazret-i Şah-ı Alî hulku'r-rızâ**

**Sâkı-i kevser Takî mısbeh-ı pür-envar Nakî
Kible-i irfân hasen el-Askerî bedrüd-dücâ**

**Rehber-i dîn-i mübîndir, kible-i hâcattır
Hâdi-i hükm-i şerîat mehdi-i sâhib-livâ**

**On iki imamdan elhak şems-i aşk etti tulû'
Hep bu aşkın âşık u pervânesi buldu rehâ**

**İstemez ihsânına Allah Azîmü'ş-şân ecr
İstiyor ancak muhabbet, Ehl-i Beyt'e Kibriyâ**

**Allah'ın emriyle farzdır, hubb-i Ehl-i beyt heman
Ehl-i Beyt'imde dedi Allah, Resûl-i müctebâ**

**İsrine girmektir ancak bil muhabbet onlara
Hüccet ister buna kâl ile olmaz iddiâ**

**Seyyid Ahmet'den tecellî etti envâr-ı Alî
Oldu aktâba Rifaî muktedâ vü pişivâ**

**Can nedir ki eyleyeyim dâim fedâ-yı Ehl-i Beyt
Etmesin aşk u edebden Ken'an'ı Allah cüdâ**

Osmanlı Dönemi Cennetü'l-Baki', Ehl-i beyt kabirleri.

PROF. DR. OSMAN EĞRİ İLE SÖYLEŞİ

SÖYLEŞİ:
KÂMİL BÜYÜKER
FULYA İBANOĞLU

1967 yılında Ankara'da doğdu. Çorum İskilip İbik Köyü nüfusuna kayıtlıdır. Ankara Merkez İmam-Hatip Lisesi'nden 1985 yılında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1990 yılında mezun oldu. 1991-1994 yılları arasında Ankara Özel Yükseliş Koleji'nde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretmenliği yaptı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1994 yılında "İbik Köyü'nde 5-12 Yaş Arasındaki Çocukların Örgün ve Yaygın Din Eğitimi İlişkisi" başlıklı tezle yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesinde Din Eğitimi Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 1999 yılında "Liselerde İslâm Dini'nin Öğretiminde Tümevarım Yönteminin Uygulanması" başlıklı tezle doktorasını tamamlayarak, aynı fakültede yardımcı doçent doktor olarak öğretim üyeliğine atandı. 2004 yılında doçent, 2009 yılında profesör oldu. 2008 yılında atandığı Hitit Üniversitesi bünyesinde açılan Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü görevini halen sürdürmektedir. 2005 yılından itibaren Türkiye Diyanet Vakfı'nın "Alevî-Bektâşî Klasikleri" projesinin koordinatörlüğü görevini yürütmektedir.

► Hocam Ehl-i beyt denince ne anlıyoruz ya da ne anlamamız gerekiyor?

Ehl-i beyt, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in ailesidir. "Ey Peygamber'in Ehl-i beyt'i! Şüphesiz Allah, sizden kusuru giderip, tertemiz yapmak ister" ayeti nazil olduğunda, ashabın Peygamber Efendimiz'e Ehl-i beyt'in kim olduğunu sormaları üzerine, Allah Rasûlü Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i yanına çağırarak, abasının altına almış ve onların Ehl-i beyt'i olduğunu ifade etmiştir. Bu olay nedeniyle Ehl-i beyt, "Âl-i abâ" olarak da isimlendirilmektedir. Kültürümüzde ise Âl-i abâ, "beş esmâ" şeklinde telaffuz edilmiştir. Ehl-i beyt'in bu beş isim olduğunu doğrulayan bir başka olay da, Necran Hıristiyanları ile Hz. Peygamber arasında yaşanan "mübahale" (yeminleşme, lanetleşme) olayıdır. Âl-i İmran suresinin 61. ayeti, bahsi geçen mübahale olayından bahsetmektedir: "Ey Muhammed! Sana ilim geldikten sonra, bu hususta seninle kim tartışacak olursa, de ki: "Gelin, oğullarımızı, oğullarınızı, kadınlarımızı, kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra lanetleşelim de, Allah'ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim."

Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et Taberî, Câmiu'l-Beyân adlı tefsirinde, bu ayetin nüzûl sebebini şöyle anlatmaktadır: Rivayete göre Necran Hıristiyanları, Resûlullah (s.a.v.) ve İsa (a.s.) hakkında münakaşa ederler. Hıristiyan heyeti, İsa (a.s.)'ın bizzat Allah veya Allah'ın oğlu olduğunu ısrarla iddia ederler. Allah Resûlü hıristiyan heyetinin görüşünün yanlış olduğunu, İsa (a.s.)'ın Âdem Peygamber gibi babasız yaratılan bir peygamber olduğunu onlara açıklar. Bunun üzerine Cebrail, Resûlullah'ın hıristiyan

heyeti ile mübahale yapması için yukarıdaki ayeti getirir. Mübahale, iki tarafın karşı karşıya gelerek lanetleşmesi ve böylece haksız olan tarafın Allah'ın lanetine uğramasını dilemesi anlamına gelmektedir. Ayet-i kerimenin vahyedilmesinden sonra Allah Resûlü, lanetleşmek için hıristiyan heyetine çağrıda bulunur. Resûlullah, ertesi gün, kucağında Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin olduğu halde, önünde Hazreti Fatıma arkasında da Hazreti Ali ile birlikte, hıristiyanlarla buluşmak için anlaştıkları yere gider. Necran Hıristiyanları'nın ruhanî lideri yanında bulunanlara; "Muhammed'in yanındakiler kimlerdir?" diye sorar. Onlar da, "Önündeki biricik kızı Fatıma, arkasındaki damadı ve en çok değer verdiği insan, kucağındakiler de çok sevdiği torunlarıdır." Bu cevabı alınca der ki; "Eğer ashabıyla gelseydi, onunla lanetleştirdim; ancak o, en çok sevdiğileriyle geldiğine göre, kendisinden emindir. Bu gördüğüm yüzler Allah'tan dağları yerinden sökmelerini isteseler, istekleri geri çevrilmez. Bunlarla lanetleşirsek, yeryüzünde hıristiyan kalmaz." Durumu gören hıristiyanlar, lanetleşmekten vazgeçerler. Fahrüddin er-Râzî, yolda giderken, Resûlullah'ın Ehl-i beyt'ine dönerek, "Ben dua ettiğimde siz amin deyiniz." buyurduğunu nakletmektedir.

Allahu Teâlâ, Hz. Peygamber'e nazil ettiği Şurâ suresinin 23. ayetinde, ondan Ehl-i beyt'ine muhabbeti talep etmesini istemektedir: "Ey Muhammed! De ki: Ben sizden buna karşı yakınlarla sevgiden başka bir ücret istemem. Kim güzel bir iş işlerse onun güzelliğini artırırız. Doğrusu Allah, bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir."

Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine muhabbet duymanın ve onlara bağlılığın peygamber ailesini sevmenin

Nazım dilinde isim olarak telaffuz edilen Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisi, bazen de resim halini almış, onları sembolize eden lale ve gül motifleri insanımızın gözünden gönlüne akan ilâhî esintilere neden olmuştur.

ötesinde bir anlamı bulunmaktadır. Ehl-i beyt'e bağlılık, bizzat Hz. Peygamber tarafından sırat-ı müstakimden ayrılmamanın şartı olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber, bir hadislerinde Ehl-i beyt'ini, Kur'an'la birlikte müminlere miras bıraktığını ifade etmiştir: *"Size, uyduğunuz takdirde benden sonra asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum. Kur'an-ı Kerim ve Ehl-i beytim. Bu iki şey, Cennet'te Kevser havuzunun başında, bana gelip (hakkınızda bilgi verinceye kadar) birbirlerinden ayrılmayacaklardır."*

Ehl-i beyt sevgisi tam da İslâm'ın ruhunu teşkil ediyor aslında. Hz. Peygamber'in Sünneti ve Kur'an'ı anlamak için Ehl-i beyt sevgisi niçin çok önemlidir?

Veli Baba'ya göre Resûlullah'ın sünnetine ittiba, zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî ittiba, farzları yerine getirmek, haramlardan ve mekruhlardan kaçınmaktır. Muhammed ahlâkî ile ahlâklanıp, kulluğun gereklerini yerine getirmek ve dünyevî isteklerden vazgeçmektir. Allah'tan gayrına sevgi duymayı terk ederek uhrevî amel-leri yapmak, fakirliği tercih etmek, âlimlere saygı ve insanlara sevgi göstermektir. Sünnete batınî ittiba ise, Allah'ın nimetlerini tefekkür etmek, Allah u Teâlâ'ya aşk ve muhabbet duyup O'na kavuşmayı istemektir. Korku ile ümit arasında olup, her halde Allah'a hüsn ü zan etmek, rızasını talep ve şükretmektir. Allah'a karşı gelmeme konusunda sebat ve istikâmet üzere olmaktır. Murakabe ile, mürşidin güzel hallerini hatırlamaktır. Veli Baba, bu hâl üzere devamlılık sağlayan ve Ehl-i beyt'i seven bir kimsenin istidat derecesi ve kabiliyetine göre Nisâ suresinin *"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştiği peygamberlerle, şehidler ve iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır"* mealindeki 69. ayetine muhatap olacağını

haber vermektedir.

Veli Baba, Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'e duyulan muhabbetin, onların yolundan gitme eylemini beraberinde getirmesi gerektiği görüşündedir. Aksi takdirde, ahirette onlarla birlikte olmak mümkün olmayacaktır: *"Şu halde Cenab-ı Allah'a istiğfar ve tazarrû edip günahlarından pişman olmalısın. Resûlullah Efendimiz'e ve Ehl-i beyt'ine muhabbet etmeli ve salât u selamlarına kemal-i hırsla devam etmelisin. Emirlerini icra edip; nehyettiklerinden kaçınarak onların yolunda çalışmalısın ki; Resûlullah Efendimiz ve Ehl-i beyt ile haşrolasın."*

Alevî kültürü içinde Ehl-i beyt sevgisini sembolize eden ritüeller ve eşyalarla ilgili bize biraz bilgi verirsiniz? Bunların Anadolu Türk ananesiyle ilgisi var mıdır?

Dini/tasavvufî kültür ve geleneğimizde genel olarak benimsenmiş olan, özelde ise Alevî-Bektâşî geleneğinde deyimleştirilmiş olan Hak-Muhammed-Ali söylemi, Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisinin birbirinden ayrı tutulamayacağını veya tutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. "Hak" kelimesi tevhidin kaynağı olan Allahu Teâlâ'yı, "Muhammed" tevhid anlayışının tebliğcisi ve uygulayıcısı olan Hazret-i Peygamber'i ve "Ali" de tevhid inancını asırlar ve mekanlar ötesine taşıyan Peygamber mirası Hanedan-ı Ehl-i beyt'i anlatmaktadır. Allah'a inanmanın ötesinde O'na sevgiyle bağlanarak, âşık ve sadık makamına yükselen müminler O'nun habibi olan Peygamberini ve Ehl-i beyt'ini birbirinden ayırmamışlardır.

Allah'tan dertlerine derman ve manevî dereceler isterken, Hak-Muhammed-Ali hürmeti hakkı için istemişlerdir. Cem erkânını başlatma gülbânki şöyledir:

“Bismillâh lâ ilâhe illallâh bism-i Şâh Allah Allah. Akşamlar hayrola, hayırlar fethola, meydan âbâd ola, sırlar mestûr ola, gönüller mesrûr ola, fakîr fukarâ mâmûr ola. Hak-Muhammed-Ali, yardımcımız, gözcümüz ola. Oniki imam, ondört mâsum-u pak, onyedî kemerbest efendilerimiz katarlarından dîdarlarından ayırmaya. Pîrimiz, üstâdımız Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Balım Sultan efendilerimiz muîn ve destgîrimiz ola. Üçlerin, beşlerin, yedilerin, kırkların ve Ricâlü'l-Gayb erenlerinin, Kutbu'l-Aktâb efendilerimizin hayır ve himmetleri, safâ nazarları üzerimizde hâzır ve nâzır ola.

Hakk'a yürüyen kişilerin eğer günahları varsa affedilmesi, kabirlerinin Cennet bahçesi haline gelmesi için de yine dillerin telaffuz ettiği, gönüllerin derinden hissettiği Hak-Muhammed-Ali sevgisidir. Dârdan indirme erkânı sırasında aşk, heyecan ve göz yaşıyla okunan duânın bir bölümü şu şekildedir: “Yâ Rab! Yüzümüz kara, günâhımız çok, dîvân-ı dergâhta duâmızı Sen kabûl eyle, red eyleme. Ol Sen'ün Hak'lığın hakkı için; fezâyil-i muhabbet-i Zât hakkı için; Muhammed Mustafâ hakkı için; Cemâl-i Pür Nûr'u hakkı için; Kemâl-i Kudret, aşk-ı Mürtezâ hakkı için; Kelâm-ı Kadîm, ilm-i esmâ hakkı için; dahi aynı müsemâsı hakkı için; muallâ, arş, kürsî hakkı için; Muhammed Mustafâ ve Aliyyü'l-Murtazâ hürmeti hakkı için; velîlerin hırkası ve şalı hakkı için; nebîlerin seyr itdiği mi'râc hakkı için; Mekke ve Medîne ve Hac hakkı için; serâser cümle enbiyâlar hakkı için; tarîk-i zümre evliyâ hakkı için... Hak Teâlâ Hazretleri ol geçen merhûmun kabrini Cennetü'l-Mevâ, suâlini âsân eyleye. Azâbı var ise af eyleye. Cümle günâhlarını bahş eyleye. Rahmet ve mağfiret üzere ise, rahmetini ve mağfiretini günden güne ziyâde eyleye. Diyelim: Allah, Allah.”

Nazım dilinde isim olarak telaffuz edilen Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisi, bazen de resim halini almış, onları sembolize eden lale ve gül motifleri insanımızın gözünden gönlüne akan ilâhî esintilere neden olmuştur. Ebru sanatçılarımız yaptıkları sanat eserlerinin en üst makamına Allah'ın sembolü olan laleyi, onun biraz aşağısına Muhammed Mustafâ'yı sembolize eden gülü yerleştirmişlerdir. Birbirlerinden ayrılmayan bu iki motifin hemen altındaki güllerden birisi Aliyyü'l-Murtaza'yı diğeri ise Fatimatü'z-Zehra'yı temsil etmiştir. Ebrudaki güzellik ve bütünlüğü tamamlayan ve henüz açılmak üzere olan iki

Dinî/tasavvufî kültür ve geleneğimizde genel olarak benimsenmiş olan, özelde ise Alevî-Bektâşî geleneğinde deyimleştirilmiş olan Hak-Muhammed-Ali söylemi, Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisinin birbirinden ayrı tutulamayacağını veya tutulmaması gerektiğini ifade etmektedir.

adet gül goncası ise Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'e duyulan muhabbetin sanata yansıyan tasvirleridir.

TDV yayınları arasından çıkan Alevî-Bektaşî klasiklerinin öncülüğünü yaptınız. Hangi maksat gözetilerek bu yayın dizisine hazırlandı? Şu an hangi aşamada klasikler?

Yapmış olduğumuz saha araştırmaları sırasında özel koleksiyonlarında yazmaları bulduğumuz dede ve babaların bu eserlerin köylerinde toplu halde sürekli okunduğunu ve zamanla ezberlendiğini anlatmaları, eserlerin sayfa uçlarının ve ciltlerinin çok okunmaktan dolayı aşırı şekilde yıpranmış olması, Alevîliğin sözlü olduğu kadar, yazılı geleneğe dayandığını gözler önüne seriyordu. Bu kadar sayıda ve çeşitli yazılı kaynağın varlığını gördükten sonra, şöyle bir görüş kendiliğinden insan zihninde oluşuyordu: “Alevîliğin sözlü kültüre dayalı olduğu tezi, gerçekten de şimdiye kadar okunmamış ve yayımlanmamış bu yazma eserlerin sandıklarda, çatı aralarında saklı kalmasından dolayı, yerini kulaktan dolma bilgilere bırakmış olmasındandı.” Şu an itibarıyla Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak 300 adet el yazması esere ulaşılmış olmamız ve bu eserlerden önemli bir kısmının literatürde dahi geçmemiş bulunması, alanın ne kadar ihmal edildiğinin göstergesiydi. Örneğin; Seyyid Ali Baba'ya ait Risâle-i Girîdî, Hayâlî Baba'ya ait Risâle-i Hayâlî Baba, anonim eserler olan Münâcât-ı Mûsâ Aleyhi's-selâm, Müşâhede-i Mâide-i Muhibbân ve Menâkıb-ı Veysel Karânî bu nadide eserlerden sadece birkaçıydı ve şu ana kadar hiç yayımlanmamıştı. Kitâb-ı Cabbâr Kulu ve İlm-i Câvidân gibi eserler ise yayımlanmış

olmasına rağmen, bilimsel bir çalışma ürünü değillerdi. Çok sayıda okuma hatasını içerisinde barındıran bu yazınlarda, okuyucu ve araştırmacılara karşılaştırma imkanı veren orijinal nüshalar da bulunmuyordu.

2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen 1. Dinî Yayınlar Kongresi'ne "Alevî-Bektâşî Kaynaklarının Neşri" başlıklı bir tebliğle katılırken, bu heyecanı dinleyicilerle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı yöneticilerine de duyurma fırsatım oldu. Özellikle kongre sonrasında yaptığımız görüşmelerde Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Görmez el yazması Alevî-Bektâşî kaynaklarında yer alan pasajları okuduğunda, Alevî-Bektâşî Klasikleri projesini bir an önce başlatmayı istediğini belirtti. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve Diyanet'ten sorumlu bakan Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın da aynı düşünceye ortak olmaları, süreci hızlandırınca, 2005 yılının başında Alevî önderleriyle bir toplantı yapmaya ve bu konudaki fikirlerimizi onlarla da paylaşmaya karar verdik. Diyanet İşleri Başkanlığı binasında gerçekleştirilen toplantıdan çıkan ortak görüş; bu projenin Alevî-Bektâşî geleneğinin yazılı kaynaklarının gün yüzüne çıkartılması açısından tarihi bir adım olacağı şeklindeydi. Özellikle Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun; "Bu proje Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 85 yıllık tarihindeki en önemli adım olacaktır." şeklindeki ifadesi, toplantıya katılan herkesin üzerinde birleştiği bir düşünceydi.

Hangi eserlerin basılacağı da bu toplantıda kararlaştırılarak, tarihçi, ilahiyatçı, edebiyatçı alan uzmanı bilim insanları el yazması Alevî-Bektâşî klasikleri üzerinde çalışmaya başladılar. Eylül 2014 itibarıyla 13 adet eser yayımlandı. Eserlerin grafik tasarımı yapılırken Türkiye'de ilk defa uygulanan bir teknik kullanıldı. Eserin orijinalliğine zarar vermediğini ve orijinal metindeki ifadelerin değiştirilmediğini gösterebilmek amacıyla el yazması eserin fotoğrafı ile birlikte, latinize edilmiş ve sadeleştirilmiş metin yan yana yerleştirildi. Böylece Osmanlıca okuyabilen insanlarımızın ve araştırmacıların orijinal fotoğraflarla diğer metinleri karşılaştırmalarına imkân tanınmış oldu. Nitekim bazı Alevî vakıfları yayımlanan eserleri incelemek amacıyla ekipler oluşturular ve eserlerin aslına uygun bir biçimde çevrildiğine karar verdiler. Her birinden beşer bin adet basılan eserlerin birinci baskılarının kısa bir sürede tükenmesi de halkımızın projeye olan güvenini gösterdi.

Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi hangi amaçlarla kuruldu ve ne gibi çalışmalar yapmaktadır?

Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kuruluş amacı; Hacı Bektaş Veli'nin Türk kültür ve düşünce tarihi içerisindeki yerini bilgi ve belgelere dayalı olarak tespit etmek, elde edilen bilgileri akademik araştırma dergisi, elektronik posta, bülten ve benzeri vasıtalarla, araştırma yapan kişilere, kurumlara ulaştırmak, ayrıca konferans, panel ve sempozyumlar aracılığıyla geniş halk kitlelerine sunmaktır. Merkezimiz altı ayda bir uluslararası hakemli Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi yayımlamaktadır.

Merkezimiz, kuruluşundan itibaren Alevilik Bektaşilik araştırmaları alanında üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışmaktadır. 2005 yılından bu yana koordinatörlüğünü yaptığım ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan Alevî-Bektâşî Klasikleri Projesi'nin alt yapısı, dede ve babaların özel koleksiyonlarında bulunan Alevî Bektâşî el yazmalarının merkezimizde dijitalize edilerek arşivlenmesi ve günümüz Türkçesine çevrilmesi ile oluşmaktadır. Söz konusu proje, alanında bir ilk ve örnek olmasının yanı sıra bu alanda çalışan akademisyenlere, araştırmacılara önemli bilimsel katkılar sağlamıştır.

Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak 2010 yılında düzenlediğimiz ve iki cilt hâlinde basarak yayımladığımız "I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı" da yurt içi ve yurt dışından alanında uzman akademisyenlerin bilimsel araştırmalarını siz değerli okurlarımızla buluşturmuştur. Kurulduğumuz 2008 tarihinden bugüne gerçekleştirdiğimiz ve ulusal medyada gündem oluşturan konferans ve paneller ise Alevilik Bektaşilik konularında kamuoyunun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi anlamında önemli işlevler görmüştür. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ve yurt dışında düzenlenen cemlere web sayfamızda yer verilerek Alevî-Bektâşî âdâb ve erkânını, on iki hizmeti görmek isteyenlere önemli bir veri kaynağı sunulmaktadır. TRT Haber kanalında yayınlanmakta olan ve danışmanlığını yaptığım "Bu Toprağın Canları" belgeselinin bölümleri de merkezimizin web sayfasında ilgililerin hizmetine sunulmaktadır. ◀

HZ. ÂİŞE

RADİYALLAHU ANHÂ

NİMET YILMAZ
Uzman Vaiz, Güngören

► Çölde bir kervan... Kervanda bir deve... Üzerinde bir kadın... Kabe'yi tavafa niyetli... Saadet dolu yıllarını geçirdiği Medine Şehri arkasında. Çocukluğunun şehri Mekke hemen önünde. Mekke, ilk hatıralarını saklayan şehir. Her çocuğun sahip olmak için can atacağı iki güzel insanın kucağında büyümek... Ben kendimi bildim bileli anne babamı hep Müslüman olarak gördüm. Allah Resulü hemen her gün sabah veya akşam vakitlerinde bize uğradı." demişti dostlarına. Mekke yılları geçti gözlerinin önünden. En net görüntüler, onu peygamber ailesinden yapacak olan yaşanmışlıklardı. O kutlu insanın babasına teklifini, sevgili babasının memnuniyetle kabul edişini, annesinin nikah için onu hazırlamasını, o saadet dolu anları hatırladı. Mütebessim yüzü birden acı çizgilerle doldu. Müstakbel eşinin babasıyla hicretinde çektikleri çile ve korkular doldu yüreğine. "Sabrın ve metanetin zirvesindeki evlerde yaşamak ne büyük lütuf, hamdolsun, şükürler olsun" duası dudaklarından dökülürken sarsıldı. Devesinin ayağı tökezlemişti. Sıkı tutunmasa düşebilirdi. O an zihninde geçmişten bir sahife daha açıldı. Yine böyle hicret etmemiş miydi? Ablası Esmâ sevgili yeğeni Abdullah'a hamileydi. Zorlu yolculuk doğumu hızlandırmış, Yesrib'e varmadan bebek doğmuş, Medine'nin ilk bebeği olmuştu. Çocuk özlemine bilen eş, onu "Abdullah'ın Annesi" diye isimlendirdiğinde nasıl da mutlu olmuştu! Aynı mutluluğu kat be kat fazlasıyla Allah'ın melek elçisi, İnsan Elçisine kendi adına selam getirince de hissetmişti. Yüce Rab kelamını onun odasında iletmışti Resulüne. Ne saadet... O hanede geçirdiği her an ki on sene sürmüştü bir ömre bedeldi. Ne güzel yıllardı! Muhabbet ve ihtimam dolu... Varlığını ilmek ilmek dokuyan bir eş, daha ötesi bir dost, ruhunu örselemeden merakını giderip cevaplar bulduran, manasını doyuran bir mürşit, bir öğretmen... Hane-i saadet bir okul... "Ey yar! Sadık öğrencin senden aldığı ışıkla davana hizmet etmekte. Medine'de evim, Mekke'de çadırım, seni, elçilik yaptığın dini öğrenmek isteyenlere bir okul oldu." Zihninden geçen bu cümleleri yanında olsa da ona söyleseydi ya. Yıllarca develerini yan yana getirip yolculuk boyunca sohbet etmişlerdi. Eşine olan aşkını, bu derin bağlılığını besleyen ne çok güzellik yaşatmıştı ona. Mescidin içerisinde mızrak oyunu oynayan Habeşlileri, omzuna yaslanarak istediği kadar seyretmişti. Koşu yarışı yap-

mışlardı. Cümlelerinin arası sevgisini ifşa eden kelimelerle doluydu. Gençliğinin ve karakterinin getirdiği bütün aykırılıklarına, farklılıklarına nasıl da çözümler bulur, incitmeden değerli kılarak meseleleri çözerdi. Bazen onu babasından bile korur sonra bunu sevgisini göstermeye vesile kıları. Ahhh... Özlem bütün varlığını sardı. Gözlerinden iki damla yaş süzülürdü. Yokluğunda gözyaşları yaranı olmuştu. Hayatta iken ağladığı o nadir ama acı dolu günler düştü yadına. Bir an geçiştirmek istese de yaşanmıştı ya, iftiranın en kötüsü atılmıştı ona. Istırak dolu günlerin sonunda Rabbi onu göklerden gelen kelimelerle temizlemişti. Herkes çok mutluydu. O, kendinden emin, iffetini onaylayan Rabbine hamd makamındaydı.

Kervan Mekke'ye yaklaşıyordu. Kabe'ye kavuşmanın heyecanı vardı içinde. Her Kabe ile buluşması ilk haccını hatırlatırdı ona. İlk hacdan dönüş, Allah Elçisinin görevini tamamlayıp Rabbine dönüşü olmuştu onun için. Her şeyden hatta ölmüş eşinden bile sakındığı yarı hastalanmıştı. Baş ağrısı, ateş, nöbet... Son demlerinde onun odasında daimi kalmaya başlayınca dünyanın hem en mutlu hem de en kederli kadını o olmuştu. Günün gecesi onunla idi artık. Bir an bile onu yalnız bırakmıyordu. Hastalığın verdiği eleme imkanı olsa ondan alıp kendisi çekecekti. Lakin vakit saat doldu, ecel vaki olduğunda biricik eşinin mübarek başı kucağında idi. Ruhunu Rabbine bedenini ona teslim etmişti, onun odasına, odasının toprağına...

Devesinin yularını bırakıp göğsünün altına bastırmıştı elini. Farkında değildi, sanki şimdi son nefesini soluyan eşinin başını tutuyordu. Kızı Fatıma'nın sözleri döküldü dudaklarından

-Allah'ın Resulünün üzerine toprak atmaya eliniz nasıl vardı, gönlünüz nasıl razı oldu?

Kervan Mekke'ye varmıştı. Yine bir başlanmışlık nihayete ermişti, ta ki kendi başı sona erece kadar...

Not! Hz. Aişe, Hz. Ebu Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber'in hanımı. Peygamberin vefatından sonra yarım asır daha yaşadı. Bir Ramazan gecesi Medine'de vefat etti ve vasiyeti üzerine Cennetü'l-Baki'ye defnedildi. (Allah kendisinden razı olsun) ◀

Nakîbüleşraflık Müessesesi'nin Tarihî Serüveni

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من هذه الأمة
أمة شريفة عريقة في الفضل والبر
والإيمان والعبادة لله الملك الوهاب
بشر السلف من السلفاء المشاهير
سنة الفجر وأمة في حياضها
سنة الفجر وأمة في حياضها

المسألة للعلم الذي انت شجرة الشبان من الرمن السعادة بالنفرة والبراءة محنة من اثر فيصنار الماء الحكيم الذي
بدلتها بوجهه فصارته كجوه طيبة اصلها ثابت وثمرتها في السماء والصلوة والسجدة على من اصطفاه بالنسبة
والحساب الحسناد وعلو سائر الرسل والانبيا ورسول الله والحق اية البررة من الاقتناء السابق فقد حجة
شرعية بوجهه معقولها وشره بكونها عن ذكر ما شهد في مجلس الشرح النبوة ووقفه الذي المنفذ الرجل من الدار المظلمة
بالسيد محمد بن السيد مسعود ويسمى بوجهه بمختم الخطم الشريفة عبد الفتوحى واكسنتان الصبيحى الشريفة
من حامد من الكنايسيد ز في بن السيد عبد الفتوحى بن السيد يوسف الساكر الخز في فخله صارة موسى من بنى اقرطظية
الحية ووجن السيد يوسف لاشبهه في سبادتهم واتصلهم الى العرق الطاهر وكيا وقم شام ومعه من الدائم الى شرح
هذا الكتاب شهادة محكمة مقبولة مرتبة تحت رعاية جميع شرائط القبول من التذكية والتعديل المقبول فحكم الحاكم السيد القبط
العالم الفاضل موقع اعلاه دام فضله وعلاه بصحة كتيابة اليد في المنصور بعون الملك الفخورة بموجب شهادته
تبعته في حق الحاكم المولى ابيد انعم الله تعالى عليه واحسن لايوبه وضع العلامة على اليد جوي ذلك وهو في اليوم الخامس
جمادى الآخرة من شهر رجب سنة ثلث وثمانين وثمانمائة

Nakîbüleşraf makamı, seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutulması, suç işlediklerinde yargılanıp cezalandırılması gibi muameleler için Yıldırım Bayezid tarafından 802/1400 tarihinde nâzır-ı sâdât ismiyle kurulmuştur.

BOA, İE.ENB, Dosya nr. 1,
Gömlük nr. 20
"İstanbul'da Sarı Musa Mahallesi'nde ikamet eden Zâti bin Seyyid Abdülganî'nin siyâdetini mübeyyin Nakîbü'l-êşraf Hüseyin bin Yusuf el-Hüseyinî tarafından düzenlenen Arapça siyâdet hücceti"

حد الحاكم

وغيره من
الامة من بنى

السيد محمد بن السيد مسعود
السيد يوسف
السيد عبد الفتوحى بن السيد يوسف
السيد عبد الفتوحى بن السيد يوسف

► Kelime olarak seyyid, efendi, malik, şerif, faziletli, kerim, halim, kavminin sıkıntısına tahammül eden, reis, önde gelen kişi, başkan, köle ve hizmetçileri olan, bir cemaatin mütevellisi manalarına geldiği gibi, insanlara liderlik yapan, yönetici ve öncü olan, kadri yüce olan anlamlarını da ihtiva etmektedir.¹ Şerif ise, ataları sebebiyle bir üstünlüğe ve ululuğa sahip kişi demektir.² Terim olarak seyyid ve şerif kelimeleri, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın Hz. Ali ile evliliğinden dünyaya gelen evlatları Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelenler için kullanılan unvanlardır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı zamanda "seyyidü's-sâdât"³ denir. Her ne kadar Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için seyyid, Hz. Hasan'ın soyu için şerif unvanı kullanıldığı söylenirse de bu ayırım net ve kesin değildir. Çünkü seyyid ve şerif kelimeleri çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise özellikle nakibüleşraf tarafından düzenlenen ve o soya mensubiyeti gösteren siyadet hüccetleri incelendiğinde anne tarafından Hz. Hasan'ın veya Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere şerif, baba tarafından gelenlere ise seyyid denildiği görülmektedir.⁴

İslâmiyetten önce siyasî, idarî ve sosyal bir fonksiyonu ifade eden asabe, nesep ve hasebin egemen olduğu Arap toplumunda seyyid ve şerif; şahsi hususiyetleri, serveti ve soyu ile temayüz eden, toplumda belli ve saygın bir yeri bulunan, asil bir soydan, temiz bir nesepten gelen, kuvvetli bir asabiyetle çevresinde nüfuz kazanan kabile reisi, efendi ya da bey gibi lügat manalarında kullanılmaktaydı.⁵

Tarihî süreçte seyyidlerle ilgili ayet⁶ ve hadisler⁷, ashabın hürmetkâr davranışlarının devam ettirilme çabası⁸, zekât almalarının haram kılınması, Hz. Ömer'in Haşimoğulları'na maaş tahsis etmesi⁹, Hz. Ali'nin fey ve ganimet hisselerinin dağıtımıyla görevlendirilmesi¹⁰, Hz. Peygamber tarafından yasaklanan¹¹ haksız nesep iddiasının/müteseyyidliğin önüne geçilmek istenmesi, müteseyyidlerin tedib ve cezalandırılmaları¹², seyyid-müteseyyid ayrımının netleştirilmesi gibi sebeplerin yanısıra, seyyidlerin ve onlarla ilgili ortaya çıkan toplumsal, siyasî, dinî, iktisadî ve hukukî sorunların çözülmesi konusunda yargının işlemlerini sağlayacak bir kuruma ihtiyaç duyulması nakibüleşraflık müessesesinin temellerini atmıştır. Her ne kadar bu müessesenin geçmişi Emevi ve Abbasi devletleri dönemlerine dayansa da bu kurum, Osmanlı Devleti'nde işlerlik kazanmıştır.

Osmanlı Devleti henüz beylik dönemindeyken Osman Gazi, Orhan Bey ve I. Murat dönemlerinde başta ilim ehli olmak üzere, âlimlere, şeyhlere ve seyyidlere kucak açmış ve onların Osmanlı Devleti topraklarına hicret etmelerini sağlamıştır. Osmanlı ülkesine hicret eden insanlar, bu ülkede huzur ve emniyet içerisinde olmanın yanında, devlet tarafından kendilerine atıyyeler verilerek hürmet ve ihtirama da mazhar olmuşlardır.¹³ Zamanla Osmanlı ülkesi âlim, şeyh ve seyyidlerin ülkesi hâline gelmiştir.

Selçuklu Sultanı III. Alâaddin Keykubat, 683/1284 tarihinde Osman Gazi'ye Söğüt civarını temlik ettiği menşurunda seyyidlerin ihtiyaçlarını giderip onlara iyi muamele etmesinin ahirette şefaate sebep olacağını belirtir.¹⁴ Zira seyyidler Resûlullah'ın emanetleri sayılırlar. Bu sebeple de kendilerine şefkatle muamele etmek gerektiği gibi geçimlerini temin edecek maddî imkanların da sağlanması gerekir.

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki İslâm devletlerinden tevarüs ettiği bu müesseseyi daha mükemmel seviyeye çıkarmıştır. Nakibüleşraf makamı, seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutulması, suç işlediklerinde yargılanıp cezalandırılması gibi muameleler için Yıldırım Bayezid tarafından 802/1400 tarihinde nâzır-ı sâdât ismiyle kurulmuştur.

Bu makamın Osmanlı Devleti'ndeki kurumsallaşma süreci açısından en önemli dönüm noktası, Sultan II. Bâyezid (1481-1512)'in 900/1494 tarihinde hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud'un kendisine nakibüleşraf unvanı verilerek günlük 25 akçe vazife (maaş) takdiriyle seyyid ve şeriflerin başına getirilmesidir. Bu unvan ilk defa, Seyyid Mahmud'un tayin menşurunda nâzır-ı sâdât tabiri yerine Arap memleketlerindeki gibi Nakibü'l-eşraf yazılmasını istemesi üzerine kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵ Bu tarihe kadar nâzır unvanıyla anılan görevliler, devletten düzenli şekilde maaş da almamışlardır. Seyyid Mahmud, nakibüleşraf unvanıyla seyyid ve şeriflerin işlerini düzenlemekle görevlendirilmiştir.

Nakibüleşrafın Tayinleri, Görevleri, Kıyafetleri

Nakibüleşraf olmanın şartlarından en önemlisi şüphesiz seyyid olmaktır. Çünkü bu soyun işlerini düzenlemekle görevli olacak kişinin aynı soydan gelmesi gerekiyordu. Ayrıca nakibüleşrafın resmî elbise giymeleri

mecburiydi. Bu elbiseler, XVIII. yüzyıldan itibaren kazasker elbiseleriyle aynı olup, başındaki örf denilen kavuğun yerine küçük tepeli kavuk giyilir ve üzerine de sâdâta mahsus yeşil sarık sarılırdı.

Nakübü'l-eşrâf tayin edilecek kimsenin, sözü dinlenen itibarlı bir aileye mensubiyetinin yanında fazilet, riyaset ve siyaset şartlarını haiz olması gerekirdi.¹⁶ Aynı zamanda bir kadı hükmünde olan nakübüleşrafın, gerektiğinde seyyidlere ceza tatbik edeceğinden, ehl-i ilim olması ve İslâm hukukunu bilmesi de şarttı.¹⁷ Müteseyyidlere engel olmak, yalan yere nesep iddiasında bulunanları ve seyyidler arasına sızmak isteyenleri araştırıp çıkarmak, benzerlerini bu tür teşebbüsten vazgeçirecek cezaya icbar etmek de nakübüleşrafın başlıca göreviydi. Bu açıdan iyi derecede ensab bilgisine sahip olmaları da aranmaktaydı.¹⁸

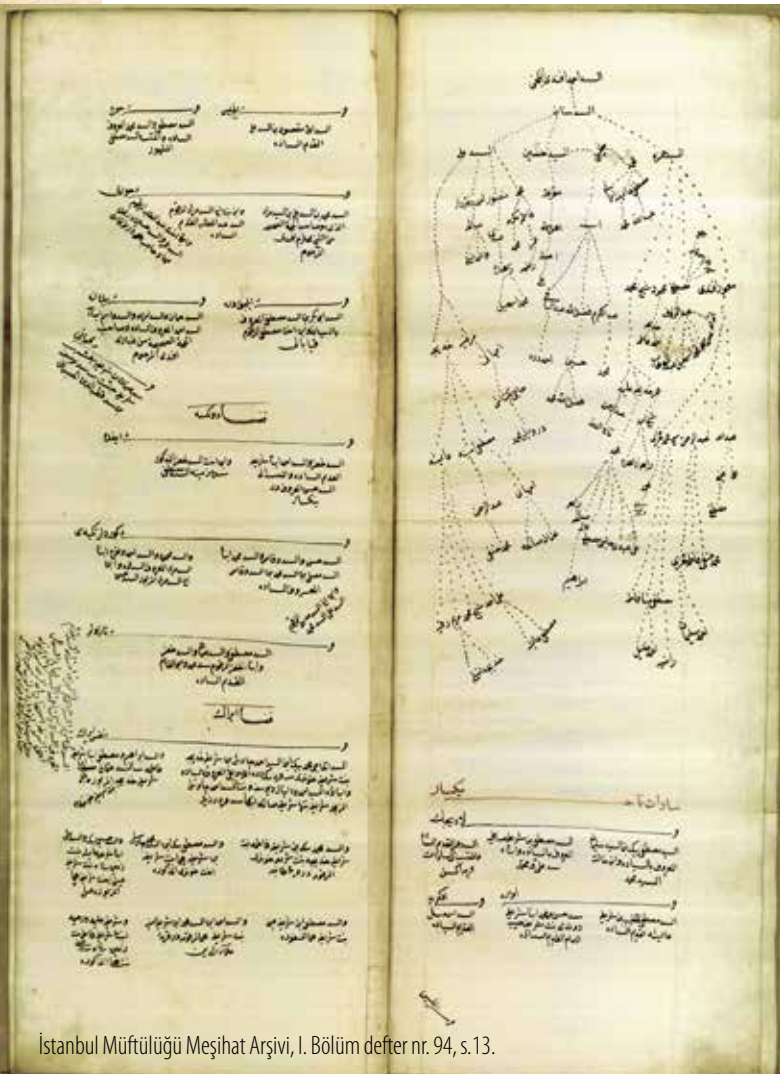
Ensab zincirine örnek;

Seyyidlerin şecere tespitleri yapıldıktan sonra isimleri, siyadet veya şerafet silsileleri, çocukları, ahval, ahlâk ve ikametgahları nakübüleşraf tarafından nakübüleşraf defterlerine kaydedilmekteydi. Nakîbler, seyyidleri soylarına yakışmayan işlerde çalışmaktan men eder, seyyidlerin haklarını müdafaa ettiği gibi onların da başkalarının hak ve hukuklarına riayet etmelerini sağlardı. Fey ve ganimetten seyyidlerin hissesini dağıtır, kadınlarının denk olmayanlarla evlenmelerine mani olurdu.¹⁹ Seyyidler arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur, yetimlerinin mallarına vekâlet eder, suçları sabit olup tedipleri gerektiğinde bu cezayı tatbik eder, velileri bulunmayan dul kadınları evlendirir, akıl hastası olanların denetimini sağlar ve ayrıca seyyidlere ait vakıflara nezaret ederek, vakfiyedeki şartlara uygun olarak vakıf gelirlerini seyyidler arasında taksim ederdi. Nakübüleşrafın vazifelerinden birisi de duâguyluk vazifesiydi. İslâm tarihinin belki de bütün safhalarında orduya manevî destek için duasının kabul olunacağına inanılan, sufi, derviş veya seyyidlerin de harbe iştirak ettikleri bilinmektedir.²⁰ Osmanlı Devleti'nin askerî tarihine bakıldığı zaman, bazen başlarında nakübüleşrafın da bulunduğu pek çok seyyidin askerle birlikte savaşa katıldığını ve ordunun moralini yükseltmeye çalıştığını görmek mümkündür. Hatta Osmanlı'da ordu şeyhliği, Tanzimat'tan sonra da sancak şeyhliği unvanıyla bir görevlinin bulunduğu bilinmektedir.²¹ Zira sancak-ı şerifin yanında ordunun muzafferiyeti için zikir ve dualarda bulunan, savaş hâlindeki müslüman askerlerin maneviyatını yükseltmeye çalışan çok sayıda seyyidin savaş meydanlarında yer aldıkları bilinmektedir.²² Resmî ve bayram merasimlerinde okunması mutad olan dua, merkezde nakübüleşraf, vilayetlerde ise nakübüleşraf kaymakamları tarafından yapılmıştır.²³

Nakübü'l-Eşrâflık Müessesesi'nin Kurumsal İşleyişi

Seyyidliğin Tespiti İçin Nakübüleşraflığa Başvurulması

Osmanlı Devleti'nde bir kişinin seyyid olarak kabul edilmesinin bazı şartları vardı. İlk olarak kişinin, seyyidlik iddiasını Nakübü'l-eşrâf'ın huzurunda kurulan "nikâbet meclisi"nde ispat etmesi, bunun için de ilk şart olarak

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, I. Bölüm defter nr. 94, s. 13.

kişinin yaşadığı bölgede seyyid olarak bilinmesi ve seyyid olduğuna şahitlerin şahadet etmesi gerekiyordu.

Aile üyelerinin ellerinde daha önceki nakîbüleşrafların verdiği siyadet hücceti var ise bu durum, ailenin seyyidliğine delil kabul ediliyordu. Aileden birisi siyadet hüccetini elde ettikten sonra birkaç nesil geçse bile aynı hüccet delil olarak sunulabiliyordu. Yani asıl olan aileden birisinin nesebinin nakîbüleşraf tarafından tasdik edilmesi ve siyadet hüccetinin alınmasıydı. İddiaların desteklenmesinde; baba, dede, kardeş gibi birinci derece akrabaların hüccetleri delil olarak gösterilebileceği gibi amca, amcaoğlu, dayı, dayıoğlu ve hatta babanın amcası, dayısı gibi ikinci dereceden akrabaların hüccetleri de gösterilebiliyordu.²⁴

Siyadet Hüccetleri ve Genel Özellikleri

Hüccet, vesika, sened manalarına gelir. Şer'î mahkemeler tarafından verilen, ilamdan farklı olan ve kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına dair kadının tasdikini ihtiva eden belgedir.²⁵ Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini, nesebinin sıhhatini şahitler huzurunda ispatlayan kişiye siyadet hücceti dediğimiz ve kişinin seyyidliğine delil olan hüccetler düzenleniyordu.

Osmanlı Devleti'nde birçok resmî vesikada olduğu gibi siyadet hüccetleri de iki nüsha olarak düzenlenirdi. Hüccet varakasına yazılan, siyadetini ispatlayan seyyide verilir, bu asıl belgeye sadık kalınarak aynısı²⁶ nakîbüleşrafın tuttuğu sâdât defterine²⁷ kaydedilirdi. Seyyidlerin şecere tespitleri yapıldıktan sonra isimleri, siyadet veya şerafet silsileleri, çocukları, ahval, ahlâk ve ikametgahları nakîbüleşraf tarafından "Nakîbüleşraf Defteri" denilen kayıt defterlerine yazılır ve hüccetlerinin sonunda hüccetin verildiği tarih gün, ay, yıl yazılarak, şuhudu'l-halde "seyyidlik davasına" şahidlik eden ve aynı zamanda seyyidlerle ilgili bilirkişi vazifesi gören seyyid ve şeriflerin isimleri, baba adları ve ikamet mahalleri de belirtilirdi.

Osmanlı nakîbüleşrafları Farsça, Arapça ve Türkçe siyadet hüccetleri düzenlemişlerdir. Günümüze ulaşan en eski tarihli siyadet hücceti, yaklaşık kırk yıl nikâbette kalan Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-eşrafı Seyyid Mahmud b. Seyyid Abdullah el-Hüseynî'nin 1 Muharrem 901 tarihinde Seyyid Şerif Halil Divani adına düzenlediği Farsça siyadet hüccettir. Hüccette, seyyide ikram ve izam gösterilmesi tavsiye edilmektedir.

Seyyid ve Şeriflere Tanınan İmtiyazlar

1- İktisadî İmtiyazlar

Seyyidlere tanınan ayrıcalıkların başında iktisadî imtiyazlar yer almıştır. Osmanlı Devleti, ihtiyaç sahibi seyyidlere, durumlarının devlete arz edilmesi üzerine maaş tahsis etmiştir. Birçok seyyid fakr u zaruret hâline binaen devletten maaş talep etmiştir.²⁸ Ayrıca seyyidlere zekat verilmediğinden kendilerine fey ve ganimetten pay ayrılmış ve zekat yerine farklı yönlerden maddî olarak desteklenmişlerdir.

Seyyidlere tanınan iktisadî ayrıcalıklar arasında en çok dikkat çeken husus vergi muafiyetleridir. Osmanlı'da seyyidlere özel ihsanlarla vergi muafiyeti Murat Hüdavendigâr döneminden beri uygulanmıştır. Bu döneme ait bir beratta (787/1385), öşür talebiyle Yeniçeriler tarafından öldürülen bir seyyidin evlamları, atalarının öşür ve koyun hakkı vermediğini, kendilerinin de aynı muafiyeti devam ettirmek istediklerini arz ederek aynı muafiyeti elde etmişlerdir. Tapu tahrir defterlerindeki kayıtlarda da seyyidlerin tüm avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutuldukları açıklanmıştır.²⁹ Bu da seyyidlerin de askerî sınıfa mensup olduklarını göstermektedir.

2- Hukukî İmtiyazlar

İslâm'da hiçbir aile, sınıf ya da zümreye diğer insanlara karşı ayrıcalık tanınmamış; İslâm, herkesi dinî ve hukukî sorumluluklar karşısında eşit görmüştür. İrk ve sınıf ayrılığı gibi bir durumun İslâm'da yeri yoktur. Kur'ân-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına baktığımızda Peygamber'in aile bireyleri diğer insanlardan farklı değildir.

Seyyidlerin İslâm'ın ahlâk, inanç ve ibadet kurallarına uymaları şarttı. Fetvalarda seyyidlerin hukuk önünde diğer insanlardan bir farkı olmadığı sık sık zikredilmiştir. Hak ihlali durumunda da seyyidlere aynı cezanın verilmesi gerektiği yönünde fetvalar verilmiştir. Yani kişi seyyid olduğu için hiçbir suçun cezasından muafiyeti söz konusu değildir. Şu fetvalarda da bu durum açıkça görülmektedir. "Sâdât-ı kirâmdan olan Zeyd, Amr'a gazab edüb bak şunun endâmina ve suretine deyu şetm eylese Amr'a ne lâzım olur? El-Cevâb: Tazir,"³⁰ "Sâdât-ı sahihatü'l-ensâbdan olan Zeyd, Amr'a bir hususda harâmzade dedikde Amr, Zeyd'e lanet haramzadeye ve sana da dese Amr'a ne lâzım olur? El-Cevâb: Ta'zirde mükâfât bulunmağla ancak istiğfâr ve

tevbe.³¹

Osmanlı'da seyyid veya şerif dahi olsa toplum düzenini bozanların cezalandırılması gecikmediği görülmektedir. Bu konuda ilginç bir örnek nakibüleşrafın oğluyla ilgilidir. İstanbul Nakibüleşrafı'nın oğlu, zindan katibi ve kardeşi ocak yazıcısı, fitne ve fesada sebebiyet vermeleriyle Cezayir'e sürgün edilmesinden bir müddet sonra islah oldukları gerekçesiyle nakibüleşrafın arzı ve sadrazamın takrirıyla padişahın affedilmesi istenmiştir. Fakat padişahın iradesi, nakibüleşrafın, oğlunu terbiye etmesi, fitne ve fesada bulaştırmaması gerektiği halde bunu yapmadığından, âleme ibret olması için serbest bırakılmaması ve bir süre daha sürgünde kalması gerektiği yönünde olmuştur.³²

3- Askerlikten Muafiyet

Osmanlı Devleti'nde ilmiye mensuplarından bazısına ve yine bazı tarikat mensuplarına yerine getirdikleri hizmet karşılığında askerlik muafiyeti tanınmıştır. Bu muafiyetler, "Tezkire-i Osmaniye" denilen nüfus cüzdanlarının "sınıfı askerisi" hanesine de yazılmıştır. Askerlik hizmetinde bulunanlar, padişah beratıyla müezzin, imam, müderris, vakıf görevlisi gibi bir göreve atanlar, dinî ve ruhanî liderler, padişah tarafından kendilerine muafiyet beratı verilenler ve devletin ihtiyaç duyduğu bir takım hizmetleri yerine getirenler askerî sınıftan sayılmıştır. Bu saydığımız gruplara seyyid ve şerifler de bu sınıfa dahil edilmiştir. Seyyidlerin

Osmanlı yönetiminin; Rum, Ermeni ve Yahudi taifesinden gayr-ı müslimlerin, kendilerine mahsus elbiseleri giymeleri gerektiği, Müslümanların giydiği elbiseleri giymelerinin kendilerine yasak olduğu ve özellikle de kadınların yeşil giyinmemesi hususunda yayınladığı ferman sureti:

askerî sınıfa dahil edilmelerinin en önemli sebebi devletin ve ordunun manevî silahları kabul edilmeleridir.

4- Kılık Kıyafette İmtiyaz

Seyyidlerin, halk arasında öne çıkmaları ve sosyal

hayat içerisinde saygısızlıklara maruz kalmamaları için kendilerine has bir takım kıyafetleri vardır. Özellikle yeşil sarık, bu zümrenin en ayırt edici niteliğidir. Seyyid ve şeriflerin bu imtiyazları, "Renkler, bir kişiye duyulan sevgiyi veya bireyin toplumdaki konumunu gösterir." anlayışını benimseyen Osmanlı Devleti'nde büyük ölçüde önem kazanmıştır. Seyyidlere "emir" denildiğinden ve bu renk onlarla özdeşleştiğinden yeşil sarığa "emirlik sarığı" veya "siyadet alameti" adı verilmiştir. Daha önce de yeşil rengin, seyyid ve şeriflere mahsus bir renk olarak kabul gördüğü bilinmektedir.

Seyyidlerin halk nazarında sahip oldukları saygı ve hürmetin bir sonucu olarak sâdâtın dışındaki insanların başlarına yeşil alamet takmaları yasaklanmıştı.³³ Nakîbüleşraflarda örf denilen ulema kavuğunun üzerine yeşil sarık sararlardı. Seyyidlere emir dendiği için başlarındaki yeşil sarığa da emir sarığı denilmiştir.³⁴ Seyyid olmadığı hâlde yeşil sarık takınıp seyyidlik iddia eden kişi hakkında darb-ı şedîd ve haps-i medîd lazım geleceği fetvası çıkarılmıştır.³⁵

Ayrıca yeşil sarık takma yetkisinin ancak baba tarafından seyyid olanlara verilebileceği belirtilmiş, anne tarafından olan sâdât-ı kirâmın ise sadece yeşil bir alamet³⁶ bulundurabileceği fakat bütün olarak yeşil sarık sarmayacağı vurgulanmıştır. Şerif unvanını alan kişilere seyyidlere mahsus olan yeşil giyinme hususunda da bir takım kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin Amasyalı Şerif Mehmed oğlu Şerif Hüseyin, nakîbüleşraf huzurunda Eşrâf-ı Fatimiyî'nin zümresinden olduğunu ispat etmiş ve şerif olduğu için de başına sadece ince yeşil bir alamet koymasına izin verilmiştir.³⁷

Sonuç olarak; Hz. Peygamber soyundan gelenlere muhabbet beslemenin ve onlara saygı duymanın gerekliliği, bu soya mensup kişilerin zekat almaması, Hz. Ömer döneminde seyyidlere maaş bağlanması ve bu tarz uygulamaların devam ettirilmesi gibi gerekçelerle Abbâsiler döneminde temelleri atılan ve Osmanlı döneminde ise tamamen bir kurum haline gelen Nakîbüleşraflık Müessesesi'nin, Osmanlı Devleti'nin dinî, siyasî, örfî ve şer'î alanlarda büyük bir rol üstlendiğini görmekteyiz. ◀

D İ P N O T L A R

1. Ezherî, Tehzîbü'l-lüga, thk. Ahmed Abdülalim el-Berdûni-Abdüsselâm Muhammed Harun, Mısır 1964, c. XIII, s. 35; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, thk. Mahmud Hâtr, Beyrut 1992, c. III, s. 228-229.
2. İbn Manzûr, a.g.e., c. IX, s. 169.
3. Zebidî, Tâcül-arûs, Beyrut 1307, c. II, s. 384.
4. Ayrıntılı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Nakîbü'l-esrâf Defterleri
5. Rüya Kılıç, Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, İstanbul 2005, s. 34; Mithat Eser, Abbâsiler'in İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konuları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s.2.
6. Âl-i İmrân, 3/61; Ahzâb, 33/33; Şûrâ, 42/23.
7. Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 61; Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 27; Fezâilü's-Sahâbe, 37; Tirmizî, Zekât, 25.
8. M. Bahaüddin Varol, "Hicri 1. Asırda Ehl-i Beyt İmajı", Selçuk Üni-versitesi, İFD, (2003), sayı: 16, s. 98; aynı yazar, "İslam Tarihi'nin İlk İki Asrında Ehl-i Beyt'e İdeolojik Yaklaşımlar", Marife -Ehl-i Beyt Özel Sayısı-, (2004), sayı: 3, s. 74.
9. Belâzûrî, Fütühü'l-büldân, trc. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1995, c. II, s. 348. İslâm tarihinde resmî olarak devlet memurları tarafından ilk seçereler de bu vesileyle tutulmuş oldu. Hz. Ömer'in h. 20 yılında tanzim ettirdiği bu divanlarda ilk tutulan seçere örneklerine de sahip bulunmaktayız.
10. Ebû Davut, Harac, 20, III/147.
11. Buhârî, Menâkıb, 5, IV/156, 157; İbn Mâce, Hudûd, 36, II/870.
12. Muhammed b. Hacer Askalânî, Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahihü'l-Buhârî, Mısır 1959, c. V, s. 351.
13. Ahmed Rifât, Devhatü'n-nukabâ, İstanbul 1283, s. 7.
14. Feridun Ahmed Bey, Münşeâtü's-selâtin, İstanbul 1264, c. I, s. 51.
15. Şit Tufan Buzpinar, "Nakîbü'l-esrâf", DİA, c. XXXII, s. 322-324, s.323.
16. Maverdî, El-Ahkâmûs-sultâniye, Mısır 1966, s. 96; Hüseyin el-Ferrâ, El-Ahkâmûs-sultâniye, Mısır 1966, s. 90.
17. Ahmed Rifât, a.g.e., s. 10; Mecdi Efendi, Terceme-i Şakâyık li Mecdi, İstanbul 1269, s. 246.
18. İbn Kesir, El-Bidâye ve'n-nihâye, thk. Abdurrahman El-Ladkî- Muhammed Beydûn, Beyrut 1996, c. XIII, s. 74.
19. Corci Zeydan, Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, trc. Zeki Megamiz, İstanbul 1327, c. I, s. 238; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1988, s. 162; Mekke-i Mukerreme Emirleri, Ankara 1984, s.5; Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, Ankara 1941, s. 11.
20. M. Bahaüddin Varol, Bektaşiliğin İlgasından Sonra Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları, (1826-1866), Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 125.
21. Câbi Ömer Efendi, Câbi Tarihi, haz. M. Ali Beyhan, Ankara 2003, c. I, s. 264-265.
22. Balkan savaşlarında Yemen seyyidlerinin ve nakîbüleşraf kaymakamının devlet için dua ettikleriyle ilgili bkz., BOA, EO, Dosya nr. 4174, Gömlek nr. 312996, (12/C/1331).
23. BOA, DH. HMŞ, Dosya nr. 29, Gömlek nr. 89, (14/N/1328).
24. Hüccet için bkz. Meşihat Arşivi, Nakîbü'l-esrâf Defterleri, Genel nr. 89, Özel nr. 22, 55b.
25. Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), İstanbul 1998, s. 350.
26. Nakîbüleşraf, tuttuğu defterin ilk birinci hüccetini, davet rüknü, me-tin bölümü, şuhudul-hal olmak üzere hüccetin tamamını yazarak kaydederdi. Fakat ilk hüccetten sonrakilerde davet rüknü yani hamdele ve salvele bölümü yer almazdı.
27. Ayrıntılı bilgi için bkz. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Nakîbü'l-esrâf Defterleri.
28. BOA, İbnü'l-Emin, Ensâb, nr. 26. Berattan anlaşıldığı üzere diğer tevcihlerde olduğu gibi seyyidlere maaş tahsisi de beratla yapılmaktadı.
29. BOA, Tapu Tahrir Defteri, nr. 48, s. 803; krş., Tapu Tahrir, nr. 660, s.272, 276.; Tapu Tahrir, nr. 137, vr. 13a.
30. Şeyhülislam Menşeâtü'de Abdurrahman Efendi, Fetâvâ-yı Abdurrahim, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 167, I/45a.
31. Şeyhülislam Esad Efendi, Esadiyye, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 157, II/20a; krş., Abdurrahim Efendi, Fetâvâ-yı Abdurrahim, 167, I/45b.
32. BOA, HAT, Dosya nr. 1386, Gömlek nr. 54997, 29Z/1204.
33. BOA., MD., nr. 4, s.79; MD., nr. 19, s. 197.
34. Jean de Thevenot, 1655-1656'da Türkiye, terc. Nuray Yıldız, İstanbul 1978, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 84, 194, 198.
35. Meşihat Arşivi, Nakîbü'l-esrâf Defterleri, nr. 22, vr. 3a.
36. Meşihat Arşivi, Nakîbü'l-esrâf Defterleri, nr.16, vr. 80b'de, Amasyalı Şerif Mehmed oğlu Şerif Hüseyin'in Nakîbü'l-esrâf huzurunda, Eşrâf-ı Fatimiyî'nin zümresinden olduğunun tescil edilerek başına ince yeşil alamet koymasına izin verilmiştir.
37. Meşihat Arşivi, Nakîbü'l-esrâf Defterleri, nr. 16, vr. 80b.

Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad'ın Seyyidlere Sevgi ve Hürmeti

Yıldırım Beyazıd da önceki hükümdarlar gibi seyyidlere ilgi duymuş, onlara ikram, iyi ve hoş karşılanma tezahürü olarak; Hüseyinî nesil ve göçle Bursa'ya gelen büyük âlim ve Seyyid Emir Buharî'ye kızını vermişti. İlk Sâdât Nazırını Seyyid Ali Nattâ' da Vezir İshak Paşanın kızını almış ve ona damat olmuştu.

► Seyyidlere hürmet ve tazim konusu İslâm kültüründe Asr-ı saadet'ten itibaren söz konusudur. Öncelikle bu konu ayetlerde ve hadislerde yer alır. Bu konuda ilk akla gelen ayet, Şûrâ suresi 23. ayetidir¹ Diğer yandan sahabe-i kiram ve Ehl-i beyt'e sevgi, hürmet ve tazim konusunda farklı hadisler, yani Resûlullah'ın açıklamaları da vardır.² Ehl-i sünnet'e göre seyyidler, Haşim ve Muttalipoğulları neslidir. Şiilere göre ise, Âl-i abâ neslinden olanlar seyyid sayılırlar. Yani seyyidler veya sâdât denilince onlara göre, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin nesli akla gelir. Özel anlamda seyyid denilince, Hz. Hüseyin neslinden olanlar, şerif denilince de Hz. Hasan nesli kastedilir. Fakat Hasenîlerin ve Hüseyinîlerin hepsine birden, sâdât denildiği gibi, şürefâ ve eşrâf da denilebilmektedir. Asr-ı saadet'te seyyidlere, yani Âl-i beyt mensuplarına hürmet, sevgi ve tazim gösterildiği gibi, diğer İslâm devletleri zamanlarında da genelde aynı tutum sergilenmiştir. Mesela özellikle Osmanlılar, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin neslinden olanlar için nakîbüleşraflık adında bir teşkilat kurmuşlardır. Önceki İslâm devletlerinde de seyyidler ve şerifler için benzer teşkilatlar vardır.³

Osmanlı Devleti'nin İlk Döneminde Ulema, Şeyhler ve Sâdâta Hürmet ve Tazim

Anadolu Selçukluları ve Osmanlıların ilk dönemlerinde de seyyidlere sevgi saygı ve hürmet konusu ile karşılaşmaktayız. Mesela, Anadolu Selçuklularından Osman Gazi'ye (1299-1326) gelen iki fermanda, Osman Bey'e seyyidlere nasıl davranılacağı hususunda bazı tavsiyeler yer almıştır. Osman Gazi ve oğlu Orhan Gazi (1326- 1362)' nin seyyidlere nasıl muamele ettikleri hususunda, bize doğrudan ışık tutacak tarihi vesikalara sahip değiliz.

Şu kadar var ki, Orhan Gazi ve oğlu Murat Hüdavendigâr (1362- 1389) bir yandan saltanat dairelerini genişletirken, diğer yandan: "...Teşyîd-i evvân-ı hikmet ve diyânet ve te'yid-i Şeriat nimeti ile; ülemâ, sulehâ, sâdât-ı kirâm ve meşâyih-i izâmı avâtîf-ı letâîf-i hüsrevâne ve mânsıb-ı menâsıb-ı

divâniye ve atâyâ-yı seniye-i mülûkâneleri ile taltif ve ihyâyâ lütuf ve âtifet buyurdıklarından..."⁴ İslâm beldelerinden, nice ilim ve irfan sütunları, birçok seyyidler ve şeyhler; asıl memleketlerini bırakıp Osmanlı ülkesine, yani Diyar-ı Rûm'a hicret etmişlerdir.

1. Burada sultanların ulema ve sâdât konusunda izledikleri siyasetten söz edilmektedir. Onlar, hikmet eyvanını sağlamlaştırmak, ilmi geliştirmek, İslâm'ı ve şeriatın rükünlerini, yani ana esas ve umdelerini güçlü kılmak niyeti ile bilginlere, salihlere, Peygamber hanedanı mensubu sâdât-ı kirama, tasavvuf şeyhlerine/büyüklerine devletçe karşılanan atiyyelerde (bağışlar) bulundular. Onlara sultanlara layık yakınlık gösterip, şefkat ve merhamet gösterdiler. Orhan Bey ve Murat Hüdavendigâr'ın ulema ve sâdât konusunda siyaseti buydu. O ikisi; bir yandan fetihlerle saltanat dairelerini genişletirken, diğer taraftan din âlimlerine, dindarlara, sâdât-ı kirama, büyük şeyhlere itina ile atâ, lütuf ve teveccühte bulundular. Bunun iki gayesi vardı;

- Hikmet ve diyanet eyvanını teşyid, yani yükseltip sağlamlaştırmak.
- Şeriat rükünlerini teyit, yani güçlü kılmak ve desteklemek.

2. Az önce alıntı yaptığımız Devhat'ün-nükebâ'da diyanet ve hikmet; sağlam bir binaya ve eyvana benzetilir. Eyvan üç tarafı duvarla kapalı, önü açık mekândır. Genellikle medreselerde olan eyvanlarda müderrisler, ilim talebelerine (danişmend, suhte) ders verirdi. Derslerin konusu fen/müspet bilimler ya da dindi. Din ve hikmet eyvanının kuvvetlenmesi veya yükseltilmesi; ancak ana elemanlarla; müderris ve suhtelerle (öğrencilerle) mümkün olabilecekti.

3. Eğer ilim adamlarına hüsrevâne teveccüh, iltifat ve maddî ve manevî destek sağlanırsa, medrese, müderrislik ve yüksek tahsile ilgi artacaktır, eğitim ve öğretim kalitesi yükselcek, eyvanlarda önemli âlimler ve öğrenciler yetiştirecektir. Bunun gerçekleşmesi, din ve fen ilimlerinde ilerlemek ve

şeriat rükünlerini (ana prensiplerini) güçlü kılmak için, önce ulemaya teveccüh gerekir.

4. Dindarlar, Kur'an ve Sünnet'e cibilli taraftar olan sâdât-ı kiram ve tasavvuf yolu önderleri şeyhler de; bu iki gayenin (hikmet ve diyanet eyvanını teşyid ve şeriatı teyid) gerçekleşmesi için önemliydiler. Onlar da hikmet, diyanet eyvanının yapıp yükseltilmesi ve yine bir binaya benzetilen şeriatın rükünleri ve sütunlarının güçlü kılınmasına hizmet edeceklerdi.

Kendilerine devlet dairelerinde paye ve makamlar verilmesi de, ulema, sâdât ve şeyhleri taltif etmiş; şefkat, merhamet ve lütuflarla onlar Diyâr-ı Rûm'a hicret etmişlerdi. Böylece şeyhler, ilim adamları ve sâdât-ı kiram (soyu temiz ulular, şerefliler)⁵ burada emniyet ve huzur bulmuşlardı.

Ayrıca: onların "...Menâsib-ı Âliye ile tevkîr⁶ ve taltif ve teşrîf-i seniyye ve avâtıf-ı mülûkâneleriyle teşrîf..."⁷ leri de Anadolu'ya hicrete sebep olmuştu. Yani, büyük makamlarla ağırlanıp hürmet, tazim ve taltif edilen ve padişahların kendilerini şerefli ve yüksek konumda tutmasından memnun âlimler sâdât ve diğerleri, onlara devletçe yapılan bağışlardan dolayı Osmanlı beldelerine gelmiş olmaktadır.

Murat Hüdâvendigâr'ın Seyyidlere Muafiyet Beratı

I. Murad (1362- 1389), H. 787/M. 1385 tarihli bir şikâyet üzerine, seyidlere vergi muafiyet beratı vermişti. Aslen Tirmizli olan Seyyid Bozork Ali, iki yeniçeri tarafından -muhtemelen vergi meselesi dolayısı ile- kimliği bilinmeden rahatsız edilmiş, gece evi basılıp öldürülmüş ve Malkara'da defnedilmişti. Bu üzücü durum üzerine, Seyyid Bozork'un iki oğlu; Seyyid Bozork İne Beyi ve Seyyid Bozork Paşa, padişah kapısına (başkent Edirne) gelip şikâyetlerini bildirmişler: "Bizim atamız sizin duacınız idi. Bu kullarına (bize) bir hüküm sadaka eyle ki, sizden sonra gelen bizi ve evladımızı ve kullarımızı ve karâveşlerimizi⁸ incitmeyeler..." demişlerdi.⁹ Sonra da, atalarının şimdide dek devlete öşür ve koyun hakkı vermediğini açıklamışlardı. Bundan böyle de, Padişah beratıyla, devletin bunları almamasını istemişlerdi. Bu şikâyet ve istek üzerine I. Murad şu beratı tahrir ettirdi:

"...Emrolundu ki: Bu sâdâtların evlâdları, kulları, karâveşleri (köle ve cariyeleri) bir demle (damla) kanları deme (kana) cân ola. Onlar benim her defterimden¹⁰ ihrâc olalar... Rumeli kadıları ve sancak beyleri ve subaşları ve sipahiler, herkangınızın (herhanginizin) yerinde eker ve biçerse, bir dene 'uşrlerin almayasız. Ben bağışladım. Cânım için olsun. Benim devletime duaya meşgul olalar. Her kande (nerede)

hatîrleri dilerse yürüyeler. Zira 'duaları, müstecâbu't-da'avât sâdâtdırlar' deyû ellerine hüküm verdüm..."¹¹

Görüldüğü gibi Osmanlı saltanatının daha ilk zamanlarında, seyidlerden vergi muafiyet beratları alanlar olmuştur. Hatta adı geçenlerin şikâyetlerine bakılırsa bunlar, hicretle Rumeli'ye gelip Edirne vilayetine, Tekfurdağı sancağına bağlı Malkara'ya yerleşmişler ve ataları önceden de devlete öşür ve koyun hakkı (resm-i ağnam) ödememiştir. I. Murad, seyidle-re ve onlara tâbî cariyeye ve kölelerine, "Bir damla kanları deme (cana) can ola." diyerek, devlete öşür ve zekat ödeme muafiyeti vermiştir. Artık onlar istedikleri yere de yerleşebileceklerdir. Muafiyet sebebi, seyidlerin makbul sayılan duasıdır. Onların duaları makbul sayılmakta ve kendilerinden devlete duacı olmaları istenmektedir.

İlk Sâdât Nazırları ve Emir Buharî Şahsında Sâdâta Takınılan Tavır

Osmanlı ülkesine hicret eden seyidler, bazı problemler de getirdiler. Onlara duyulan yakınlık ve saygı ve bazı imtiyazlardan faydalanmaları, herhalde seyid olmayanları da, kendilerini seyid gibi göstererek bu ayrıcalıklardan yararlanma yoluna itmiştir. Kayıtlara göre, Yıldırım Beyazıt (1389-1401) ve oğlu Çelebi Mehmed, seyidlere yakınlık göstermiştir. II. Murad'ın (1421-1451) seyidlere hürmet ve muhabbetini Osmanlı tarihçisi Mehmed Neşri şöyle açıklar:

"Her yıl kendinin (II. Murad'ın) âdeti bu idi kim; olduğu şehirde bin filori seyidlere mübarek eliyle üleştirirdi (paylaş-tırırdı.) Her şehirde kim olurdu; atası dedesi (Çelebi Mehmed ve Yıldırım Bayezıt) üleştirirdi. Bu dahi ziyadeler üleştirirdi."¹²

Görüldüğü gibi II. Murad'ın babası Çelebi Mehmet ve Dedesi Yıldırım Beyazıt, seyidlere akçe dağıtırdı.¹³ Yıldırım Beyazıt da önceki hükümdarlar gibi seyidlere ilgi duymuş, onlara ikram, iyi ve hoş karşılanma tezahürü olarak; Hüseyinî nesil ve göçle Bursa'ya gelen büyük âlim ve Seyyid Emir Buharî'ye kızını vermişti. İlk Sâdât Nazırı Seyyid Ali Nattâ' da Vezir İshak Paşanın kızını almış ve ona damat olmuştu.¹⁴

Tasavvuf yönü de olan Emir Buharî'ye, sadece padişahlar değil, kendi hocaları da "Hoca Ubeydullah nâm zat-ı dilgâh Cenab-ı Buharî'ye fevkalâde tazim, ibcâl (ağırlama, uğurlama, hürmet) ve tekrim ve ikbal (hoş karşılama) ettiklerinden"¹⁵ Emir Buharî sıkılırdı. Bir gün Emir Buharî'nin hocası ona: "Size nasıl tazim etmiyelim ki... nesl-i pâk'densiniz."¹⁶ demişti. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in temiz soyuna; sülâle-i tâhiresine tazim, tebci ve ikramda bulunmak;

İslâm âleminde kök salmış ve gelenekleşmişti. Özellikle din âlimleri Resûlullah'ın pak nesline hürmet gerektiğini, onları memnun etmenin Resûl-i Ekrem'i memnun edeceğini biliyorlar, Resûlullah namına, ona hürmetlerinden dolayı; seyyidlere talebeleri de olsa tazimde bulunuyorlardı. Bir gün Emir Buharî'nin şeyhi "Şeyh-i İlahî Hazretleri, Seyyid Ahmed Buharî'ye (Emir Sultana) kemâl mertebe ve mertebe-i kemâlde (son derece) tazim ve tekrim edüp mecâlis (meclisler) ve mehâfil de (mahfillerde) cânib-i yemîni (sağ yanını) âna tayin eyledi. 'Tazimü's-sâdât kerimü'l-âdât'"

¹⁷sözüne uyup ona tazim ve mecliste en değerli yere, sağ yanına oturtuyordu.

Görüldüğü gibi, Emir Buharî'nin şeyhi de, hocası gibi kendisine hürmet etmek istiyor ve ona hürmetini göstermek için mecliste, mahfilde onu müridi olarak yanından ayırmadığı gibi, mecliste baş köşe sayılan sağ yanına alıyordu. Böyle yapmasına sebep, halk içindeki şu sözdü: "Ta'zîmu's-sâdât, kerîmu'l-âdât=Seyyidlere saygı pek iyi adetlerdendir." Şu halde âlim ve şeyhler yetiştirilirken, hoca ve şeyhleri kendilerine seyyidlere tazimi öğretiyor, onlara hürmet, teveccüh, iltifat ve ikramda bulunmak, onlara layık muamele kendilerine telkin ediliyordu. Bu âdetlerin en kerimi ve yükseği sayılıyordu.

İlk Sâdât Nazırı Seyyid Ali Nattâ'ya İ'zâz ve İclâl

Yıldırım Beyazıd, muhtemelen h. 802 senesi Ramazan ayında (Mayıs 1400) aslen Bağdat'lı olup Hüseyinî nesil/seyyid olan, Emir Sultan'la Bursa'ya hicret eden Seyyid Ali Nattâ'yı, sâdâta nazır/bakan tayin etmiş, aynı zamanda İshakiye Zaviyesi tevliyetini (yönetimini) de ona ve evladına şart kılmıştı. ¹⁸Seyyid Ali'nin Yıldırım Beyazıd Vakfiyesi idaresine getirilmesi, oradan geçimini sağlaması ve Osmanlı devlet adamlarından İshak Paşa'ya damat olması, ilk dönemde Osmanlıların seyyidlere olan itinasını, hürmetini, sevgisini ve onlara verdikleri

önemi gösterir. Seyyid Ali Nattâ' ölünce oğlu Seyyid Zeyne'l-Abidin "Sâdât Nazırı=Seyyidler Bakanı" olup sâdât-ı kiramın (soyu temiz olan şerefiler) başına gelmiş, "Sultan Murad-ı Sanî ve Asr-ı Muhammed Hânî'de (II. Murad ve Fatih Dönemi) mazhar-ı izzaz ve iclâl olup" ölümüne dek sâdât nazırı olarak kalmıştı.¹⁹ Atâyi ise aynı konuda şöyle der:

"Mansıb-ı mezbûr (adı geçen makam) oğlu Zeyne'l-Abidin efendiye tefviz olunmuş, devlet-i Sultan Murâd-ı Sâni ve Asr-ı Muhammed Hânî'de mazhar-ı iltifâf-ı padişâhî, i'zâz ve icâl-i nâmütenâhî ile mübâhî olmuş idi."²⁰ Şu

halde, ilk sâdât nazırı; padişahlar yanında hatırı sayılır, ikram gören ve saygı gösterilen biriydi ve oğluna da öyle davranılmıyordu. Özellikle II. Murad ve yerine geçen Fatih, onu i'zâz ve iclâl etmişler, yani büyükleyerek saygı duyup ikram etmişler, ²¹ zaman zaman onlara iltifatta bulunup hatırlarını sorup katlarında ağırlamışlardı. Zeyne'l-Abidin, gördüğü ikram, yakınlık, saygı ve iltifatlardan hoşlanmış olmalı ki, padişahlar tarafından gösterilen "İzâz ve iclâl-i nâmütenâhî ile Mübâhî (övünen iftihar eden biri) olmuş idi."²² Demek, II. Murad ve oğlunun ona olan iltifat, ikram ve iclalleri herkesçe biliniyordu; çünkü Zeyne'l-Abidin Efendi, sultanların kendisine gösterdiği saygı, ikrâm ve i'zâzi övünç vesilesi sayıp anlatıyordu. Bu durum, sultanların taziminin başkalarınca ne derece büyük, ulaşılmaz olarak anlaşıldığına da işaret etmektedir:

Seyyid Ali Nattâ' sâdât nazır/Hünkârlar nezdinde varmış hatırı.

Bu makalede görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin 1299'dan 1421 yılına yani II. Murad'ın tahta geçişine kadarki döneminde de, daha önceki İslâm devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı dünyasında, ulemaya, sâdâta, salihlere ve dindarlara, sevgi, saygı itina, hürmet ve muhabbet esas alınmış, onlar her vesile ile devlet büyükleri ve padişahlar tarafından da ikram, izzet ve iltifat görmüşlerdir. ◀

D İ P N O T L A R

1. Bkz. Murat, Sarıck, Ehl-i Beyti Sevmek, İstanbul 2010, s. 19-36.
2. Bkz. a.g.e., s. 41 vd.
3. Bkz. a.g.e., s. 192 vd.
4. Ahmet Rifat, Devhatü'n-nükabâ, İstanbul 1283, s. 7.
5. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1986, s. 624.
6. Tevkir: Güzel karşılamak, ağırlama, ululama, tazim manasındadır. Devellioğlu, a.g.e., s. 1326.
7. Ahmet Rifat, a.g.e. s.7.
8. Kelime, cariye ve halayık manasındadır. Bkz. Ş. Sami, II, 1061.
9. Frederich Von Körnitz, "İlk Osmanlı Padişahlarının İsdâr Etmiş

10. Oldukları Bazı Beratları", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM) İstanbul 1332, s. 244.
11. Vergi ve öşür defteri demektir. Geniş bilgi için bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı devletinin İlimiye Teşkilatı, Ankara 1984, s. 164.
12. Körnitz, a.g.m., s. 244-246.
13. Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihan-nümâ, neşr., Faik Reşit Unat-Mehmet, A Köymen, Ankara 1987, I, s. 186-187.
14. Geniş bilgi için bkz. Midhat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul 1986, s. 11-12.
15. Atay, Zeyl-i Şakâyık, İstanbul 1268, s. 176; Krş. Murat Sarıck, Osmanlı imparatorluğunda Nakibü'l-Eşrafık Müessesesi, An-

kara 2003, s. 48.

15. Salih Saim, Emir Buharî, İstanbul 1317, s. 12.
16. a.g.e., s.12.
17. Mevdî Efendi, Terceme-i Şakâyık, İstanbul 1269, s.363-364.
18. Atay, a.g.e., s. 161; Krş. Kâtip Çelebi, Takvîmu't-Tavârih, İstanbul 1146, s.206-207; Mustafa Nuri Paşa, Netâicu'l-Vukuât, İstanbul 1294, I, s. 137.
19. Kâtip Çelebi, Takvîmu't-Tavârih, s. 206-207.
20. Atay, s.17.
21. İ'zâz ve iclâl kelimeleri için bkz. Devellioğlu, s. 486,568.
22. Atay, s.17.

Topkapı Sarayı'nda Ehl-i Beyt'le İlgili Kutsal Emanetler

Asr-ı saadetten itibaren müminler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in emaneti bildikleri Ehl-i beyt'e sadakatle bağlılık göstermişler, onları daima baş tacı etmişler; ayrıca Ehl-i beyt'i sevenlere itibar edip, saygı göstermeyenlerden de uzak durmuşlardır.

► Ehl-i beyt Hz. Peygamber (s.a.v)'in mümtaz ailesi ve kutlu neslini ifade eder. Bu şerefli aile, Hz. Muhammed (s.a.v)'in nübüvvetinin şahidi, dininin ve ilminin varisidir. Asr-ı saadetten itibaren müminler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in emaneti bildikleri Ehl-i beyt'e sadakatle bağlılık göstermişler, onları daima baş tacı etmişler; ayrıca Ehl-i beyt'i sevenlere itibar edip, saygı göstermeyenlerden de uzak durmuşlardır. Ehl-i beyt sevgisiyle dolu gönüller Efendimiz Muhammed (s.a.v)'e ve onun âline salavatı asırlardır her an ibadet neşvesi içinde terennüm ederek Peygamberimiz ve ailesine saygı göstermektedirler. "Ehl-i beyt'e duyulan bu alaka, ümmetin hatirasında peygamberlerinden bir yadigar olarak canlılığını muhafaza ederken İslâm tarih ve kültürünün de ayrılmaz bir unsurunu meydana getirir. Bu şekilde Ehl-i beyt'e dair zengin bir miras elden ele, dilden dile hürmetle, tazimle nakledilmek-

tedir."¹ Zaman içinde Hz. Peygamber (s.a.v)'in soyundan gelenleri belirtmek üzere Ehl-i beyt'in yanı sıra Âl-i Resûl, Âl-i Muhammed, İtretü'n- Nebi, Âl-i Fatıma evladı gibi bazı terkipler ile seyyid, şerif, evlad, hane-dan gibi muhtelif kelimeler de kullanılmıştır. Bu ifadeler arasında en yaygın olanı ise Ehl-i beyt tabiridir. Camilerimizde Peygamber (s.a.v) torunlarının isimleri dört halife ile birlikte ihtiramla yer alır.

"Âhir zaman Peygamberi Hazreti Muhammed (s.a.v)'in etrafında bulunan ve onu canlarından çok seven sahabeleri, tebliğ ettiği dinin esaslarını zapt edip hayatlarında tatbik ettikleri gibi bu sevgilerinin tezahürü olarak kendisiyle alakası olan maddî unsurları da aziz birer hatıra olarak saklamışlardı. Giydiği ayakkabı ve kıyafetlerden su içtiği kaplara, kullandığı silahlara, dayandığı asalarına, sancağına, Uhud'da kırılan dişine, tıraş sırasında kesilen saç tellerine ka-

Kutsal emanetlerin Osmanlılara geçmesi, yerinde ve zamanında olmuştur. Çünkü o zamana kadar toplanan kutsal emanetler ve Hız. Peygamber (s.a.v)'in birçok kişi tarafından teberrüken saklanan eşyası, kaybolmaya başlamıştır.

dar birçok hatıra bu sevgi ile gelecek nesillere ulaştırıldı. O mübarek simalar, bu hatıralarla aynı zamanda teberrüken ediyorlar yani büyüklüğüne dünya gözüyle şahit oldukları Resûlullah (s.a.v) hürmetine, Allah'tan bereket diliyorlardı. Hadis kitapları incelendiği zaman, Allah Resûlü (s.a.v)'nün, ashabının Allah ve Peygamber (s.a.v) aşkından neşet eden bu hareketlerine hoşgörü ile yaklaştığı, abdest aldığı suları kapışanlara, uyurken mis kokulu terini koku şişelerine dolduranlara ses çıkarmadığı görülmektedir. Hatta Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen bir hırkasını Ka'b bin Zübeyr'e kendi eliyle hediye etmiş, Hırka-i Şerif Camii'ndeki hırkasını Veysel Karani'ye ashabi vasıtasıyla kendisi göndermişti.²

Ashabın, Resûlullah (s.a.v)'tan aziz birer hatıra olarak sakladıkları lihye-i şeriflere verdikleri önemi Hız. Ebu-bekir şöyle anlatmaktadır: "Halid bin Velid'in Uhud'da, Hendek'te, Hudeybiye'de ve karşılaştığımız her savaş

yerinde bize yaptırdım, bir de Aleyhisselâm'ın Resûlallah, alnının saçını bana ver. Hiç kimseyi bu hususta bana tercih etme. Anam, babam sana feda olsun" diyerek yalvarışına ve Resûlullah'ın alın saçını alınca onları gözlerine sürüşüne baktım da hayrette kaldım."

Yıllar sonra, Yemame Savaşı olanca şiddetiyle cereyan etmektedir. Çarpışmalar sırasında Halid bin Velid'in başından sarığı düşer. Yere düşen sarığını almak için canını düşünmeden düşmanlar arasına dalar.

Etrafındakiler bu hali garipseyerek ikaz eder. Hazreti Halid, "Ben bunu başlığımın kıymetinden dolayı yapmıyorum. Fakat onun içinde Peygamber Aleyhisselâm'ın saçları bulunduğu için müşriklerin eline düşmesini istemiyorum" der ve ekler "Ben onu hangi tarafa yönelttirse orası fetholundu."

Hiz. Ömer'e ait kılıç 104 cm uzunluğunda, 1.276 gr ağırlığındadır. Ağaç üzerine siyah deri kabzalı, kabza tepesi demirden, altın süslemelidir. Balçak kolları frizlerle süslü olup ejderha başı uçludur. Tabanının ortası iki oluklu ve ucu sivridir. Kını da iki bilezikli çelik ağızlıktır. TSM. Env. no: 21/133.

Hiz. Osman'ın Kılıcıdır. 98 cm uzunluğunda, 956 gr ağırlığındadır. Kını 436 gr'dır. Tabanı Zülfiyar denen tarzda ince oluklu ve iki uçludur. Ender rastlanan bir forma sahiptir. Kılıcın üzerinde Hiz. Osman'ın ismi ve "Amele Mehmet Bin Abdullah" imzası bulunmaktadır. TSM. Env. no: 21/136.

Hırkayı Saadetin altın muhafazası. TSM. Env. no: 21/2.

Sahabelerin büyük bir özenle sakladığı, Allah Resûlü'nün yadigarları kutsal emanetler aşıptan ve daha sonra gelen İslâm büyüklerinden hatıraların da ilavesi ile aileler elinde nesilden nesile intikal etti. Bir kısmı da zamanla halifeler nezdinde toplanıp bir nevi hilafet sembolü olarak kabul edildi. Bir kısmı ise cami, türbe, dergah gibi hayrat binalarına vakfedilerek inananların peygamber hasretini bir nebze olsun gidermelerine fırsat tanındı.

İslâm dini ve tarihi bakımından büyük önem taşıyan kişilerden kalan bazı şahsî eşya ile hatıralara da kutsal emanetler denir. Ayrıca bu deyim emânât-ı mukaddese (mübâreke, şerife), teberrukat ve eşyâ-yı müteberrika olarak da bilinir. Bugün emânât-ı mukaddese (kutsal emanetler) denilince akla gelen, büyük Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle (1517) Osmanlılara intikal eden ve günümüzde Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen kutsal emanetlerdir. Bu emanetler, Topkapı Sarayı'nda yüzyıllardır büyük bir hürmet ve itina ile korunmuşlardır. Bunlar Resûlullah'a ait olmaları sebebiyle dini ve tarihi değeri olan eşyalar; diğer peygamberlere ve Ehl-i beyt'e ait olanlar, Kabe ile alakalı bulunanlar ve bunların naklinde kullanılan eşyalardır.

Resûlullah'ın bütün hayatı, her yönüyle insanlığa örnek olarak gönderilmişti. Kur'ân-ı Kerim'de, onun insanlara her bakımdan "en güzel örnek" olduğu belirtilir ve O'na uymak, Allah'ı sevmenin yegâne ölçüsü olarak gösterilir. Bu bakımdan Resûlullah (a.s.)'i bilen ve tanıyan her müslüman, onun her hâl ve tavrını kendisine örnek

almış, kendi yaşantısında uygulamaya çalışmıştır.

"Hz. Peygamber'in kişilere verdiği hediyeler ve şahsına ait gerçek bir hatırayı ifade eden eşya, umuma hitap etmemiş, hususi olarak ellerde büyük bir özenle korunmuştur."³

Zamanla sahabilerin vefatları neticesinde varislerine intikal eden bu mukaddes emanetler, vârislerinin, içlerinden biri lehine haklarından feragat etmeleri neticesinde, bir süre daha hususi ellerde muhafaza edilmiştir. Ancak varislerden hiçbirinin hakkından feragat etmesi ve emanet sahibi sahabinin, vârisinin bulunmaması halinde, bu hatıra eşya kişilerce devlete emanet edilmiştir. Böylece zaman ilerledikçe bu kutsal emanetler ve makbul hediyeler, başta halifelik makamları olmak üzere, belli merkezlerde toplanmaya başlanmıştır. Bunlara, zamanla eski hak peygamberlere ait eşya ve emanetler de eklenince, varlığı bilinen ve belli merkezlerde toplanan kutsal emanetler, sayı, cins ve kıymet itibarıyla bir hayli artmıştır.

Maddi eşya, ne kadar özen gösterilirse gösterilsin, daima zamanın tahribi ile karşı karşıyadır ve belli bir zaman sonra yok olur. Kutsal emanetlerde de zaman zaman kırılma, çizilme ve yıpranma olmuş veya kaybolmuştur. Fakat bu emanetleri ellerinde bulunduranlar, bütün maddi varlıklarını seferber ederek, bunların üzerine titremişlerdir. Bu ihtimam ve itinanın neticesinde, eşyanın kırılan, çürüyen veya başka bir tahribe uğrayan tarafları, ya bizzat emanet sahibinin, bazen bir ömür süren titiz çalış-

Hiz. Hüseyin'e ait olduğu belirtilen hırka parçası. Üzeri Kelime-i Tevhit yazılı bohçalar içerisinde korunmaktadır. Üzerinde kana benzer lekeler bulunan üçgen şeklinde bir parçadır. TSM. Env. no: 21/479.

Hiz. Hüseyin'e ait olduğu belirtilen cübbe 130 cm boyundadır. Pikeye benzer kumaştandır. Kısa kolludur. Yalnız ön ve etekleri beyaz astarıdır. Önden ilikli ve yuvarlak düğmelidir. TSM. Env. no: 21/74.

ması neticesinde; ya da devrin en büyük sanatkârlarının mahareti ile sanatkârane bir şekilde tamir edilmiştir. Bu tamir, emanetin cinsine göre bazen bizzat onun üzerine, bazen de onun muhafaza edildiği mahfazaya yapılmış ve her eşya yalnız manevî değeri çok yüksek bir emanet olarak kalmamış, kendine özgü özellikleri muhafaza eden birer sanat harikası hüviyeti de kazanmıştır.

Kutsal emanetlerin Osmanlılara geçmesi, yerinde ve zamanında olmuştur. Çünkü o zamana kadar toplanan kutsal emanetler ve Hiz. Peygamber (s.a.v)'in birçok kişi tarafından teberrüken saklanan eşyası, kaybolmaya başlamıştır. Emeviler ve Abbasiler arasındaki çekişmeler, Hülâgu'nun saldırıları ve sonraki dönemlerde gerçekleşen Vehhabi saldırılarında kutsal emanetlere karşı, özellikle tavır takınılması, eldeki birçok eşyanın kaybolmasına sebep olmuştur. Eğer bu emanetler ve eserler, zamanında bize intikal etmemiş olsa veya biz bu eserlere iman şuurunu ile değil de, devlet siyaseti ile sahip olsaydık, Osmanlı'nın siyasî gücünü kaybetmesiyle birlikte bu eserleri de kaybederdik. Onun için, Osmanlı'nın siyasî ve askerî gücünün dağılmasına ve devletin yıkılmasına rağmen, imanî, amelî ve diğer sahalardaki birlik şuurunu gibi, İslâm birliği idealinin maddi sembolü olan mukaddes emanetler de aynen muhafaza edilmiştir.

Kutsal emanetleri ziyaret Hiz. Peygamber (s.a.v)'e sa-

lavat getirmeye sebep, hürmet ve muhabbete vesiledir. Bütün bu nevi eserler ve özellikle Hiz. Peygamber (s.a.v)'e izafe edilenler, eşyanın sebepten başka bir fonksiyonunun olmadığını bilen müminlere Hiz. Peygamber (s.a.v)'i hatırlatıp, salat ve tekbire vesile olarak, anan kişiyi de anılanı da hayata sevk ettiğinden, kutsal emanetler gibi muteber tutulmuştur.

Bütün bunların yanında, kutsal emanetlerin insanlığın idrakine hitap eden mesajları da vardır: Çünkü; bir saç teline veya herhangi bir eşyasına bile bu kadar değer verilen ve asırlarca muhafaza edilen bir peygamberin, insanların ebedi saadeti için söylediği her söz ve insanlığa ölçü olarak ortaya koyduğu her hareket, çok daha fazla bir ihtimam, iman ve ihlasla korunmuştur.

Kutsal emanetleri muhafaza gayreti ve süsleme faaliyeti, yalnız padişahın tercihi, devletin politikası veya sahip olan kişinin ihtimamından ibaret değildir. Aslında onlar, kişilere verilmesine rağmen, geleceğe bırakılmış emanetler olduğundan, emaneti elinde bulunduran devlet de kişi de onlara şahsî eşya gözüyle bakmamış ve onları ümmet adına muhafaza etmiştir. Çünkü mukaddes emanetler, bizim milletimize ve medeniyetimize mâl olmuştur. Esasında onları kıymetlendiren de, büyük servetleri ve maharetleri, tezyininde ve muhafazasında kullandıkları güç, onların taşıdıkları manalardır. ◀

D İ P N O T L A R

1 - Hilmi Aydın, Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler, İstanbul.2004.

2 - İlber Ortaylı, Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, İstanbul 2007.

3 - Osmanlı Devletinde Ehl-i Beyt Sevgisi, İstanbul, 2008.

ADEM APAK

Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Cennet Ehlinin Gençleri: Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hat: Davut Bektaş

► Hz. Muhammed (s.a.v.) iyi ve müşfik bir baba, aynı zamanda merhametli bir dede idi. Bu sebeple gerek çocuklarına, gerekse torunlarına karşı samimi ve içten bir sevgi besliyor, yeri geldikçe bu sevgisini açıkça gösteriyordu. Onu sevgisinden en fazla nasiplenenler kızı Fatıma ile onun çocukları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin olmuştur.

Fatıma, en küçük ve kendisinden sonra yaşayan tek çocuğu idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu çok severdi. Öyle ki, Fatıma'yı görünce sevinir, kendisini ayakta karşılar, elini tutarak yanaklarından öper, iltifat edip yanına veya kendi yerine oturturdu.¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) sefere giderken aile fertlerinden en son Fatıma ile vedalaşır, seferden dönüşünde de ilk olarak onunla görüşür, sonra zevcelerinin yanına giderdi.² Allah Resûlü (s.a.v.) ayrıca kadınlardan en çok Fatıma'yı, erkeklerden de onun eşi olan Ali'yi sevdiğini ifade etmiştir.³ Nitekim sahabe Hz. Âişe'ye, "Hz. Peygamber için (s.a.v.) bütün insanlar içinde en sevgili kimdi?" diye sorduklarında ondan, "Fatıma" cevabını almışlardır.⁴

Allah Resûlü (s.a.v.) Fatıma'nın oğulları olan Hasan (r.a.) ve Hüseyin (r.a.)'i çok severdi ve onlarla sık sık oynardı. Ebû Hureyre (r.a.) bir gün Allah'ın Resûlü (s.a.v.) ile dışarı çıktıklarını ve Fatıma'nın evine geldiklerinde

Peygamber (s.a.v.)'in Hasan (r.a.)'ı kastederek, "Küçük adam orada mı? Küçük adam orada mı?" buyurduğunu ve Hasan (r.a.)'ın geldiğini, kucaklaştıkları sırada Allah'ın Resûlü'nün (s.a.v.): "Ey Allah'ım ben onu seviyorum, senin de onu ve onu sevenleri sevmeni niyaz ediyorum." buyurduğunu rivayet etmiştir.⁵ Üsâme b. Zeyd (r.a.)'in rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Hasan (r.a.)'ı ve onu yanına alır, "Ey Allah'ım! Onları sevdiğim için, onları sevmeni niyaz ediyorum." diye dua ederdi.⁶ Yine Üsâme b. Zeyd (r.a.) şöyle der: "Bir gece bir işim için gittiğimde, Hz. Peygamber dışarıya elbisesinin içinde bir şeyle çıktı. Elbisesinin içinde ne olduğunu sorunca elbisesini açarak Hasan (r.a.) ile Hüseyin (r.a.)'i gösterdi ve şöyle buyurdu: "Bunlar benim oğullarım, benim kızımın oğulları! Ey Allahım ben onları seviyorum. Senin de onları ve onları sevenleri sevmeni niyaz ediyorum."⁷

Hz. Hasan (r.a.)

Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Fatıma'nın ilk çocukları olan Hz. Hasan (r.a.) hicretin üçüncü yılında (M. 625) Medine'de dünyaya geldi. Onun fizikî görünüşünün Allah Resûlü (s.a.v.)'ne çok benzediği rivayet edilir.⁸

Hat: Davut Bektaş

Hz. Peygamber dışarıya elbisesinin içinde bir şeyle çıktı. Elbisesinin içinde ne olduğunu sorunca elbisesini açarak Hasan (r.a.) ile Hüseyin (r.a.)'i gösterdi ve şöyle buyurdu: “Bunlar benim oğullarım, benim kızımın oğulları! Ey Allahım ben onları seviyorum. Senin de onları ve onları sevenleri sevmeni niyaz ediyorum.”

Hz. Hasan (r.a.)'ın, gençlik ve çocukluk günleriyle ilgili bize ulaşan malumat son derece azdır. Bunlardan birinde Hz. Ömer'in ashaba tahsis ettiği atıyye sisteminde Hz. Hasan'a da babası Hz. Ali (r.a.)'ye verdiği miktar olan beş bin dirhem atıyye takdir ettiği rivayet edilir.⁹ Hz. Hasan daha sonra Hz. Osman (r.a.)'ın halifeliği zamanında gerçekleştirilen fetih hareketlerine iştirak etmeye başlamıştır. İlk olarak Kûfe ordusuna dahil olmak suretiyle Horasan bölgesi seferlerine katılmıştır.¹⁰ Bunun ardından Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in Ifrikiyye bölgesindeki fetihlerine yardım amacıyla gönderilen orduda yer almıştır.¹¹

Hz. Hasan (r.a.), halife Hz. Osman'ın (r.a.) asiler tarafından muhasarası esnasında onu korumak için evini bekleyen ashab çocukları arasında da yer almıştır. Ancak onunla birlikte bulunan ashab çocuklarının çabalarına rağmen halifenin öldürülmesine engel olunamamıştır.¹²

Hz. Hasan (r.a.)'ın siyâsî hadiselerle katılması babası Hz. Ali (r.a.)'nin halife seçilmesiyle birlikte başlar. Nitekim babasının talimatıyla Cemel ashabinın üzerine sevk edilmek üzere Kûfe'de asker toplama faaliyetine iştirak etmiştir. Bununla birlikte Hz. Hasan (r.a.), müslümanların birbir-

leriyle savaşmalarını önlemek amacıyla çok gayret sarf etmiş, bu hususta babasına sürekli ikazda bulunmuştur.¹³

Hz. Ali (r.a.) hicretin 40. yılı 17 Ramazanında (24 Ocak 661) Hâricîler'den Abdurrahman b. Mülcem'in gerçekleştirdiği suikast sebebiyle ağır yaralanınca, bazı taraftarlar onun yanına gelerek şayet ölürse, halife olarak oğlu Hasan'a biat edip edemeyeceklerini sordular. Hz. Ali (r.a.) ise bu husustaki kararı müslümanların vermesi gerektiğini söyledi.¹⁴ Hz. Ali (r.a.)'nin bu hadiseden iki gün sonra (19 Ramazan 40/26 Ocak 661) vefat etmesi üzerine, Kûfeliler vakit geçirmeden oğlu Hz. Hasan (r.a.)'a biat ettiler.¹⁵

Hz. Hasan (r.a.), kendisine yapılan biat işleminin tamamlanmasından hemen sonra Kûfe dışındaki diğer eyaletlere de haber göndererek, halkı halifeliğini kabul etmeye çağırdı. Şam ve Mısır dışındaki bütün bölgelerden yeni halifeye itaat edildiği haberleri başkente ulaştı. Şam'da ise Muaviye'nin kendisini halife ilan edip bölge halkından biat almaya başladığı ve Irak'a ordu gönderdiği haberleri duyuldu. Şam'dan sevk edilen kuvvetlerin gelmekte olduğunu haber alan Hz. Hasan (r.a.), hem Kûfelileri, hem de halifeliğine bağlı diğer belde halklarını ordusuna katılmaya çağırdıysa da taraftarlarından beklediği desteği alamadı. Sonuçta umulandan

çok az sayıda askerden meydana gelen bir ordu teşkil ettikten sonra başkent Küfe'den ayrıldı. Şamlılara karşı gönderilecek öncü birliklerin komutanlığına Hz. Peygamberin ve Hz. Ali'nin amcasının oğlu Ubeydullah b. Abbas'ı getirdi.¹⁶

Hz. Hasan (r.a.), ordusunun öncü birliklerini Şam tarafına sevk ederken, kendisi de geride kalan askerleriyle Medâin'e çekilmişti. Burada beklerken, Ubeydullah'ın karşı tarafa geçtiği haberi aldı. Hemen ardından birliklerin yeni komutanı Kays b. Sa'd'ın öldürüldüğüne dair bilgiler ulaştınca, halifenin ordugahında büyük bir panik ve kargaşa meydana geldi. O kadar ki, bu karışıklık sırasında askerlerin bir kısmı halifeye karşı çıkmaya, hatta kendisine saldırarak çadırını yağmalamaya başladılar. Hz. Hasan (r.a.) bu şartlarda Iraklılardan umidini yavaş yavaş kesmeye başladı. Tam bu esnada Muaviye'nin Şam'dan gönderdiği elçileri Hz. Hasan (r.a.)'ın karargahına ulaştı. Heyette bulunan temsilciler Abdurrahman b. Semüre ile Abdullah b. Âmir, Hz. Hasan (r.a.)'a hilafet arzusundan vazgeçtiği takdirde kendisine her istediğinin verileceği ve tüm tekliflerinin kabul edileceği garantisini verdiler. Bu şartlarda Şam heyeti ile Hz. Hasan (r.a.) arasında yapılan görüşmeler sonucunda hilafetin teslimi şartıyla bir anlaşmaya varıldı.¹⁷ İslâm tarihçileri iki taraf arasında akdedilen bu anlaşmadan dolayı Hicretin 41. yılını (M. 661) "cemaat (birlik) yılı" olarak isimlendirmiştir.¹⁸

Muaviye'ye biat eden Hz. Hasan (r.a.) ailesiyle birlikte Medine'ye giderek hayatının geri kalan kısmını burada siyasî hadiselerden uzak bir şekilde tamamladı.¹⁹ 28 Şafer 49 (7 Nisan 669) tarihinde vefat etti. Vefatından önce kardeşi Hz. Hüseyin (r.a.)'e Resûlullah (s.a.v.)'ın yanına, bu mümkün olmadığı takdirde Cennetü'l-Bakî'ye defnedilmesini vasiyet etmiş, ancak Emevi idaresi ilk teklifini kabul etmemişler, bunun üzerine naaşı Cennetü'l-Bakî'de annesinin yanına defnedilmiştir.²⁰

Özellikle Şii kaynaklarında Hz. Hasan (r.a.)'ın Emevi halifesi Muaviye marifetiyle eşi Ca'de b. Eş'as b. Kays'a zehirletilmek suretiyle öldürüldüğü iddia edilmektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, halifeliği kendisine devretmiş olmakla Hz. Hasan (r.a.), Muaviye için bir tehlike teşkil etmemektedir. Bu sebeple onun Hz. Hasan (r.a.)'ı zehirletmesi için bir sebep yoktur. Dolayısıyla Hz. Hasan (r.a.)'ın zehirletilmek suretiyle değil, tabii sebeplerle vefat ettiğini kabul etmek daha doğru olur kanaatindeyiz.²¹

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Hasan (r.a.) hakkında şöyle dediği rivayet olunur:

"Bu benim oğlumdur; şeref sahibi bir efendidir. Umarım ki, Allah bu oğlum sebebiyle yakında müslümanlardan iki büyük fırkanın arasını ıslah eder."²²

Üsâme b. Zeyd'den gelen bir rivayette ise Allah Resûlü (s.a.v.) onu ve Hz. Hasan (r.a.)'ı kucağına alarak şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, onları sev, ben onları seviyorum."²³

HZ. HÜSEYİN (r.a.)

Hz. Hüseyin, hicretin 4. yılında (M. 626) Medine'de dünyaya geldi. İslâm tarihi kaynakları onun adından Hz. Osman (r.a.) dönemi fetih hareketlerinde bahseder.²⁴ Buna göre Hz. Hüseyin (r.a.), ağabeyi Hz. Hasan (r.a.) ile birlikte Kûfe Valisi Sa'îd b. el-As'ın komutasında gerçekleşen Horasan fetihlerine iştirak etmiştir.²⁵

Hz. Hüseyin (r.a.), babası Hz. Ali (r.a.)'nin halife olmasından itibaren gerçekleştirilen tüm askerî ve sivil faaliyetlerin tamamında bulundu. Hz. Ali (r.a.)'nin Hâriciler tarafından şehid edilmesi üzerine ağabeyi Hz. Hasan (r.a.)'a biat etti. Ancak Hz. Hasan (r.a.)'ın halifeliği Muaviye'ye devretmesine karşı çıktı. Daha sonra bu tavırdan vazgeçip Kûfe'yi terk ederek Hz. Hasan (r.a.) ile birlikte Medine'ye döndü.²⁶

Hz. Hüseyin (r.a.), Muaviye'nin oğlu Yezid adına biat almasına karşı çıkan sahabe çocuklarının başında yer aldı. Bunun üzerine Muaviye muhalefetin merkezi olan Medine'ye gelerek sahabe çocuklarını bu konuda ikna etmeye çalıştıysa da başta Hüseyin b. Ali olmak üzere, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebî Bekr, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Abbas, istişarî hilafetin terk edilerek yönetim sisteminin saltanata dönüşmesine sebep olacağı düşüncesiyle Yezid'in veliahd ilan edilmesine kar-

şı çıktılar. Medine'yi terk ederek Mekke'ye gittiler. Muaviye onları takip ederek Yezid'in veliahdlığına razı olmaları çağrısında bulundusa da, desteklerini alamadı.²⁷

Muaviye'nin ölümünün ardından Yezid'in halife olmasıyla birlikte Kûfe'deki yönetim muhalifleri harekete geçerek Mekke'de bulunan Hz. Hüseyin (r.a.)'i yanlarına çağırma kararı aldılar. Gönderdikleri mektuplarla onu Kûfe'ye gelmeye, dağılık durumda olan insanları Yezid'e karşı toplamaya davet ettiler.²⁸ Gelen daveti dikkate alan Hz. Hüseyin (r.a.), amcasının oğlu Müslim b. Akil'i temsilci olarak Kûfe'ye gönderdi. Müslim, şehre ulaştığında halkın büyük ilgisi ile karşılaştı. Sonuçta şehirde önemli sayıda muhalefet grubu ortaya çıktı. Gelişmelerin gidişatından ümitlenen Müslim, Hz. Hüseyin (r.a.)'e Kûfe'ye gelmesi için haber gönderdi.²⁹ Diğer taraftan Yezid, Kûfe şehrinin yönetimine Basra Valisi Ubeydullah b. Ziyad'ı getirdi. Yeni vali Kûfe'ye gelir gelmez Hz. Hüseyin taraftarlarına operasyon başlattı. Sonuçta valinin askerleri Müslim'i yakalayıp öldürdüler.³⁰

Hz. Hüseyin (r.a.), Müslim'in öldürülmeden önce yazdığı mektubu alınca Kûfe'deki gelişmelerden habersiz bir şekilde harekete geçti. Diğer taraftan Kûfe'de kontrolü ele alan Ubeydullah b. Ziyad, Hz. Hüseyin (r.a.)'in Mekke'den hareket ettiğini öğrenince ondan takip etmesi için Hu-

sayın b. Numeyr'i görevlendirdi. Hz. Hüseyin (r.a.), yanındakilerle birlikte Zû Husum denilen yere ulaştığında, Husayn b. Numeyr'in gönderdiği Hürr b. Yezid komutasındaki askerî birliklerle karşılaştı. Bunların görevi Mekke'den gelenleri sürekli takip etmek, gözetim altında bulundurmak ve onları Kûfe'ye ulaştırmaktı. Sonuçta Hz. Hüseyin (r.a.) Ninova bölgesinde yer alan ve günümüzde Bağdat'ın 100 km. güneydoğusunda bulunan Kerbela denilen yere ulaştırıldı.³¹

Bir gün sonra Kerbela mevkiine 4000 kişilik bir orduyla Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs geldi. Vali Ubeydullah, ondan Hz. Hüseyin (r.a.)'i Yezid'e biate zorlamasını, ayrıca gelenlerin su ile bağlantısının da tamamen kesilmesini istedi. Bu hadise, Hz. Hüseyin (r.a.)'in şehid edilmesinden üç gün önce gerçekleşti. Hz. Hüseyin (r.a.) Kûfe ordusunun komutanından ya geri dönmesine, ya sınır şehirlerine gidip cihad etmesine, ya da Yezid'in yanına gitmesine izin verilmesini istedi. Ancak bunlara olumlu cevap verilmedi.

10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) Cuma günü Ömer b. Sa'd'ın Hz. Hüseyin (r.a.) tarafına attığı bir okla savaş başladı. Hz. Hüseyin (r.a.)'in yanındakiler sayıları az olduğu için Kûfe askerleri tarafında sırayla öldürülüyorlardı. Sadece geride Hz. Hüseyin (r.a.) kaldı. Ancak Kûfeli askerlerden yanına gelen herkes geri dönüyor hiç kimse onu öldürmeye cesaret edemiyordu. Nihayet Şemir'in kesin emriyle askerler ona doğru saldırıya geçtiler. Mâlik b. Nusayr isimli Kûfeli başına vurarak yaralanmasına sebep oldu. Bunun ardından Şemir, yanındaki on kişiyle birlikte yaralı vaziyette bulunan Hz. Hüseyin (r.a.)'in üzerine saldırarak onu şehid etti. Kerbela'da Hz. Hüseyin (r.a.) ile birlikte 72 kişi can verdi.³²

Hz. Hüseyin (r.a.)'in şehit edildiği Kerbela faciası, İslâm tarihinde etkileri uzun asırlar süren en elim hadiseler

Hz. Hasan vefatından önce kardeşi Hz. Hüseyin (r.a.)'e Resûlullah (s.a.v.)'ın yanına, bu mümkün olmadığı takdirde Cennetü'l-Bakî'ye defnedilmesini vasiyet etmiş, ancak Emevi idaresi ilk teklifini kabul etmemişler, bunun üzerine naaşı Cennetü'l-Bakî'de annesinin yanına defnedilmiştir.

arasında kabul edilir. Öyle ki, tarihçiler Emevi devletinin en önemli yıkılış sebepleri arasında Kerbela hadisesine atıfta bulunurlar. Kerbela, Şiîliği sadece Ali taraftarlığı olmaktan çıkarıp, ona bağlı olanların müslümanları yönetmeyi Hz. Ali (r.a.) evladının devredilmez hakkı olduğu inancını benimseyen bir grup haline getirdi. Onlar Emeviler'in veraset yoluyla iktidarın devri anlayışına bir tepki olarak hilafetin Hz. Ali (r.a.) soyundan gelenlerin hakkı olduğu tezini savunmaya, hatta bunu dinî bir anlayış olarak benimsemeye başladılar. Daha sonraki süreçte Şîa adına atılan bütün siyasî adımların ve fikrî temellendirmelerin referans noktası Hz. Hüseyin (r.a.)'in Kerbela'da şehid edilmesi olmuştur.³³

Allah Resûlü (s.a.v.), diğer torunu Hz. Hasan (s.a.v.) ve Hz. Hüseyin (r.a.) hakkında şöyle buyurmuştur: "Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir."³⁴ "Hasan ile Hüseyin'i seven beni sevmiş olur; onlara buğzeden bana buğzetmiş olur."³⁵ ◀

D İ P N O T L A R

1. Müslim, Fedâil, 98; Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144; Tirmizî, Menâkıb, 60.
2. Ebû Dâvûd, Tereccül, 21.
3. Tirmizî, Menâkıb, 61.
4. a.g.e.
5. Buhârî, Menâkıb, 27; Müslim, Fedâil, 17.
6. Buhârî, Menâkıb, 27; Müslim, Fedâil, 17; Tirmizî, Menâkıb, 31.
7. Buhârî, Menâkıb, 27; Tirmizî, Menâkıb, 31.
8. İbn Abdilber, el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb, Kahire tsz., c. I, s. 384.
9. Belâzürî, Futûhu'l-buldân, thk. Abdullah Enis et-Tabbâ-Ömer Enis et-Tabbâ, Beyrut 1987, s. 637.
10. Belâzürî, a.g.e., s. 467-468; Taberî, Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut tsz. IV, 269-271.
11. İbn Haldun, Tarih, nşr. Halil Şehhâde, Süheyl Zekkâr, Beyrut 1998, c. II, s. 573.
12. Taberî, IV, 269.
13. Taberî, IV, 456-458, V, 158.

14. Taberî, V, 146-148; İbn Abdilber, el-İstîâb, I, 385.
15. Taberî, V, 158; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fî't-Tarih, Beyrut 1986, c. III, s. 202.
16. Taberî, V, 158.
17. Buhârî, Sulh, 9; Menâkıb, 25.
18. Taberî, V, 165.
19. Taberî, V, 165.
20. İbn Abdilber, I, 389, 392.
21. Bu konudaki rivayetlerin değerlendirilmesi için bk. Adnan Demircan, İslam Tarihinin İlk Asrından İktidar Mücadelesi, İstanbul 1996, s. 95-102.
22. Buhârî, Fedâil, 22; Sulh, 9; Fiten, 20; Menâkıb, 25; Tirmizî, Menâkıb, 31.
23. Buhârî, Fedâil, 18, 22.
24. İbn Abdilber, I, 392.
25. Belâzürî, Futûh, s. 467-468.
26. Halife b. Hayyât, Tarih, thk. Züheyl Zekkâr, Beyrut 1993, s. 160-

- 164; İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, thk. Tâhâ Muhammed Zeynî, Kâhire 1967; Kitabu'l-Meârif, Beyrut 1970, I, 157-167.
27. Taberî, V, 301-304.
28. Ebû Mihnef, Maktelü'l-İmam el-Hüseyin, thk. Hasan Abullah Ebû Salih, yy 1997, s. 17; Dineverî, el-Ahbârü't-Tivâl, nşr. Ömer Faruk Tabbâ, Beyrut tsz., s. 207-208.
29. Ya'kübî, Tarih, Beyrut 1960, c. II, s. 242.
30. Dineverî, s. 221-223; Taberî, V, 247-393.
31. Taberî, V, 401-409.
32. Ya'kübî, II, 245; Taberî, V, 427-455.
33. Adem Apak, Anahatlarıyla İslam Tarihi, İstanbul 2011, c. III, s. 83-100. Ayrıca bk. Ethem Ruhi, Fiğlali, "Hüseyin", DİA, XVIII, s. 518-521.
34. Tirmizî, Menâkıb, 31.
35. Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 288, 440, 531; İbn Mâce, Mu-kaddime, 11.

âl-i abâ

► Hazreti Hasan ve Hüseyin büyümekteler...

Güzel, şirin, parlak, latif, sevimli, ışıklı, çekici, tılsımlayıcı sıfatlar, ayaklarına papuç bile olamaz onların...

Nur neslinin iki erkek kolbaşısı, iki nur çocuk...

Allah'ın Rasulü, alınlarda bir ışık halinde kendilerine kadar nebi nebi gelen ve kendilerinde temelleşen nuru, kendilerinden sonra da nesil nesil kıvılcımlandırmak ve kararan insanlığa saçmakla vazifeli torunlarına büyük bir muhabbet ve şefkat göstermekteler... Sık sık Fatıma'nın evine gidiyorlar, torunlarıyla oynuyorlar, şakalaşıyorlar, onları sırtlarına çıkarıyorlar, her türlü lütuflandırıyorlar.

Bir gün yine Derin ve İnce Fatıma'nın evindeler... Hasan ve Hüseyin ile oynamaktalar.

Hazreti Hasan, büyük babası Peygamberler Peygamberine, susadığını söyledi. Allah'ın Resûlü derhal kalkarak raftan bir tas aldılar, avluya çıktılar ve oradaki koyundan süt sağarak getirdiler. Peygamber torunu Hasan, tası minicik elleriyle kavradı, dudaklarına götürdü ve ağızında çenesine süt damlaları yuvarlanarak içti. Manzarayı büyük bir zevkle seyreden Allah Resûlü'nün yanında, ikinci torun, Hasan'dan bir yaş küçük Hüseyin... İkisi de birbirinden güzel Peygam-

ber torunlarından küçüğü, büyüğünün iştiha ve keyfi karşısında birdenbire coştı ve ağlamaklı bir eda içinde tutturdu:

- Ben de isterim!

Çocuk saffetinin bu mâsum çocuk, ille de süt, süt, diyor.

O anda Hazreti Fatıma girdi; Hasan'ın zevk dolu, Hüseyin'in de kırgın tavrına baktı ve ikisine karşı İnsanlık Tacının gülümseyişlerini görerek:

- Ey Allah'ın Resûlü, dedi; galiba Hasan'ı Hüseyin'den fazla seviyorsunuz!

Kâinatın Efendisi buyurdular:

"- Ben seni ve Ali'yi nasıl eşit bir sevgiyle seviyorsam, Hasan ve Hüseyin'i de aynı eşitlikle seviyorum. Zira ben, sen Ali, Hasan ve Hüseyin, bugün bir arada olduğumuz gibi, yarın, Kıyamet gününde de beraber olacağız."

Peygamberin diliyle Peygamber Evinin has kadrosu çizilmiştir.

Bu has kadronun bir ismi de "Âl-i abâ"dır; Peygamberin sırtındaki abânın topladığı ve çerçevelediği has kadro...

Kaynak: Necip Fazıl Kısakürek, Hazret-i Ali, Bedir Yayınevi, İstanbul 1964, s. 76-77. ◀

Hat: Kazasker Mustafa İzzet Efendi, "Pençe-i âl-i abâ"

NURİ ÖZCAN

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, GSTM Fakültesi

Ehl-i Beyt Sevgisinin Türk Dinî Mûsikisindeki Yankıları: Mersiye Gelenegi

Sümbül Efendi Camii

Dinî-tasavvûfî Türk edebiyatında mersiyeler, Ehl-i beyt sevgisi ve saygısının yanı sıra daha çok Hazreti Hüseyin ile aile mensupları ve yetmiş kadar taraftarının 680 yılında Kerbela'daki şehadetinin acısı ve ona duyulan sevginin yansımaları tarzında yazılmıştır.

► Hazreti Peygamber (a.s.)'in vefatından sonra müslümanlar, ona, ailesine ve ashabına olan sevgilerini ve hasretlerini, çeşitli edebî şekillerde ifade etmeye çalıştılar. Bunlar arasında edebiyat sahasında özellikle manzum olarak kaleme alınan eserler, ilerleyen zaman içerisinde belirli şekillere bürünerek, her biri kendine has tavır ve üsluplar çerçevesinde ortaya çıkmaya başladılar. İşte mersiye de, edebî sahadaki bu gelişmelere, ses sanatının da iştirakiyle derinleştirilen ve dolayısıyla şiirin mûsikiyle zenginleşerek yeşertilen bir "dinî mûsiki" şekli olarak ortaya çıktı.

Edebî Yönüyle Mersiyelere Kısa Bir Bakış

Lügatte, ölen bir kişinin iyi hallerini ve onun ölümden duyulan üzüntüyü dile getirmek üzere yazılan manzume anlamına gelen mersiyelerin Arap, Fars ve Türk edebiyatında pek çok örneği bulunmaktadır. Mersiyeler sadece ölen kişiler için söylenmekle kalmamış, çok sevilen ve kendisine değer verilen herhangi bir şeyin kaybı karşısında duyulan hüznün ifadesi olarak da manzumelere yansımıştır. Akraba ve dostların, şehzade, padişah, vezir gibi devlet büyüklerinin ölümlerinden duyulan üzüntülerin yanı sıra deprem, sel gibi tabii afetler, işgale uğramış şehirler de mersiyelere konu olmuştur. Filibelizade Âsim ile Namık Kemal'in birlikte yazdıkları "Vatan Mersiyesi", Bâkî'nin "Kanuni Sultan Süleyman Mersiyesi", Taşlıcalı Yahya'nın "Şehzade Mustafa Mersiyesi", Aynî'nin "Üçüncü Selim Mersiyesi" bunlardan sadece birkaçıdır.

Dinî-tasavvûfî Türk edebiyatında ise mersiyeler, Ehl-i beyt sevgisi ve saygısının yanı sıra daha çok Hazreti Hüseyin ile aile mensupları ve yetmiş kadar taraftarının 680 yılında Kerbela'daki şehadetinin acısı ve ona duyulan sevginin yansımaları tarzında yazılmıştır. Kerbela hadisesinin Muharrem ayında meydana gelmesi sebebiyle "muharremiyye" olarak da adlandırılan mersiyeler ayrıca "Âl-i abâ mersiyeleri, Kerbela mersiyeleri" olarak anılmıştır. İslâmî

Türk edebiyatında bu tür mersiyeler çokça kaleme alınmıştır. Bunlar arasında ise başta Yazıcızade Mehmed Efendi (ö.1451)'nin olmak üzere Fuzûlî (ö.1556)'nin ve Musa Kâzım Paşa (ö.1890)'nın mersiyeleri çok ünlüdür.

Mersiyeler ilk dönemlerde daha çok kaside tarzında yazılırken sonraları terkihibend ve terciibend nazım şekilleri tercih edilmiş ve mersiye metinlerinde çoğunlukla aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" vezni kullanılmıştır.

Türk Dinî Mûsikisinde Mersiyeler

Hazreti Hüseyin ve diğer Ehl-i beyt mensuplarının 10 Muharrem 61(10 Ekim 680) tarihinde Kerbela'da şehid edilmesinin yıl dönümlerinde tertip edilen matem merasimlerinde bu olaylara sebep olan kişileri de lanetlemek ve bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getirmek üzere kaleme alınan mersiyelerin, "nevhahân" ve "mersiyehân" adı verilen mûsikişinaslar tarafından irticalî veya bilinen bestesiyle okunması, Türk dinî mûsikisinde mersiye adıyla yeni bir icra tarzının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İslâm dünyasında ilk olarak Irak Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve Ahmed'in 10 Muharrem 345 (8 Şubat 963) tarihinde Bağdat'ta başlatmış olduğu matem törenleri, daha sonra İran bölgesi başta olmak üzere Şii çevreleri, özellikle silsileleri Hazreti Ali'ye ulaşan Sünnî tasavvuf ve tarikat çevrelerinde yaygınlık kazandı. Bu matem törenleri, muharrem ayının ilk on gününde, bilhassa onuncu gün ve gecesinde yoğunlaştı. Zamanla muharrem ayı bütünüyle bir matem ayı hüviyetine büründü, bu ayda yapılan törenler bazen safer ayının ilk on gününü de kapsayacak şekilde genişletildi.

Ehl-i beyt sevgisi, bütün müslümanları birleştiren ortak bir duygu olduğundan muharrem törenleri pek çok müslüman devletin de resmî veya özel merasimleri arasında yer aldı. Bu merasimler zaman içerisinde İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde değişik mezhep ve tasavvufî anlayışlar çerçevesinde farklı uygulamaları da beraberinde getirdi.

Hafız Celal Yılmaz

Hafız Hüseyin Sebilci

Muhammed Ali Hilmi Dedebara

“**Âşık Yunus'un "Şehitlerin şer-
çeşmesi/Enbiyânın bağı başı/
Evlîyânın gözü yaşı/Hasan
ile Hüseyin'dir" mısralarıyla
başlayan manzumesi, geçmişte
pek çok makamda bestelenerek
tarikât zikirlerinde okunmuş
yaygın manzumelerdendir.**"

İslâmî Türk edebiyatında tespit edilen en eski Kerbela mersiyelerinin Âşık Yunus ve Yazıcızade Mehmed tarafından yazıldığı ve bu eserlerin yüzyıllar boyu besteleri ile okunageldiği göz önüne alındığında, Osmanlı döneminde mersiye okuma geleneğinin XV. yüzyılda başladığı söylenebilir de, Osmanlılar'dan önce Anadolu'da mevcut olan, Sünnî anlayışın dışındaki toplulukların da muharrem ayında düzenlenen bu törenlerle ilgilendikleri muhakkaktır. Bu durum dikkate alındığında Anadolu'da mersiye okuma geleneğinin XIII. yüzyıla kadar geriye götürülebilmesi mümkündür. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.1274) bir Kerbela mersiyesi yazmış ve Mesnevî'sinde muharrem törenlerinde aşırı hareketlerden sakınılmasını tavsiye etmiştir.

Mersiye metinlerinde XV. yüzyıldan itibaren büyük bir artış görülmeye başlanmış ve bunların bestelenmiş bazı örnekleri de yüzyılları aşarak günümüze ulaşmıştır. Eskiden muharrem ayı süresince başta Bektaşî tekkeleri olmak üzere bütün tekkelerde Kerbela mersiyesi, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisini terennüm eden manzumeler okunurdu. Bazı tekkelerde ve tarikât zikirlerinde muharrem'in ilk on gecesinde Fuzûlî'nin Hadîkatü's-suadâ'sından bölümler bir çeşit beste ile okunurdu. Ayrıca muharrem ayının onundan otuzuna kadar, tekkelerin zikir (ayin) gün ve gecelerinde kurbanlar kesilir, küçüklü büyüklü sofralar kurulur, muharreme mahsus toprak tabaklarda aşure dağıtılır, bu esnada herkesin önüne bir miktar peynir ve ekmek konurdu. Hüzünlü bir şekilde devam eden bu zikirler esnasında, "perde kaldırma" usulü tatbik edilmez, Hazreti Hüseyin ve Kerbela şehitlerine saygı ifadesi olarak, herhangi bir enstrüman kullanılmaz, zikrin seyrine uygun muharrem ilahileri okunurdu.

İstanbul'da Muharrem Törenleri

İstanbul'da muharrem törenleri muharrem'in onuncu günü önce, geniş avlusunda Hazreti Hasan ve Hüseyin'in, halk arasında "çifte sultanlar" olarak anılan birer kızının medfun olduğuna inanılan Sünbülüyye tarikâtının merkez dergahı olan, Kocamustafapaşa'daki Sünbül Efendi Hankâhı'nda (günümüzde Sünbül Efendi Camii) yoğun bir şekilde başlar daha sonra diğer Halvetî-Kıyâmî tekkelerinde devam eder. Ünlü edebiyat ve mûsiki araştırmacısı Sadettin Nüzhet Ergun Türk Mûsikisi Antolojisi adlı eserinde on muharremde Sünbül Efendi Dergahı'nda öğle namazından sonra on iki rekat "husemâ namazı" kılındığından ve Yazıcızade Mehmed'in mersiyesinin okunduğundan; gece de yüz rekat nafîle namazının kılınmasından sonra yetmiş bin "kelime-i tevhid" çekildiğinden bahseder.¹ Tasavvuf ve tarikâtlar tarihine ait yazılarıyla tanınan Cemâleddin Server Revnakoğlu da bir makalesinde bu konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"...Muharrem'in onuncu günü ve en önce Kocamustafapaşa'daki Sünbülî hankâhında Sünbülî salâtından sonra Yazıcıoğlu'nun mersiyesi okunur, arkasından bütün İstanbul şeyhlerinin iştirakiyle, usta zâkirlerin idaresinde yapılan üç halkalı muazzam ve debdebeli devranlar hasil olan ve hâtifi bando halinde arşa yükselen uğultular ortalığı gayş ederdi. Kocamustafapaşa hangâhından sonra diğer Halvetî ve Kıyâmî tekkelerinde sırasıyla mersiye cemiyetleri için günler ayrılır, kıyâmîlerde o gün evrâd-ı şerîfe okunmaz, (salât-ı kemâliyye)den ve (mihrap duası)ndan sonra hemen mersiye başlanırdı. Tophane'de pîr-i sâni İsmail Rûmî makamı olan Kâdirîhâne'de diğer dergâhlarda dinlediğimiz mersiyelerden hiçbiri müstakillen okunmaz, bunun yerine evliyâullahın nutuklarından seçilmiş yine mersiye mahiyetinde fakat tevşih tarzında bestelenmiş Kerbela manzume-

leri cumhur halinde okunurdu.”²

Revnakoğlu, muharrem ayında çocukluğuna ait bir hatırayı da şu şekilde nakleder: “...Çenberlitaş'ta, Rufâiyye'nin Ulvâniyye kolundan ve Fatih'in askerlerinden bir babayiğitin ismini taşıyan Karababa-yı Velî dergâh-ı şerifinde ise- ki ben çocukluğumu bunun içinde geçirmişimdir- kısa bir (usul)den sonra yani (salât-ı kemâliyye) ve (mihrap duası)nı takiben hemen mersiye başlar ve ekseriya şair ve bestekâr Musullu Âmâ Hâfız Osman, Şehlâ Hâfız Osman, dergahın daimî zâkirbaşısı Aksaraylı Sallabaş Âmâ Hâfız Hasan, devrinin muazzam şöhreti Yaşar Baba, Fethiyeli Nezihî Bey, Kasımpaşalı Hâfız Recep Efendi merhumlar gibi zamanında zirve sayılan büyük üstadların yakıp kavuran sesleri ve fevkalâde tavırlarıyla pek rikkatli bir surette okudukları (Mersiye-i çiğersûz)un hitâmında, Hazreti Hüseyin'in kamîs-i saâdetleri (mübarek gömlekleri), sembolik olarak herkes tarafından öpülerek, koklanarak ziyaret olunurdu.”³

İstanbul'un Bektaşî tekkelerinde de muharrem ayı süresince mersiye okunurdu. Bunlar arasında Merdivenköy'deki Şahkulu tekkesinin şeyhi ve Niyâzî-i Mısıri'nin tanınmış halifelerinden Azbî Mustafa Çavuş'un mersiyesiyle, divanındaki Na't-ı Alî'ler; Misâlî Baba, Mebnî Baba, Sâfi Baba ve son devir Merdivenköyü tekkesinin şeyhlerinden Mehmed Ali Hilmi Dede Baba gibi Bektaşî şairlerinin mersiyele en çok okunanlar arasında idi.

Eskiden Anadolu'da muharrem ayında mevlid okutma geleneği de vardı. Bu geleneğin XVI. yüzyıldan Osmanlı döneminin sonuna kadar devam ettiği anlaşılıyor. Yakın yıllara kadar süren bu uygulamanın bir örneği Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde gerçekleştirilmekteydi. Bu merasimlerde, namazdan sonra meydana iki sıra halinde toplanan cemaatin arasında sebilciler, mersiye ve ilahi okuyarak su dağıtır, cemaat, Hazreti Hüseyin'in hatırasına hürmeten, içinde esma-i hüsnâ ve Yasin suresinin yazılı olduğu bakır taslarla dağıtılan sudan birer yudum içerdi.

Muharrem İlahileri

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi muharrem ayında tekke zikirleri esnasında mersiyelelerin yanı sıra, “muharrem ilahileri” de okunurdu. Bestelenmiş mersiyelelerin en eskilerinden biri Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin Muhammediyye adlı eserinde yer alan “Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyin” başlıklı elli dört beyitlik manzumedir. “Rivayette gelir bir gün

Hat: İsmail Zühdi
Hüseyin-i Kerbelâ'nın vâkiât-ı mâtem-engîzi
Zebân ü hâme ü savt ü hurûf ile edâ olmaz
FASÎHÂ nüh-felek yâkût ü rummân ile pür olsa
O mihr-i âlemin bir katra kânına bahâ olmaz

Resûlullah olup dilşâd/Ki dizinde oturmuştu Hüseyin ile Hasan şehzâd” mısraıyla başlayan manzumenin başından bir kısmı dinî mûsikimizin önemli bestekârlarından Hatîb Zâkirî Hasan Efendi (ö.1623) tarafından nühüft makamında bestelenmiş ve bu beste günümüze ulaşmıştır. Aşık Yunus'un “Şehitlerin şer-çeşmesi/Enbiyânın bağı başı/ Evliyânın gözü yaşı/Hasan ile Hüseyin'dir” mısralarıyla başlayan manzumesi de, geçmişte pek çok makamda bestelenerek tarikat zikirlerinde okunmuş yaygın manzumelerdendir. Bunların dışında bestesi zamanımıza kadar gelmiş muharrem ilâhilerinin mevcudu fazla değildir. Şikârizâde Ahmed Efendi (ö.1831)'nin bestelediği “Yâ Resûlallah bize gör n'etti âsî ümmetin” mısraıyla başlayan hicaz; Muallim İsmail Hakkı Bey (ö.1927)'in bestelediği “Ehl-i aşka bir belâ zindandır bu mâsivâ” mısraıyla başlayan tâhir; Hacı Ârif Bey (ö.1885)'in bestelediği “Mahzen-i esrâr-ı şâh-ı Murtazâsın

yâ Hüseyin" mısraıyla başlayan hüseyinî; Sermüez-zin Rifat Bey (ö.1888)'in bestelediği "Aşk tâki meskenindir yâ Hüseyin ibn-i Alî" mısraıyla başlayan hüseyinî ve "Dâver-i aşr-ı muharremdir Hüseyin-i Kerbelâ" mısraıyla başlayan hicaz ilahileri bu eserlerin en meşhurları arasındadır.

İstanbul'da yetmişmiş mersiye hanlar hakkında kayıtlara ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşılabilmektedir. Son bir buçuk asırlık dönemde bilhassa mersiye hanlıkta tanınan pek çok müsişinas yetiştirilmiştir. Bunlar arasında Beylerbeyi Hakkı Bey, Beylerbeyi Camii imamı Hafız Hamdi Efendi, Üsküdar'da Vâlîde-i Atîk Tekkesi şeyhi Hafız Şerâfeddin Efendi, Kasımpaşa'da Hâşimî Dergahı şeyhi Mehmed Süreyyâ Efendi, Cerrahpaşa Camii imam ve hatibi na'than Hafız Kemal, Üsküdarlı Hafız Hüseyin Tevfik Efendi ve Karababa Dergahı son şeyhi Hakkâkzâde Ali Haydar Bey'den özellikle bahsedilmelidir. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlayan mersiye hanlık, Hüseyin Sebilci (Okurlar) (ö.1975) ile son dönemlerini yaşadı diyebiliriz. Ancak onun en sadık talebesi Celâl Yılmaz (d.1940) halen her 10 muharremde yânik sesiyle hocasını da yâd ettirmektedir.

Goygoycular

Eski İstanbul hayatında kendilerine "goygoycular" tabiri yakıştırılmış, muharrem ayında altısarılı sıralar halinde, şehir sokaklarında dolaşarak aşure erzakı toplayan özür lü gruplara rastlanırdı. Sultan II. Mahmud Han tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ortaya çıktığı tahmin edilen bu gruplar sokak sokak dolaşırken Kerbelâ hâdisesini konu alan mersiye, kaside ve ilahiler okurlar ve okudukları eserlerin her mısraının veya her kıtasının sonunda topluca "hey kaygulu cânım" sözünü tekrar ederlerdi. Zamanla "yâ hoy goy goy cânım" şeklini alan bu ifade sebebiyle halkın bu kişilere "goygoycu" adını verdiği söylenir.

Topluluk bir sokağın başına geldiğinde halka olup durur, başlarındaki rehber "Allah Allah, bir Allah, kadîm Allah, şühedâ-yi Kerbelâ, İmam Hasan ve Hüseyin aşkına, cemî-i

HICAZ İLÂHİ
(Şehidlerin ser çeşmesi ...)

Sofyan
J. 96

Besteci: -
Güfte: Yunus Emre

enbiyâ ve evliyâ keremine, cümle mertler (cömertler) demine, gelip geçmiş mü'minlerin ervâhına hû diyelim hû" şeklinde bir gülbank çeker, diğerleri de bir ağızdan "hû" diyerek karşılık verirlerdi. Gülbangın okunması esnasında evin kapısı açılıp aşure harcı uzatıldığında hemen duaya geçilirdi. Goygoycuların bu şekilde sokak sokak dolaşarak erzak toplamaları II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle (1908) yasaklanmıştır.⁴

Günümüzde mersiye okuma geleneği, her yıl muharrem onuncu günü özellikle Şif- Caferî müslümanların çoğunlukta olduğu İran, Azerbaycan, Irak, Ürdün, Lübnan gibi ülkelerde, Türkiye'de Iğdır'da ve İstanbul Halkalı'da Caferî vatandaşlar tarafından düzenlenen matem törenleriyle bazı tasavvufi çevrelerde devam ettirmektedir. ◀

KAYNAKLAR

- Bünyamin Çağlayan, Kerbelâ Mersiyeleeri, Ankara 1997.
- Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşure", En Son Dakika Gazetesi, 5-6 Kasım 1951.

- Halil Can, "Dini Müsiki", Müsiki Mecmuası, (1974), sayı: 294, s.19-22; sayı: 296, s.20-21.
- Midhat Sertoğlu, "Kerbelâ Olayı ve Matem Âyini", Hayat Tarih

Mecmuası, (1977), sayı: 146, s.46-52.
- Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993.

Peygamberimiz'in Annesi Amine Hatun'un Sözleri

Hat ve Tercüme: Ali Hüsrevoğlu

► Ebû Nuaym Delâilü'n-nübüv-ve adlı eserinde Zührî tarikından ve Esmâ bintü Rehm'den , O da annesinden rivayet ederek diyor ki:

Ben Hazret-i Muhammed salallahu aleyhi ve sellem'in annesi Âmine'yi vefat ederken gördüm. Muhammed yeni boy atmış beş yaşlarında bir çocuktü ve ölürken annesinin başucunda idi. Âmine, oğlunun yüzüne bakarak şunları söyledi:

"Ey mübarek çocuk! Ey dünyaya bulaşmadan bir konup, sonra uçup giden güvercin (Abdullah)'ın oğlu! Baban her şeyin sahibi ve her şeyi bilen Allah'ın yardımıyla oklarla kura çekildiği günün sabahı yüz güzel deve karşılığında kurban edilmekten kurtulmuştu. Eğer rüyamda gördüklerim çıkarsa sen bütün insanlığa gönderilecek ve helâlî-haramı öğreteceksin. İnsanları hakikate ve İslam'a ulaştıracaksın. Baban İbrahim'in dininde olacaksın. Allah seni bütün putlardan korusun. Senin davan insanlık durdukça devam edecektir. (Bu sözlerden sonra dedi ki;) Her diri ölecek, her yeni eskiyecek, her yaşlı dünyadan ayrılıp gidecektir. İşte ben de ölüyorum. Fakat adım ebediyyen kalacak. Çünkü arkamda bir hayırlı ve tertemiz bir evlat bırakıyorum." ◀

Osmanlı Devleti Muamelâtında Ehl-i Beyt'e Dair Evrakın Değerlendirilmesi

اذن ہمایونم اقدس

بادشاہ عالیجناب

مکتوبہ فی حق اذن ہمایونم اقدس
کے لئے فرمایا گیا ہے کہ
مکتوبہ فی حق اذن ہمایونم اقدس

HAT, 1469-44

افتر حضرت نیک چوہماہاندری

مفتوحہ: نفع

شوکلو کرانلو رانلو قدرلو

جمع خطاردن مصون دملون اہویو اریکہ سققتندہ دم و برقراد ایہہ امین مبارک دکاب فخرناب شاہان

ارنبہ عرضحال فولدیردکہ بقولدی حقہ داران بیرون کمانتہ برخرج و ذمہ ایہہ مضرق اولوی کذوسن و قیام ابدہ فخرناب

براق تریف عالیجنابی قریب ادبای اسخفا قدق برادرم السید محمدنجیب قولدیرتہ فراغت و قصبہ ایتلہ مرععبہ و لطف

مادرتاب شاہان لرتدن مضرعدرکہ قصبہ برتون کمانتہ فریودہ نیک فرج و ذمہ دن برہم شہ نہ وجہہ مضرق اولوی کذوسن

اولویہ مضرق اولوی اودرہ برادرم قولدیرتہ قصبہ ایتلہ اذن ہمایوندی اوزان و ہماہاندری بابت امدد قیام شوکلو

کرانلو رانلو قدرلو بارشہ عطاہ افتر حضرت نیک

بہر حق

افتر

► Hazret-i Peygamber'in ailesini tarif eden tabirlerden birisi de Ehl-i beyt'tir. Ancak Ehl-i beyt ile tam olarak kimlerin kastedildiğine dair bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte Ehl-i beyt'in dar anlamıyla Hazret-i Fatıma, Hazret-i Ali, Hazret-i Hasan ve Hüseyin'i (radiyallâhu anhüm); geniş anlamıyla ise Hazret-i Peygamber'in hanımlarını, amca çocuklarını ve Selman-ı Farişi gibi bazı sahabe ile ümmeti içine alan bir ifade olduğunu söylemek mümkündür.¹

"Nesl-i pâk-i Muhammedî'ye mensup olup yüceltmış olan" anlamında Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Fatıma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak seyyid kelimesi kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı zamanda "seyyidü's- sâdât" denilir.²

Seyyid kelimesinin bir tarifini de; İslâmiyet'i öğrenmek için geldiği Hazret-i Peygamber Aleyhisselâm ve arkadaşlarının huzurunda, kimin peygamber olduğunu anlamak için soran sahabiye cevaben, o sırada ashabına/ arkadaşlarına hizmet etmekte bulunan Cenâb-ı Peygamber Efendimiz yapmıştır:

"Kavminin efendisi, onlara hizmet edendir."³

Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i Yahya'nın şahsında ise seyyid kelimesi ile iyilik ve seçkinlik tarif edilmektedir.⁴ Hz. Peygamber (s.a.v), torunu Hz. Hasan'a seyyid ünvanını kendisi vermiş, Hz. Hasan ve Hüseyin'i ise cennet gençlerinin iki efendi

disi olarak nitelendirdiği için bunlara "seyyideyn" denilmesi âdet olmuştur.⁵

Tarih boyunca müslüman ülkelerde Hazret-i Peygamber'in kızı Fatımatü'z-Zehra ile kocası Hazret-i Ali'nin evladlarından gelen seyyid ve şeriflere fevkalade hürmet gösterildiği gibi Mekke ve Medine halkından olarak Türkiye'ye gelmiş olan ve Hazret-i Ali'ye nispeti olmayanlara bile, o mintıkanın toprağı halkından olmaları dolayısıyla riayetle kusur edilmemiştir.⁶

دست کریم شیخ محمد نظام العالم میر ابو جعفر بالکلر نقاب متوجه امام الامام بالرائی القصاب محمد بنیان الدوله والاقبال
مشید کان السعاده والاحسان المحضون منصفون عوالمف الملک الملک الملی سید علی ایوبی صاحب نشان جهان نیک
یکمخی رتبه سبک حازو عالمی وزیر مقتدی الدین پاشا اولم الله تعالی اجلاله وافتخاره واکارمه واکارمه جامع المصلح الکام
المحقق میر عثمان الملک الدائم رتبه نایب منصف متقاری جهان من ولایت مذکوره وفتواری لطف افندی زید عالمی
العلما و الخفیه نایب و مفتی از نه علماء و منصف الامامه و الاکارمه اراعی فی مجلس زید محمد حسن نوبت قلمه میاموم
واصل اولین منقذ نوا اولاده و عثمان خان علمای من و اولیقت علیه نقیب مشایخ من اولوب سید ده اعانت
ابون قدوة الصلحاء و السالکین الحاج میر محمد زید صلاحه و لوکره اما سید یوسف بیگلر بیگ مشایخ من اولوب سید ده اعانت
جعفر دست نومی و سید علی محمد دست نومی و سید محمد دست نومی و سید محمد دست نومی و سید محمد دست نومی
یوسف و سید محمد نام اولون ای محمد عزاوه اولی سلانده طاهره دن و مشایخ من اولوب لادن آقابالی دینمکله مشهور السید علی محمد
افندی قدس سره الهادی اولادین اولدرق جده سید اکرم ابدان اولون قدری سید جواس اولانند
وار اولان منصفه اولوز رتبه نقیب انشرف جانب من الصرح و القصد من قلمه من مومنی المهمه و نقیب من
الامام الملک نشانده بیگت المملزی جبهه حقله منصفه اولر من اولوب سید لادن دن یوسف اولوب سید لادن
کریم بک من مرعی اولان نظام و اصوله توفیق مومنی المهمه و خطه من معاملة و من اولدرق اولدرق اولدرق
العقد من مومنی المهمه یوسف اولر من اعطا قلمه دی سزله والی دوافر دار و سزله مشهور مومنی المهمه منصفین
امیر سزله امیر کلزا اولدرقه موجب مقتضای سزله ایما و امر سزله بدل گشت وقت ایلمیز خبر برائی الیوم ان من
شهر خردای لایحه سزله سزله من و الف

ردود السعاده والاحسان
المحقق میر عثمان الملک
العلما و الخفیه نایب
واصل اولین منقذ نوا
ابون قدوة الصلحاء و
جعفر دست نومی و سید
یوسف و سید محمد نام
افندی قدس سره الهادی
وار اولان منصفه اولوز
الامام الملک نشانده
کریم بک من مرعی اولان
العقد من مومنی المهمه
امیر سزله امیر کلزا
شهر خردای لایحه سزله

Seyyid Nigarî'ye verilen seyyidlik fermanının sureti .¹¹

"İşte bu suretle evlâd-ı Rasûl'den olan seyyid ve şeriflere yapılan tazim ve ikram sebebiyle Müslüman ve Türk memleketlerinde bulunan seyyid ve şeriflere mahsus bazı usûl ve kaideler konmuş, onlara reis tayin edilmiş ve vergi ve resimlerden muaf tutulmuşlardır".⁸

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bir müddet sonra, önceki Türk devletleri gibi seyyid ve şerifler hakkında bir teşkilat vücuda getirilmiştir. Hicaz fethedilip Osmanlı idare ve nüfuzu altına girdikten sonra da seyyid ve şeriflere karşı aynı müşfiklikle davranılmaya devam edilmiştir. "Hatta Osmanlı padişahları şeriflerden kusur ve kabahati olanları Hazret-i Peygamber sülâlesine mensubiyetleri dolayısıyla müsamaha ile karşılaşmalar ve bu himaye ve sıyâneti samimi olarak sonuna kadar devam ettirmişlerdir".⁹

Seyyidlik berâtı/şecere-i tayyibe

Hazret-i Peygamber'in evladından olduğunu belirtmek için kendilerine siyâdet berâtı verilen zevât, bu hüccetlerle O'nun sülâlesine mensubiyetlerini ispat ederlerdi. "Sâdâtтан olduğunu iddia eden kimse bu iddiâsını seyyidlerden olan şahitlerle isbât ederek nakîbüleşraf defterine kayıt olunurdu".¹⁰ Burada sureti görülen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut evrak; Seyyid Nigarî'nin şeceresindeki silsileyi çok açık bir şekilde ispat etmektedir.

بسم و دریم
 شریف سولی ایلهک جنونی ز اولود ایلم اولون اول طرفه افاقنده محذود مولا اولدنی مودنره تحریک و جود
 شریف غالبک بانه کوندر لود معاذ الله تعالی شرفانک اهدای و کس وجه اخرا یزدین اولدنی و جود و صای بارشاهم
 هابونم بود و تقریر کرده جان ایله کیک و جود عی یا شایر نوکده تحریک اولدی ایلمسن

سولتو کرانلو ربابو ندرتو و عظم اعظم
 شریف داغ طرفدن بود و صوب هاکری به بر قطعه عمری الصباده کاغذ و دود نیلمه زجه ایله بر یلوب ما نده سولی ایله سابعه امیر کونکره
 شریف غالب داعلربک منسوبانک اولوب مشا و ایلهک امارتن غزلده مصر و ایسی گدی علی یا شادون خودنن فانی حق افره فراد
 ایسی و ندره و زینت و ایله طرفدن هزار عهد و مواسمه ایله وطنه اصلینه عودت ایلی ایلمسه ده الون مجوسی و عقرب مظلوما اعظم
 اولدنی خضعه ایله کی اجدن طرف دولت عیدون استرغام و استمداد ایله کی کور و سلطون ایلمه زجه مذکوره اصیله برابر منظور
 مرام بودور شاهانری بودور ایلمن معروضه حضور دایع انور موقوفه کوی سولی ایله شریف داعلربک کتیرینه نظر انصافا خود
 تبعی ایله حق افره فراد ایلی ایلمسه ده صکره کندو یا غنله کلسی و طرف دولت عیدون استمداد و استرغام ایلمن اولدنی فتن ماعه سولی ایله
 سولتو هر دن بودنی بی اعظم مظلوم خضعه سو معامله دو کده طوبی اگر وطنه اصلینه افاقنده برکوته مضره ملحد ایلمسه
 مشا ایله شریف غالب داعلربک بانه افاقته ایلمن اوزره سولی ایله سولتو ارسال ایلمی و سولی ایلهک اهد و صبی و هفتده
 وقع بودون معامله نک سبب و حکمی ز اولدنی کور ایلمی طرف هاکر بدن مشا ایله علی ما شایر نوکده استمداد ایلمی موفقه اراده
 سینه ملوکا زری بودور ایلمن سولتو کرانلو ربابو ندرتو و عظم اعظم بارشاهم حق تعالی

Mekke Sabık Emiri Seyyid Gâlib'in yakınlarından Şerif Râcih hakkında mülâyim davranılması için Sultan İkinci Mahmud'un hatt-ı hümayunu

Bununla birlikte, seyyidlere verilen belgelerin sadece Osmanlı ülkelerinde geçerli olduğu düşünülmemelidir. Nitekim Dağıstan ulemasından olup sülâle-i tâhireden ve Nakşibendiye Tarikati şeyhlerinden bulunan Hacı Mîr Hamza Efendi (Seyyid Nigarî)nin; Dağıstan'daki mal varlığı ile seyyid olduğu için İran ve Rusya devletleri tarafından kendisine muafnâme verildiğini bildiren 21 Temmuz 1873 tarihli Osmanlı Arşivi evrakından¹² anlaşıldığına göre, söz konusu seyyidlik berâtının hükmü, Osmanlı sınırları dışındaki ülkelerde de hukuken geçerli olmuştur.¹³

Deftere kayıt sistemi ile aynı zamanda, sahte seyyidlerin ortaya çıkarak devletin seyyidlere sağladığı imkan ve imtiyazlardan istifade etmelerine mâni olunmak istenmiştir. Nitekim Lütü Paşa'ya göre 16. asırda pek çok müteseyyid (sahte seyyid) ortaya çıkmıştır.¹⁴ Kaldı ki bazı Türk tarihçileri ile bir kısım Batılı tarihçilere göre, nakibüleşraflar, kendilerine tâbi olan ve hayat-memâtlarına hakim buldukları bu zümrenin adedini,

kendi düzenledikleri sahte şecerelerle çoğaltmak ve bu yolla nüfuzlarını genişletmek istemişlerdir.¹⁵

Gerçekten Osmanlılar büyük bir İslâm camiasını idare ettiklerinden, Hazret-i Peygamber'in evladından olan Mekke emirlerine karşı samimi alakalarını her fırsatta meydana koymuşlardır. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethini müteakip büyük başarısını müjdelemek için Hacı Mehmed Zeytunî ismindeki âlim vasıtasıyla Mekke emirine nâme ve hediyeler yanında iki bin halis altın ile Mekke'deki seyyidler, nakibler, fakirler ve hademeler için yedi bin altın göndermiştir.¹⁶ Daha sonra seyyid ve şeriflerle birlikte Mekke ve Medine halkına gönderilmesi mutad hâle gelen surrelerden ise burada bahsetmeyeceğiz.¹⁷

Osmanlılar'da bürokrasi ve ilmiye kesiminde görev alan çok sayıda seyyid ve şerifin bulunması, bunların nüfuzuna bir delil sayılabilir. Seyyid ve şeriflerin sıradan işlerle uğraşmaları hoş görülmediğinden, vakıflar başta olmak üzere yüksek bü-

rokratik görevlerde bunlara öncelik verilmesi istenmiştir. Bununla birlikte bu zümre, geçimlerini sağlamak için bazen sıradan işlerle uğraşmışlarsa da birtakım örfi vergilerden muaf tutulmaları, mültezimlik gibi servet ve nüfuz gerektiren işlere girmelerine yol açmıştır. Osmanlı bürokrasisinde a'yân-ı vilâyet adı verilen kesimin içerisinde çok sayıda seyyid ve şerifin yer alması bu hususu teyit etmektedir.¹⁸

Nakîbüleşraflık

Nakîbüleşraf, Hazret-i Peygamber sülâlesinden seyyid ve şeriflerin âmir ve reisi olup, Osmanlı ülkesindeki seyyid ve şeriflerin nezâreti ile onların şecere denilen silsilenâmelerini zapt ve bir deftere kaydeden memurdu. Seyyid ve şeriflerin isimleri, künyeleri, siyâdet veya şerâfet silsileleri ile evlâdlarının, ahvâl, ahlâk ve ikâmetgâhlarının kayıtlı olduğu bu deftere şecere-i tayyibe denirdi.¹⁹ Bu zat aynı zamanda "onların hak ve imtiyazlarını muhafaza ederdi".²⁰

Osmanlılarda nakîbüleşraf makamı Yıldırım Bâyezîd zamanında teşekkül eylemiştir.²¹ Devlet tarafından bu makama getirilen zat, teşekkür etmek üzere Bâbiâli'ye (devrindeki adıyla Paşa Kapısı'na) giderdi. Gerekli merasimin ardından kendisine "samur erkân kürkü giydirilerek memuriyeti ilan olunur ve eline nakîbüleşraflık beratı verilir".²²

Nakîbüleşraf, devlet merkezinde otururdu ve kasabalarda aynı sülâleden olmak üzere kendisine vekil olarak nakîbüleşraf kaymakamlıkları vardı. Bunlar da seyyid ve şeriflerin işlerine bakarlar, doğumlarını kaydederler, ahlâka aykırı hareket etmemelerine dikkat ederler ve aykırı harekette bulunanları cezalandırırlar, hülâsa seyyid ve şeriflere ait bütün işlerle meşgul olurlardı. Nakîbüleşraf kaymakamlarının azil ve tebdili nakîbüleşrafın işaretiyle yapılırdı.

Osmanlılar'da seyyid ve şeriflerin hukukî ihtilâfları, mahkemeye müracaat edilmeden hukukî kurallar ve mahallî teamüller yardımıyla nakîbüleşraf tarafından çözüldü.²³ Seyyid ve şeriflerin kanun ve âdetlere aykırı hareketleri vukûa geldiği takdirde İstanbul'da ise nakîbüleşraf, taşralarda iseler nakîbüleşraf kaymakamlıkları tarafından cezaya çarptırılırlardı. Bunların dairelerinde kabahatliilerin hapsi için hususî bir yer vardı. Burada suçlu ve borçlu olanlar hapis olunurlardı. Bu nakîbüleşraf tevkifhanesi, nakîbüleşrafın başçavuşu denilen maiyeti memurlarından birinin nezâreti altında bulunurdu".²⁴

Nakîbüleşraftan sonra en yetkili kişiye, görevi sancak-ı şerifi taşımak olan alemdar denilirdi. Diğer memurlar ise çavuş olarak adlandırılırdı. Nakîbüleşraf, hükûmetle yazış-

malarını doğrudan sadrazam vasıtasıyla yaparlardı.²⁵

Nakîbüleşrafın resmî elbisesi ile kazaskerlerin elbiseleri, 18. yüzyıldan itibaren aynı şekilde olmuştur. Sadece kavuklarını yeşil renkle sararlardı. Bu müessesese, hilafetin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmasıyla birlikte ilga olunmuştur.²⁶

Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt ile Alakalı Muamele Örnekleri

Hazret-i Peygamber Aleyhisselâm'ın Ehl-i beyt'i ile alakalı devlet muamelatına dair Osmanlı evrakının temelini, seyyid ve şeriflere ve onların idarecileri olan nakîbüleşrafırlara ait olanlar meydana getirir. Bunlar, seyyidlik veya şerafet beratının tevcihi; suç işleyenlerin hakkındaki hukukî muamele ve kendilerine vazife ve tayinat verilmesi şeklinde görülmektedir. Cezalandırma hususunda kendilerine mülâyemetle davranıldığını, aşağıdaki evrak açıkça ortaya koymaktadır:

Sultan İkinci Mahmud zamanında Mekke Emiri olan Şerif Gâlib Bey'in mensuplarından Şerif Râcih, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından bir takım sebeplerle yakalanıp hapsedilmişken, bu kişi, valinin muhtemelen kendisini idam ettireceğine dair Sadrazama bir mektup yazması üzerine sadrazamın bu mektubu Sultan İkinci Mahmud'a arz edilmiştir. Bunun ardında padişahın şu hatt-ı hümayûn sadır olmuştur (Transkribesi verilen ve evrakın üst kısmında bulunan yazı, Sultan İkinci Mahmud'un hatt-ı hümayûnudur):

"Benim vezirim,

Şerif-i mûmâ ileyhın cünhası ne olursa olsun ol tarafda ikâmette mahzûr mülâhaza olunduğu surette takririn vechile [Selanik'te olan] Şerif Gâlib'in yanına gönderilsin. Ma'âza'llâhi Teâlâ şurefânın idamı değil, vech-i âhar ile rencide olmalarına dahi bir vechile rızâ-yı hümayûnum yoktur. Takririnde beyan eylediğin vechile Mehmed Ali Paşa'ya mü'ekkid tahrirât irsâl eylesin".²⁷

29 Cemâziye'l-âhir 1197 (1 Haziran 1783) tarihli evrakta yer alan malumat ise, Diyarbekir'de sâdâtan ve müderrisinden Nakşibendiye tarikatine mensup Seyyid Feyzullah Efendi'ye, Diyarbekir gümrüğü mukâta'asından senelik zahiresinin tayin edilerek beratının tevcih olunduğunu göstermektedir.²⁸

11 Şevval 1212 (29 Mart 1798) tarihli hatt-ı hümayûnda yer alan bilgilere göre; Bîrûn Hazinesi kitâbetine mutasarrif olan Seyyid Mehmed Esad, elindeki beratını kendi rızasıyla kardeşi Seyyid Mehmed Necib'e devretmiş, Sultan Üçüncü Selim de "İzn-i hümayûnum olmuştur." şeklinde kendi el yazısıyla bu durumu tasdik etmiştir.²⁹

29 Zilhicce 1223 (15 Şubat 1809) tahminî tarihli evrakta ise; Haymana-i Sagir nahiyesinde Seyyid Yusuf Vakfi'nin tevliyetinin Seyyid Salâhaddin Efendi'ye tevcih olunup hatt-ı hümâyûn çekilmek üzere berâtının verildiği zikredilmektedir.³⁰

Tahminî olarak tarih 29 Zilhicce 1106 (10 Ağustos 1695) şeklinde tarihlenmiş evrakta anladığımızı göre; ulemadan Seyyid Mehmed'in berâtı yenilenmiş ve kendisine tayin olunan ücretini Tokat Hazinesi malından alacağı belirtilmiştir.³¹

13 Rebiülâhîr 1092 (2 Mayıs 1681) tarihli evrakta ise şu malûmat bulun-maktadır: İstanbul İhtisab Mukâtaası'ndan tayinatları olan akçeyi aldıklarını ikrar eden Şerif Muhsin ve Şerif Ahmed efendilerin durumlarını belirtmek üzere İstanbul Kadısı Ahmed Yesârî tarafından hüccet verilmiştir.³²

5 Receb 1242 (2 Şubat 1827) tarihli evrakta öğren-diğimize göre; Mekke ahalisinden Sofizâde Şeyh Mehmed Efendi üzerine kayıtlı olup mahlûl düşen ve Şam cizyesi malından tahsis olunan akçe Şerif Yahya ibn-i Server'e tevcih edilerek berâtı verilmiştir.³³

Evrakın zîrinde (alt kısmında) yer alan 20 Zilhicce 1241 (26 Temmuz 1826) tarihli arızada, dilekçe sahibi şerifin şu ibaresi câlib-i dikkattir:

Der-bâr-ı merâhim-karâr-ı mülûkâneye ma'rûz-ı dâ'î-i Hâşimî-âsâr budur ki

Mühründe adı okunamayan şerif, böylece soyunun Haşimî olduğunu daha ilk cümlesinde ifade etmiş bulun-maktadır. Sadrâzâmın 5 Receb 1242 tarihli buyrulduşunda da arıza (dilekçe) sahibinin şerif olduğu beyan edilmektedir.

19 Receb 1239 (20 Mart 1824) tarihli evrakta mevcut bilgilere göre; Niğde'nin Şamönü nahiyesinde Seyyid Os-

man bin Seyyid Ömer'e müceddeden bir askerî tımarın tevcih olunduğuna dair berâtı verilmiştir.³⁴

Netice itibarıyla, Osmanlı Arşivi'ndeki mevcut evrak bize göstermektedir ki, Osmanlı Devlet adamları ve Osmanlı bürokrasisi; başta seyyid, şerif ve nakîbül-eşraf olmak üzere, Hazret-i Peygamber'in Ehl-i beyti ile alâkalı her konuda hassas ve alakalı olmuşlardır. Meselâ Yenişehir kazası Rüşdiye Mektebi hüsn-i hat muallimi Yasin Efendi'nin Ehl-i beyt hakkında talebeye olumsuz bilgiler vermesi üzerine hakkında hemen tahkikat icra olunmuştur.³⁵ Bu alâkanın sadece olumsuz işleri düzeltmek şeklinde olmadığı muhakkaktır. Nitekim Şam'da Bâbüssağîr'de Ehl-i beyt'e ait olan makberlerin imar edilmesi üzerine halk teşekkürlerini hâvî bir mahzarı Dersaadet'e göndermiştir.³⁶ 22 Zilkade 1310 (7 Haziran 1893) tarihli evrakta ise, Şâfiî Müftülüğü ile Ehl-i beyt'e gönderilecek tayinatla alakalı bilgiler yer almaktadır.³⁷

Diğer taraftan, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in şemâilini anlatan hilye-i şerifelerin basım ve yayını ile Osmanlı Meşihatı ve Maarif Nezâreti ciddî bir şekilde ilgilenirken;³⁸ Mekke ve Medîne halkına ve oradaki seyyid ile şeriflere gönderilen surrelere yapılacak masraflar için başta vâlî ve hanım sultanlar olmak üzere pek çok eshâb-ı hayrât vakıflar kurmuşlardır.³⁹ Kezâ, Mekke ve Medîne'deki mukaddes ve mübarek mekanların süpürülüp temizlenmesi ve temiz durmasına dikkat olunması vazifesi demek olan ferâşet-i şerife yoluyla da Hazret-i Peygamber ve Cenâb-ı Allah'a duyulan hürmet ve muhabbeti gösterilmektedir. Bunun için Allah'ın doksan dokuz ismine telmihan doksan dokuz hisseye ayrılan ferâşet-i şerifenin üçte ikilik kısmına padişahlar ile valide sultanlar sahip olurken, kalan hisseler muteber bendegâna berâtlarla tevzi olunmuştur.⁴⁰ ◀

D İ P N O T L A R

1. Gülgün Uyar, Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı, İstanbul 2011, s. 33. Söz konusu kitap, bu konuda yazılmış en muhtevalı ve ciddî eserlerden birisi olarak Ehl-i beyt hakkında alakalı olanlara doyurucu bilgiler vermektedir.
2. Mustafa Sabri Küçükbaş, "Seyyid", DİA, c. 37, İstanbul 2009, s. 40.
3. "Seyyidü'l-kavmi hâdimuhum".
4. Âl-i İmran, 3/39.
5. Küçükbaş, a.g.m., s. 40.
6. İsmail H. Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerrime Emirleri, Ankara 2013, s. 4.
7. Ahmed Özkılınç, Seyyid Nigarî: Hayatı, Eserleri ve Düşüncele-ri, İstanbul 2013, s. 24'ten naklen: BOA, BEO, 3524/264273. Belgeden haberdar ederek bir suretini lütfeden Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanı değerli dostuma kalben müteşekkirim.
8. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 4.
9. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 4-5.
10. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1988,

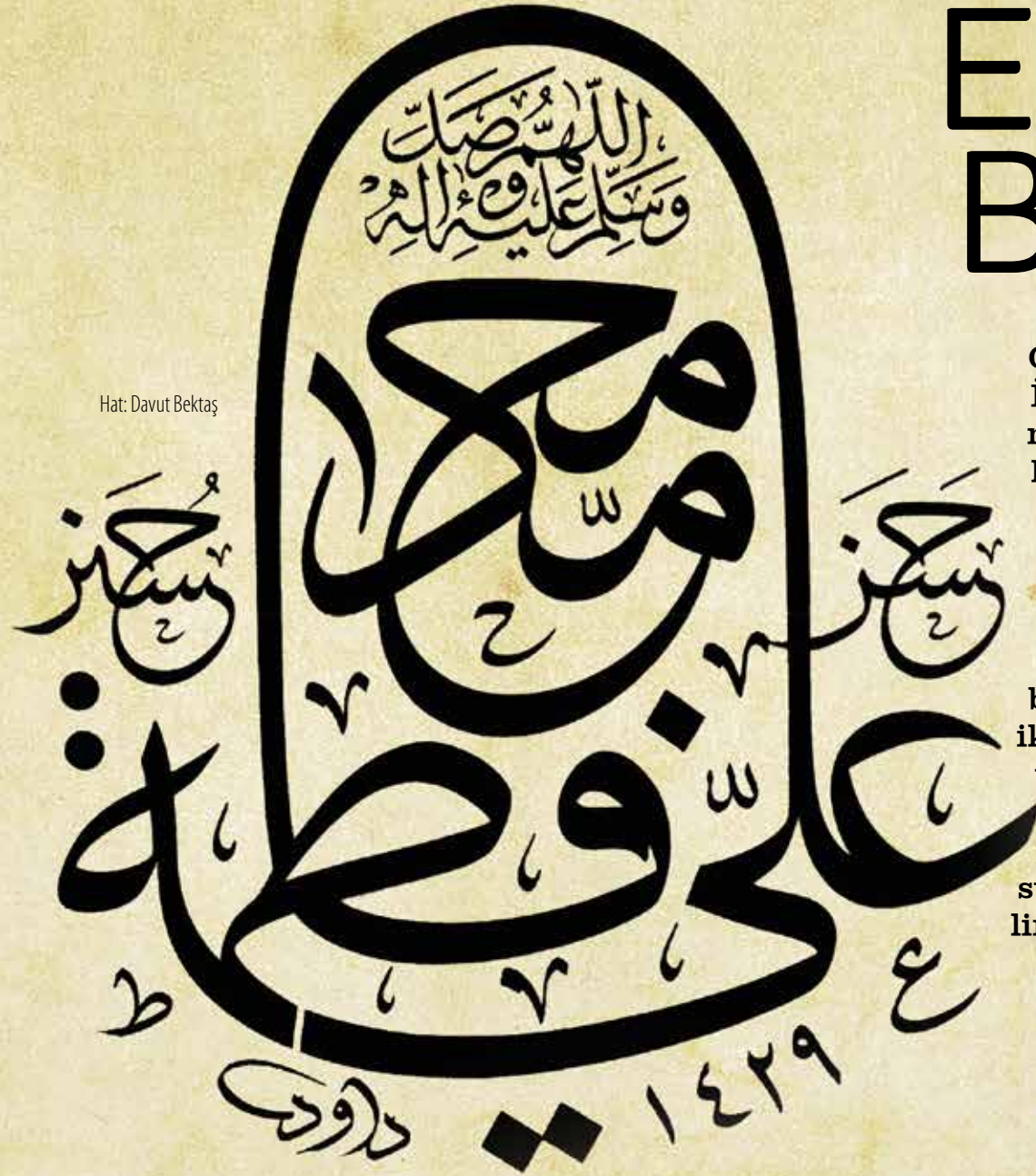
- s. 171.
11. Özkılınç, a.g.e., s. 51'den naklen: BOA, BEO, 3524/264273 (3).
12. BOA, A. MKT. MHM, 459/29.
13. Özkılınç, a.g.e., s. 53.
14. Şit Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", DİA, c. 32, İstanbul 2006, s. 323.
15. Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, s. 172.
16. Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerrime Emirleri, s. 7.
17. BOA, İ, DH, 601/41882. "Bir adı da malûmiye olan Surre Alayı, Dârüssaadde ağası nezâretinde hazırlanır, Receb ayının on ikisinde merasimle yola çıkarılırdı". Midhat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul 1989, s. 318.
18. Küçükbaş, a.g.m., s. 42.
19. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, s. 167.
20. Sertoğlu, a.g.e., s. 236.
21. Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerrime Emirleri, s. 8.
22. Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, s. 166.
23. Küçükbaş, a.g.m., s. 42.

24. Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, s. 167-168.
25. Buzpınar, a.g.m., s. 323.
26. Buzpınar, a.g.m., s. 324.
27. BOA, HAT, 548/27076: 29 Zilhicce 1230 (2 Aralık 1815) Tahmini tarihli.
28. BOA, C. MF, 73/3603.
29. BOA, HAT, 1469/44.
30. BOA, HAT, 1361/53627.
31. BOA, AE. SAMD. II, 2/174.
32. BOA, İE. ML, 25/2450.
33. BOA, HAT, 1570/13.
34. BOA, C. AS, 13/525.
35. BOA, MF. MKT, 1135/57.
36. BOA, Y. MTV, 313/25.
37. BOA, Y. PRK. BŞK, 31/8.
38. BOA, Y. EE, 5/91; MF. MKT, 480/25 (6); DH. MKT, 604/37 (2).
39. BOA, EV. HMK. SR. d. 1694; A. MKT. MHM, 370/5.
40. Sertoğlu, a.g.e., s. 110.

Hüsn-i Hat Sanatında Ehl-i Beyt

Geleneksel olarak İslâm dünyasında mabedlerde mümkün merteye yakın olan yerlerde Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman isimleriyle beraber Hz. Ali ve iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri umumiyetle celi (büyük) sülüs ve daire şeklinde asılmaktadır.

Hat: Davut Bektaş

Hüsn-i hat sanatında Ehl-i beyt'i anlatırken bu kategoriye girip ihmal edilen husus Ehl-i beyt soyundan gelen hattatlardır. Hüsn-i hat tarihi boyunca hattatların biyografilerinin yer aldığı kitaplarda isimlerinin önüne seyyid ifadesi bulunan hattatların istisnalar olsa da Ehl-i beyt soyuna mensup oldukları bilinmektedir.

► Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olan Ehl-i beyt, edebiyat, musiki ve minyatürde sanata konu olmuş, haklarında birçok eserler ortaya konmuştur. Bu sanat dallarından biri de hüsn-i hat sanatıdır. Hz. Ali'nin ilk hattat olarak kabul edilmesi ve bu sanat hakkındaki faydalı, destek olucu deyişleri konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır. Onun bu sözleri hüsn-i hat sanatında talebeler tarafından meşk olarak yazılmaktadır.

Hüsn-i hat sanatında Ehl-i beyt, tarih boyunca farklı yerlerde farklı şekillerde yer almaktadır. Bunlardan en yaygını ve belki de en fazla bilineni mimaride olmaktadır. Geleneksel olarak İslâm dünyasında mabedlerde mümkün mertebeye yakın olan yerlerde Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman isimleriyle beraber Hz. Ali ve iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri umumiyetle celi (büyük) sülüs ve daire şeklinde asılmaktadır. Bazı büyük camilerde bu isimlere Aşere-i mübeşşere yani cennetle müjdelenen 10 sahabe de ilave edilir ki, Hz. Fatıma bunların arasında yer almaktadır. Hilye-i şerifler de bu cümleden sayılabilirler. Peygamberimiz'in fizikî, insanî ve ahlâkî özelliklerini anlatan metin genellikle Hz. Ali'den rivayet edilendir. İlk kez Hafız Osman (1642-1698) tarafından levha olarak tertip edilen bu metinde de kompozisyonun dört bir köşesinde Hulefa-yi Raşidin'in isimleri ile birlikte bazen Hz. Hasan, Hüseyin ve Fatıma'nın isimleri de yer almaktadır. İslâm kültür tarihinde sadece Hz. Peygamber'in değil Hulefa-yi Raşidin'in de hilyeleri mevcuttur ve Hz. Ali'nin hilyesi bunlar içinde yer almaktadır. Bugün özel bir koleksiyonda bulunmakta, isminin seyyid ile başlamasından Ehl-i beyt soyundan geldiği anlaşılan 17. asrın önemli hattatlarından Yedikuleli Seyyid Abdullah (1670-1731) tarafından güzel bir nesih ile istinsah edilmiştir.

Ehl-i beyt ifadesi, ilk kez Kur'an-ı Kerim'de Ahzâb suretinin 33. ayetinde geçmiştir. Bu ayet de hattatlar tarafından celi sülüs levha olarak yazılmıştır. Ehl-i beyt'in isimlerinin celi

sülüs bir istifle tertip edilmesi, hüsn-i hat sanatının bir başka kullanım şeklidir. Umumiyetle evlerde veya dergâhlarda duvara asılır, bu mübarek insanlar yâd edilirdi. Bu alanda en çok Şefik Bey (1819-1880), birkaç istif tertip etmiştir. Ayrıca Hattat Aziz Efendi (1872-1934), Çarşambalı Hacı Arif Bey (?-1892), İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946), Selma Hanım (1857-1895), Kamil Akdik (1861-1941) ve günümüzde Davud Bektaş, bu tarz istif denemeleri yapmışlardır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in gerek Hz. Ali gerekse Ehl-i beyt'i hakkında hadisler mevcuttur. "Ene ve Ali nurun vahidin.", "Yâ Ali! Ene ve ente ebevâ hâzihi'l-ümme." , " Ben ilim şehriyim Ali de onun kapısıdır." gibi bu hadîs-i şeriflerin bazıları Kemal Batanay (1891-1981), Macid Ayrıl (1891-1961) ve diğer hattatların kamışlarıyla hayat bulmuşlardır.

Hat: Kemal Batanay, "Ben ilim şehriyim; Ali ise kapısıdır." el- Cami'us-Sağır 1/415

İslâmî edebiyat sahasında Hz. Ali ile ilgili birçok manzumlar kaleme alınmış, Ehl-i beyt hakkında duygular, ızdıraplar şiirleşerek mısralara dökülmüştür. Bu deyişlerden bir kısmı tarihte tanınmış hattatların kaleminden talik, sülüs gibi yazılarla evlerin, tekkelerin duvarlarında yerlerini almışlardır. Bu şiirler içinde bir tanesi Mehmed Zihni Efendi'nin Tuhfetü'r-Ragıb adlı eserinde yer almaktadır. Eserdeki bilgiye göre yangına, vebaya ve tauna karşı muhafaza ettiğine

لی خمسة اطفی بها حر الوباء الحاطم
المصطفى المرتضى ابناهما والفاطمه

“ Hz. Ali'nin tertip edilen Divan'ı, manzum yazılan Kerbela Hadisesi, Hz. Ali'nin veciz sözlerinin yer aldığı Sad Kelime-i Ali gibi eserler hüsn-i hat ile hattatlar tarafından istinsah edilerek yazma kütüphanelerde yerlerini almış, günümüze ulaşmıştır. ”

inanılan Ehl-i beyt'in isimlerinin geçtiği bir beyit, Yesarizade Mustafa İzzet (?-1849) ve 20. yüzyılın en önemli hattatlarından Sami Efendi (?-1912) tarafından güzel istiflerle yazılmıştır.

“Li-hamsetin etfaa bihim narul-kurubi'l-hatimati/ El-Mustafa ve'l-Murteza ve'bnahuma ve Fatıma”

Hattat Aziz Efendi, meşhur levhalar olan iki tane Na't-ı Ali'yi celi sülüs, sülüs ve icaze yazıları ile yazmıştır. Ayrıca Sultan II. Mahmud'un hüsn-i hat hocası ve 19. asrın en önemli hat mektebi kurucusu Mustafa Rakım (1758-1826) ve Sami Efendi gibi hattatlar da bu konuda söylenmiş şiirleri levha olarak yazmışlardır. Bunların yanı sıra:“Ger vücudum

yüzseler, kalmasa tende deri/Dönmezem hubb-i Ali'den; hayderi'yem Hayderi”“Zülfikar-ı tiz ile sahib-i kiransın Ya Ali/Şah-ı merdan tîr-i Yezdan Kahramansın Ya Ali!” gibi örnekler de evlerin duvarlarını süslemişlerdir.

Bazı hattatlar tarafından Hz. Ali'nin meşhur olan bir hutbesi de ferman formunda yazılmış, baş tarafına Hz. Ali'nin tuğrası tertip edilmiştir. Hz. Ali ve ona ait bazı semboller, Ehl-i beyt ve onlarla ilgili bazı özellikler tekkelerde hususiyile Bektaşîlik'te ve Alevîler arasında, bazı tarikat çeyizleri yazı şeklinde de kullanılmıştır. Hususiyile onun Zülfikar isminde kılıcı ki, Allah'ın Arslanı olarak vasıflandırılmasının bazı semboller ile ifade edilmesi kendisi ve oğulları Hasan ile Hüseyin hakkındaki bazı hikâyeler, hüsn-i hat yazısıyla tasvir edilmiştir. Sözelimi bilinen bir Bektaşî tekkesi levhasında; on iki imamı temsil eden on iki köşeli Bektaşî tacının en üst noktada yer aldığı levhada ana ibare müsenna “Ya Ali” olup, sonda bulunan “ya ve lam” harflerinin uzantıları Zülfikâr'ı temsilen çatallanmıştır. Bunun her iki yanında simetrik olarak Bektaşîlere özgü teberler ve onların içinde ta'lik yazıyla “Meded Ya Ali!” yazar. Aynı levhada Allah, Muhammed ile beraber Hasan ve Hüseyin de yer alır. Bir diğer yazı tasviri, Hz. Ali'nin ölümünden sonra yaşanacaklarla ilgili olan efsanedir.

Bazı hattatlar tarafından Hz. Ali'nin meşhur olan bir hutbesi de ferman formunda yazılmış, baş tarafına Hz. Ali'nin tuğrası tertip edilmiştir. Hz. Ali ve ona ait bazı semboller, Ehl-i beyt ve onlarla ilgili bazı özellikler tek-kelerde hususiy-le Bektaşlık'te ve Alevîler arasında, bazı tarikat çeyizle-ri yazı şeklinde de kullanılmıştır.

Hz. Ali'nin vefatından sonra eve yüzü örtülü bir adamın geleceği, onun cenazesini deveye yükleyip defnetmek üzere uzaklara götüreceği, Hz. Hasan ve Hüseyin'in babalarının tembihinin hilafına bu kişiyi takip etmeleriyle devam eden hikayenin bir deve üzerinde bir tabut ve yanında giden iki küçük çocuğun tamamen Arap harfleriyle canlandırılma tablosudur. Bu tarz örnekler çoğaltılabilir. Bunlarda sanat açısından bir mükemmellik veya estetik kaygı söz konusu olmasa da bu eserler, muhtelif Bektaşî tekkelerinin duvarlarını süslemiştir. Bunların yanı sıra Hz. Ali'nin tertip edilen Divan'ı, manzum yazılan Kербela Hadisesi, Hz. Ali'nin veciz sözlerinin yer aldığı Sad Kelime-i Ali gibi eserler hüsn-i hat ile hattatlar tarafından istinsah edilerek yazma kütüphanelerde yerlerini almış, günümüze ulaşmıştır.

Yazılarda Ali yazarken "ya" harfinin sonu zülfikâr şeklinde bitirilir. Ve bu kompozisyon taşla hakkedilmiş, bronzdan kesilmiştir. Allah'ın Arslanı olarak hüsn-i hatla tasvir edi-

len arslan, kat'ı sanatı ile ince şekilde kağıda oyulmuştur.

Hüsn-i hat sanatında Ehl-i beyt'i anlatırken bu kategoriye girip ihmal edilen husus Ehl-i beyt soyundan gelen hattatlardır. Hüsn-i hat tarihi boyunca hattatların biyografilerinin yer aldığı kitaplarda isimlerinin önüne seyyid ifadesi bulunan hattatların istisnalar olsa da Ehl-i beyt soyuna mensup oldukları bilinmektedir. Bunlar arasında 16. asırda Osmanlı Sarayı'nda uzun yıllar çalışmış Seyyid Mehmed Bedahşi, yukarıda bahsedilen Yedikuleli Seyyid Abdullah, oğulları Seyyid Abdulhalim Hasib b. Seyyid Abdullah Haşimi, Seyyid Abdullah b. Seyyid Hasan Haşimi, "Gülzar-ı Sevab" adlı hattat biyografilerinin yer aldığı kitabı telif eden Nefeszade Seyyid İbrahim (?-1650), babası Seyyid Mustafa ve kardeşi Nefeszade Seyyid İsmail (?-1679) de hattattır. Seyyid Esedullah Kirmani (?-1488) hemen akla gelenlerdir. Kadın hattatlardan da bu gruba dahil olanlar mevcuttur. ◀

KAYNAKLAR

- De Jong, Frederick, "Bektaşılık'te İkonografi" Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali; Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2005, s. 251-276.
- Hilal Kazan, Dünden Bugüne Hanım Hattatlar, İstanbul 2010.
- M. Uğur Derman, "Osmanlı Hat Sanatında Hz. Ali" Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali; Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2005, s. 277-288.
- Müstakimzade, Süleyman Sa'deddin, Tuhfe-i Hattatin, İstanbul 1928.
- Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt" DİA, X, s. 498-501.
- Gülgün Uyar, "Ehl-i Beyt" Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt Sevgisi, İstanbul 2008, s. 9-43.
- Cengiz Kallek, "Kalyübi", DİA, XXIV, s. 270-271

Türk Edebiyatı'nda Ehl-i Beyt

Büyük ölçüde şiir etrafında gelişen Eski Türk edebiyatında Ehl-i beyt ve bu anlamda zikredilen diğer tabirler en çok na't-ı şerîflerin son bölümlerinde yer alır. Hz. Peygamber'e muhabbetle bağlılık ifadesi olan na'tlar ekseriyetle Ehl-i beyt'e ihtiram bildiren sözlerle nihayet bulur.

► Ehl-i beyt veya daha açık ifadeyle Ehl-i beyt-i Mustafa, Peygamber Efendimiz'in ailesi, yakın akrabalarıdır. Peygamber ailesinin bir ferdi olmak hâl-i Muhammedî'ye daha yakın olmak şeklinde anlaşılabilmesi için Ehl-i beyt'e kimlerin dahil olduğu meselesi zaman içinde tartışma konularından biri hâline gelmiştir. Bu tartışmalardan sarf-ı nazarla, Türkçe'de Ehl-i beyt denildiğinde öncelikle hangi isimlerin hatıra geldiği ve daha ziyade hangi özelliklerine vurgu yapıldığı hususuna bir de edebiyat ve şiir örnekleri üzerinden bakmak faydalı olabilir.

Büyük ölçüde şiir etrafında gelişen Eski Türk edebiyatında Ehl-i beyt ve bu anlamda zikredilen diğer tabirler en çok na't-ı şerîflerin son bölümlerinde yer alır. Hz. Peygamber'e muhabbetle bağlılık ifadesi olan na'tlar ekseriyetle Ehl-i beyt'e ihtiram bildiren sözlerle nihayet bulur. Buradaki saik Peygamber Efendimiz'in kendi Ehl-i beyt'ine düşkünlüğü kadar Ehl-i beyt'in akrabalık sebebiyle Hz. Peygamber'den aldıkları nasip ile de alâkalı olsa

gerektir. Na't-ı şerîfler dışında doğrudan Ehl-i beyt'in fertlerini konu alan müstakil şiirler de mevcuttur ve bu şiirler na't-ı Fatıma, na't-ı Ali gibi tek tek isimlere tahsis edildiği gibi bazen bilcümle Ehl-i beyt zümresini kapsayacak şekilde de kaleme alınır. Ayrıca Ehl-i beyt içerisinde Peygamber evladını temsilen tarih içinde temayüz etmiş on iki imamın konu edildiği medhiyeler de mevcuttur ki bu şiirler edebiyatımızda "na't-ı düvâzdehler" adıyla bilinir. Peygamber ailesine duyulan muhabbetin dile getirildiği şiirler sadece na'tlarla sınırlı olmayıp bu alanda müstakil eserler de kaleme alınmıştır.

Ehl-i beyt tabiri dilimizde aynı anlamı ifade eden farklı terkiplerle de karşılanmaktadır. Bunların başında "ehl" kelimesinin müteradifi olan "âl" ile teşkil edilen tamlamalar gelir; Âl-i beyt ve Âl-i Muhammed gibi. Diğer taraftan "âl" kelimesi, aile ve sülâle anlamlarını da içerdiği için "Âl-i Muhammed" ibaresi, Peygamber Efendimiz'in evladı, tertemiz soyunu ifade eder. Ehl-i beyt ve Âl-i Mu-

Şiirlere yansıyan şekliyle de Türk-İslâm edebiyatı şairlerinin Ehl-i beyt'in kapsamına dair bir endişe taşımaktan uzak oldukları ve ekseriyetle Ehl-i beyt'i Peygamber evladı mânâsıyla işlediklerini söylemek yanlış olmaz. Ehl-i beyt'in kapsamından ziyade onların Hak katındaki kadr ü kıymetleri, Resûlullah'a kurbiyetleri, diğer insanlara kıyasla tartışmasız ahlâkî üstünlükleri üzerinde durulmaktadır.

hammed terkipleri dilimizde birbirinin yerine kullanılageldiği için her iki tabir zaman içinde daha ziyade Hz. Peygamber'in Hz. Fatıma ve Ali'den devam eden nesli anlamına yaklaşmıştır. Dolayısıyla edebiyatımızda Ehl-i beyt kavramının Âl-i beyt mânâsı öne çıkmış, "Ehl-i beyt" terkiplerinden ziyade "Âl-i Muhammed" ibaresi kullanılmıştır.

Aynı çerçeveye dâhil olarak yaygınlık kazanan başka tabirler de mevcuttur. Bunlar arasında eski edebiyatımızda, özellikle şiiirlerde sık sık karşımıza çıkan kelime ve terkipler; "evlâd-ı Resûl", "evlâd-ı Muhammed" veya bazen sadece "evlad" kelimesidir ve açıkça Peygamber nesli anlamında kullanılmaktadır. Yine aynı anlamı ifade

etmek üzere, âl-i Zehrâ, evlâd-ı Zehrâ, zürriyet-i Zehrâ veya âl-i Haydar, evlâd-ı Haydar terkipleri mevcuttur ve bunların tamamı başta Hz. Hasan ve Hüseyin olmak üzere Resûlullah'ın kızı Fatıma'dan yürüyen nesline izafeten kullanılır. Evlâd-ı Resûl içinde Hz. Hasan ve Hüseyin'e mahsus sıfatlar da vardır. Her iki torunu birlikte zikretmeye mâtuf; Hasaneyn, Sıbteyn ve sıbt-ı Resûlullah kalıpları farklı ihtiram sıfatlarıyla süslenerek kullanılan en yaygın ifadelerdendir. Yine "evlâd" silsilesini tanımlamak üzere Hz. Ali'yle birlikte Hz. Hasan ve Hüseyin, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn ve onun soyundan gelen sekiz erkek evlad için "on iki imam" tabiri kullanılmaktadır. Her biri âlim ve fâzıl kişilikleri ile temayüz etmiş olan bu şah-

Muallim Nâcî kendi gönlüne, her iki âlemin şahı olan Resûlullah'ın âline muhabetten ayrıl-maması tenbihinde bulunmaktadır. Çünkü Ehl-i beyt muhabbeti manevî yaralara merhem, derûnî dertlere dermandır: Dilâ ayrılma âl-i şâh-ı kevneyne muhab-betten/Ki zahm-ı mânevîye hubb-i Ehl-i beyt mer-hemdir.

Hadikatü's-süeda'nın Milli Şura Meclisi Kütüphanesi'nde (İran) bulunan bir yazma nüshasının ilk iki sayfası

siyetler Peygamber nesli olmaları münasebetiyle toplum nazarında hususî bir yere sahip oldukları gibi şiirlerde de düvâzdeh imam, isnâ aşer, on iki şâh, on iki server vb. terkiplerle ve büyük bir hürmetle anılmaktadırlar.

Ehl-i beyt ve Âl-i Muhammed kadar belki daha da fazla, Âl-i abâ terkibi de Peygamberimiz'in ailesi için kullanılan tabirlerdendir. Bilindiği üzere Âl-i abâ, Peygamberimiz'in, hırkası ile sarmalayarak, "İşte benim Ehl-i beytim." buyurduğu; Hz. Ali, Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'den müteşekkildir. Esasen bu dört isim, Ehl-i beytin en geniş çerçevedeki tariflerinden en dar kapsamlı tanımına kadar bütün tasniflere dâhildir. Ayrıca Âl-i abâ, "hırka" anlamındaki "abâ" kelimesinin delaletiyle kapsamı üzerinde farklı bir yoruma imkân vermeyecek kadar net bir terkip olup bizatihi tariflidir. Yani Ehl-i beyt'in kimlerden oluştuğu konusundaki görüş farklılıkları Âl-i abâ için geçerli değildir. Peygamberimiz ile birlikte beş kişi olan Âl-i abâ, zaman zaman "hamse-i âl-i abâ" veya "pençe-i âl-i abâ" şeklinde, sayıyla da tahdit edilmiştir.

Eski edebiyatımızda ve dolayısıyla dilimizde Âl-i Muhammed ve Ehl-i beyt yerinde ve anlamında Âl-i abâ tabirinin kullanılabilmesi, Hz. Peygamber'in pak neslinin hırkası altında toplayarak haklarında dua buyurduğu bu dört kişiden devam etmesiyle ilgili olsa gerektir. Şu halde Âl-i abâ terkibi, "hamse" sıfatıyla sınırlandırılmadığı vakit, Peygamber evladına delalet etmektedir.

Ehl-i beyt ve aynı anlamı ifade eden tüm diğer isimlendirmelerle tarif edilen zümre, Peygamber Efendimiz'e nisbeti en ileri derecede olanlardan müteşekkildir. Dolayısıyla bu kişilerin tek tek tâdâd edilmek suretiyle veya hepsini birden ifade imkanı veren kavramlarla Türk edebiyatı muhtevasında yer bulması, özellikle şiire dâhil edilmesi, edebiyatımızda Hz. Peygamber'e açılan alanın genişliğiyle ilgilidir. Yani şairi Ehl-i beyt övgüsü iştiyakıyla şiire azmettiren unsur, öncelikle Peygamber Efendimizle irtibatı, O'na duyduğu bağlılık ve muhabettir. Ehl-i beyt'e teveccüh, Resûlullah'a teveccüh anlamındadır. Şiirlere yansıyan şekliyle de Türk-İslâm edebiyatı şa-

Eski edebiyatımızda ve dolayısıyla dilimizde Âl-i Muhammed ve Ehl-i beyt yerinde ve anlamında Âl-i abâ tabirinin kullanılabilmesi, Hz. Peygamber'in pak neslinin hırkası altında toplayarak haklarında dua buyurduğu bu dört kişiden devam etmesiyle ilgili olsa gerektir. Şu halde Âl-i abâ terkibi, "hamse" sıfatıyla sınırlandırılmadığı vakit, Peygamber evladına delalet etmektedir.

irlerinin Ehl-i beyt'in kapsamına dair bir endişe taşımaktan uzak oldukları ve ekseriyetle Ehl-i beyt'i Peygamber evladı mânâsıyla işlediklerini söylemek yanlış olmaz. Ehl-i beyt'in kapsamından ziyade onların Hak katındaki kadr ü kıymetleri, Resûlullah'a kurbiyetleri, diğer insanlara kıyasla tartışmasız ahlâkî üstünlükleri üzerinde durulmaktadır. Meselenin bu yönü tebellür ettikten sonra şiirlerde Ehl-i beyt ve benzeri ifadelerin hangi vesilelerle yer bulunduğu konusuna bazı örnekler üzerinden bakmak daha istifadeli olacaktır.¹

Ehl-i beyt'i medh ü senâ eden bazı şiirler onların mahiyetine dair tarif denemeleri de içerir; daha doğru ifadeyle bazı beyitlere bu gözle de bakılabilir. Bu kabil örneklerden bir tanesinde Fuzûlî, Ahmed-i Muhtâr olan Resûlullah'ın ailesine mensup olanların bilcümle müslümanlardan üstün olduklarını, bu hususta tam bir mutabakat bulunduğunu söylemektedir:

Tamâm-ı zümre-i İslâm'a hem mukarrerdir
Ki cümleden yeğ olur âl-i Ahmed-i Muhtâr²

Yine tarif sadedinde söylenen "Âl-i abâ" redifli bir gazelde Ehl-i beyt, iki cihanın şahı olarak tanımlamakta ve nur burcunda doğan aya benzetilmektedir. Onlar Hak Teâlâ'nın sevgilileridir, bu sebeple Âl-i abâ'ya düşman olanlar Hakk'ın da düşmanıdır. Çünkü Âl-i abâ, ataları olan Resûlullah'ın sırrına âgâhtır. Allah dostlarının baş tâcı olan Âl-i abâ'yı baş üstünde tutmak, hürmette kusur göstermemek gerekir:

Dü-cihâna şâhdır âl-i abâ
Burc-i nûrda mâhdır âl-i abâ
Hakk'a düşmendür onların düşmeni
Bil habîbu'llâhdır âl-i abâ
Anları âgâh eder sırr-ı ebîh
Sanma sen nâ-gâhdır âl-i abâ
Her ne istersen yürü var onlara
Şâfi'-i dergâhdır âl-i abâ

Tut başın üzre Cemâlî onları
Tâc-ı ehlu'llâhdır âl-i abâ³

Cemâlî'nin şiirinde de görüldüğü üzere yüksek vasıflarla muttasif olan Ehl-i beyt'e dair kanaatler ayet ve hadislerden süzülen mânâlara istinad eder. Hz. Peygamber'in bu konudaki teşvikleri, hususen Şûrâ suresinde yer alan "meveddet ayeti"⁴ ve özellikle "sekaleyn hadisi" ismiyle meşhur olan rivayet,⁵ mü'min kalplerin Ehl-i beyt-i Mustafa'ya meveddetle yönelmesine bir ibadet vecdi ilave etmiştir. Peygamber ailesine muhabbetle bağlanmak pek çok şairin dilinde dinî bir vazifeyi ifâ anlamına gelir. Bir şiirinde meselenin bu yönüne temas eden Muallim Nâcî kendi gönlüne, her iki âlemin şahı olan Resûlullah'ın âline muhabetten ayrılmaması tenbihinde bulunmaktadır. Çünkü Ehl-i beyt muhabbeti manevî yaralara merhem, derûnî dertlere dermandır:

Dilâ ayrılma âl-i şâh-ı kevneyne muhabbetten
Ki zahm-ı mânevîye hubb-i Ehl-i beyt merhemdir⁶
Bir başka şair, Sezâyî-i Gülşenî, Ehl-i beyt'e bende (köle/kul) olanın kul (köle) da olsa padişah olduğunu söylemektedir. Çünkü Âl-i abâ'ya kul olan başkasına muhtaç olmayacak, dolayısıyla âleme şah olacaktır:

Sezâyî pâdişâhız tâ ezelden
Ki zîrâ bende-i âl-i abâyız⁷

Bu tutum bazı şairlerde muhabbet izharının ötesinde bir dava hâline bürünmüştür. Bir müstezad gazelde Osman Şems, "Biz Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'in ezeli kuluyuz, kapısında el açıp inâyet bekleyen yoksuluz. Âl-i abâ soyundan gelenleri sevme dâvâsında olanlardanız, çünkü vefâ erbâbıyız." demek sûretiyle Ehl-i beyt muhabbetini vefa davası şeklinde ortaya koymaktadır:

Biz çâker-i dirîne-i Mahbûb-i Hudâ'yız
Bâbında gedâyız
Da'vâ-zen-i hubb-i neseb-i âl-i abâyız

Ehl-i beyt tabiri dilimizde aynı anlamı ifade eden farklı terkiplerle de karşılanmaktadır. Bunların başında “ehl” kelimesinin müteradifi olan “âl” ile teşkil edilen tamlamalar gelir; Âl-i beyt ve Âl-i Muhammed gibi. Diğer taraftan “âl” kelimesi, aile ve sülâle anlamlarını da içerdiği için “Âl-i Muhammed” ibaresi, Peygamber Efendimiz’in evladı, tertemiz soyunu ifade eder.

Erbâb-ı vefâyız⁸

Bir başka sûfî şair Hamza Nigârî, Ehl-i beyt muhabbetini âlemin varlık sebepleri arasında sıralar. Şaire göre âlemin yaratılış sebebi aşk-ı İlâhî’dir, bu muhabbetin mütemmim cüzleri ise Âl-i abâ’ya ve Hz. Fatima evladına dost olmaktan ibârettir:

Hilkat-i âlemden ancak hubb-i Mevlâ’dır garaz
Ülfet-i âl-i abâ vü evlâd-ı Zehrâ’dır garaz⁹

Bazı şairler Âl-i abâ yerine Ali evladı demektedir. Bir şiirinde Leylâ Hanım Ali evladına yaklaşan cehennem ateşinden uzak kalacağını müjdelir:

Leylâ o şahsa âteş-i düzah baîd olur
Kim ki tekarrub eyleye evlâd-ı Haydar’a¹⁰

Peygamber Efendimiz’e salât u selam getirmek bir mükellefiyettir. Salât u selamın keyfiyetini ümmete bizâtihi Hz. Peygamber öğretmiştir.¹¹ Resûlullah’a ve âline salât u selam vazifesi gelenekte şiir yoluyla da ihya edilmiştir, bu vadiye sayısız örnek mevcuttur. Ehl-i beyt şiirlerinde ayrıca tevessül unsuru olarak da yer alır. Onların yüzü suyu hürmetine af ve mağfiret talebinde bulunan şair, hemen her hususta Ehl-i beyt’ten istimdad eder ve ahirette şefaathlerini umar. Dünya hayatına dair keder ve sıkıntılarının def’i için Hz. Peygamber, Ehl-i beyt, ashâb-ı kirâm vesair ehlullahın vesile kılınması istimdad; ahirete matuf dualar istişfadır. Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt bu kabil yönelişlerde ilk müracaat makamlarıdır. Bu yöndeki hissiyatın dile getirilmesine fevkalade uygun bir vasat sağlayan şiirlerde Hz. Peygamber ve evladı, her türden temennilerin arz edildiği bir hacet kapısı olarak belirmektedir. Bu talepler dünyevî ihtiyaç ve sıkıntılarının giderilmesi, maddî manevî hastalıkların şifası yolunda olabildiği gibi ahirete yönelik beklentiler şeklinde de şiirlerde yer alır. Âdile Sultan’ın aşağıdaki beyitleri bu teamülün güzel örneklerindedir. Şair sırasıyla şefaath ve delalet

niyazında bulduktan sonra Ehl-i beyt’e şöyle iltica etmektedir:

Şefâatte delâletdir niyâzım Ehl-i beytinden¹²
Delâletde saâdetdir niyâzım Ehl-i beytinden
Günahkâr ümmetin ashâb u âlinden meded ister
Benim ancak dehâletdir niyâzım Ehl-i beytinden
Ehl-i beyt muhabbeti ile temayüz eden bir başka şair Hayretî’dir ve şairin bir naât-ı düvâzdehi (on iki imam naâtı) baştan sona Hz. Peygamber’e ve evladına tevessülünden ibarettir:

Yâ Rab bi-hakk-ı pertev-i envâr-ı Mustafa
Yâ Rab bi-hakk-ı meşreb-i Sultân-ı evliyâ
Yâ Rab bi-hakk-ı ân Şeh-i mesmûm-ı râh-ı Hak
Yâ Rab bi-hakk-ı Şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ...¹³

Türk edebiyatında Ehl-i beyt’in daha ziyade Peygamber evladı şeklinde anlaşıldığı şiirler üzerinden açıkça takip edilebilmektedir. Bu meyanda Niyâzî-i Mısırî’nin şu bendi de güzel örneklerdendir:

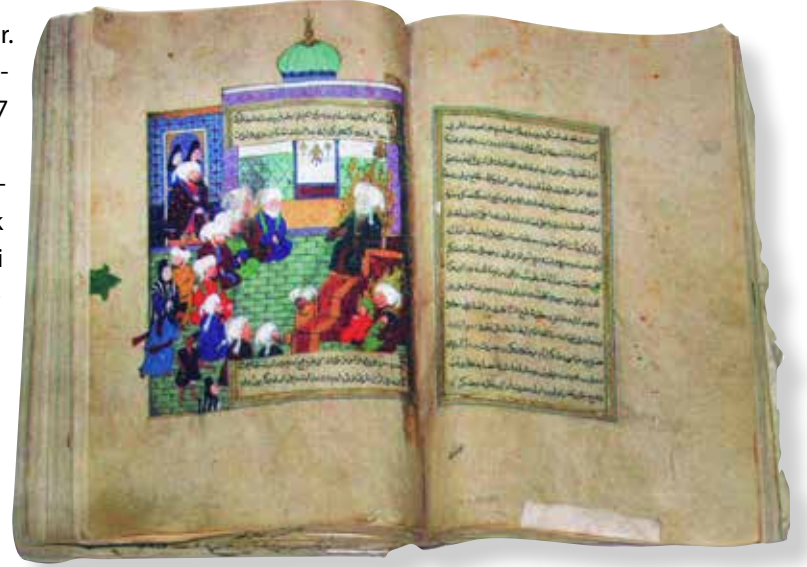
Ol Hasan hazretlerine zehr içirdi eşkiyâ
Hem Hüseyin oldu susuzlukdan şehîd-i Kerbelâ
İkisidir asl u nesl-i cümle âl-i Mustafa
Ben O’nun âline evlâdına kurbân olayım
Ben O’nun evlâd ü ensâbına kurbân olayım¹⁴
Şiirlerde Ehl-i beyt, tevella (tevellî) ve teberra (teberrî)¹⁵ prensibiyle birlikte de işlenir. Bu kaideye göre Ehl-i beyt’i sevmek, onlara bihakkin muhabbet beslemeyenlerden de yüz çevirmeyi gerektirir. Ehl-i beyt’i sevenler de sevilmelidir, bu tevelladır; sevmeyenlere mesafeli durmak ise teberrâdır. Tevella ve teberra, özellikle Kerbelâ bahsinde çok vurgulanır. Kerbelâ’da evlad-ı Resûl’dan Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin maruz kaldıkları muamele, vak’a-i dil-sûz-ı Kerbelâ şeklinde anılmış, söz konusu hadisenin müsebbipleri şiirlerde şiddetle kınanmıştır.

Esasen edebiyatımızda Kerbelâ hadisesi başlı başına bir tetkik konusudur. Sadece bu mevzûu işleyen mak-

teller ve mersiyeleler, hayli yekûn teşkil etmektedir. Meşhur ve müessir mersiyelelerle hazırlanan bir antolojide altı asırlık devreye yayılan 204 şaire ait 517 manzumeye yer verilmiştir.¹⁶

Bu sahada yazılan edebî eserlerin başında Fuzulî'nin yüksek bir edebî dil kullanarak manzum-mensur ibarelerle adeta nakış gibi işlediği Hadîkatü's-Süedâ gelir. Eserin son kısmında Fuzulî, Kerbela'da yaşananları şu cümlelerle hülâsa etmektedir: "Bilmek gerek ki devr-i Âdem'den Hâtim-i enbiyâya dek cemîi âsâr ü emsârda tamâmî-i efrâd-ı insâna vâkı' olan asnâf-ı beliyâtı cem' etseler Kerbela musîbetinün binden birine beraber olmaz ve itikad itmek gerek ki sâyir beliyâtün aynı vâkıa-yı Kerbelânun tasavvurınca hakikat ehline eser kılmaz."¹⁷ Bugünkü söyleyişe aktaracak olursak, Hz. Âdem'den Son peygambere kadar insanlığın tamamına isabet eden belalar tasnif edilse, Kerbela belasının binde birine denk gelmez demektir.

Âl-i abâ konusunda kaleme alınan bir diğer edebî eser, Koniçeli Kazım Paşa'ya aittir. Aşkın kilitleri anlamında Mekalid-i Aşk (İstanbul 1301) adını taşıyan bu manzum eseri şair, gönlündeki 'fart-ı hubb-i hânedân-ı Mustafa'nın, yani Peygamber nesline duyduğu kuvvetli muhabbetin tesiriyle yazdığını söylemektedir. Hz. Peygamber'den başlamak üzere Âl-i abâ'nın ahirete irtihallerini anlatan şair, tabiatıyla Hz. Hüseyin ve Kerbela vakasına daha geniş yer vermiş, kitabının her Muharrem'de okunmasını vasiyet etmiştir.¹⁸ Kerbela mağdurlarının Şam'dan Medine'ye intikalini tasvir sadedindeki şu beyitler pek dokunaklıdır:

Kıldılar ol rütbe kim âh u figan
Oldu hengâm-ı kıyâmetden nişân
Gark idüp hûn-âb-ı eşke âlemi
Tutdu dünyâyı Hüseyin'in mâtemi¹⁹

Mersiye ve maktel kaleme alma geleneği günümüzde de devam etmektedir. Mesela Musa Aydın'ın hazırlayıp büyük ölçüde kendi şiirleriyle takviye ettiği Gülzar-ı Ehl-i Beyt adlı seçki, bu geleneğin devam ettiğini gösterir.²⁰ Benzer şekilde Ahmet Turgut'un kaleme aldığı Kerbela serisinin ilk romanı olan Aşkın Şehîdi pekala modern dönemde bir maktel örneği olarak görülebilir.²¹

Ehl-i beyt'e dair hemen her mevzû bir şekilde Kerbela ile irtibatlıdır. Dolayısıyla Ehl-i beyt ve Âl-i abâ, edebiyatımızda en ziyade Kerbela faciası münâsebetiyle yer almaktadır denilebilir. Her hâlükârda Ehl-i beyt sevgisi, geçmişten günümüze Türk edebiyatının ilgi/iltifat gören konularından olmuştur. ◀

D İ P N O T L A R

1. Bu konuda geniş bilgi için bk. Meliha Yıldırım Sarıkaya, "Türk-İslâm Edebiyatında Ehl-i Beyt ve Muâdilî Kavramları Şiire Taşıma Geleneği", M Ü İ F D (2007), s. 89-126.
2. Fuzulî Divanı, haz. Kenan Akyüz, S. Beken, S. Yüksel, M. Cunbur, Ankara 1997, s. 39.
3. Cemâli Divanı, haz. Nihal Nomer Karaman, İstanbul 2002, s. 10.
4. "De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum." (Şûrâ, 42/23)
5. "Size iki emanet bırakıyorum. Bunları birincisi Allah'ın Kitabı, diğeri de itrem/Ehl-i beyt'imdir. Bu ikisi havuz başında bana ulaşınca kadar birbirinden ayrılmaz. Benden sonra bu ikisine yapışır, sıkıca sarılırsanız ebedî olarak sapmaz ve dalâlete düşmezsiniz. Ehl-i beyt'im hakkında sizlere Allah'ı hatırlatıyorum." mealindeki hadis için bk. Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 36, 37; Tirmizî, Menâkıb, 32.
6. Muallim Nâcînin Şiirleri, haz. Abdülkadir Hayber, Hüseyin Özbay,

İstanbul 1997, s. 282.

7. Sezâyi-i Güleşni Divanı, haz. Şahver Çelikoğlu, İstanbul 1985, s. 98.
8. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, Osman Şems Efendi Divânından Seçmeler, İstanbul 1996, s. 369.
9. Mir Hamza Nigârî, Divân-ı Seyyid Nigârî, haz. A. Azmi Bilgin, İstanbul 2003, s. 264.
10. Leylâ Hanım Divanı, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2003, s. 299.
11. Burada beş vakit namazın son teşehhüdünde okunan salî-bânk dualarını hatırlamak gerekir. Bilindiği üzere Ahzab suresindeki, "Allah ve melekleri Nebî (Muhammed)'e çok salât ederler; ey inananlar siz de onlara salât edin. Ona tam bir teslimiyetle selam verin." (33/56) mealindeki ayet nâzil olunca sahabe Resûlullah'a, nasıl selam ve salâvat getireceklerini sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber, salî-bânk duaları olarak bilinen salâvat-ı şerîfeleri talim etmiştir. Bu salâvatlarda, İbrahim (a.s.)'in âline olduğu gibi Peygamber

12. Efedimiz'in de âline dua edilmektedir. Buhârî, ed-Da'vât, 32, 33.
13. Adile Sultan Divanı, haz. Hikmet Özdemir, Ankara 1996, s. 214-215.
14. Hayretî Divanı, haz. Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, İstanbul 1981, s. 70.
15. Divân-ı Niyâzî, İstanbul 1325, s. 52.
16. Bk. "Teberri", DIA, XL, s. 214-215.
17. Kerbela Mersiyeleleri, haz. Mehtap Arslan, Mehtap Erdoğan, Tunceli 2009.
18. Fuzulî, Hadîkatü's-Süedâ, haz. Şeyma Güngör, Ankara 1987, s. 433.
19. Kazım Paşa, Mekalid-i Aşk, İstanbul 1301, s. 3.
20. Kazım Paşa, age., s. 9.
21. Musa Aydın, Gülzar-ı Ehl-i Beyt, İstanbul 2004.
22. Ahmet Turgut, Aşkın Şehîdi, İstanbul 2011.

SİNEMANIN EVİNDE 'EV AHALİSİ'NİN MİSAFİRLİĞİ VE 'RESMEDİLME' MESELESİ

Müslümanlar için sinemanın ne ifade ettiği meselesiyle birlikte ele alınacak en temel hususlardan birisi, Ehl-i beyt'in resmedilip edilmemesi hususudur. Ehl-i beyt mensuplarının resmedilip edilemeyeceği meselesi sinemanın derdi değildir esasında. Daha doğru bir ifadeyle; cevazı sinema verecek değildir. Konunun sinemayı ilgilendiren kısmı, bunun nasıl yapılıp yapılmaması gerektiğidir.

► Çağın çağrısıdır sinema. Çağın ağrısı aynı zamanda. İnsanın kalbine değen, irfana ve iz'ana değinen... Çağa kendini bildiren, çağla beslenmesine rağmen çağdan fazlasını ifade eden yegane sanat dalı; sinema...

Göstermenin çok ötesinde, görünmeyenin perde de var olduğu bir görünmezlik hali, sinema... Resmetmenin resmi yırtan, gösterilmeyende renklenen hali, sinema... Bir hal, sinema; muhal...

Müslümanlar için sinemanın ne ifade ettiği meselesiyle birlikte ele alınacak en temel hususlardan birisi, Ehl-i beyt'in resmedilip edilmemesi hususudur. Ehl-i beyt mensuplarının resmedilip edilemeyeceği meselesi sinemanın derdi değildir esasında. Daha doğru bir ifadeyle; cevazı sinema verecek değildir. Konunun sinemayı ilgilendiren kısmı, bunun nasıl yapılabildiği yapılmaması gerektiğidir. Bu çerçeveden bakıldığında mevzuun çok zaman yanlış mecrada ele alındığını söyleyebiliriz. Sinemacılar dahî meseleyi tartışırken 'dinî hüküm' sınırları içerisinde konuşuyor. Hâlbuki bu sınırlar, sinemacıyı sınırlamaktan başka işe yaramaz. Buradan, sinemacının kafasına göre takıldığı sonucu çıkmaz elbette. Açıkça söylemek gerekir ki; konunun sinemanın alanına girmesi, hükmün verilmesinden sonrasındır.

Bir sinemacı için bu konunun bir ehemmiyetinin olup olmaması da ayrı tartışma alanıdır. "Sinema, diğer bütün sanat dalları gibi özgürlük alanıdır. Bu tür mevzularla ilgilenmez. Sinemacı özgürlük alanına, kendisi ve sinema anlayışı dışında bir şey sokmaz." denilebilir. 'Çağdaş' anlayışın yaklaşımı budur. Çağa en yakın ve çağın doğurduğu sanat olan sinemada hemen her mevzuun özgürlük tartışmasına evrilmesi de bu çerçevede anlaşılır. Tabii olarak bu tartışmanın içine girmeden Ehl-i beyt'in sinemada resmedilme meselesine eğilemeyiz.

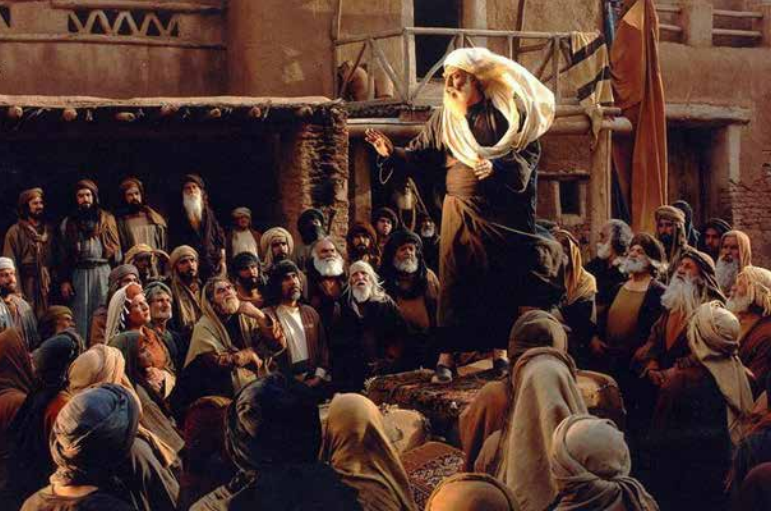
Daha en baştan bir şeyi ifade etmek gerekir ki, sinema, hiçbir şekilde dünya meselelerinden, politikadan, dünya görüşlerinden ve ideolojilerden berî değildir. Bunun mümkünatı olmadı, olamaz, olmayacak ve olmamalı da...

“ Bir 'dert eritme makinesi' olarak sinema, postmodern zaman insanının dertlerini ele alıp, işleyip, tartışıp, belki cevap arayabileceği gibi geçmişe yönelik sorgulama yapar. Dahası, geleceğe yönelik öngöründe bulunur, yol haritası çizer, belki de geleceğin kendisi olur. ”

Zira bir 'dert eritme makinesi' olarak sinema, postmodern zaman insanının dertlerini ele alıp, işleyip, tartışıp, belki cevap arayabileceği gibi ('Belki' dedik; çünkü mühim olan soru sorabilmek. Cevap vermek zorunda değil sinema, bütün sanat dallarında olduğu gibi.) geçmişe yönelik sorgulama yapar. Dahası, geleceğe yönelik öngöründe bulunur, yol haritası çizer, belki de geleceğin kendisi olur.

Ehl-i beyt'in resmedilip edilememesi meselesi asırların sorunudur. İslâm'da resim ve heykele yaklaşım ne çerçevede ise sinemaya bakış da aşağı yukarı öyledir. 21. yüzyılda müslüman toplumlarda artık resme bakış ne aşamaya geldiyse sinemada da o merhaleden aşığı düşünemeyiz. Hatta sinema bu çizginin de ötesinde bir yerde duruyor; çünkü mevzubahis tartışmaların son 100 yıl içerisinde baş döndürücü hızla biçim değiştirmesi, yorumların değişmesi ve bugün bulunduğumuz noktaya gelmesinde sinemanın ve elbette televizyonun etkisi büyüktür.

Tarih boyunca Ehl-i beyt'in resmedilmesi ve bugüne geldiğimizde de sinemada var olup olmayacağı konusunda -icraat bakımından- farklılıklar göreceğimizi tahmin edersiniz. Özellikle Şii inancını benimseyen toplumlarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in resmi yaygın olarak kullanılıyor. Alevî inancında da durum aynıdır. Oysa Sünnî kesim bu konuya mesafeli durmaktadır. Bu açıdan meseleye giriş yaptıktan sonra "sinemanın gösterme mesuliyeti" bakımından

konuyu ele almak gerektiğine inanıyorum. Ve ikinci başlık olarak da tercihlerin nasıl bir yolla uygulanıp uygulanmayacağı tartışılmalıdır.

Sanatı, hayatı 'estetize etme', yani hayata farklı bir şekilde bakmanın yöntemi olarak tanımlarsak, insanın doğadan aldığı farklı bir şekilde ortaya koymasından daha fazlasını doğadaki yeni form ile yorumlamasını, sanatkarlık şeklinde ifade edebiliriz. Hâl böyle olunca da İslâmî toplumların sanatı uygulamalarında yeni yöntemler kendini gösterir. Dolaylı, ironik, mecazî anlatım, İslâm sanatının temel yöntemi olur. Peki sinemada bunu ne kadar uygulayabildik ve bu uygulama, Ehl-i beyt'in resmedilmesinde kendini nasıl gösterdi? Yazıyı maksadına ulaştıracak temel soru bu!

Açıkçası bu noktada bütün İslâm ülkelerini bir tarafa, İran sinemasını bir tarafa koymak durumundayız. Ülke sineması olmasının ötesinde İran'da ortaya çıkan sinema anlayışı, bütün bir 'Doğu' kabulünün somut göstergesi oldu. 'Yeni İran Sineması'¹ denen olgu, Hollywood'un temsil ettiği temel sinema argümanlarının dışında bir yol takip etti. İzleyiciyi aptal yerine koyan 'kör göze parmak' senaryo; doğrudan gösteren, dolaylamayan, izleyicinin düşünmesine 'gerek bırakmayan' sinematografi yerine, İslâm anlayışının temelini oluşturan mecazî anlatım tercih edildi. 'Doğu irfanı' diye tanımlayabileceğimiz sanat algısının elle tutulur örneğini İran sinemasında gördük. Hollywood dışındaki hemen bütün sinema kuramları, akımları da benzer bir yol seçer. Ancak İran'daki kırmızı çizgileri İslâmî bağlamda olan yegane örnek olarak karşımızda duruyor. Böyle bir durum sinemada söz konusu olmasına rağmen Ehl-i beyt'in bir kısmının res-

medildiği yegane coğrafyalardan birinin İran olması ironik bir durumdur. Şii anlayışın bir sonucu olan bu durum, sinemada kendini çok geniş olarak göstermez. Bazı televizyon yapımlarında Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin'in canlandırıldığına şahitlik etsek de genele sirayet eden bir yaklaşım olmaz bu.

Sinemanın -sınırlı gibi görünse de- sınırları aşan erdem çizgisini yaşatan yöntemleri, sinematografinin temel argümanlarının kullanımıyla oluşuyor. Misal; Çağrı² filminde Hz. Peygamber (s.a.v.) gösterilmeden oynatılmıştır. 'Öznel kamera' kullanımı ile kotarılan bu unsurun esasında sakıncası da vardır. Zira isminden de anlaşılacağı üzere 'öznel kamera', izleyiciyi, söz konusu karakterin yerine koymaktır. Bu yöntem sinemada genellikle izleyiciyi konunun içine çekmek, izleyiciye mevzuu hissettirmek için kullanılır. Çağrı'daki yöntemin böylesi bir sakıncası teorik olarak kendini hissettirse de pratikte tehlike göze çarpmamaktadır.

Benzer bir yöntem 1969'da çekilen "Hz. Ali Allah'ın Aslanı"³ filminde de uygulanır. Hz. Peygamber, öznel kamera ile filme dahil edilir. Aynı film, Ehl-i beyt'in sinemada yer alması noktasında belirleyici örneklerden birisidir. Hz. Muhammed için öznel kamera tercih edilen filmde, Hz. Ali ise doğrudan resmedilir. Karakteri Demirhan Karahan canlandırır. O yıllarda 'Hazretli Filmler' dediğimiz bir akım revaçtadır. Yeşilçam'ın senede 400 film ürettiği zamanlardır. Zamanın getirdiği etki ile 'Hazretli Filmler' art arda beyaz perdeye çıkar. Halktan beklenen ilgi görüldüğünden yapımcılar özellikle bu tür eserleri tercih eder.

Göstermeden göstermenin veya kısmî göstermenin birçok örneğiyle karşılaşılıyor, sinemada. Bir başka örnekte ise Hz. Peygamber, vücudunu gördüğümüz yüzünü görmediğimiz biri tarafından canlandırılır. 2008 Lübnan yapımı "El Nebras; İmam Ali"⁴ filmi ise bu noktada sınırları zorlayan niteliktedir. Filmde Hz. Muhammed'in sesini duyarız, cismine görürüz ancak simasını görmeyiz. Minyatürlerde gördüğümüz 'sımanın beyaz gösterilmesi' veya 'beyaz perde ile kapatılması' yöntemi, bu filmde de uygulanır. Aynı yöntem bu filmde Hz. Ali'nin resmedilmesinde de kendini gösterir. Baştan ayağa bütün vücut görünür ancak yüz 'blurlanır' (bulanıklaştırılır).

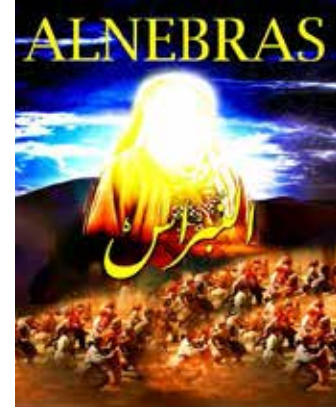
Mevzu ile alakalı yakın dönemde çok konuşulan bir başka örnek de yine Şii coğrafyadan geldi. İranlı yönetmen Mecid Mecidi, Hz. Peygamber'in filmi çekmeye başladı.

Son bilgilere göre filmin çekimleri tamamlandı. Uzun bir 'post prodüksiyon' (çekim sonrası aşama; kurgu, miksaj, vs.) aşaması olacak. Mecidi ile filmine başlamadan önce ve çekimleri tamamladıktan sonra görüşme imkanım olmuştu. Filme başlamadan önce Hz. Peygamber'in simasını resmedip etmeme noktasında kararsızdım. İslâm âlimlerine danışıp karar verecekti. Hz. Muhammed'in hayatını 3 aşamada (çocukluk, gençlik, nübüvvet ve sonrası) ele alacağından, önce çocuk Muhammed'i filme alacaktı. Çocukluğu söz konusu olduğundan sakıncanın azaldığını düşünüyordum. Ancak daha sonra fikri değişti. Hz. Peygamber'e saygıdan ötürü simasını göstermeyeceğini açıkladı. Filmiyle ilgili görüntüler henüz ortaya çıkmadı. Son söylediği şekilde filmi yaptığını düşünüyoruz. Ancak konunun tartışmaya açılması bile mevzuun ne kadar hassas olduğunun göstergesidir.

Bu birkaç örnekte de görebildiğimiz üzere sinemada Ehl-i beyt'in resmedilmesi hususunda ciddi bir çekince var. Sıra dışı bazı örnekler dışında neredeyse hiç 'gösteren' yok. Ancak sinema açısından önemli olan, verilen kararın nasıl uygulandığıdır. 'Gösteren' için sorun yok. Filme alır, perdeye yansıtır ancak 'göstermeyen' için hakiki sinemadan bahsedebiliriz. Genel mânâda sinemadan çok, medeniyetimizin sanat algısına ve uygulamasına yakın tekniklerle, sinemanın büyüülü tarafını kullanarak, hakiki manada sanat icra ederek 'göstermeden anlatmak' veya 'göstermeden göstermek' tercihlerini filme almak elbette çok daha zordur. İroni, mecaz ve sinemanın eşsiz bazı yöntemleriyle ele alınan sinematografi ve film dili çok daha kıymetli, kalıcı ve kendi sinemamızı oluşturma noktasında biriktirici etkiye sahip olur.

Toparlayıcı olması açısından sinemada 'göstermenin mesuliyeti' meselesinden de bahsetmek gerekli. Algısı somuta hapsedilmiş modern zamanda sinema, bir görsel sanat olarak nitelense de 'işaret etme' manasında kullanabileceğimiz 'gösterme' ile işlevini yerine getirir. Bu merhalede bazen işaret edebilmek için 'göstermemek' gerekebilir. Çerçeveyi belirleyen şey elbette tercihler. Bir tercihten bahsedilen yerde elbette 'sınır' kavramı da devreye girer. Zira tercih, sınır çizmektir. Sınır ise kimi zaman mahkumiyet olsa da söz konusu bağlamda sonsuzluk manasına gelebilir.

Cinsellik, kan ve şiddet, üzerinde tartışmalar devam etse de en genel ifadesiyle, müslüman sinemacıların kırmızı çizgisi olarak nitelenebilir. Bu unsurları göstermeden anlatabilmek, yani 'işaret edebilmek' sinema dilimizin başat

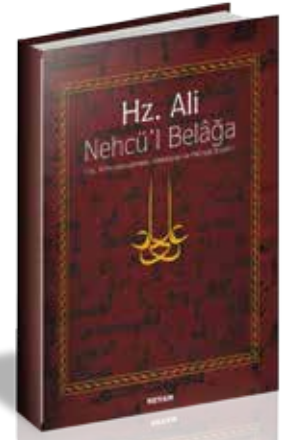
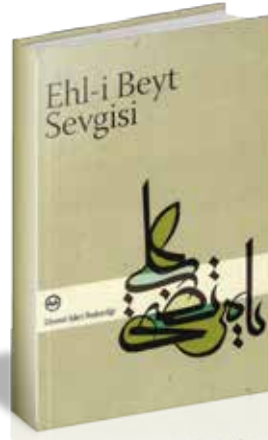
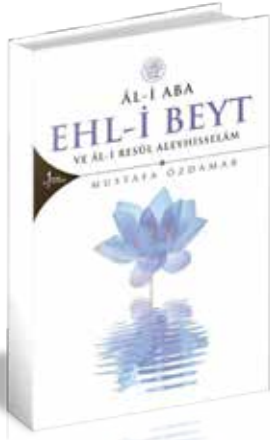

“ Genel mânâda sinemadan çok, medeniyetimizin sanat algısına ve uygulamasına yakın tekniklerle, sinemanın büyüülü tarafını kullanarak, hakiki manada sanat icra ederek 'göstermeden anlatmak' veya 'göstermeden göstermek' tercihlerini filme almak elbette çok daha zordur. ”

formülüdür. Kan göstermeden cinayet ânını verebilmek, müstehcenliğe girmeden cinsel mevzuları ifade edebilmek ve şiddeti göstermeden şiddetten bahsetmek, sinemanın imkanlarıyla mümkündür. 'Göstermenin mesuliyeti' işte bu tür durumlardaki film dili tercihleriyle 'göstermeden gösterebilme' sonucunu doğurur ki, eşyanın zıddıyla kaim olduğu âlemimizde, bu tercih belki de en İslâmî olandır. 'Belki' diyorum; çünkü bir sanat dalında İslâmî olanla olmayandan bahsetmek riskli bir alan. İnce çizgilere dikkat edilmezse, sanattan kopuk bir didaktik alana varabilir, sinema ve sanattan çok uzaklara savrulabiliriz.

Ehl-i beyt'in sinemada resmedilip edilmemesi konusunu da bu çerçevede ele almak lazım. Bu tür hassas durumlarda göstermek, tüketmektir. Göstermek, yok etmektir. Göstermek, unutturmaktır. Göstermek, kaybetmektir.

Şimdi size 'Hz Hamza' desem gözünüzün önünde nasıl bir sima belirir? Elbette Anthony Quin. İşte tam burada 'göstermenin mesuliyeti' ifadesini hatırlayıp üzerine uzun uzun düşünelim. ◀

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

Türk Tarih Kurumu.

EHL-İ BEYT KİTAPLIĞI

► Ehl-i beyt kavramı ve bu kavramın şemsiyesi altında toplanan şahsiyetler hakkında Türkçe’de gittikçe çoğalan dikkate değer bir birikim bulunmaktadır. Bu birikimin ana hatlarıyla tespiti, öncelikle “Ehl-i beyt” genel araştırma başlığı altında toplanabilecek çalışmalarla başlatılabilir. Fakat özellikle Hz. Ali hakkındaki hadislerden derlenen birkaç çalışma, daha erken bir döneme işaret ettiği için başa alınmıştır.

Türkçe’de Hz. Ali’nin, tarihî bir şahsiyet olarak biyografisi etrafında oluşmuş bir dizi inanç esasıyla birlikte efsanevi kişiliği hakkında çokça kitap vardır. Türk edebiyatının en önemi türleri arasında “Hz. Ali cenkleri” neredeyse başta gelmektedir. Bu kapsamda yazılmış halk kitapları Osmanlı devrinden günümüze kadar çokça istinsah edilmiş, okunmuş ve basılmıştır.

Hz. Ali’ye nispet edilen Nehcü’l-belâğa, Dîvân ve Noktatü’l-beyan gibi eserler de kültür dünyamızda yüzyıllar boyunca çok ilgi görmüştür ve hâlâ da görmeye devam etmektedir. Özellikle ilk eserinden seçmeler, en fazla ilgi duyulan edebî çalışma alanı olmuş gözükmektedir.

Hz. Ali’den sonra Hz. Hüseyin ve Kerbela faciası hakkında yüzyıllar boyu

oluşturulan birikim ilk akla gelmektedir. Hz. Hasan hakkındaki çalışmaların azlığı ise dikkat çekicidir. Hz. Hüseyin’in daha çok ilgi görmüş olmasının sebebi Kerbela faciasının onulmaz bir yara gibi halkın kalbinde yer etmiş olmasıdır.

Konuyla ilgili ulaşılabildiğimiz eserleri şöyle tasnif edebiliriz:

Hadis Külliyyatı

Bu alanda özellikle Ehl-i sünnet hadis kaynaklarından İmam Nesâî’nin, Hz. Ali’yle ilgili hadislere tahsis ettiği eseri ilgi görmüş ve iki ayrı tercüme çalışmasına konu olmuştur:

- Hadislerle Hz. Ali, Nesâî Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, çev. Nâim Erdoğan, yay. haz. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, 162 s. [Hasâisu Emîri’l-Mü’minîn Ali b. Ebî Tâlib].

- Peygamberin Dilinden Hazreti Ali [el-Hasâis tercüme ve Şerhi], Nesâî, haz. Abdulkadir Çuhacıoğlu, Kevser Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2002, 517 s.

Bu iki tercümeden ikincisi aynı zamanda hadislerin şerhidir. Hz. Ali hakkında hadis külliyyatında yer aldığı düşünülen bir de şu vasiyetname üzerinde çalışılmıştır:

- Efendimiz’in Dilinden Hz. Ali’ye

Öğütler: Vasiyyetü'n-Nebî li 'Alî, haz. Türkân Akkurt Abanka, İzzet Yayıncılık, İstanbul 2007, 159 s.

Ehl-i Beyt'in Tarihçesi

Bütünüyle Ehl-i beyt'i konu alan çalışmalar da vardır. Bu çalışmalar çoğunlukla Ehl-i beyt'in nüvesini teşkil eden şahsiyetlerin hemen peşinden on iki imam olarak tanınan ve Hz. Peygamber'in Hz. Hüseyin soyundan gelen 12 torununu da ele alır. Görebildiğimiz kadarıyla Ehl-i beyt'in tarihçesini Türkçe'de en derli toplu biçimde veren kitaplardan birisi, Ehl-i Beyt ve On İki İmamlar, Abdullah Faruki el-Müceddidî, Farukiye Vakfı Yayınları, 1. ve 2. baskı, Ankara 1999, 447 s. isimli eserdir. Söz konusu eser, konuyla ilgili en belli başlı kaynaklar görülerek hazırlanmıştır. Alanında el kitabı olabilecek özelliklere sahiptir. Bu alanın Türkçe'de en ünlü kitaplarından birisi Gölpınarlı'ya aittir. Gölpınarlı, Şii kaynaklara da vâkıf bir şahsiyet olarak Türkiye'de bu konuyu kendine mahsus bir biçimde ele alan bir araştırmacıdır.

• Ondört Ma'sûm Hz. Peygamber (s.m) Hz. Fâtıma (a.m.) ve Oniki İmâm (a.m.), Abdülbâkıy Gölpınarlı, Der Yayınları, 2. basım, İstanbul 1989, 256 s. [kapakta: Oniki İmâm (a.s)].

Yakub Kenan Necefzâde'nin bu konudaki eseri de hemen aynı doğrultudadır: Ehl-i Beyt ve 12 İmâm: Gerçek ve Bilinmeyen Yönleriyle İslâm Tarihi, Neşriyat Yurdu Yayını, İstanbul 1966, IV + 200 s.

Sahanın klasiklerinden sayılan Belhî'nin Yenâbiu'l-Mevedde adı eseri de Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eser, hem Ehl-i sünnet, hem de Şii çevrelerinde sevilmiş bir kitaptır: Meveddet Pınarları: Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve Âli-i Abâ – Oniki İmâm, Süleyman İbrahim Belhî, çev. Adnan M. Selman,

Şemseddin Yeşil Yayınevi, 1. basım, İstanbul 2000, 255 s.

Konuyu modern bilimsel bir usûlle inceleyen şu iki çalışma ise, Ehl-i beyt kavramı etrafında oluşan tarihî ayrıntıları bulabileceğimiz yeni kaynaklardır:

• Ehl-i beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evlâdı (260/873'e Kadar), Gülgün Uyar, Gelenek Yayıncılık, 1. basım, İstanbul 2004, 632 s.

• Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt, Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, 208 s.

Konuya tamamen Ehl-i sünnet açısından yaklaşan bir çalışma ise Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir: Peygamberimizin Torunları: Ehli Sünnet İncancına Göre Oniki İmâm, Muhammed b. Amir Şebraî, çev. Ali Kemal Saran, Burak Matbaası, Ankara tarihsiz, 134 s.

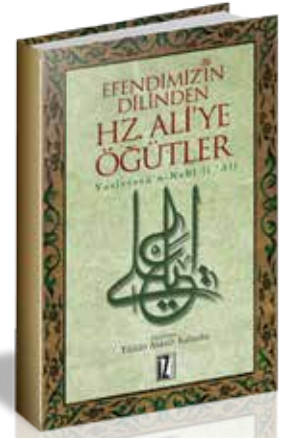
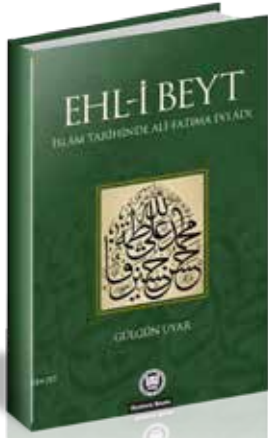
Sanırım bu alanda yazılmış en farklı yaklaşıma sahip kitaplardan biri, sûfi bir kadı olan Behlül Behcet Efendi'nin kitabıdır. Taşdığı Ehl-i beyt hassasiyetiyle, tamamen Ehl-i sünnet kaynaklarına dayalı olarak Ehl-i sünnet'in konuyla ilgili bir kısım yaklaşımlarını eleştirmiştir: Âli-i Muhammed Tarihinde Teşrih ve Muhakeme, yay. haz. Kahraman Özkök, Revak Kitabevi Yayını, İstanbul 2012, V + 146 s.

Diğerleri:

• İmamların Tıbbı, derl. el-Hüseyin b. Bistam b. Sâbûr ez-Zeyyâd-Abdullah b. Bistam b. Sâbûr ez-Zeyyad, çev. Hayrettin Tekümit, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, 168 s. [Tibbu'l-E'imme].

• İnsanlığın Kurtuluş Nedeni Ehl-i Beyt, Seyyid Muhammed Safaeddin, yay. haz. Doğan Çimenli, Can Yayınları, 1. basım, İstanbul 2002, 61 s.

• Ehl-i Beyt Sevgisi, der. Ömer Menekşe, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, 174 s.

Hazret-i Ali'ye Nispet Edilen Eserler Ve Seçmeler

Hz. Ali'ye nispet edilen bir kısım eserler, hem Ehl-i sünnet, hem de Şîa çevrelerinde ilgi ve kabul görmüş ve bu eserlerden çokça seçme yapılarak yayımlanmıştır: Nehcü'l-Belâga: Hz. Ali'nin Hutbeleri, Vasiyetleri ve Vecizeleri, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yayınları, İstanbul tarihsiz, 456 s. Nehcü'l-Belâga'nın Türkçe'deki en meşhur neşri budur. Eser İran'da da Türkçe olarak yayımlanmıştır. Son zamanlarda tercüme edilmiş bir metni ise şudur: Nehcü'l Belâga: Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri, der. eş-Şerif er-Radi Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevî, çev. Adnan Demircan, Beyan Yayınları, 4. baskı, İstanbul 2011, 400 s.

Hazret-i Ali Divanı olarak tanınan eser, Müstakimzade tarafından tercüme ve şerh edilmiş, Salâhaddîn-i Uşşâkî tarafından ise Türkçe'ye nazım şeklinde tercüme edilmiştir. Osmanlı devrinde gerçekleştirilen bu iki çalışmanın her ikisi de günümüzde tekrar yayımlanmış bulunmaktadır:

• Hazret-i Ali Divânı, tercüme ve şerh: Müstakimzade Süleyman Sadedin Efendi, sad. Şakir Diclehan, Ana Yayınevi, İstanbul 1981, XLVII + 684 s.

• Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî'nin Hz. Ali Divânı Tercümesi, haz. Ali Öztürk, Araştırma Yayınları, Ankara 2013, 299 s.

Yine Hazret-i Ali'ye nisbet edilen Nokta kitabının en meşhur şerhi Muhammed Nûru'l-Arabî'ye aittir: Noktatü'l-Beyan, şerh: Seyyid Muhammed Nur, haz. Baki Yaşa Altınok, Ahi Kitap Yayını, 2. baskı, Ankara 2012, XI + 202 s.

Hz. Ali'nin bir emirnamesi de Türkçe'de ilgi gören küçük bir metindir: Hz. Ali Diyor ki...: Hazret-i Ali'nin Mısır'a Vali Nasbettiği Mâlik bin el-Hâris el-Eşter'e Yazdığı Emirnâmedir, çev. Mehmet Âkif Ersoy, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 2. baskı, Ankara 1954, 36 s.

• Hz. Ali'den Devlet Adamlarına Öğütler
نصائح من الامام على كرم الله وجهه الى الامراء
Advices of Ali (r.a) for Statesmen, Seha Neşriyat, [İstanbul?], t.siz, 32 + 14 + 30 s.

Üç dilde yayımlanan bu eser de ilki gibi Mehmet Âkif tercümesini esas almakla birlikte emirnamenin asıl metniyle İngilizce'ye tercümesini de ihtiva etmektedir.

İlk iki eserden seçmeler yoluyla ortaya konulan çalışmalarından bir kısmı şunlardır:

• Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü (Gül-i Sad-berg), Farsça tercüme ve şerh: Reşidüddin Vatvat, Türkçe'ye tercüme: Hocazâde Abdülaziz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul 2008, 192 s.

• Emsâl-i Ali (Kerremallâhu Vecheh), Muallim Naci, haz. Numan Yazıcı, İstanbul 2005, 119 s.

• Hz. Ali'den Çağlara Mesaj: Nehcü'l-Belâga'dan Hikmetler, tercüme ve açıklama: Abdülaziz Hatip, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, 288 s.

• Makâlât-ı Hikemiyye: Hz. Ali'den Hikmetli Sözler, İbrahim Edhem Giridi, haz. Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2013, 133 s.

• Ahmed Râşid'in Düstûr-ı Ahlâkî'si, haz. Yusuf Turan Günaydın, FIAV Yayını, [Ankara] tarihsiz, 14 s. [Müntehabât-ı Eş'âr-ı Alî].

• Hz. Ali'den Gençlere Öğütler (Nehc'ül Belağa'dan Seçmeler), çev. Davut Duman, Sadık Yayınları, Ankara tarihsiz, 112 s.

Hazret-i Ali'ye Dair Eserler ve Araştırmalar

Osmanlı devrinden beri bu alanda birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan, Hânedân-ı Seyyidü'l-Beşer Eimme-i İsnâ-Aşer, İbnü'l-Hüseynî Ahmed Muhtar, Ahmed Sâkî Bey Matba-

ası, İstanbul 1327 /1909. künyeli eser, hem çeviriyazı, hem sadeleştirilmiş metin bir arada şu künyeyle de yayımlanmıştır: Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali Aleyhîs-Salâtu ve's-Selâm, Seyyid Ahmed Muhtar Belhî, yay. haz. Arzu Meral, Revak Kitabevi Yayını, 1. baskı, Ankara 2012, IV + 288 s.

Cumhuriyet döneminde yayımlanan ve Hz. Ali'nin biyografisine katkı sağlayacak çalışmalar şunlardır:

• Mü'minlerin Emiri Hz. Ali (a.m.), Abdülbâki Gölpinarlı, Der Yayınları, İstanbul 1990, 365 s. Bu eser, önce Vatan Gazetesinde tefrika edilmiş, peşinden de kitaplaştırılmıştır.

Dört Halifeyi ayrı ayrı dört eserde ele alan Ramazanoğlu Mahmud Sâmî Efendi'nin bu dörtlemesinin son kitabı Hz. Ali hakkındadır: Hazret-i Ali'yyül-Murtezâ radiyalahu anh, Erkam Yayınları, İstanbul 1984, 167 s.

Necip Fazıl Kısakürek'in, Hz. Ali hakkındaki eseri ise hem edebî bir dile, hem de kılı kırk yaran bir hassasiyete sahip oluşuyla öne çıkar:

• İlim Beldesinin Kapısı Hazret-i Ali, Büyük Doğu Yayınları, 2. basım, İstanbul 1984, 368 s.

Yazar, özellikle Hz. Ali ve diğer sahabiler arasındaki hadiseleri işlerken son derece hassas ve orta yolu bulmaya çalışan bir entelektüel çaba sergilemiş gözükmektedir.

• Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, XXI + 303 s.

Bu eser, Ocak'ın editörlüğünde Mohammad Ali Amir-Moazzi, Serpil Bağcı, İsmet Çetin, Farhad Daftari, Uğur Derman, E. Ruhi Fiğlalı, Alexander Fodor, Frederic De Jong, Aryeh Kofsky, Irene Meikoff, Abdulaziz Sachedina'nın yazılarından oluşmaktadır. 2014 yılı içinde yeni bir baskısı daha yapılmıştır.

Diğerleri:

• Şehsüvar-i İslâm Hazret-i Ali Kerremallahü Veche, Gabriel Enkiri, lisanımıza nakleden: Yakub Kenan Necefzade, Türk Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul 1960, 147 s. [Fransızca aslı: Le Chevaier l'İslam; Farsça-ya tercümesi: Şehsüvar-i İslâm].

• Hazreti Ali ve Çocukları, Yusuf Ziya İnan, Tin Yayınları, İstanbul 1986, 79 s.

• Hz. Ali ve Tefsirdeki Yeri, Nurettin Turgay, İlâhiyât

Yayınları, 2. baskı, Ankara 2004, 199 s.

Hazret-i Fatıma

Bu konuda yazılmış eserlerden Türkçe'de en tanınmış olanı şüphesiz Hacı Cemâl Öğüt'ün kitabıdır. Yıllarca -M. N. Bursalı'nın eseriyle birlikte- Hz. Fatıma hakkındaki hemen tek kaynak olarak çokça okunmuştur:

• Fâtimatüzzehrâ: Peygamberimizin Sevgili Kızı, Mehmet Cemâl Öğüt, Bahar Yayınları, [İstanbul] 1970, 256 s.

Diğer bazı kitaplar ise şunlardır:

• Ehli Beyt Cennet Kadınlarının Hanımefendisi ve İnsanlık Hürîsi Hz. Fâtıma-i Zehrâ (Radiyallâhu Anhâ), Mustafa Necati Bursalı, Çelik Yayınevi, 18. baskı, İstanbul 2013, 215 s.

• Ehl-i beytin Annesi Hazret-i Fâtıma, Yaşar Nuri Öztürk, Yeni Boyut Yayınları, 4. baskı, İstanbul 1997, 195 s.

• Hz. Fâtıma, Tevfik Ebû İlm, çev. Burhan Başak, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, 175 s.

Hazret-i Hasan, Hazret-i Hüseyin ve Kerbela

Faciası

Hz. Hasan hakkında Türkçe'de görebildiğimiz en derli toplu çalışma şudur: Hz. Hasan, Mehmet Bahaüddin Varol, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2013, 248 s.

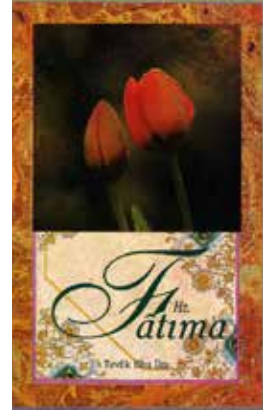
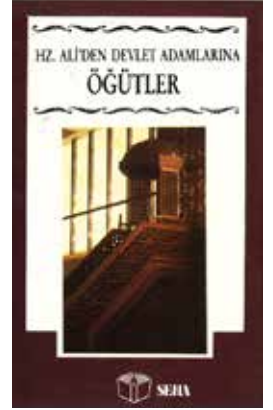
Kerbela faciası ise yüzyıllardır ilgi gören bir telif sahasıdır. Türkçe'deki en kapsamlı Hz. Hüseyin ve Kerbela araştırması M. Asım Köksal'a aittir. Köksal, eserini bugüne kadar yazılmış temel ve tâlî bütün Arapça İslâm tarihi kaynaklarının hepsini görerek telif etmiştir.

İslâm Tarihi: Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası, Akçağ Yayını, 2. baskı, Ankara 1984, 356 + 12 s.

Bu alanda yazılmış hemen bütün eserlere kaynaklık eden bir erken dönem eseri de yakın zamanlarda Türkçe'ye tercüme edilmiştir: Kerbelâ Vakiası -Vak'atu't-Taf-, Ebu Mihnef, çev. Nuri Dönmez, Kevser Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2012, 224 s.

Bu eser, yazma nüshaları da bulunan manzum Türkçe bir Maktel'in de kaynağıdır:

• Kerbelâ Destanı (Maktel-i İmâm-ı Hüseyin), Lut oğlu Yahya, çevrimyazı: Ahmet Mahir Ethembabaoğlu, Alev Yayınevi, 1. basım, İstanbul 2005, 173 s.

Bu neşir, yazma bir nüshadan yapılmıştır ve manzumdur. Ne yazık ki eseri nazma çeken zât adını belirtmemiştir. Ebû Mihnef olarak da tanınan Lut oğlu Yahya'nın eserini ne kadar yansıttığı ise ortaya konulmamıştır.

Osmanlı devrinin popüler-anonim neşirlerinden biri de bir Vak'a-i Kerbelâ neşridir. Bu eser Osmanlı devrinde taş baskı tekniğiyle defalarca basılmıştır:

• Vak'a-i Kerbelâ, Anonim, Yusuf Ziya Efendi Matbaası, [İstanbul] 1341, 79 s.

Sahanın en ünlü eserlerinden biri de Fuzûlî'nin muhalled eseridir. Bu eserin sadeleştirme ve çeviriyazı olmak üzere birkaç neşri bulunmaktadır:

• Saadete Ermişlerin Bahçesi (Hadikatüsuada), Fuzûlî, İstanbul Maarif Kitaphanesi Yayını, 4. baskı, İstanbul 1968, 592 s.

• Hadikatü's-Sü'edâ, Fuzûlî, haz. Şeyma Güngör, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, LXXX + 504 s.

• Erenler Bahçesi (Hadikatu's-Su'adâ), Fuzûlî, sad. Servet Bayoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, XXX + 497 s.

Girişinde Hadikatü's-Sü'edâ'nın dilini çok ağır bulduğu için aynı tarzda ve daha sade bir eser kaleme aldığını vurgulayan Fazlullâh Rahîmî'nin Gülzâr-ı Haseneyn [Cem'iyet Kütübhânesi Yayını, [İstanbul] 1331, 512 + 14 s.] künyeli eseri de Türkiye'de ilgi görmüştür. Eserin, hem sadeleştirilmiş hem çeviriyazı metni bir arada olarak Revak neşrinin dışında daha popüler tarzda yapılmış bir başka neşriyle birlikte iki neşri daha vardır:

• Gülzâr-ı Haseneyn, Fazlullâh Rahîmî, yay. haz. Arzu Meral, Revak Kitabevi Yayını, İstanbul 2012, 606 s.

• Gülzâr-ı Haseneyn (Hz. İmam Hasan Hz. İmam Hüseyin'in Gül Bahçesi) ve Eki Tanrı İmamlarının Kutsal Öyküsü, Fazlullâh Rahîmî, haz. Adil Ali Atalay Vaktidolu [?], Can Yayınları, 4. baskı, İstanbul 1996, 461 s.

Bu eserin "Zeyl-i Gülzâr-ı Haseneyn, Fazlullâh Rahîmî, Hikmet Matbaa-i İsmâmiyyesi, İstanbul 1332, 106 + 6 s." künyeli eki dahi her iki neşirde yer almıştır.

Edebiyatımızda Hazret-i Ali ve Ehl-i Beyt

Hazret-i Ali ve Ehl-i beyt sevgisi, çok eski devirlerden beri Türk edebiyatına damgasını vurmuştur.

Bu sebeple başta Hz. Ali cenkleri olmak üzere konu, edebiyatımızda çokça yer bulmuştur. Ayrıca günümüzde bu ilginin boyutları ilmî araştırmalara da konu olmuştur:

• Fazîlet-nâme, I-II, Derviş Muhammed Yemînî, haz. Yusuf Tepeli, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, X + 613 + 683 s.

• Hz. Ali'nin Kan Kalesi Hikâyesi, Cevâhîrzâde Mustafa Hilmi Efendi, yay. haz. İsmail Güleç, Pan Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2011, 141 s.

• Hazret-i Ali Cenkleri, haz. İsmail Toprak, Büyüyen Ay Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2014, 462 s. + 16 s. tıpkıbasım.

• XVIII. ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hazret-i Ali Cenknâmeleri, Jean-Louis Mattei, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, 135 s. + 72 s. tıpkıbasım.

• Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri, İsmet Çetin, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, L + 467 s.

• Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri, Âdem Ceyhan, Öncü Kitap Yayını, 1. baskı, Ankara 2006, 559 s.

• Gülzâr-ı Ehl-i Beyt: Ehl-i Beyt Şiirleri Antolojisi, haz. Musa Aydın, Kevser Yayınları, İstanbul 2001, 480 s.

Geniş Anlamda Ehl-i Beyt

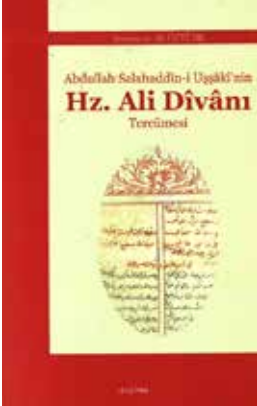
Ehl-i beyt kavramı İslâm tarihi boyunca Hz. Peygamber'in en küçük kızı Hz. Fatıma, amcası Ebû Tâlib'in oğlu ve damadı Hz. Ali ile torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le sınırlandırılmıştır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in eşlerine de Ehl-i beyt adlandırılmasıyla hitap edilmiştir. Dolayısıyla Peygamberimiz'in ailesi de Ehl-i beyt kavramı dâhilindedir elbette. Bu sahada telif edilmiş eserler çoksa da bu alanda görebildiğimiz kadarıyla öne çıkan iki çalışma vardır:

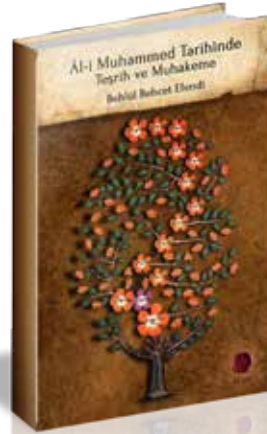
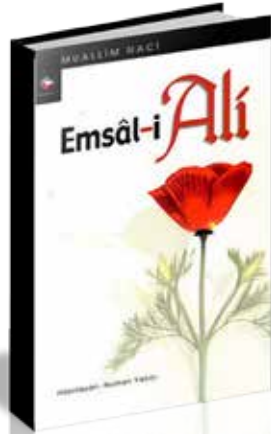
• Ziya Kazıcı, Hz. Muhammed(s.a.v.)'in Eşleri ve Aile Hayatı, Çamlıca Yayınları, 5. baskı, İstanbul 209, 368 s.

• Celâl Yeniçeri, Hazret-i Muhammed ve Yaşadığı Hayat: Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi, Marmara Üniversitesi, İFAV Yayınları, İstanbul 2007, 574 s.

Bu alanda bir ortak kitap çalışması da yapılmıştır:

• Hazreti Peygamber ve Aile Hayatı, Ali Özek vd., yay. haz. İsmail Lütü Çakan-İsmail Kurt, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, [İstanbul tarihsiz], 457 s.

Bunların dışında göze çarpan -biri Arapça'dan tercüme-iki çalışmayı daha zikredebiliriz:

- Ahmed Şelûbî, Allah Resulü'nün Örnek Aile Hayatı, çev. Abdullah Kara, İhtar Y., Erzurum 1992, 126 s.
- İsmet Demir Hz. Muhammed'in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı, Seçil Ofset, İstanbul 2003, VIII + 471 s.

Peygamberimiz'in sevgili eşlerinden özellikle Hz. Hatice ve Hz. Âişe hakkındaki telif ve tercüme çalışmalar oldukça fazladır:

- Muhammed Emin Yıldırım, Risalet Davası'nın Annesi Hz. Hatice (Radıyallahu Anha), Siyer Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2012, 150 [6] s.
- Serap Yavuz, Hz. Hatice, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, 82 s.
- Bekir Burak, Kadınlık Âleminin Sultanı Hz. Hatice, Rehber Yayınları, 6. baskı, İstanbul 2009, 125 s.
- Ahmet Cemil Akıncı, Hazreti Hatice, Fatih Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1970, 464 s.
- Fatma Şâdiye Hanım, Hazret-i Peygamber'in Sevgilisi Hazret-i Hatice, haz. Arzu Meral, Revak Kitabevi Yayınları, 1. baskı, 86 s.

Hız. Âişe hakkında da Türkçe'de gittikçe artan oranda yayın yapıldığını görüyoruz. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

- Ramazan Balcı, En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe, Gelenek Yayınları, İstanbul 2003, 167 s.
- Zerkeşi, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, çev. Bünyamin Erul, Kitabiyat Yayınları, 2. baskı, Ankara 2002, 232 s. [el-İcabe li İradi ma İstedrekethu Âişe ale's-Sahâbe].
- Mehmet Kemal Pilâvoğlu, Hazreti Aişe Validemiz, Güven Matbaası, Ankara 1965, 69 s.

Dosyada zikredilmesi gereken diğer kitaplar ise şunlardır:

- Babasının Kızı: Hazreti Fatıma-i Zehra'nın Çocukluk Yılları (radıyallahu anha), Adem Saraç, Yasin Yayınevi, İstanbul 2010, 102 s.
- Bir Ehl-i Beyt Romanı: Suya Düşen Kan, Harun Tokak, Ufuk Kitapları Yayını, İstanbul 2014, 390 s.
- Cennet Kadınlarının Hanımefendisi Hz. Fâtıma Anamız, Mehmet İstanbullu, Yayınevi yok, yer yok, tarihsiz, 345 s. [Türkçe+Arapça].
- Ehl-i Beyt Ahlakı, Mehdi Sadr, çev. Vahdettin İnce, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, 397 s. [Ahlâk-i Ehl-i Beyt].
- Ehl-i Beyt Risalesi, Said Nursî, Nesil Yayınları, İstanbul 2013, 103 s.
- Hak Muhammed Ali, Osman Eğri, Ufuk Kitapları Yayını, İstanbul 2011, 354 s.
- Hazret-i Peygamber'in Sırrı Hazret-i Fatime Aleyha's-Selam, Fatma Şâdiye Hanım, yay. haz. Arzu Meral, Revak Kitapları Yayını, İstanbul 2012, 77 s.
- Hz. Ali ve Hz. Fatıma Mevidleri, Hakan Yekbaş, Asitan Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Hz. Ali, Şemsüddin-i Sivasî, haz. belirtilmemiş, Ailem Yayını, İstanbul 2007, 192 s. [kapakta: Hazreti Ali].
- Hz. Fâtıma Can Parçası, Sibel Eraslan, Elest Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2006; 7. baskı, İstanbul 2007, 280 s.
- Hz. Fâtıma, Cihan Aktaş, Beyan Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1984, 119 s.
- Kerbelâ Mersiyeleri, Mehmet Arslan-Mehtap Erdoğan, Tunceli Üniversitesi, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, XIV + 809 s.
- Ritüelden Drama: Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye, Metin And, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2002, 340 s. ◀

قَالَ اللَّهُ تَبَتُّ لَكُمْ عَلَىٰ سِرِّكُمْ
فَمَا أَصْبَرْتُمْ وَلَمَّا عَلِمُوا
أَنَّهُمْ لَدَيْهِ أَسْرَرُوا لَهُ
سِرًّا غَيْبًا فَفَصَّلْنَا
بَيْنَهُمْ وَأَمْشَرْنَا
وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ
إِلَّا لِمَا كُنَّا بَيْنَ يَدَيْهِ
مُقَدَّرِينَ

قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ كَافِرًا يَكْفُرُ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَتَّبِعِ الْهَوَىَٰ الْغَائِبَةَ أُولَٰئِكَ يَرْجَوْنَ الْعَذَابَ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

۷۲ ۷۱ ۷۰ ۶۹ ۶۸ ۶۷ ۶۶ ۶۵ ۶۴ ۶۳ ۶۲ ۶۱ ۶۰ ۵۹ ۵۸ ۵۷ ۵۶ ۵۵ ۵۴ ۵۳ ۵۲ ۵۱ ۵۰ ۴۹ ۴۸ ۴۷ ۴۶ ۴۵ ۴۴ ۴۳ ۴۲ ۴۱ ۴۰ ۳۹ ۳۸ ۳۷ ۳۶ ۳۵ ۳۴ ۳۳ ۳۲ ۳۱ ۳۰ ۲۹ ۲۸ ۲۷ ۲۶ ۲۵ ۲۴ ۲۳ ۲۲ ۲۱ ۲۰ ۱۹ ۱۸ ۱۷ ۱۶ ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱

۷۲ ۷۱ ۷۰ ۶۹ ۶۸ ۶۷ ۶۶ ۶۵ ۶۴ ۶۳ ۶۲ ۶۱ ۶۰ ۵۹ ۵۸ ۵۷ ۵۶ ۵۵ ۵۴ ۵۳ ۵۲ ۵۱ ۵۰ ۴۹ ۴۸ ۴۷ ۴۶ ۴۵ ۴۴ ۴۳ ۴۲ ۴۱ ۴۰ ۳۹ ۳۸ ۳۷ ۳۶ ۳۵ ۳۴ ۳۳ ۳۲ ۳۱ ۳۰ ۲۹ ۲۸ ۲۷ ۲۶ ۲۵ ۲۴ ۲۳ ۲۲ ۲۱ ۲۰ ۱۹ ۱۸ ۱۷ ۱۶ ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱

Hat: Hamid Aytaç

“ İste bu Allah'ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum." Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir.

(Şûrâ, 42/23)

”